
Loredana Maria Ilin-Grozoiu

Sistemul constituțional românesc (1821-1923)

Coperta: Anemona Andrei**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României****GHIONEA, GEORGETA****Istoria băncilor urbane din Oltenia (1880-1948) /**

Ghionea Georgeta. – Craiova: Aius Printed, 2009

Bibliogr.

ISBN 978-606-8021-

Editura AIUS PRINTED este acreditată de CNCISIS (cod 244)

© **Aius PrintEd**, 2008

Str. Pașcani, nr. 9, 200151, Craiova

Tel./fax: 0251-596.136; 0745 870 731

e-mail: editura_aius@yahoo.com

www.aius.ro

ISBN 978-606-8021-

Loredana Maria Ilin-Grozoiu

**Sistemul constituțional
românesc
(1821-1923)**

Cuprins

Prefață.....	7
STUDIU INTRODUCȚIV	11
CAPITOLUL I Începuturile constituționalismului în Principatele Române. Texte cu caracter constituțional până la <i>Regulamentele Organice</i>	28
a. Scrieri cu caracter normativ în perioada 1765-1821	28
b. <i>Cererile norodului românesc</i> – expresie a organizării moderne a societății românești.....	41
c. Memorii și proiecte de reformă în Principatele Române	57
CAPITOLUL II <i>Regulamentele Organice</i> - între anacronic și modern	79
a. Aspecte privind elaborarea <i>Regulamentelor Organice</i>	79
b. Organizarea de stat potrivit principiului separării puterilor în stat	88
c. Organizarea administrativ - teritorială.....	99
d. Organizarea financiar-fiscală	100
e. Organizarea armatei	101
f. Organizarea bisericii	102
CAPITOLUL III Proiecte constituționale în perioada regulamentară: 1838-1847.....	106
a. Proiectul de Constituție elaborat de către Ioan Câmpineanu.....	106
b. Proiectul <i>Conjurației confederative</i> elaborat de către Leonte Radu	120
CAPITOLUL IV Momentul 1848 - programe și constituții naționale	128
a. Reglementări și principii inserate în memorii, acte politice și proiecte de Constituție din Moldova, Transilvania, Banat și Bucovina	128
b. Prevederi și principii incluse în memoriile și documentele programatice elaborate în Țara Românească.....	154
c. <i>Proclamația de la Islaz</i> din Țara Românească.....	159
CAPITOLUL V Modernizarea Principatelor Române sub raport constituțional în perioada 1849-1866	168
a. <i>Convenția de la Balta Liman</i> (1849).....	168

b. Adunările ad-hoc (1857)	170
c. <i>Convenția de Pace de la Paris</i> (1858).....	181
d. Proiectul de Constituție al Comisiei Centrale de la Focșani (1859).....	188
e. Proiectul de Constituție din anul 1863	200
f. <i>Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris</i> (1864).....	205
CAPITOLUL VI Constituția din anul 1866	210
a. Discuții și dezbateri parlamentare privind proiectul de Constituție elaborat de către Ion Ghica	216
b. Principii și norme juridice prevăzute în Constituția din 1866.....	230
c. Dezbateri parlamentare privind revizuirile Constituției de la 1866	242
CAPITOLUL VII Constituția din anul 1923	279
a. Principii democratice statuate prin anteproiecte de Constituție	285
b. Dezbateri privind proiectul de Constituție în Comisia Constituțională Mixtă și în Comitetul de Delegați ai Secțiunilor	304
c. Discuții și dezbateri privind proiectul de Constituție în Parlament	313
d. Reglementări și principii statuate în Constituția din anul 1923	330
CONCLUZII.....	339
THE ROMANIAN CONSTITUTIONAL SYSTEM (1821 – 1923)	352
BIBLIOGRAFIE	365

Prefață

Lucrarea *Sistemul constituțional românesc (1821-1923)*, în baza căreia, d-na LOREDANA MARIA ILIN-GROZIOU a obținut, în anul 2009, titlul științific de doctor în istorie, în cadrul Universității din Craiova, se înscrie, prin subiectul abordat, pe linia tematicii fundamentale privind modernizarea societății românești în răstimpul cuprins între anul 1821 și întregirea României. Încă de la început putem remarca faptul că, în paginile lucrării, atât latura juridică, pe de o parte, cât și cea a prezentării istorice, pe de altă parte, sunt permanent îmbinate, într-un mod echilibrat, fapt favorizat și de stilul adecvat cu care autoarea recurge la literatura de specialitate din ambele domenii. Este un rezultat firesc, care vine să confirme maturitatea științifică a tinerei cercetătoare, susținută, în cel mai convingător mod, și de zestrea de studii, articole, comunicări prezentate la sesiuni științifice interne și internaționale, anterioare susținerii și publicării tezei sale de doctorat.

Importanța subiectului tratat este dublată de semnificația lui majoră, nu numai sub aspectul interesului istoriografic ci, într-un sens cu mult mai larg chiar, pentru actualitatea problematicii în zilele noastre, constituționalismul fiind și astăzi un subiect sensibil și preocupant. Într-adevăr, este vorba aici despre un moment esențial al acestei perioade istorice, cel al evoluției gândirii constituționale și al constituirii sistemului constituțional românesc. Acest sistem constituțional a încadrat, cu limite și norme, instituțiile și raporturile politice, economice și sociale și, totodată, și-a adus contribuția la orientarea și desfășurarea vieții societății românești moderne.

Studiul introductiv, cu care debutează lucrarea, relevă faptul că autoarea stăpânește, conceptual, conținutul termenului de constituționalism, propunând o abordare dintr-o dublă perspectivă, juridică și istorică, deopotrivă. Astfel, se pornește, în această analiză, de la stadiul actual al bibliografiei și cunoașterii problemei, cu intenția declarată de a întreprinde o analiză complexă, completă și sistematică a evoluției formelor constituționale românești, de la începuturi și până la expresia maturității sale, de la 1923. Autoarea prezintă, pe larg, numeroasele și valoroasele lucrări semnate de figuri ilustre din lumea științifică a dreptului, istoriei și filosofiei, înfățișând, prin comentarii pertinente, sursele documentare și literatura de specialitate, consultate și valorificate în propria-i cercetare.

Este cunoscut faptul că, relațiile interumane din cadrul unei societăți sunt de neconceput fără o cooperare, bazată pe anumite reguli de conduită, a căror respectare și aplicare este garantată prin forța de constrângere a statului. Aceste reguli de conduită se numesc norme juridice și sunt inserate în acte normative; cele mai importante dintre ele poartă denumirea de constituții. Începând cu secolul al XVIII-lea, conceptul „constituție” a fost întrebuințat pentru a desemna legea fundamentală a unui stat, pentru întâia dată în 1787 (America) și apoi în 1791 (Franța), ulterior generalizându-se, ca urmare a instaurării statului burghez, în tot cursul secolului al XIX-lea. Adoptarea Constituției a devenit, treptat, un eveniment de o importanță majoră pentru societate și a marcat împliniri de aspirații și sentimente sociale și morale. Analizând acest context – de impunere a unor legi fundamentale în societatea românească – autoarea, într-o reușită sinteză, definește și evidențiază ansamblul regulilor care au stabilit organizarea și funcționarea statului român.

Sunt atent și cu scrupulozitate prezentate și analizate scrierile cu caracter normativ, apărute încă din perioada începuturilor modernității în Principatele Române. Autoarea cărții remarcă primatul pe care l-au dobândit textele juridice

asupra celor organice, date fiind constrângerile de ordin extern, care au împiedicat, în perioada respectivă, formulările constituționale mai nuanțate. Se acordă o atenție deosebită analizei primelor formulări constituționale în contextul acțiunii lui Tudor Vladimirescu, cu sublinierea, extrem de oportună, a nuanțelor unui timpuriu accent democratic, cu atât mai demn de avut în vedere, cu cât, despre prezența unui spirit democratic în actele și așezămintele constituționale românești se poate vorbi, efectiv, câteva decenii mai târziu, după alte evoluții contextuale.

Importanța memoriilor și a proiectelor de reformă, privite atât ca expresie a variatelor concepte europene, dar și ca opțiuni autohtone de organizare instituțional-politică, se află permanent în atenția autoarei, ceea ce întregește, pe ansamblu, un tablou convingător al originii preocupărilor de reformare și modernizare a societății românești. Este vorba despre un tablou care, dacă lipsea, ar fi condus la impresia, destul de frecvent întâlnită în istoriografia de dinainte de anul 1989, că la români constituționalismul ar fi fost o realitate doar de import și, mai târzie.

Modernizarea stimulată și orientarea imprimată acestui proces de modernizare de către Regulamentele Organice sunt pe larg înfățișate de către autoare, accentuându-se, așa cum era necesar să se facă, melanjul de anacronism și reformare, cu rezultate atât benefice – privind direcția schimbărilor, cât și dăunătoare – în privința conținutului conservator al fondului reformelor.

Tânăra cercetătoare remarcă faptul că evoluția formelor constituționale românești a cunoscut o tendință firească și tot mai fermă, a contestării ordinii regulamentare, exprimând, în anii 1832-1848, voința Rusiei, pentru ca, în împrejurările revoluției de la 1848 spiritul constituțional românesc să-și dezvolte cu suficientă claritate năzuințele proprii către un veritabil constituționalism, liberal și democratic.

Este de remarcat combinația de condiții și factori, atât interni, cât mai ales externi, care au stabilit traiectoria urmată

de constituționalismul românesc, cu mai multe meandre pragmatice, fără însă ca formele adoptate să-și piardă cadența și obiectivul: cel de a progresa în continuare. De aceea, includerea în același segment analitic a evoluțiilor cuprinse între *Convenția de la Balta Liman (1849)* și *Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris (1864)* ni se pare inspirată, deoarece se pretează perfect la realitatea istorică a epocii, așa cum a fost.

Centrul de greutate al lucrării se plasează pe Constituțiile din anul 1866 și 1923. Autoarea subliniază noutățile succesive, intervenite în formulările acestor Constituții, pe linia atingerii obiectivelor maxime, atât liberale, cât și democratice, materializate în drepturile, instituțiile și relațiile statuate, ca răspuns la unele sau altele dintre imperativele societății românești, intrate decisiv pe calea modernizării. Constituția din anul 1923 este privită și analizată ca o împlinire firească a aspirațiilor constituționale românești anterioare, rezultat al unui neîntrerupt și logic efort de adaptare și dezbateră politico-juridică.

Abordată în spirit științific, această problematică este analizată în mod critic, punctată cu concluzii numeroase, clare, rezultat al unei cercetări ample. Întreg aparatul critic al lucrării respectă cerințele științifice, fiind foarte bine întocmit, iar citările se fac la timp și corect. Cartea este realizată într-un limbaj adecvat, precis, clar, expresie a perfecte stăpâniri a informației aferente problematicii lucrării, a ușurinței cu care autoarea se plasează în subiect, în logica faptelor și a concluziilor.

Cartea d-nei LOREDANA MARIA ILIN-GROZOIU le oferă cititorilor o perspectivă bine delimitată asupra a ceea ce au fost, într-o primă fază a modernizării societății românești, gândirea și formulările constituționale, la contactul imediat cu realitățile și împrejurările istorice care le-au generat, motivat și susținut.

Prof. univ. dr.
VLADIMIR OSIAC

STUDIU INTRODUCȚIV

Constituția – legea fundamentală a unui stat – reprezintă un acord de voință între guvernați și guvernanți, toate celelalte legi urmând să fie adoptate în conformitate cu această normă superioară. Ea conține norme și principii care legitimează actul de exercitare a puterii politice, stabilește constituirea și funcționarea structurilor de putere, fixează cadrul general al reglementării juridice a relațiilor sociale, a mecanismelor și organismelor de apărare a ordinii sociale¹. Constituția reprezintă izvorul regimului politic, a drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățeanului.

J. Locke a fost primul filosof care a lansat ideea separării puterilor statului în: puterea legislativă, executivă și confederativă. În concepția lui J. Locke, puterea confederativă era acea putere care „cuprinde dreptul de pace și de război, cel de a forma ligi și alianțe și de a purta tot felul de negocieri cu persoanele și comunitățile străine statului”. Ea nu se confunda cu puterea executivă: „Aceste două puteri, executivă și confederativă, sunt, fără îndoială, în ele însele realmente distincte”.

Montesquieu a amplificat teoria lui J. Locke, arătând necesitatea de a atribui fiecare putere unui organ sau sistem de organe distinct și independent, în vederea asigurării libertății cetățeanului în fața puterilor publice și limitării abuzurilor. Astfel, libertatea cetățenilor era asigurată numai printr-un sistem de control reciproc între: puterea legislativă, puterea

¹ Cezar Avram, Roxana Radu, *Regimuri politice contemporane. Democrațiile*, Craiova, Editura Aius, 2007, p. 66.

executivă și puterea judecătorească. Conform teoriei lui Montesquieu, era interzis cumulul acestor puteri: legiuitorul nu putea aplica dreptul, executivul nu avea drept de legiferare, iar judecătorul se bucura numai de interpretarea dreptului, fără să-l creeze și fără să impună sentința.

Doctrina Revoluției franceze a modificat principiul separației puterilor în stat, fapt care a avut ca principal efect izolarea celor trei puteri și crearea unui sistem constituțional rigid. Astfel, potrivit noii concepții, fiecare putere urma să-și exercite atribuțiile fără amestecul celorlalte puteri și fără să interacționeze cu acestea².

La nivel constituțional, în cadrul sistemelor de guvernare sunt stabilite decizii obligatorii pentru indivizi și sunt puse în practică măsuri în scopul asigurării siguranței publice a acestor indivizi, în concordanță cu interesele, năzuințele și idealurile populației. Sistemul electoral românesc a reprezentat, și continuă să reprezinte, elementul central al vieții politice, prin intermediul votului națiunea exercitându-și suveranitatea, desemnându-și „actorii” care să guverneze și să administreze țara.

Începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, paralel cu procesul formării națiunii române, s-a cristalizat și obiectivul central al mișcării românești de eliberare: formarea unui stat unitar, modern și independent³. În Țările Române, prima adunare deliberativă a fost Divanul⁴, care era, de fapt, un organ consultativ, domnul având putere absolută. În Moldova, în manifestul redactat în anul 1804 de către o grupare a boierimii mici, se prevedea, între altele, instituirea unei adunări obștești, aleasă în baza unor drepturi electorale restrânse.

² D. C. Dănișor, *Drept constituțional și instituții politice*, vol. I. „Teoria generală”, București, Editura CH Beck, 2007, p. 392.

³ Dan Berindei, *Epoca Unirii*, ediția a II-a, București, Editura Corint, 2000, p. 6-7.

⁴ Sorin Radu, *Modernizarea sistemului electoral din România (1866-1937)*, Iași, Editura Institutul European, 2005, p. 15.

Anul 1821 ne aduce în atenție *Cererile norodului românesc*⁵, proiect de Constituție, care cuprindea propuneri de organizare statală modernă a societății românești. Ideile liberale ale boierilor mici și mijlocii au fost exprimate în anul 1822, în *Constituția cărvunurilor*, care conținea principiile guvernării constituționale⁶.

*Regulamentele Organice*⁷ au stabilit, pentru prima dată, o organizare de stat care avea drept fundament principiul separației puterilor: *puterea executivă* – aparținea domnului, ales pe viață de către Adunarea Obștească Extraordinară; el avea inițiativa legislativă și guverna prin decrete-legi; *puterea legislativă* – era exercitată de către Obșteasca Adunare, care elabora legi și prezenta rapoarte domnului. De fapt, prin consti-

⁵ Vezi: *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. 1, București, Editura Academiei Române, 1959, p. 272-281; Dan Berindei, *Revoluția română din 1821*, București, Editura Academiei Române, 1991, p. 219-228; N. Gr. Stețcu, I. Vătăman, *Un manuscris necunoscut al ponturilor lui Tudor Vladimirescu*, în „Revista Arhivelor”, XXXII, nr. 2/1970, p. 599-604; Louis Roman, „*Cererile norodului românesc*” și forțele social-politice la 1821, în „Studii și articole de istorie”, 30-31, 1975, p. 98-113; Vl. Osiac, *Desfășurarea revoluției din 1821*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «C.S. Nicolăescu-Plopșor»”, nr. 3/2002, p. 39-65.

⁶ A. D. Xenopol, *Primul proiect de Constituție a Moldovei din 1822. Originile Partidului Conservator și ale celui Liberal*, extras din „Analele Academiei Române”, seria II, tom XX. Memoriile Secțiunii Istorice, București, 1898.

⁷ *Regulamentul organic*, București, 1832; *Regulamentul organic. Interpretat cu legiuirile din anii 1831, 1832 și 1833 și adăugat la sfârșit cu legiuirile de la anul 1834 până acum, împărțite pe fiecare an, precum și cu scară deslușită a materiilor*, București, 1847; *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, ed. P. Negulescu și G. Alexianu, București, 1944; Anastasie Iordache, *Contrastul dintre anacronic și modern în Regulamentele organice ale Principatelor Române*, în „Revista istorică”, 2, nr. 7-8/1991, p. 351-368; Idem, *Principatele Române în epoca modernă I. Domniile pământene și ocupația rusească 1821-1831*, București, Editura Albatros, 1996, p. 215-254; Idem, *Dominare politică sub imperativul modernizării Principatelor Române. Caracterul și scopul Regulamentelor organice*, în „Revista istorică”, 7, nr. 9-10/1996, p. 665-684.

tuirea acestei adunări legislative erau reprezentate interesele marilor boieri și ale clerului înalt; *puterea judecătorească* – își desfășurau activitatea tribunalele județene, instanțele de apel și Înalțul divan domnesc. Au fost înființate: corpul de avocați și procuratura. Totodată, au fost așezate pe baze noi: administrația, sistemul fiscal, armata, învățământul, sănătatea. Cu toate inconvenientele, Obșteștile Adunări au constituit un pas înainte pe calea clădirii unei activități parlamentare moderne.

Revoluția pașoptistă a avut un rol deosebit de important în marele proces de formare a României moderne. Prezentă în aproape întreg teritoriul național, această revoluție a creat cadrul favorabil de conlucrare a românilor, contribuind decisiv la cristalizarea pe deplin a națiunii noastre. A fost momentul în care, mai mult ca în perioada anterioară, s-a afirmat dorința stabilirii unor hotare unice și a unui stat național modern român. În *programele revoluției de la 1848 din Țările Române*⁸ au fost inserate principiile moderne de guvernare reprezentativă: monarhie constituțională - forma de guvernământ; principiul separației puterilor în stat; responsabilitate ministerială; inamovibilitatea judecătorilor; egalitatea în fața legii; desființarea rangurilor boierești; împrăștierea țăranilor; extinderea dreptului de vot.

Prin *Tratatul de Pace de la Paris din 1856*⁹ s-a stabilit convocarea, în fiecare Principat, a unei Adunări ad-hoc, care avea sarcina de a decide cu privire la dorința de organizare definitivă a celor două țări. Astfel, *Divanurile ad-hoc din anul 1857*¹⁰ au stabilit principiile edificării unui stat român

⁸ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, 1-6, București, 1902-1910; Dan Berindei, *Revoluția română din 1848-1849*, București, Editura Enciclopedică, 1998.

⁹ D. A. Sturdza, Ghenadie Petrescu, D. C. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, 2, București, 1889, p. 1082-1083.

¹⁰ Dan Berindei, *Contribuții la istoricul Divanului ad-hoc din Moldova. Protocoalele lui Baragnon*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, X (1959),

unitar: Unirea Principatelor Române; prinț străin ereditar; neutralitatea Principatelor; puterea legislativă să fie exercitată de către o Adunare Obștească, în care să fie reprezentate toate categoriile sociale. Cu toate că, aceste divanuri au fost doar adunări consultative, deci nu legislative, și au instituit, ca urmare a voinței Marilor Puteri, reunirea în cadrul aceleiași adunări a reprezentanților tuturor categoriilor sociale, au constituit un pas important pe calea formării statului modern român.

Convenția de Pace de la Paris, din 7/19 august 1858¹¹ a prevăzut principiile moderne ale separării puterilor în stat și ale regimului reprezentativ. Aceste reglementări au rămas în vigoare până în anul 1864, când a fost adoptat *Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris*. Astfel, prin plebiscit, în zilele de 10/ 22 mai 1864, respectiv 14/26 mai 1864, *Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris și așezământul electoral* au fost aprobate, modificându-se sistemul reprezentativ și electoral, înființându-se, totodată, instituția Senatului.

Regimul politic de natură liberală, instituit în anul 1866, s-a circumscris celor mai înaintate regimuri din Europa, din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Fiind considerată una dintre cele mai avansate ale timpului¹², *Constituția din anul 1866*¹³ a

fasc. 1-2, p. 145; Idem, *Locul istoric al Adunărilor ad-hoc*, în „Studii”, 19, nr. 1/1966, p. 23-31.

¹¹ *Convențiune pentru organizarea definitivă a Principatelor-Unite-Române*, București, 1864; Dan Berindei, *Din începuturile diplomației românești moderne*, p. 134-137; Gh. Tătărescu, *Regimul electoral și parlamentar în România*, ediția a II-a, București, Editura Pro, 2004, p. 24-26.

¹² Anastasie Iordache, *Instituirea monarhiei constituționale și a regimului parlamentar din România 1866-1871*, București, Editura Majadahonda, 1997, p. 10.

¹³ Vezi, pe larg: Alexandru Pencovici, *Dezbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra Constituției și legii electorale din România*, București, 1883; I. C. Filitti, *Izvoarele constituției de la 1866 (Originele democrației române)*, București, 1934; Ioan Scurtu, Ion Bulei, *Democrația la români, 1866-1938*, București, Editura Humanitas, 1990, 155-156; Tudor Drăganu, *Începuturile și*

stabilit principiile esențiale ale progresului, ca o cerință majoră a realizării idealului național. Cuprinzând 133 de articole, grupate în 8 titluri, această Constituție prevedea principiul separării puterilor în stat: executivă, legislativă și judecătorească. Astfel, *puterea executivă* era exercitată de domn, împreună cu miniștrii; *puterea legislativă* era exercitată colectiv, de către domn și Reprezentanța națională. Reprezentanța națională era bicamerală, fiind constituită din: Adunarea Deputaților și Senat. Modul de recrutare și formare a corpului electoral era fundamentat pe votul cenșitar. *Puterea judecătorească* se exercita de către curți și tribunale. Erau statuate o serie de drepturi și libertăți cetățenești: libertatea individuală, a învățământului, de a comunica și publica liber ideile și opiniile; dreptul de întrunire și asociere; inviolabilitatea persoanei și a domiciliului. Proprietatea, de orice natură, era declarată sacră și inviolabilă, cu excepția cazurilor de expropriere pentru cauză de utilitate publică. Această Constituție a fost revizuită în anii: 1879, 1884, 1917.

După înfăptuirea Marii Uniri din anul 1918, se impunea modificarea Constituției, pentru a se reglementa juridic noua situație politică, economică și socială a țării. *Constituția din anul 1923*¹⁴ a statuat, mai clar, principiul suveranității naționale, fiind prevăzut, în continuare, principiul separării puterilor în stat.

dezvoltarea regimului parlamentar în România până în anul 1916, Cluj, Editura Dacia, 1991, p. 184-359; Dan Berindei, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, București, Editura Militară, 1992, p. 108-123; Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți. 1866-1916*, București, 1994, p. 11; Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, ediție, postfață și indice de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1994, p. 59-71.

¹⁴ *Codul General al României. Legi noi de unificare 1922-1926 cuprinzând legile, regulamentele și decretele aplicabile în tot cuprinsul țării întocmite și adnotate de C. Hamangiu*, vol. XI-XII, București, f.a.; Lascarov-Moldovanu, Sergiu D. Ionescu, *Constituția României din 1923 adnotată cu debateri parlamentare și jurisprudențe*, București, 1925; *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, București, Editura Humanitas, 1990; Gh. Sbârnă, *Parlamentul și politica externă a României. 1919-1940*, cuvânt înainte de Dumitru Preda, București, Editura Sylvi, 2000.

Analiza dezvoltării constituționale românești din epoca modernă a constituit o preocupare majoră pentru istoricii români și străini. Astfel, se poate vorbi despre o consistentă și variată bibliografie, de la colecții de documente¹⁵ la volume de discursuri parlamentare¹⁶, sinteze¹⁷, lucrări speciale¹⁸ și chiar

¹⁵ *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, publicate de Dimitrie A. Sturdza ș.a., 1-10, București, 1889-1909; *Documente privitoare la anul 1848 în Moldova*, București, 1960; *Documente privind anul 1848 în Țara Românească*, București, 1962; *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. B. Țara Românească. 12 martie 1848-21 aprilie 1850*, București, 1983; *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania*, 1-6, București, 1977-1998; *Documente privind Unirea Principatelor, 1 (Documente interne, 1854-1857)*, volum întocmit de Dan Berindei (redactor responsabil), Eleonora Alexiu, Trifu Selev și Apostol Stan, București, 1961; *Documente privind Unirea Principatelor, 2 (Rapoartele Consulatului Austriei din Iași, 1856-1859)*, volum întocmit de Dan Berindei, București, 1959; *Documente privind Unirea Principatelor, 3 (Corespondență politică. 1855-1959)*, volum întocmit de Cornelia C. Bodea, București, 1963; *Documente privind Unirea Principatelor, 4 (Rapoartele Consulatului Austriei din București, 1856-1959)*, volum întocmit de Dan Berindei, București, 1997; *Documente privind Unirea Principatelor, 6 (Corespondență diplomatică franceză, 1856-1859)*, volum întocmit de Grigore Chiriță, Valentina Costake, Emilia Postăriță, București, 1980; *Documente privind Unirea Principatelor, 7 (Corespondență diplomatică engleză, 1856-1859)*, volum întocmit de Valentina Costake, Beatrice Marinescu, Valeriu Stan, București, 1984; *Documente privind domnia lui Alexandru Ioan Cuza, 1 (1859-1861)*, întocmit de Dan Berindei (redactor responsabil), Eleonora Oprescu și Valeriu Stan, București, 1989.

¹⁶ Take Ionescu, *Discursuri parlamentare*, București, 1888; Al. Lahovari, *Discursuri politice 1881-1896*, București, 1905; Idem, *Discursuri parlamentare 1888-1891*, publicate de Al. G. Florescu, Petre V. Haneș, Em. N. Lahovari, București, 1915; *Discursurile d-lui Take Ionescu de la 20 ianuarie-22 iunie 1908*, publicate de Barbu Păltineanu și Mihail Dragomirescu, București, 1908; Vasile Boerescu, *Discursuri politice 1858-1883*, 1-2, București, 1910; Al. Marghiloman, *Discursuri politice*, vol. I. (1885-1895), publicate de Comitetul Cercului de Studii al Partidului Conservator, 1916; *Discursul-expozeu rostit de dl Iuliu Maniu, președintele Partidului Național - Român la Congresul Partidului ținut la 24 aprilie 1920, Orăștie, 1929*; Mihail Kogălniceanu, *Discursuri parlamentare din epoca Unirii. 29 septembrie 1857-14 decembrie 1861*, ediție Vladimir

biografii¹⁹ scrise de autori străini. Aparițiile recente, fie ne oferă o viziune de ansamblu asupra monarhiei de la 1866 la 1947²⁰, fie tratează anumite segmente privind modul de exercitare a puterii în stat²¹ sau funcționarea sistemului parlamentar²².

Dintre lucrările apărute înainte de cel de-al doilea război mondial referitoare la analiza dezvoltării constituționale din România în epoca modernă, s-au remarcat cele semnate de I. C. Filitti, Emil Vârtosu, N. Iorga, D.V. Barnoschi.

Istoricul și juristul I. C. Filitti a fost autorul unor remarcabile lucrări²³, care ne oferă informații prețioase privind ocupația rusească ce a urmat războiului ruso-turc din anul 1828

Diculescu, București, 1959; P. P. Carp, *Discursuri parlamentare*, ediție îngrijită de Marcel Duță, studiu introductiv de Ion Bulei, București, Editura „Grai și Suflet-Cultura Națională”, 2000; Gh. Buzatu (coord.), *Discursuri și dezbateri parlamentare 1864-2004*, București, Editura „Mica Valahie”, 2006.

¹⁷ *Istoria Românilor*, vol. VI. *Românii între Europa clasică și Europa luminilor (1711-1821)*, coordonatori: Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu, secretar științific: Constantin Bălan, București, Editura Enciclopedică, 2002; Idem, vol. VII, tom I. *Constituirea României moderne (1821-1878)*, coord. Dan Berindei, București, Editura Enciclopedică, 2003; Idem, vol. VII, tom II. *De la independență la Marea Unire (1878-1918)*, coord. Gh. Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003; Idem, vol. VIII. *România întregită (1918-1940)*, coord. Ioan Scurtu, București, Editura Enciclopedică, 2003.

¹⁸ *Istoria Senatului României*, coordonatori Nicolae Văcăroiu, Constantin Sava, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2004.

¹⁹ Paul Lindenberg, *Regele Carol I al României*, traducere din germană de Ion Nastasia, București, Editura Humanitas, 2004.

²⁰ Ioan Scurtu, *Monarhia în România, 1866-1947*, București, Editura Danubius, 1991.

²¹ Apostol Stan, *Putere politică și democrație în România, 1859-1918*, București, Editura Albatros, 1995.

²² Tudor Drăganu, *Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar în România, până în anul 1916*, Cluj, Editura Dacia, 1991.

²³ I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic 1834-1848*, București, 1915; Idem, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul organic*, București, 1934.

și consecințele negative ale acesteia asupra vieții constituționale a Principatelor Române.

Emil Vârtosu a evidențiat, în lucrările sale²⁴, importanța actelor din timpul revoluției de la 1821, revoluție care a constituit punctul nodal al acțiunilor și frământărilor social-politice din Țările Române, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul celui următor.

Marele istoric Nicolae Iorga, a pus în lumină, în mai multe lucrări de sinteză²⁵, politica expansionistă a Marilor Puteri.

Andrei Oțetea, istoricul care a realizat o cercetare aprofundată asupra revoluției de la 1821, s-a remarcat prin două lucrări²⁶ cu caracter de sinteză.

M. T. Radu a întocmit o analiză critică a izvoarelor istorice și a istoriografiei privitoare la anul 1821, a restabilit o serie de fapte și a realizat o interpretare de ansamblu a mișcării lui Tudor Vladimirescu. Autorul este convins că revoluția pandurilor nu a fost organizată și dirijată din afară, ci aparține poporului român²⁷.

Una dintre cele mai importante lucrări²⁸ referitoare la memoriul cărvunarilor din 1822, din Moldova, este cea a lui D.V. Barnoschi, care relatează că scopul urmărit de autori era ca,

²⁴ Emil Vârtosu, *1821. Date și fapte noi*, București, 1932; Idem, *Despre Tudor Vladimirescu și revoluția de la 1821*, București, 1947; Idem, *Napoleon Bonaparte și proiectul unei „republici aristodemocraticești” în Moldova la 1802*, București, 1947.

²⁵ N. Iorga, *Istoria românilor*, 8. *Revoluționarii*, București, 1938; Idem, *Istoria românilor*, 9. *Unificatorii*, București, 1938; Idem, *Istoria românilor*, 10. *Întregitorii*, București, 1939.

²⁶ Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea Eteristă în Țările Românești, 1821-1822*, București, 1945; Idem, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, București, 1971.

²⁷ M.T. Radu, *1821. Tudor Vladimirescu și revoluția din Țara Românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1878.

²⁸ D.V. Barnoschi, *Originile democrației române. „Cărvunarii”. Constituția Moldovei de la 1822*, Iași, 1922.

în urma aprobării de către Poartă și a sancționării de către domnitor, să servească drept bază constituțională guvernării Moldovei, până la întocmirea de către forurile legislative ale țării a unei noi Constituții.

Începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea, preocupările istoriografice privind evoluția vieții constituționale din România s-au înmulțit.

Astfel, istoricul Dan Berindei a publicat o serie de lucrări²⁹, fundamentate pe documente istorice edite sau inedite, care prezintă în amănunt evenimentele principale care au avut loc în Principatele Române în epoca modernă.

Monografia sa, *Epoca Unirii*, apărută în anul 2000³⁰, constituie o sinteză dintre cele mai reușite asupra Unirii. Spre deosebire de alți istorici, în concepția istoricului Dan Berindei, Unirea din 1859 apare ca un proces, ca o epocă de adânci prefaceri care au afectat structurile sociale, economice și politice, deschizând societății românești numeroase perspective spre progres. Ocupându-se de constituirea Adunărilor ad-hoc, precum și de activitatea și semnificația acestor organe cu rol consultativ, autorul evocă și împrejurările interne și externe în care au fost convocate. În opinia sa, Adunările ad-hoc sunt o expresie a mișcării naționale, o manifestare a acesteia în raport cu marile puteri europene, mai ales cu acelea care negau aspirațiile unioniste ale poporului român.

Constantin Vlăduț, în monografia sa³¹, a realizat o riguroasă analiză despre viața și activitatea unuia dintre cei mai de seamă luptători pentru autonomie și demnitate națională, într-o perioadă de profunde transformări: Ion Câmpineanu.

²⁹ Dan Berindei, *Pe urmele lui Nicolae Bălcescu*, București, Editura Sport Turism, 1984; Idem, *Cultura națională română modernă*, București, Editura Eminescu, 1986; Idem, *Diplomația românească modernă. De la începuturi la proclamarea independenței de stat (1821-1877)*, București, Editura Albatros, 1995.

³⁰ Idem, *Epoca Unirii*, ediția a II-a, București, Editura Corint, 2000.

³¹ Vlăduț Constantin, *Ion Câmpineanu*, București, Editura Științifică, 1973.

Autorul subliniază că acesta a înființat în Țara Românească o societate secretă, a cărei activitate se va concretiza în elaborarea a două documente importante: *Act de unire și independență*, elaborat la 1/13 noiembrie 1838 și *Osebitul act de numire a suveranilor românilor*, din 5/17 noiembrie 1838. Ambele acte sunt analizate și comentate, fiind reproduse în anexă.

Lucrarea lui Valeriu Țotropa³² este prima menită să reflecte ansamblul ideilor și concepțiilor care au exprimat interesele și aspirațiile claselor sociale la acea vreme. Spre deosebire de alte lucrări monografice, aceasta nu cuprinde material documentar de arhivă. Autorul a utilizat o bogată bibliografie de specialitate și, mai ales, documente publicate de mare valoare istorică și juridică. Au fost analizate, din punct de vedere istoric, petițiile de drepturi din Țările Române, anumite programe de reformă și chiar proiecte de constituție din perioada anterioară anului 1848, cele din Țara Românească și Moldova fiind tratate separat de cele din Transilvania. Autorul a subliniat că *Proclamația de la Islaz* nu poate fi considerată o Constituție, ci un punct de plecare, o bază a revoluției care izbucnea în anumite condiții și care avea să se termine în alte condiții, care nu i-au fost favorabile.

În opinia lui Gh. Gheorghe³³, în Țările Române nu se poate vorbi, până la Regulamentele Organice, despre existența unui regim al separațiilor puterilor. Astfel, principiul separației puterilor în stat nu se poate concepe decât într-un regim parlamentar.

³² Valeriu Țotropa, *Proiectele de constituție, programele de reformă și petițiile de drepturi din Țările române în secolul al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române, 1976.

³³ Gh. Gheorghe, *Separația puterilor în stat. Teorie și realitate*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.

Apostol Stan a utilizat, în monografia sa³⁴, o vastă bibliografie, a aprofundat o serie de surse edite și inedite, extinzând investigația și extrăgând informații importante, care i-au permis să trateze tema din unghiuri diferite, să formuleze aprecieri și judecăți de valoare, să stabilească adevărul istoric și să explice frământările politice și acțiunile întreprinse de revoluționari. Lucrarea este structurată pe șase capitole. Ideea sa de bază este aceea că, revoluția de la 1848 a constituit un moment important pe planul legăturilor dintre românii, din toate provinciile istorice. Românii au colaborat permanent în timpul desfășurării revoluției și s-au ajutat în momentele dificile create de reacțiunea internă și externă. Istoric specializat în cercetarea evenimentelor din epoca modernă, Apostol Stan a publicat o valoroasă lucrare³⁵, consacrată modului în care s-au reflectat imperativele de dezvoltare a societății românești în planul conștiinței și practicii politice din această perioadă. De asemenea, autorul a evidențiat etapele de evoluție a regimului politic românesc, de la sistemul colegiilor electorale la votul universal.

Istoricii Anastasie Iordache și Apostol Stan³⁶ au analizat și raportul dintre independență și autonomie. Etapele luptei pentru apărarea autonomiei între anii 1821-1859, se desprind din structura pe care autorii au dat-o lucrării. Într-o primă parte, semnată de Apostol Stan, este urmărită problema autonomiei în timpul revoluției de la 1821, în anii restabilirii domniilor pământene, între anii 1828-1834 și în perioada domniilor regulamentare. În partea a doua, scrisă de Anastasie Iordache, lupta pentru apărarea autonomiei este analizată în contextul

³⁴ Apostol Stan, *Revoluția română de la 1848. Solidaritate și unitate națională*, București, Editura Politică, 1987.

³⁵ Idem, *Grupări și curente politice în România între unire și independență (1859-1877)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.

³⁶ Anastasie Iordache, Apostol Stan, *Apărarea autonomiei Principatelor Române. 1821-1859*, București, Editura Academiei Române, 1987.

revoluției de la 1848, al restabilirii regimului regulamentar, protectoratului țarist (1848-1856), precum și al abolirii acestui protectorat, și, de asemenea, în contextul realizării Unirii, care a conferit Principatelor Române un nou statut internațional.

Lucrarea lui Gh. Platon³⁷ este o sinteză a epocii de trecere de la feudalism la capitalism. Ea cuprinde o documentație vastă și pune în discuție numeroase probleme, ceea ce conferă textului substanță și dinamism.

În lucrarea *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, apărută în anul 1983³⁸, autorii înfățișează rolul și locul Parlamentului în viața politică a statului român în epoca modernă. Cea mai mare parte a lucrării este dedicată perioadei 1866-1918, dat fiind rolul Parlamentului și bogata sa activitate. Sunt surprinse dezbaterile și discuțiile parlamentare pentru lărgirea electoratului, pentru votul universal, sunt analizate campaniile electorale și rezultatele alegerilor.

Monografia *Unitatea națională a românilor în epoca modernă 1821-1918*, elaborată în anul 1985³⁹, se înscrie printre realizările de prestigiu ale istoriografiei noastre. Folosind o paletă largă de informații, culese din tratate, lucrări, studii, volume de documente, arhive, memorii, presă, autorii urmăresc, în mod cronologic, afirmarea unității naționale a românilor de pe ambii versanți ai Carpaților, adâncesc aspecte mai puțin cunoscute și accentuează tendințele definitorii care au contribuit la încheierea națiunilor române.

O contribuție deosebită la cunoașterea izvoarelor democrației constituționale românești, precum și a actelor și

³⁷ Gh. Platon, *Geneza revoluției române de la 1848. Introducere în istoria modernă a României*, Iași, Editura Junimea, 1980.

³⁸ *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, sub coordonarea: Paraschiva Căncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, București, 1983.

³⁹ ****Unitatea națională a românilor în epoca modernă 1821-1918*, București, Editura Academiei Române, București, 1985.

așezămintelor constituționale în epoca modernă, o are M. T. Oroveanu. În lucrarea *Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale*, editată în anul 1992⁴⁰, autorul tratează evoluția formelor constituționale în contextul unor evenimente istorice: revoluția din 1821, revoluția din 1848, aducerea prințului străin, independența, primul război mondial, Marea Unire. Din această perspectivă se clasifică mai bine semnificațiile activității legiuitoare, ca efort de punere în practică a unor programe, ca și de adaptare la anumite conjuncturi interne și internaționale. Cartea este un instrument de lucru important prin bogăția informației, a analizei judicioase, cât, mai ales, prin valoarea ei incontestabilă.

Eleodor Focșeneanu, în lucrarea *Istoria constituțională a României 1859-1991*, apărută în anul 1992⁴¹, consideră că prima constituție a fost Convenția de Pace de la Paris, nementionând Regulamentele Organice în analiza pe care o face dezvoltării constituționale a României.

Locul și rolul monarhiei ereditare constituționale românești între anii 1866-1881, de la alegerea prințului Carol de Hohenzollern-Sigmaringen la proclamarea Regatului, este subliniat de către istoricul Sorin Liviu Damean⁴². Personajul principal al lucrării este Carol I al României, prezentat în cele două ipostaze ale personalității sale: omul și Domnul. Autorul a folosit surse de arhivă, lucrări generale și speciale, dezbateri parlamentare și de presă.

În lucrarea sa⁴³, Angela Banciu a evidențiat poziția și rolul partidelor politice cu privire la elaborarea Constituției din

⁴⁰ M. T. Oroveanu, *Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale*, București, Editura Cerma, 1992.

⁴¹ Eleodor Focșeneanu, *Istoria constituțională a României, 1859-1991*, București, Editura Humanitas, 1992.

⁴² Sorin Liviu Damean, *Carol I al României*, vol I (1866-1881), București, Editura Paideea, 2000.

⁴³ Angela Banciu, *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

anul 1923 și a analizat principiile înscrise în această Constituție.

O altă lucrare, care prezintă un interes deosebit, este cea a lui Ioan Muraru și Gheorghe Iancu, *Constituțiile române. Texte. Note. Prezentare comparativă*, apărută în anul 1995⁴⁴. Ea cuprinde un prețios material de studiu pentru orice categorie de cititori. Strângerea, în aceeași lucrare, a tuturor constituțiilor române, permite consultarea rapidă a textelor, observarea continuității și tradiției constituționale românești, examinarea critică a unor instituții, în evoluția lor.

O contribuție importantă la cunoașterea istoriei instituțiilor constituționale românești a avut-o și Ion Mamina. El a publicat o sinteză de istorie politică⁴⁵, în care descoperim informații deosebit de interesante referitoare la: nașterea cadrului constituțional din această perioadă, organizarea și funcționarea puterilor statului, modernizarea sistemului electoral, revizuirile constituționale, conținutul legilor electorale, structura Parlamentului, a Guvernului, sarcinile Corpurilor legiuitoare. De asemenea, lucrarea prezintă extrase cu valoare documentară: texte constituționale, regulamentele Adunării Deputaților și Senatului, proclamații regale, programe de guvernare.

Ioan Stanomir a publicat două lucrări⁴⁶, în care a descris istoria evoluției formelor constituționale autohtone, pe parcursul unui secol și jumătate, privită din prisma transformărilor conceptuale și de limbaj.

⁴⁴ Ioan Muraru, Gheorghe Iancu, *Constituțiile române. Texte. Note. Prezentare comparată*, ediția a III-a, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 1995.

⁴⁵ Ion Mamina, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedia politică 1866-1938*, București, Editura Enciclopedică, 2000.

⁴⁶ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției. Limbaj și drept în Principate până la 1866*, București, Editura Nemira, 2004; Idem, *Libertate, lege și drept. O istorie a constituționalismului românesc*, Iași, Editura Polirom, 2005.

Radu Carp, Ioan Stanomir, Laurențiu Vlad, în lucrarea *Între „Pravilă” și Constituție. O istorie a începuturilor constituționale românești*, apărută în anul 2000⁴⁷, cercetează, printr-o abordare interdisciplinară, o problemă centrală în ecuația modernizării autohtone: nașterea, dezvoltarea și aplicarea efectivă a conceptului de „constituție” în spațiul românesc.

Nu în ultimul rând, sunt de remarcat periodicele⁴⁸, care constituie o sursă valoroasă în cercetarea dezvoltării constituționale românești din perioada studiată.

Informațiile aduse și argumentate de către istoricii, juriștii, profesorii și cercetătorii menționați, coroborate cu cele depistate de noi în documentele găsite atât în Arhivele Naționale Istorice Centrale, cât și în cele din cadrul Direcției Județene a Arhivelor Naționale Dolj, au constituit fundamentul acestei lucrări, consacrate analizei sistemului constituțional românesc în perioada 1821-1923.

Mărturisesc că finalizarea tezei de doctorat *Sistemul constituțional românesc (1821-1923)*, prin care se încheie o etapă importantă a pregătirii mele profesionale, nu dezvăluie

⁴⁷ Radu Carp, Ioan Stanomir, Laurențiu Vlad, *De la „pravilă” la „constituție”. O istorie a începuturilor constituționale românești*, București, Editura Nemira, 2002.

⁴⁸ „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, 1864; „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, 1866; „Monitorul Oficial”, 1879; „Monitorul Oficial”, 1881; „Monitorul Oficial”, 1884; „Dezbaterile Corpurilor Legiuitoare”, 1882-1884; „Dezbaterile Adunării Deputaților”, 1914; „Dezbaterile Adunării Deputaților”, 1917; „Monitorul Oficial. Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților”, 1923; „Dezbaterile Senatului”, 1882-1883; „Dezbaterile Senatului”, 1914; „Dezbaterile Senatului”, 1917; „Monitorul Oficial. Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Senatului”, 1923.

doar efortul și munca mea, ci se datorează și acelor persoane care m-au ajutat și m-au susținut.

Un cuvânt special este dedicat conducătorului științific, d-lui prof. univ. dr. Vladimir Osiac, căruia îi aduc pe această cale cele mai sincere mulțumiri pentru îndrumarea activității mele științifice.

Doresc să mulțumesc referenților științifici ai acestei lucrări, de ale căror sfaturi și recomandări am beneficiat de-a lungul elaborării: d-lui acad. Dan Berindei, d-lui prof. univ. dr. Ion Stanciu, d-lui conf. univ. dr. Sorin Liviu Damean.

De asemenea, mulțumirile mele se îndreaptă către d-l prof. univ. dr. Cezar Avram, directorul „Institutului de Cercetări Socio-Umane «C. S. Nicolăescu-Plopșor»” pentru sugestiile, bunăvoința și generozitatea-i caracteristică.

Nu în ultimul rând, doresc să exprim recunoștință și mulțumiri soțului meu, preot Marian Grozoiu, și părinților mei, Eugenia și Gheorghe Ilin, care au crezut în mine și m-au încurajat în toate momentele grele ale acestui răstimp.

CAPITOLUL I

Începuturile constituționalismului în Principatele Române.

Texte cu caracter constituțional până la *Regulamentele Organice*

a. Scrieri cu caracter normativ în perioada 1765-1821

Perioada de după 1774, caracterizată prin intensificarea destrămării sistemului vechilor raporturi sociale și prin trecerea spre capitalism, a fost hotărâtoare în procesul de modernizare și laicizare a culturii românești⁴⁹. Prin urmare, „în această epocă de mutații intelectuale”⁵⁰ au fost asimilate, într-un stil propriu, și adaptate la noile realități, elemente care aparțineau culturii europene⁵¹. Influența iluminismului a fost resimțită în cadrul procesului de formare ideologică a claselor sociale de mijloc și a unei părți a boierimii, care urmăreau înlăturarea Vechiului Regim⁵².

În Principatele Române, apariția unora dintre instituțiile modernității juridice a avut loc în epoca fanariotă, și nu poate fi

⁴⁹ *Istoria Românilor*, vol. VI. *Românii între Europa clasică și Europa luminilor (1711-1821)*, coordonatori: Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu, secretar științific: Constantin Bălan, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 436 (în continuare, se va cita: *Istoria Românilor*, vol. VI).

⁵⁰ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției. Limbaj și drept în Principate până la 1866*, București, Editura Nemira, 2004, p. 19 (în continuare, se va cita: Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*).

⁵¹ *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 436.

⁵² *Ibidem*.

ignorat faptul că, o serie de măsuri au fost opera guvernanților fanarioți⁵³. Dintre aceste măsuri, putem menționa: îndepărtarea pluralismului juridic; organizarea după norme și principii raționale a sistemului izvoarelor dreptului și îmbunătățirea administrării justiției⁵⁴. În acest sens, pentru a evidenția transformările petrecute în Principatele Române, pe plan juridic, în secolul al XVIII-lea, Nicolae Iorga a afirmat că: „Secolul al XVIII-lea a încercat și în parte a reușit, din norocire sau din nenorocire, să schimbe înțelesul statului. Mai înainte de această apariție a unei filosofii mai întâi propagandiste, apoi revoluționare, puțin chiar în pofida ei și mai cu seamă fără ca ea să-și de-a seama, o formă politică nu era decât rezultatul, bun sau rău, capabil de a fi îndreptat prin alte contingente, la fel de fortuite, al unui îndelungat travaliu organic, îndeplinit de-a lungul veacurilor de istorie”⁵⁵.

Ca urmare a transformărilor ivite în organizarea administrativă a Principatelor Române, începând cu domnia Mavrocordaților și până la Alexandru Suțu și Grigore Callimachi, s-a simțit nevoia adaptării normelor juridice, la noile cerințe ale vremii⁵⁶. Deși au continuat să fie aplicate din timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat⁵⁷, vechile codice de legi nu mai corespundeau tendințelor de modernizare a societății românești⁵⁸. Drept urmare, începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, specialiști ai dreptului, dar și

⁵³ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept. O istorie a constituționalismului românesc*, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 15 (în continuare, se va cita: Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*).

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ N. Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, ediție îngrijită de Radu Constantinescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 320-321.

⁵⁶ *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 819.

⁵⁷ Gh. Cronț, *Influențe romano-bizantine în dreptul românesc din epoca fanarioță*, în „Studii”, 26, nr. 2/ 1973, p. 332-347.

⁵⁸ *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 819.

principii cãrturari, și-au dat concursul în vederea elaborãrii unor noi coduri normative. Activitatea de codificare, precum și efortul depus de praviliștii autohtoni, au fost părți componente ale procesului de modificare a sistemului de repere, care a caracterizat societatea românească, începând cu anul 1780⁵⁹. Îndepãrtarea cutumei, necesitatea legii scrise, raționalizarea sistemului izvoarelor dreptului, sunt doar câteva prevederi care și-au făcut apariția în actele normative din această perioadă⁶⁰.

În *Pravilniceasca condică*⁶¹ (*Manualul de legi*), elaborată în anul 1780, cu sprijinul lui Alexandru Ipsilanti, asistăm la nașterea unui cadru legal de protecție a cetățeanului împotriva ingerințelor etatice. A fost primul cod de sinteză⁶², ale cãruia dispoziții de drept civil, penal și de organizare judecătorească au fost puse în aplicare în Țara Românească. Deși colaboratorii acestei lucrãri juridice nu se cunosc, s-a presupus cã Ienãchița Văcărescu⁶³, „un sfetnic credincios și devotat al Domnului”, a avut o contribuție meritorie la finalizarea acesteia. În hrisovul de la 1775, *Pentru rânduiala departamenturilor de judecãți*, Alexandru Ipsilanti a hotãrât ca textul *Pravilei*, redactat în limba greacã, sã fie tradus în românește pentru ca, ulterior, „vom și tipãri-o”⁶⁴. Dispozițiile acestei pravile au fost aplicate pãnã la intrarea în vigoare a *Legiurii Caragea*, când au fost abrogate în mod tacit. Totuși, anumite prevederi referitoare la hotãrnicia, succesiuni, zestre au fost aplicate și dupã aceastã datã, pãnã la 1 decembrie 1865, când a intrat în vigoare Codul civil.

⁵⁹ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*, p. 15.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Pravilniceasca Condică. 1780*, ediție criticã întocmitã sub conducerea acad. Andrei Rãdulescu, București, 1957 (în continuare, se va cita: *Pravilniceasca Condică. 1780*).

⁶² ****Istoria dreptului românesc*, vol. II, partea I, București, Editura Academiei Române, 1984, p. 74 (în continuare, se va cita: ****Istoria dreptului românesc*, vol. II/I).

⁶³ *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 820.

⁶⁴ *Pravilniceasca Condică. 1780*, p. 5.

*Legiuirea Caragea*⁶⁵, elaborată în anul 1818, sub patronaj domnesc, de către boieri „cu știință și praxis într-ale pravilelor”, a fost evaluată de o Comisie care-i reunea pe înalții boieri și, în final, a fost întărită de domnitor prin hrisov⁶⁶. Dispozițiile acestei legi au intrat în vigoare în anul 1819 și au fost aplicate până la 1 decembrie 1865. Cu toate că, a avut drept fundament stipulațiile Codului civil napoleonian, din anul 1804, referitoare la succesiuni și contracte, principalul izvor de inspirație l-a constituit obiceiul pământului și *Pravilniceasca Condică*. Legiuirea era alcătuită din 630 de paragrafe și cuprindea cele patru coduri generale și speciale: civil, penal, de procedură civilă și de procedură penală⁶⁷. Dispozițiile referitoare la dreptul comercial au fost înlocuite prin prevederi ale Regulamentului Organic, iar cele de drept penal și de procedură penală au fost abrogate în anii 1841 și 1851.

De o deosebită însemnătate au fost și proiectele de coduri generale sau speciale, care erau, de fapt, manuale juridice. O dovadă incontestabilă a debutului modernizării structurilor vechiului drept românesc a fost *Manualul de legi*, elaborat de Mihail Fotino. Având drept fundament *Basilicalele*, această sinteză juridică era cunoscută prin cele trei variante ale sale, din 1765, 1766 și 1777⁶⁸, fiind prima încercare de codificare, elaborată din porunca domnitorului Ștefan Racoviță. Codul era adresat judecătorilor, care trebuiau să aplice legea „fără patimă”, fără părtinire și „fără răsturnare a dreptății”. Erau prevăzute principiile doctrinei dreptului natural: sancționarea de către domn a ilegalităților și nedreptăților; crearea unui sistem legislativ, care să aibă la bază respectarea legii și a echității. Se institua instanța arbitrară, considerată tribunal

⁶⁵ *Legiuirea Caragea. 1818*, ediție critică întocmită sub conducerea acad. Andrei Rădulescu, București, 1955.

⁶⁶ *** *Istoria dreptului românesc*, vol. II/I, p. 75.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 820.

comun, iar impozitele erau fixate în raport cu averea contribuabililor.

Lucrarea juristului Dimitrie Panaiotachi-Catargi⁶⁹, *Arta judecătorească din anul 1793*, dedicată principelui Alexandru Moruzi, era un instrument de lucru adresat atât judecătorilor, cât și părților în proces. Erau stipulate aici norme de procedură, inspirate de la enciclopediștii francezi⁷⁰ și, de asemenea, era prevăzută supremația legii și necesitatea raționamentelor siligistice, potrivit modelelor precizate de Aristotel.

În spațiul Moldovei, cea mai veche încercare de codificare⁷¹ a aparținut lui Alexandru Mavrocordat Firaris, care, a elaborat în anul 1785, *Sobornicescul Hrisov*. Acesta a circulat până în epoca lui Alexandru Ioan Cuza. Abordând probleme din sfera dreptului succesoral, documentul a încercat să definească proprietatea, influențată de teoriile modernității juridice⁷².

Andronache Donici a elaborat manualul: *Adunare cuprinzătoare în scurt din cărțile împărăteștilor pravile spre înlesnirea celor ce se îndeletnicesc întru învățătura lor, cu trimitere către cărți, titlu și capul împărăteștilor pravile*, care a apărut în anul 1813⁷³. Textul lucrării, revizuit în anul 1814 și însoțit de o *Predoslovie*, este o operă originală „de teorie juridică și de drept civil”⁷⁴. După cum a remarcat Andrei Rădulescu: „Lucrarea lui Donici are o mare însemnătate pentru dreptul românesc. Deși nu era o lege în adevăratul sens al cuvântului, ea a fost întrebuițată aproape ca atare în Moldova până la 1817 Octombrie, când a fost pus în vigoare codul

⁶⁹ *** *Istoria dreptului românesc*, vol. II/I, p. 79.

⁷⁰ Gh. Cronț, *art. cit.*, p. 345.

⁷¹ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 31.

⁷² *** *Istoria dreptului românesc*, vol. II/I, p. 79-80.

⁷³ *Manualul juridic al lui Andronache Donici*, ediție critică întocmită sub conducerea acad. Andrei Rădulescu, București, 1959.

⁷⁴ Valentin Al. Georgescu, *Andronache Donici*, în „Din istoria gândirii social-politice”, București, 1974, p. 75.

Calimach. Dar și după această dată a fost mult întrebuințată pentru că acel cod era scris în grecește și n-a fost tradus și publicat în românește decât la 1831. Și în urmă ea a fost utilizată⁷⁵. Manualul a apărut la tipografia Mitropoliei din Iași și cuprindea dispoziții de drept civil și penal, procedură civilă și organizare judecătorească. În ceea ce privește procedura civilă și organizarea judecătorească, erau reglementate regulile privind numirea judecătorilor și arbitrilor, conduita judecătorilor, precum și statutul reclamantului și al pârâtului.

*Codul Callimachi*⁷⁶, numit și *Codul Civil al lui Scarlat Callimach* sau *Codica Țivilă a Moldovei*, a fost elaborat în anul 1817, la cererea prințului Scarlat Callimachi. La elaborare au contribuit: Christian Flechtenmacher, Andronache Donici, Anania Cuzanos și Veniamin Costachi⁷⁷. Metodologia și planul elaborării acestei lucrări juridice au avut drept model, Codul civil francez, de la 1804, și Codul civil austriac, din anul 1811: „Scarlat Callimachi, conducător al Moldovei în perioada 1812-1819, a călcat cu extrem de multă prudență pe drumul deschis de Andronache Donici, dar, pe de altă parte, și cu o consecvență demnă de luat în considerare, și a înlesnit, prin calitatea sa de conducător luminat al unui sistem absolutistoautoritarist, accesul spre liberalismul timpuriu”⁷⁸. Inițial a fost redactat în limba greacă, în anul 1838 fiind tradus și în limba română.

După cum s-a putut observa, o trăsătură definitorie a sistemului judecătorec din Principatele Române din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale

⁷⁵ Andrei Rădulescu, *Juristul Andronache Donici*, în „Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom XI, București, 1930.

⁷⁶ *Codul Callimachi. 1817*, ediție critică întocmită sub conducerea acad. Andrei Rădulescu, București, Editura Academiei Române, 1958; Andrei Rădulescu, *Isvoarele Codului Calimach*, în „Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom VIII, București, 1927.

⁷⁷ *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 822.

⁷⁸ Emanuel Turczynski, *De la iluminism la liberalismul timpuriu*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2000, p. 59.

secolului al XIX-lea, a fost sporirea numărului de coduri și a cutumelor legale. În această perioadă, legislația scrisă dobândește o importanță tot mai pronunțată, comparativ cu dreptul cutumiar, înmulțindu-se numărul lucrărilor cu caracter normativ, care încercau să reglementeze cele mai diverse aspecte ale vieții sociale.

Procesul de reformare, început de domnitorii fanarioți, a fost susținut prin efortul depus de elitele autohtone, de a modifica atât statutul internațional al celor două țări românești, cât și procedeele de exercitare a funcțiilor statului⁷⁹. Memoriile și proiectele de reformă, de după 1774, „îndeplinesc rolul unui laborator constituțional și legal”⁸⁰, în interiorul căruia au fost enunțate, pentru prima dată, o serie de întrebări, care s-au regăsit și în perioada care a urmat. Astfel, aceste întrebări au avut în vedere următoarele aspecte: procedeele de transmitere a puterii; necesitatea înființării unei Adunări Generale, care să participe la conducerea țării și, totodată, să reprezinte locuitorii; creionarea unui set de drepturi și libertăți cetățenești; deosebirea dintre monarhia națională electivă și prințul străin⁸¹. Dispozițiile cuprinse în aceste programe de organizare a Principatelor Române s-au regăsit în Regulamentele Organice, care au oferit un cadru normativ guvernării, datorită căruia statul îndeplinea funcțiile sale specifice.

Principiile formulate și înscrise în *Declarația drepturilor omului și cetățeanului din 1789*, de către ideologii revoluției franceze, precum și cele care se regăseau stipulate în *Constituția franceză din 1791*, au fost modele legale care au influențat memoriile și proiectele de reformă elaborate în perioada de după 1774. Temele abordate au fost: statutul internațional și forma de guvernământ a Principatelor Române;

⁷⁹ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*, p. 15.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*.

modalitățile de realizare a transformărilor socio-economice și sensul evoluției celor două țări românești⁸².

În anul 1772, cu ocazia tratatelor de pace dintre ruși și turci, care s-au desfășurat la Focșani, cu medierea Imperiului habsburgic și a Prusiei, o delegație de boieri munteni s-a adresat, la 24 iulie/ 4 august 1772, reprezentanților Puterilor creștine prin memorii identice⁸³. Astfel, în memoriul adresat delegatului Curții din Viena, s-a prevăzut Unirea și independența Țărilor Române sub un principe pământean, prin răscumpărarea față de turci și funcționarea noului stat ca un tampon între Poartă și adversarii ei, puși sub protecția colectivă a Rusiei, Imperiului habsburgic și a Prusiei: „Cele două cele mai mari imperii ale Creștinătății pot, în puțin timp, să formeze un stat în măsură să se susțină și să opună o barieră torentului care, atât de des, a amenințat cu totală ruină numele de creștin”⁸⁴. În același an, Ienăchiță Văcărescu, în *memoriul* adresat marelui vizir Mehmed pașa Muhsin-zade, cerea: respectarea dispozițiilor vechilor tratate; încetarea abuzurilor fanariote și revenirea la domniile pământene⁸⁵.

Opoziția antifanariotă și antiotomană se intensifica pe măsură ce reformele fanariote limitau drepturile și privilegiile boierimii. *Memoriul* adresat, de către boieri, în anul 1790, prințului von Saxa-Coburg, comandantul trupelor imperiale intrate în Țara Românească, exprima opoziția elitei politice locale față de politica de reforme a domnilor fanarioți. Boierii așteptau de la austrieci să le înapoieze „cel mai vechi privilegiu, spre a ne da sate întregi precum am avut de la cei vechi domni”⁸⁶.

⁸² Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réformes dans les Principautés Roumaines, 1769 -1830*, București, Editura Academiei Române, 1970, p. X (în continuare, se va cita: Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réformes dans les Principautés Roumaines*).

⁸³ *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 517.

⁸⁴ Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 38.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 38-41.

⁸⁶ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, 3, București, 1892, p. 329-330.

În mai 1790, Divanul Țării Românești a înaintat reprezentanților din Viena și Sankt-Petersburg *un memoriu*, în care se prevedea: înlăturarea domnilor fanarioți și înlocuirea lor cu cei pământeni; desființarea raialelor Turnu, Giurgiu și Brăila; fixarea hotarului dintre Țara Românească și Imperiul Otoman pe linia Dunării; neutralitate și neatârnare politică sub garanția Rusiei și a Imperiului habsburgic⁸⁷. Într-un alt *memoriu*, adresat reprezentanților la negocierile de pace de la Șiștov, în anul 1791, se prevedea: dobândirea statutului de autonomie a Principatelor Române față de Poarta Otomană, sub protectoratul Rusiei și Austriei; alegerea domnului de către toate categoriile sociale; neutralitatea țării; armată proprie⁸⁸.

De o deosebită importanță juridică a fost proiectul *Plan sau formă de oblăduire republicească aristo-democraticească*. Atribuit, inițial, de către Emil Vârtosu, logofătului moldovean Dimitrie Sturdza și datat la 1802⁸⁹, documentul pare să fi avut o istorie mai timpurie. Conform demonstrației lui Iuliu C. Ciubotaru și N.A. Ursu⁹⁰, documentul era o copie a unui memoriu anterior, de la începutul ultimului deceniu al veacului al XVIII-lea (1784-1786, 1786-1787)⁹¹, redactat de către spătarul muntean Ioan Cantacuzino. Conducerea statului nu era atribuită Domnului, ci, datorită separării atribuțiilor, unor organe colegiale⁹², denumite Divane: „cel mare”; „prăvilnicesc” și „cel de jos”. Interesant este și faptul că proiectul milita pentru o

⁸⁷ *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 520.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ Emil Vârtosu, *Napoleon Bonaparte și proiectul unei „republici aristo-democraticești” în Moldova la 1802*, București, 1947.

⁹⁰ Vezi, pe larg: Iuliu C. Ciubotaru, N. A. Ursu, *Un proiect românesc de republică din secolul XVIII*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, XXIV, 1987, p. 181-196.

⁹¹ *Ibidem*, p. 196.

⁹² I. C. Filitti, *Opere alese*, cuvânt înainte, text stabilit, bibliografie, tabel cronologic și note de Georgeta Penelea, București, Editura Eminescu 1985, p. 131-132 (în continuare, se va cita: I. C. Filitti, *Opere alese*).

formă curioasă de guvernământ, cunoscută în epocă, mai ales în spațiul elvețian (constituția Genevei). Această formă de guvernământ corespundea voinței reprezentanților marii boierimi, aceea de a nu fi controlați în activitatea depusă de către domn. Soluția propusă era mai veche, chiar de la începutul secolului, demonstrând tendința spre un absolutism luminat, sub egida unor mari boieri, interesați să-și mențină privilegiile, prin atenuarea contradicțiilor sociale, deoarece se asocia și boierimea de ranguri inferioare la conducerea țării.

Astfel, Primul Divan, „cel mare”, alcătuit din 15 boieri veliți, avea drept atribuție „să străjuiască de toată trebuința și orânduiala stăpânirii republicii”. Cei 15 membri, numiți pe viață, erau recrutați din „neamurile boierilor de față”, cu o vârstă minimă de treizeci de ani⁹³. Erau prevăzute și motivele pentru care membrii erau revocați din această funcție: „multă neputință” sau „altă întâmplare”⁹⁴. În caz de vacanță, se alegea alt membru de către ceilalți boieri din Divan, „din parte neamurilor boierești din țară”⁹⁵. Acest Divan, conceput ca un fel de Guvern avea cinci departamente⁹⁶: primul – atribuții de educație, cel de-al doilea – dedicat „păstrării năravurilor bune”, de la orfelinat la teatre, cel de-al treilea – consacrat administrării bugetului, cel de-al patrulea – sarcini diplomatice, iar cel de-al cincilea – responsabil de „grija părții ostășești”.

⁹³ Conform celor afirmate de către Valeriu Șotropa în *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Editura Academiei Române, p. 42, vârsta minimă ar fi fost de 50 de ani.

⁹⁴ Iuliu C. Ciubotaru, N. A. Ursu, *art. cit.*, p. 187.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ Cristian Ploscaru, *Proiectul „republicii aristo-democraticești” : considerații în jurul unei controverse istoriografice*, în Andi Mihalache, Alexandru Istrate (coord.), *Romantism și modernitate. Atitudini, reevaluări, polemici*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, p. 130.

În cadrul acestui proiect, se poate remarca „un embrion de separația puterilor în stat”⁹⁷. Astfel, puterea judecătorească era separată de cea executivă, atribuită „Divanului cel mare”. Este vorba despre o structură alcătuită tot dintre boieri – „Divanul cel prăvilnicesc”, cuprinzând 15 membri, aleși pe viață, cu o vârstă minimă de 25 de ani⁹⁸. Orice detenție era urmarea unui proces, unde se analiza culpa celui incriminat. Judecata presupunea o anchetă a trei divaniți, care raportau constatările celor 12 membri. Acest Divan funcționa ca o instanță de apel în raport cu „instanțele județelor”. În acest sens, putem vorbi despre un început de organizare ierarhică a instanțelor de judecată, organizare ce garanta posibilitatea apelării hotărârii de către individ.

Deosebit de interesant este modul în care era alcătuită Adunarea, „Divanul cel de jos”. Pentru prima dată apare soluția unei reprezentări prin vot indirect a țăranilor – țăranii urmau să se adune duminica și să delege dintre ei „câte trei ipochimene”, dar care erau „gospodariu în partea locului”⁹⁹. Acești delegați desemnau deputați, care puteau fi boieri sau nu. Adunarea urma să fie convocată de două ori pe an de către „Divanul cel mare” pentru a aproba bugetul înaintat de Guvernul Republicii.

Alcătuirea legilor era atribuită celor două instanțe: „Divanul cel mare” și „Divanul cel prăvilnicesc”. Trei membri ai „Divanului cel mare” alcătuiau proiectul împreună cu trei membri ai celui „prăvilnicesc”.

În proiect găsim, totodată, și reglementări referitoare la Sinod, alcătuit din mitropolit, cei doi episcopi și alți șase clerici. Astfel, Sinodul judeca pricinile canonice, trimise de către „Divanul prăvilnicesc”.

În elaborarea acestui proiect, autorul a avut drept model organizarea politică a Angliei, lucru constat atât din referirea

⁹⁷ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 63.

⁹⁸ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 43.

⁹⁹ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 65.

la „Englitora”, dar și din modul de organizare al puterilor în stat¹⁰⁰: Divanul de Jos – prin compunere și atribuții – amintea de Camera Comunelor; unele aspecte privind raporturile Divanului cel Mare cu cel de Jos, erau asemănătoare cu cele dintre Camera Lorzilor și Camera Comunelor. Totodată, se poate remarca faptul că în proiect sunt inserate și unele principii ale revoluției franceze.

Între anii 1802 și 1821 a fost elaborat un număr semnificativ de memorii, adresate Curților Imperiale de la Constantinopol, Paris și Sankt-Petersburg, în care se solicita adoptarea unor acte cu caracter fundamental, denumite „așezămături”, „pravile” sau „reglemente”, ceea ce demonstrează că, ideea de Constituție, în sens de lege fundamentală a țării, începuse să-și găsească din ce în ce mai mulți adepți în rândurile elitei politice locale¹⁰¹. Astfel, putem menționa: memoriul adresat lui Napoleon Bonaparte în 1807¹⁰², textele lui Iordache Rosetti-Rosnovanu din 1818, în Moldova¹⁰³, și cele ale lui Barbu Văcărescu, în Țara Românească, din 18 februarie/1 martie 1819.

Tot în Moldova, Ștefan Crișan-Korosi, în anul 1807, a elaborat un proiect, care prevedea formarea unui stat românesc modern și independent¹⁰⁴.

Totodată, în Țara Românească, la 2/14 octombrie 1812, opt boieri din protipendadă au decis înființarea unei societăți, în vederea asigurării apărării intereselor statului român¹⁰⁵.

¹⁰⁰ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 43.

¹⁰¹ Radu Carp, Ioan Stanomir, Laurențiu Vlad, *De la «pravilă» la «constituție»*, București, Editura Nemira, 2002, p. 16-17.

¹⁰² Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române 1750-1831*, București, Editura Academiei Române, 1972, p. 108 (în continuare, se va cita: Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române*).

¹⁰³ Radu Carp, Ioan Stanomir, Laurențiu Vlad, *op. cit.*, p. 17.

¹⁰⁴ *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 522.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

În memoriul lui I. Rosetti-Rosnovanu, *În scurt luare de amintire pentru oareșicari îndreptări în administrația Moldovei*, din anul 1818¹⁰⁶, se prevedea limitarea puterii legislative a domnului fanariot, în așa fel încât să nu mai existe „pravilă numai voința sa”¹⁰⁷. Puterea legislativă era încredințată unei Adunări Obștești, domnul având doar dreptul de „a îndrepta pravilele pământului, iar nu a le schimba și a preface”¹⁰⁸. Într-un alt memoriu¹⁰⁹ din același an, I. Rosetti-Rosnovanu cerea și limitarea puterii judecătorești a domnului, prin transferarea ei unui „divan general”, domnia îndeplinind atribuții de supraveghere și control. Instituțiile principale, precum visteria și isprăvnicatele, urmau să fie scoase de sub autoritatea domnească. Era prevăzut principiul responsabilității organelor administrative, solicitându-se introducerea unei cauțiuni pe avere.

În anul 1821, I. Rosetti-Rosnovanu a propus adoptarea unui Regulament Organic și alcătuirea unei Adunări Obștești cu atribuții largi, limitând, astfel, inițiativele domnești¹¹⁰.

Referindu-se la această epocă, Vlad Georgescu a afirmat că: „Este martora închegării unui unitar sistem de valori politice, filozofice, juridice, morale etc., de tradiții, de obiceiuri, deprinderi, convingeri, sentimente, a unui fel specific de a voi, de a acționa”¹¹¹.

Toate aceste memorii și proiecte de reformă conțineau prevederi noi pentru societatea românească din acea perioadă, precum: principiul separării puterilor; limitarea puterii

¹⁰⁶ Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române*, p. 108.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. 1, București, Editura Academiei Române, 1959, p. 123-124 (în continuare, se va cita: *DIR. 1821*).

¹⁰⁹ Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române*, p. 108-109.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 109.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 175.

domnești; apariția unui act fundamental; drepturile acordate Adunării Obștești.

b. Cererile norodului românesc – expresie a organizării moderne a societății românești

La începutul secolului al XIX-lea, aliniindu-se curentului general european de reînnoire¹¹², popoarele din sud-estul Europei au fost martorele unui proces de redeșteptare națională și de profunde schimbări, survenite în toate domeniile. Revoluția franceză își pusese amprenta asupra dezvoltării umanității, în general, și implicit asupra Țărilor Române, convingerile și ideile ei influențând toate clasele și păturile sociale. Ca urmare a marilor transformări petrecute pe continentul european, regimul fanariot nu mai corespundea noii stări de fapt, în care se afla națiunea română, și perspectivelor ce se ofereau, în vederea făuririi unui stat unitar, modern și neatârnat¹¹³.

Dacă în această perioadă popoarele sud-dunărene se aflau sub stăpânirea Imperiului Otoman, dacă Polonia dispăruse, în urma a trei împărțiri succesive, iar Ungaria era integrată Imperiului Habsburgic, cele două țări române, Țara Românească și Moldova, se bucurau de autonomie¹¹⁴. Societatea din Țara Românească, având un regim politic impus de Poarta Otomană, un aparat de stat fundamentat pe abuzuri și pe jaful fiscal, precum și o economie pătrunsă de germenii capitalismului, era conștientă de necesitatea reorganizării și reînnoirii sale¹¹⁵.

¹¹² Dan Berindei, *Revoluția română din 1821*, București, Editura Academiei Române, 1991, p. 27.

¹¹³ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I. *Constituirea României moderne (1821-1878)*, coord. Dan Berindei, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 21 (în continuare, se va cita: *Istoria Românilor*, vol. VII/I).

¹¹⁴ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 27.

¹¹⁵ Vl. Osiac, *Desfășurarea revoluției din 1821*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «C. S. Nicolăescu-Plopșor»”, nr. 3/2002, p. 39.

Regimul fanariot, instituit în Principatele Române de către otomani, la începutul secolului al XVIII-lea, s-a dovedit a fi destul de apăsător, atât din cauza creșterii exagerate a pretențiilor otomane, cât și a incertitudinii perioadelor de domnie. Corupția se generalizase¹¹⁶, toate dregătoriile erau cumpărate cu bani, jaful fiind, fundamentul întregului sistem de conducere și administrare a Principatelor Române¹¹⁷. Fiscalitatea exagerată, precum și abuzurile săvârșite cu ocazia perceperii dărilor și taxelor, proveneau din întreg sistemul care se instituisese în acea perioadă. După ce își cumpăra scaunul de la Poartă, domnul, la venirea în țară, trebuia să strângă banii necesari acoperirii datoriilor contractate. Totodată, boierii cumpărau marile dregătorii și vindeau slujbele subalterne la alte persoane¹¹⁸, care „storceau fără milă poporul”¹¹⁹. După cum relatează Sergiu Columbeanu, „jaful fiscal era practicat pe scară ierarhică de la domn până la ultimul zapciu de plasă sau vornic de stat”¹²⁰.

Odată cu preluarea tronului Țării Românești de către domnul fanariot Ioan Caragea, revoltele pandurilor împotriva nedreptăților sociale, s-au intensificat. Acest domnitor cumpărase domnia cu 8.000 de pungi și urmărea ca, printr-o fiscalitate excesivă, prin fixarea unor noi dări și abrogarea anumitor scutiri, să recupereze suma și să agonisească avere¹²¹. Astfel, s-a hotărât, la 1 decembrie 1812, ca pandurii din județele Gorj, Mehedinți și Vâlcea să plătească o taxă suplimentară, cea a vinăriciului. Totodată, la 20 mai 1813, i-a obligat pe pandurii din Oltenia, care aveau stupi și rămători, să

¹¹⁶ *Ibidem.*

¹¹⁷ *Ibidem.*

¹¹⁸ *Ibidem.*

¹¹⁹ *Ibidem.*

¹²⁰ Sergiu Columbeanu, *Caracterul exploatării feudale a țărănimii în deceniile anterioare răscoalei lui Tudor Vladimirescu (1800-1830)*, în „Studii” XIV, nr. 3/1961, p. 584.

¹²¹ Vl. Osiac, *art. cit.*, p. 39.

plătească dijmăritul pe deplin¹²². Ei erau obligați și la plata tutunăritului¹²³.

La 22 martie 1814¹²⁴, printr-un pitac domnesc, Ioan Caragea a decis să rămână doar 701 panduri (Mehedinți – 250, Gorj – 250, Vâlcea – 201), iar ceilalți „să se dea pe la sate după starea ce vor avea cu adaosul cel cuviincios dă laude”¹²⁵. Toate acestea au generat o stare de nemulțumire, pandurii fiind dispuși să se alieze cu sârbii, care ridicaseră steagul de luptă împotriva otomanilor.

Între anii 1814-1816, în Oltenia au avut loc trei răscoale ale pandurilor, cea mai importantă fiind cea din 1814-1815. La sfârșitul anului 1814, pentru ca Oltenia să devină o zonă de rezistență împotriva pașei din Vidin, Salih-Aga din Ada-Kale, a ocupat orașele Cerneți, Baia de Aramă și mănăstirile Strehăia și Tismana¹²⁶. După cum a remarcat Dionisie Eclesiarhul: „Pandurii români, răsculați în timpul năvălirii adalâiilor, atacau gospodăriile înstărite, omorau și ardeau oameni, nefiind cruțate nici mănăstirile muntelui”¹²⁷. Luptele s-au desfășurat până la sfârșitul lui februarie 1815, când Samurcaș, trimisul lui Caragea Vodă, a izbutit, prin promisiuni de recunoaștere a privilegiilor, să atragă de partea sa majoritatea pandurilor. Cronicarul Ilie Fotino îi numea pe țăranii liberi, purtători de arme, „oameni viteji, cutezători și singuri mai desprinși decât ceilalți întru a purta și mânuși armele”¹²⁸. Această răscoală a

¹²² *Ibidem*.

¹²³ I. Neașu, *Revoluția pandurilor din decembrie 1814 - februarie 1815*, în „Studii”, nr. 1/1957, p. 135.

¹²⁴ Vl. Osiac, *Organizarea pandurilor la începutul secolului al XIX-lea*, seria istorică, XXV, Craiova, 1972, p. 24.

¹²⁵ Dan Berindei, T. Mutașcu, *Aspecte militare ale mișcării revoluționare din 1821*, București, Editura Militară, 1973, p. 34.

¹²⁶ Vl. Osiac, *art. cit.*, p. 40.

¹²⁷ I. Neașu, *art. cit.*, p. 136-137.

¹²⁸ I. Fotino, *Tudor Vladimirescu și Alexandru Ipsilanti în revoluțiunea din anul 1821*, supranumită *Zavera*, București, 1874, p. 12.

pandurilor poate fi considerată ca o etapă premergătoare revoluției de la 1821¹²⁹.

În anul 1815, Caragea a emis o nouă lege, prin care toți pandurii, „adică și cei ce au fost rămași în slujbă și ceilalți să se așeze într-o numire de ruptași” și „să plătească pe fiecare lună câte talere patru; și când va fi trebuință dă slujbă să ia dintr-înșii, să se orânduiască pă unde va cere trebuința”¹³⁰, pe timpul slujbei militare fiind scutiți de plata dărilor. La 10 februarie 1816 a luat ființă „bresla pandurilor”, care era folosită în caz de urgență, în alte cazuri pandurii fiind obligați să plătească anumite dări¹³¹.

Aplicarea legii Caragea, din anul 1818, a determinat noi agitații și tensiuni în rândul țăranilor. Potrivit stipulațiilor cuprinse în această legiuire, clăcașii erau obligați ca, pe lângă cele 12 zile de lucru la stăpânul moșiei și a plății dijmei, să mai facă o zi de plug și un transport de lemne de la pădure cu carul¹³². N. Bălcescu remarcă: „Starea țăranilor merse din zi în zi mai rău până la 1821, când disperarea lor izbucni”¹³³.

Revoluția de la 1821, pricinuită de o adâncă stare de nemulțumire și de un regim social-politic necorespunzător, a marcat un moment de cotitură¹³⁴ în lupta pentru libertate și dreptate socială, pentru înlăturarea dominației străine și afirmarea drepturilor naționale ale poporului român.

Răscoală, revoluție a țăranilor, revoluție democratică și socială, zaveră, război țăranesc, mișcare națională, mișcare revoluționară, insurecție națională – denumiri primite de-a lungul timpului – a constituit și încă mai constituie, o sursă de

¹²⁹ Apostol Stan, *Renașterea armatei naționale*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1979, p. 158.

¹³⁰ I. Neacșu, *art. cit.*, p. 141.

¹³¹ Vl. Osiac, *art. cit.*, p. 41.

¹³² *Ibidem*.

¹³³ N. Bălcescu, *Scrieri alese*, București, Editura Minerva, 1955, p. 104.

¹³⁴ Vl. Osiac, *art. cit.*, p. 41.

cugetare adâncă, dar și de inspirație pentru o seamă de oameni de cultură, scriitori și istorici¹³⁵.

Pentru ca revoluția să aibă sorți de izbândă, Tudor Vladimirescu și-a dat seama că trebuia să colaboreze cu o parte a boierimii, care era interesată de înlăturarea regimului fanariot și de eliberarea țării de sub dominație otomană. Înțelegerea dintre Tudor Vladimirescu și marii boieri a avut loc cu câteva zile înaintea începerii revoluției, prin intermediul unui act scris, înmânat lui Tudor Vladimirescu de către Grigore Brâncoveanu, Grigore Ghica și Barbu Văcărescu. În acest document, din 15/27 ianuarie 1821, se arăta că Tudor Vladimirescu fusese ales să ridice „norodul cu arme”, făgăduindu-i-se întreg sprijinul, scopul fiind „obștescul folos neamului creștinesc și patriei noastre”¹³⁶. Prin acest act scris, Tudor Vladimirescu integra

¹³⁵ Vezi, în acest sens: C. D. Aricescu, *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, Craiova, 1874; ediție nouă, Craiova, 1996; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a, vol. X, București, 1930; D. Bodin, *Tudor Vladimirescu*, București, 1937; I. C. Filitti, *Tudor Vladimirescu (Rostul răscoalei lui)*, București, 1938 (în continuare, se va cita: I. C. Filitti, *Tudor Vladimirescu*); Ioan I. Nistor, *Tudor Vladimirescu și Sfânta Alianță*, București, 1940; Emil Vârtosu, *Tudor Vladimirescu. Pagini de revoltă*, București, 1944; N. Adăniloie, *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, București, 1956; C. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848*, București, Editura Științifică, 1972; M. T. Radu, *1821. Tudor Vladimirescu și revoluția din Țara Românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1978; Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, București, Editura Științifică, 1979; Gh. Platon, *Geneza revoluției de la 1848*, Iași, Editura Junimea, 1980; G. D. Iscriu, *1821 – moment crucial în istoria modernă a României*, București, Editura Politică, 1981 (în continuare, se va cita: G. D. Iscriu, *1821 – moment crucial în istoria modernă*); Idem, *Introducere în studiul istoriei moderne a României*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983; Dan Berindei, *op. cit.*; Vl. Osiac, *Pandurii din Țara Românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1995.

¹³⁶ *DIR. 1821*, I, p. 196.

revoluția română într-un „proces revoluționar sud-est european antiotoman”¹³⁷.

La 16/28 ianuarie 1821, boierii emiteau un nou înscris lui Dimitrie Macedonschi, prin care îl însărcinau să acționeze „după îndrumările date de noi slugerului Tudor”¹³⁸.

De la început, în diverse proclamații, Tudor Vladimirescu a dat glas unor cereri cu caracter social, prevăzând: libertate; egalitate; desființarea privilegiilor boierilor; dreptate; confiscarea averilor jefuitorilor; desființarea birului. Astfel, se poate remarca existența, cel puțin embrionară, a unei idei relative la consimțământul popular în problema guvernării, tendința de a oferi un spațiu de protecție proprietății private, de unde și dimensiunea legislativă a mișcării sale¹³⁹.

La 22 ianuarie/3 februarie 1821, Tudor Vladimirescu, aflat la mănăstirea Tismana, dezvăluie scopul acțiunii sale și lansează, cunoscuta *Proclamație*, transmisă a doua zi, pe câmpia de la Padeș, mulțimilor strânse la chemarea sa. *Proclamația*¹⁴⁰, pregătită la București, era adresată „cătrec tot norodul omenesc din București și din celelalte orașe și sate ale Țării Românești”, către „frații lăcuitori” ai țării „veri de ce neam” ar fi și chiar „cătrec toți căpitani care purtau arme”¹⁴¹. Această proclamație a avut efectul unui „adevărat manifest de război”¹⁴², dezvăluindu-ni-l pe Tudor Vladimirescu ca pe un adevărat conducător:

„Nici o pravilă nu oprește pe om de a întâmpina răul cu rău! Șarpele, când îți iasă înainte, dai cu ciomagul de-l lovești, ca să-ți aperi viața, care mai de multe ori nu să primejduiește

¹³⁷ Dan Berindei, *Zorii unei activități moderne de politică externă (1821-1828)*, în „Revista istorică”, serie nouă, tom 2, nr. 9-10/1991, p. 500.

¹³⁸ *DIR. 1821*, I, p. 197.

¹³⁹ P. Cornea, *Originile romantismului românesc*, București, Editura Minerva, 1972, p. 42-46.

¹⁴⁰ G. D. Iscru, *1821 – moment crucial în istoria modernă*, p. 53.

¹⁴¹ *DIR. 1821*, I, p. 207-208.

¹⁴² Andrei Oțetea, *op. cit.*, p. 205.

din mușcarea lui! Dar pe balaurii care ne înghit de vii, căpeteniile noastre zic, atât cele bisericești cât și cele politicești, până când să-i suferim a ne suga sângele din noi? Până când să le fim robi?(...). Veniți, dar fraților cu toții, cu rău să pierdem pe cei răi ca să ne fie nouă bine”¹⁴³.

Tudor Vladimirescu le cerea tuturor, să vină cu arme și să se alăture „Adunării”, care era „orânduită pentru binele și folosul a toată țara”¹⁴⁴. El recomanda o disciplină strictă, cerea ca fiecare să asculte pe „mai marii Adunării” și, totodată, interzicea acțiunile de jaf împotriva bunurilor „vreunui negustor, oroșan sau țăran, sau de-al vreunui lăcuitor”, iar „binele și averile cele rău agonisite ale tiranilor boieri să se jertfească”¹⁴⁵.

Ilie Fotino susținea că Tudor Vladimirescu ar fi spus la Padeș că vrea să dea naștere „la o altă clasă boierească dintr-aceia care se vor lupta cu dânsul”¹⁴⁶. Astfel, era necesar „să se aleagă din căpeteniile noastre cei care pot să fie buni”. „Aceia sunt ai noștri și cu noi dimpreună vor lucra binele, ca să le fie și lor bine, precum ne sunt făgăduiți”¹⁴⁷. Nu erau admise acțiuni de jaf individuale, iar jertfirile de avere erau permise numai pentru acest „folos de obște”¹⁴⁸. *Proclamația* a avut un caracter antifeudal mai accentuat decât *Cererile norodului românesc*, cu deosebire în varianta lor prescurtată, când era, de fapt, „o nouă rundă de concesi”¹⁴⁹.

Proclamația de la Padeș a avut în rândurile mulțimii, un puternic răsunet. Promițându-le pandurilor restabilirea privilegiilor, clăcașilor că le va împărți „averile cele rău

¹⁴³ *DIR. 1821*, I, p. 207-208.

¹⁴⁴ *Ibidem*.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ I. Fotino, *op. cit.*, p. 14.

¹⁴⁷ *DIR. 1821*, I, p. 209.

¹⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁹ Louis Roman, „*Cererile norodului românesc*” și forțele social-politice la 1821, în „*Studii și articole de istorie*”, XXX-XXXI/1975, p. 109-110.

agonisite ale tiranilor boieri” și tuturor, ușurarea sarcinilor, încetarea abuzurilor, slobozenie, Tudor „avea auxiliar toată țărâtimea română”¹⁵⁰. La Padeș a fost primul punct de concentrare al pandurilor, țăranilor, plăieșilor, poterașilor și haiducilor¹⁵¹. Țăranii, sub steagul slugerului Tudor, erau cuprinși de „entuziasmul răzbunării”¹⁵². Tot aici, la Padeș, Tudor Vladimirescu a început organizarea oastei revoluționare. „Adunarea norodului” trebuia să exprime dorințele Țării Românești. A fost organizată o Cancelarie, care a redactat memorii adresate Porții Otomane, dregătorilor otomani de la hotare, ca și imperiilor țarist și habsburgic.

La 8 martie 1821, Tudor a lansat o *proclamație* către locuitorii Bucureștilor, prin care anunța venirea „Adunării norodului” în capitală, invitând breslele să trimită, în scris, răspunsuri de adeziune la mișcarea sa¹⁵³.

La 16/28 martie 1821¹⁵⁴, la Bolintinul din Vale, Tudor Vladimirescu a lansat o *nouă proclamație*, în care se prevedea că: „Drepturile cele folositoare la toată obștea (...) din pricina unirii pământenilor boieri cu cei după vremi trimiși domni, cu totul s-au înghițit și s-au stricat¹⁵⁵”, „și nici acum mai sus numiții nu voiesc a împlini cerirea pentru slobozirea dreptăților”¹⁵⁶, iar „Adunarea norodului” venea la București, unde „este ca să se adune toată țara cu mic cu mare”¹⁵⁷, ca „să

¹⁵⁰ N. Iorga, *Un cugetător politic moldovean de la jumătatea secolului al XIX-lea: Ștefan Scarlat Dăscălescu*, în „Memoriile Secțiunii Istorice a Academiei Române”, seria III, tom XIII, 1932, p. 52, 54.

¹⁵¹ Vl. Osiac, *art. cit.*, p. 43.

¹⁵² Idem, *Tudor Vladimirescu și Eteria*, seria istorică, XXIV, Craiova, 1971, p. 12; Dan Berindei, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, în „Revista de istorie”, tom 33, nr. 5/1980, p. 832.

¹⁵³ *DIR. 1821*, I, p. 373.

¹⁵⁴ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 129.

¹⁵⁵ *DIR. 1821*, I, p. 372.

¹⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 373.

aștepte până când vor sosi trimișii (...) împărăției”¹⁵⁸. Erau numiți „patrioți” cei ce aveau să fie „la un glas și întru unire cu creștinul norod ce este pornit numai pentru dreptate”¹⁵⁹, ceilalți fiind „vrăjmași”. Se cerea un răspuns „iscălit de toate ismăfurile și de toți mici și mari, precum și de toți ostașii câți vă aflați în București (...) ca să știm de voiți binele de obște sau nu”¹⁶⁰.

Într-o altă proclamație, din 20 martie 1821¹⁶¹, Tudor Vladimirescu îndemna pe toți locuitorii la solidaritate cu programul mișcării pandurilor¹⁶²: „Vă chime pe toți ca să vă uniți cu norodul... Fraților! Câți n-ați lăsat să se stingă în inimile dumneavoastră sfânta dragoste cea către patrie, aduceți-vă aminte că sunteți părți a unui neam”¹⁶³.

Atunci când oastea revoluționară se îndrepta către București, programul revoluției, deși amplificat pe parcurs, era definit. „Principalul ideolog”¹⁶⁴ al revoluției din 1821 a întocmit acest program, incluzând atât unele idei mai vechi, prezentate în memoriile și proiectele de reformă anterioare, care aparțineau boierimii, pe care le-a reluat și organizat într-o manieră nouă¹⁶⁵, cât și propriile idei, sinteze ale convingerilor sale, legate de făurirea uni stat unitar, neatârnat, modern, menit să creioneze un cadru optim de dezvoltare națiunii. A elaborat

¹⁵⁸ *Ibidem.*

¹⁵⁹ *Ibidem.*

¹⁶⁰ *Ibidem.*

¹⁶¹ Vl. Osiac, *art cit.*, p. 52.

¹⁶² *Ibidem.*

¹⁶³ M. T. Radu, *op. cit.*, p. 317.

¹⁶⁴ N. Isar, *Un moment ideologic important în lupta poporului român pentru dreptate socială și națională*, în „Revista de filosofie”, XVIII, nr. 5/1971, p. 731.

¹⁶⁵ Gh. Platon, *Despre programul național al revoluției de la 1821. 150 de ani de la revoluția națională condusă de Tudor Vladimirescu*, în „Analele Științifice ale Universității A. I. Cuza”, Iași, secția a III-a, istorie, XVII, 1971, p. 74.

un „program național”¹⁶⁶, care reprezenta, pe plan ideologic, „o amplă confruntare dintre vechi și nou”¹⁶⁷, sintetizând, concomitent, problemele fundamentale existente. Programul reliefa viziunea largă a conducătorului revoluției, spiritul de organizare și sinteză și, mai ales, poziția sa față de categoriile sociale din Principatele Române¹⁶⁸. Tudor Vladimirescu și-a dat seama de necesitatea reunirii în jurul „Adunării norodului” a tuturor categoriilor sociale, dar așa-numitul program de „frățietate”¹⁶⁹ avea limitele sale. El a acceptat să colaboreze cu boierimea, cu condiția ca și reprezentanții acesteia să accepte programul său de acțiune și să se supună controlului său.

Programul revoluționar poate fi reconstituit în temeiul *Cererilor norodului românesc*, care, conform versiunilor păstrate¹⁷⁰, au cunoscut o amplificare pe parcursul desfășurării evenimentelor. Varianta lor în 48 de articole nu a fost descoperită¹⁷¹. De-a lungul anilor, *Cererile norodului românesc* au fost interpretate ca program minimal și autentic al revendicărilor revoluției¹⁷² sau act fundamental al revoluției¹⁷³.

Cu privire la datarea acestui document programatic fundamental¹⁷⁴, se știe că *Cererile norodului românesc* au început să fie redactate la București, în preajma revoluției și, de aceea, într-una dintre variante, are data de 17 ianuarie 1821¹⁷⁵; varianta înaintată lui Samurcaș, la 15/27 februarie sau la

¹⁶⁶ *Ibidem*.

¹⁶⁷ N. Isar, *art. cit.*, p. 658.

¹⁶⁸ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 220; *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 33.

¹⁶⁹ N. Isar, *art. cit.*, p. 650.

¹⁷⁰ *DIR. 1821*, I, p. 272-281; N. Gr. Stețcu, I. Vătăman, *Un manuscris necunoscut al ponturilor lui Tudor Vladimirescu*, în „Revista Arhivelor”, XXXII, nr. 2/1970, p. 599-604.

¹⁷¹ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 35.

¹⁷² Emil Vărtosu, *Despre Tudor și revoluția de la 1821*, București, 1947, p. 6.

¹⁷³ N. Isar, *art. cit.*, p. 654-655.

¹⁷⁴ Vezi, în acest sens: Louis Roman, *art. cit.*, p. 107-108.

¹⁷⁵ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 222.

16/28 februarie 1821¹⁷⁶, cuprindea 20 de puncte; Tudor Vladimirescu, apropiindu-se de București, a redactat o nouă variantă, care a stat la temeiul compromisului cu boierii din 23 martie/4 aprilie 1821¹⁷⁷; varianta cea mai întinsă de 48 de puncte a fost întocmită la București, în luna aprilie¹⁷⁸.

S-a vorbit despre o Constituție sau despre o Cartă¹⁷⁹ și, Tudor Vladimirescu ar fi dorit ca *Cererile norodului românesc*, întărite printr-un „hrisov cu mare jurământ obștesc”, să fie confirmate de sultan, țar și de fiecare domn nou, chiar la intrarea în țară, la Dunăre, când urma „a le iscăli că le va păzi întocmai”¹⁸⁰.

Obiectivele concrete ale programului, concretizau atât sensul fundamental social, cât și pe cel național al revoluției.

Organele puterii de stat erau organizate parțial conform principiului separării puterilor. *Puterea legislativă* aparținea Adunării Poporului, care era formată din toți aderenții la programul revoluției. *Puterea executivă* era exercitată de către domn, care „împreună cu celelalte căpetenii trebuiau să aibă grijă de binele intern și extern”. Domnul trebuia să respecte *Cererile norodului românesc*, document întărit cu „hrisov și mare jurământ obștesc”, recunoscut de sultan, garantat de Rusia și Austria. *Puterea judecătorească* era exercitată de către dregătorii mari și mici, care urmau să fie promovați după criteriul competenței.

Cu privire la *domeniul fiscal*¹⁸¹ se stipula: „stricarea” inițiativelor lui Alexandru Suțu; scutirea de dări pe trei ani; eliminarea a două dintre cele șase dăjdii impuse de Caragea; interzicerea sporirii oieritului, dijmăritului și vinăriciului cu

¹⁷⁶ *Ibidem.*

¹⁷⁷ *Ibidem.*

¹⁷⁸ *Ibidem.*

¹⁷⁹ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, București, 1980.

¹⁸⁰ Louis Roman, *art. cit.*, p. 102.

¹⁸¹ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 224.

„măcar un bănuț”¹⁸²; suprimarea havaetului „tuturor vitelor și al mărfurilor”, ca și a vămilelor interne, acceptându-se doar „vama ce se va lua la margini”, însă „ușoară”¹⁸³. Era subliniat faptul că măsurile referitoare la havaet și mărfuri erau menite să încurajeze comerțul. Totodată, se înlesnea aprovizionarea orașelor și se îmbunătățea regimul fiscal al celor băjenți și definitiv stabiliți pe teritoriul muntean (era vorba, mai ales, de transilvăneni și bulgari)¹⁸⁴. Prin desființarea vămilelor interne și diminuarea vămilelor de la hotare, ca și prin măsurile luate în domeniul fiscal, se urmărea favorizarea comerțului, dar, în același timp, se cerea ca prețurile la produsele alimentare să nu poată depăși, în oraș, 10% din prețurile lor de achiziție „de la lăcuiori”, negustorii intermediari urmând să dispară¹⁸⁵.

Cu privire la *domeniul administrativ*¹⁸⁶, se preciza că dregătoriile, „âtât cele politicești cât și cele bisericicești, de la cea mai mare până la cea mai mică, să nu se mai orânduiască prin dare de bani”¹⁸⁷, deoarece se considera că această cumpărare a dregătoriilor determinase jafurile și abuzurile. Zăpcii urmau să dea „chezășie” că nu vor săvârși „jaf”. Vornicia de poliție, hătmănia divanului, precum și spătăria mare erau desființate, funcționarii judiciari trebuiau reduși, iar lefurile „să le fie ușoare”. O limitare a puterii boierimii era și cerința ca rangurile boierești, caftanele, să nu mai fie date pe bani, ci „numai după slujbă”¹⁸⁸.

Dintre măsurile referitoare la *justiție*¹⁸⁹, importante erau cele care aveau în vedere reducerea taxelor judiciare și a

¹⁸² *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 35.

¹⁸³ Louis Roman, *art. cit.*, p. 101.

¹⁸⁴ Idem, *Așezarea statornică a românilor transilvăneni în Țara Românească (1739-1831)*, în „Studii”, 24, 1971, p. 899-929.

¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 837.

¹⁸⁶ G. D. Iscru, *1821 – moment crucial în istoria modernă*, p. 46.

¹⁸⁷ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 224.

¹⁸⁸ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 35.

¹⁸⁹ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 224.

numărului funcționarilor judiciari. Totodată, se stipula abrogarea *Legiurii lui Caragea*, deoarece nu era elaborată „cu voința a tot norodul”.

În ceea ce privește *organizarea militară*¹⁹⁰, se cerea desființarea spătăriei și a unităților dependente de ea și, în schimb, organizarea unei oștiri de 4.000 de panduri și 200 de arnăuți „scutiți de dăjdia și cu o mică soldă”, acoperită „din veniturile mănăstirilor”, ulterior, cifra ostașilor ajungând la 12.000¹⁹¹. Cu toate că în *Cererile norodului românesc* oștirea nu avea o denumire, Grigore Băleanu vorbea, în aprilie 1821, într-un proiect de memoriu adresat țarului, despre „oastea pământeană”¹⁹².

Cu privire la *organizarea bisericească*¹⁹³, se stipula îndepărtarea elementelor nepământene și a folosirii fondurilor clerului în interesul țării. Rangurile înalte boierești trebuiau rezervate pământenilor, în mănăstiri erau acceptați doar călugări greci vârstnici, iar din veniturile mănăstirești trebuiau subvenționate școli, „la care tineretul națiunii române, sărac sau bogat să aibă acces”¹⁹⁴.

Deși în *Cererile norodului românesc* nu erau inserate reglementări referitoare la o modificare a regimului agrar existent, ori la încetarea abuzurilor și limitarea fiscalității, apăreau, totuși, măsuri favorabile țăranimii. De asemenea, se cerea înlocuirea *Legiurii Caragea*, potrivit căreia, clăcașul fusese considerat doar „clăditor” sau „săditor”¹⁹⁵. Dar, țăranimea a văzut în revoluție mai mult decât ceea ce era stipulat în *Cererile norodului românesc*. În timpul revoluției, țăranii au luat în stăpânire pământuri, vite, păduri și vii. Un împuternicit scria lui Hagi Ianuș: „Acum, rumânii stăpânesc moșiile și nu

¹⁹⁰ G. D. Iscriu, *1821 – moment crucial în istoria modernă*, p. 47.

¹⁹¹ I. Fotino, *op. cit.*, p. 30; N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, București, 1921, p. 247.

¹⁹² *DIR. 1821*, II, p. 55.

¹⁹³ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 225.

¹⁹⁴ *Ibidem*.

¹⁹⁵ I. C. Filitti, *Tudor Vladimirescu*, p. 34.

arendașii”¹⁹⁶. Conducătorul revoluției, prin recomandările sale date Divanului, a cerut ușurarea clăcii și ocrotirea sătenilor evacuați din zona Dunării¹⁹⁷.

Alte prevederi ale documentului programatic se refereau la: înlocuirea mitropolitului; „ridicarea” din țară a familiei și „oamenilor” lui Alexandru Suțu; izgonirea din țară a căminarului Bibescu și a stolnicului Vișoreanu, a lui Hagi Ianuș; pedepsirea lui Ioan Rogobete și a lui Ghiță Haiducul; sechestrarea averii lui Belu și excluderea de la orice funcție a biv vel clucerului Chiriac, stolnicului Cătuneanu, medelnicerului Dârzeanu; suportarea de către vistierie a costului alimentelor „ce s-au mâncat și s-au băut de către norodul adunării”. Cele mai multe puncte prevăzute în *Cererile norodului românesc*, au fost amendate ori s-a renunțat la ele pe parcursul evenimentelor¹⁹⁸.

Suveranitatea poporului era invocată, deși uneori formal, slugerul Tudor asumându-și rolul de a fi purtător de cuvânt al „Adunării norodului”. El era „mai mare și chivernisitor la toată adunarea”¹⁹⁹.

Alături de obiectivele interne, din întreaga acțiune se disting cu claritate și obiectivele externe ale revoluției din 1821 și ale conducătorilor ei. „Cu sabia în patria sa”, cum s-a definit în fața lui Iordache Olimpiotul²⁰⁰, Tudor Vladimirescu a urmărit să-și elibereze patria și să-i îmbunătățească statutul internațional. Înțelegerea sa cu Iordache și Farmache, reprezentanți ai Eteriei, prevedea ca „prin puterea armelor” să se realizeze eliberarea „de sub jugul apăsător” al dominației otomane²⁰¹. Așteptând intervenția Eteriei și a ostașilor Rusiei,

¹⁹⁶ *DIR. 1821*, I, p. 208.

¹⁹⁷ *Ibidem*, p. 57.

¹⁹⁸ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 225-226.

¹⁹⁹ *Ibidem*.

²⁰⁰ M. Cioranu, *art. cit.*, p. 249.

²⁰¹ *DIR. 1821*, I, p. 193.

Tudor Vladimirescu a evitat să dezvăluie acest țel în partea inițială a revoluției. În momentul în care s-a îndreptat către București, și-a vestit pandurii că, „primirea aceasta este din porunca și cu voia împăratului Alexandru al Rusiei”, că „Ipsilanti (...) a intrat pe pământul Țării Românești cu un însemnat număr de oștire” și că „după dânsul sosește și mare putere rusească”²⁰².

Abil diplomat, Tudor Vladimirescu nu a rupt legăturile cu Poarta Otomană. În așteptarea posibilității de a trece la o luptă de eliberare, el a inițiat, încă de la Padeș, negocieri prin care a urmărit, ca în ipoteza nerealizării acțiunii de eliberare, să ajungă la o restatornicire a relațiilor dintre Țara Românească și Imperiul Otoman²⁰³.

La 23 martie/4 aprilie 1821, boierii i-au înmănat lui Tudor „Cartea de adevărire”, declarând că „pornirea” slugerului este „folositoare și izbăvitoare și norodului spre ușurință”²⁰⁴. Astfel, Divanul primea la conducerea țării pe Tudor Vladimirescu, căpetenia „Adunării norodului”. El accepta să conducă țara în colaborare cu boierii, instituindu-se un regim politic, nou în cadrul căruia acționa o dualitate a puterii. Pe de o parte, a lui Tudor – reprezentantul „Adunării norodului”, deținând conducerea și inițiativa, atât pe plan intern, cât și extern, iar pe de altă parte, autoritatea reprezentată de „vremelniceasca ocârmuire”, cu atribuții politice și administrative. Această înțelegere reprezenta, de fapt, legitimarea mișcării în cadrul căreia se găsea Tudor Vladimirescu²⁰⁵. Acordul a fost urmat de o nouă Proclamație către țară, în care Tudor reafirma programul revoluției.

Un alt program de organizare pe baze noi a societății românești îl reprezintă *Proclamația de la Târgoviște*, dată de Alexandru Ipsilanti la 19 aprilie/1 mai 1821. Proclamația

²⁰² I. Fotino, *op. cit.*, p. 59.

²⁰³ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 235.

²⁰⁴ *Ibidem.*

²⁰⁵ *Ibidem.*

stipula: domnie pământească; domnitorul să nu beneficieze decât de o listă civilă fixă; separația între puterea legislativă și cea executivă; constituirea unei Adunări reprezentative compuse din delegați aleși dintre cetățenii de toate clasele; fixarea impozitelor să se realizeze cu consimțământul Adunării reprezentative; întemeierea de școli pentru toți tinerii²⁰⁶.

Din timpul revoluției datează și unele memorii ale boierimii, care cuprindeau postulate cu caracter național și organizatoric. Astfel, memoriul boierimii moldovene, adresat Porții Otomane, dezavua mișcarea eteristă, exprimând credința „chelerului” împărăției²⁰⁷. Un alt arz, tot al boierilor moldoveni, propunea un „decemvirat”, care să înlocuiască domnia²⁰⁸; altul, cel al boierimii muntene, prevedea: autonomie sub protecția țarului; restituirea raialelor de către turci și fixarea hotarului pe Dunăre; mănăstirile să revină sub administrație pământească; la conducerea țării să fie „domni români patrioți”²⁰⁹.

Proces cu implicații multiple, revoluția de la 1821 „a pus bazele conceptului democratic de largă reprezentare a intereselor sociale”²¹⁰. A fost un eveniment de o importanță majoră pe planul luptei națiunii române pentru emancipare de sub dominația străină, pentru îndepărtarea suzeranității turcești și redobândirea drepturilor sale suverane²¹¹. A deschis calea revoluției de la 1848, având drept rezultat instaurarea domniilor pământene, influența Puterilor străine asupra Principatelor Române fiind diminuată.

²⁰⁶ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 57.

²⁰⁷ *Ibidem*.

²⁰⁸ *Ibidem*.

²⁰⁹ *DIR. 1821*, II, p. 51-56.

²¹⁰ *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, sub coordonarea: Paraschiva Căncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, București, Editura Academiei Române, 1983, p. 15 (în continuare, se va cita: *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare*).

²¹¹ Apostol Stan, *Revoluția de la 1821 și statutul internațional al Principatelor Române*, în „Revista de istorie”, tom 33, nr. 5/1980, p. 847.

c. Memorii și proiecte de reformă în Principatele Române

Efectele revoluției pandurilor din Țara Românească aveau să se resimtă în perioada imediat următoare, prin calea deschisă națiunii române în vederea organizării instituțiilor moderne ale statului²¹².

Frământările politice din cele două Principate, din perioada 1821-1832, au fost evidențiate în numeroase memorii, proiecte de reformă sau de „constituții”, trimise Rusiei și Porții Otomane, precum și în pamflete, unde erau discutate, atât statutul juridic al Principatelor, cât și problemele legate de organizarea internă²¹³. Prevederile înserate, atât în proclamațiile și în programul revoluției de la 1821, dar și în memoriile din timpul revoluției, au fost reluate și dezvoltate în anii imediat următori.

În ceea ce privește respectarea autonomiei Principatelor Române, blocarea tendințelor Porții Otomane, care urmărea să asimileze Principatele unor provincii otomane, asigurarea stabilității interne și a unei noi organizări, exista un acord general²¹⁴. Părerii contradictorii erau emise în legătură cu modalitatea de înfăptuire a transformării interne. Astfel, marea boierime urmărea o conducere oligarhică, în timp ce, boierimea mică și mijlocie se pronunța pentru „o democrație în interiorul clasei, care trebuia să participe la conducerea statului în întregul ei și să beneficieze de privilegiile rangului”²¹⁵.

După cum s-a apreciat: „Revoluția de la 1821 a reprezentat, printre altele, exprimarea voinței țării de a se

²¹² *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 55.

²¹³ *Ibidem*, p. 72.

²¹⁴ *Ibidem*, p. 66.

²¹⁵ *Ibidem*.

guverna în chip autonom²¹⁶. Dintr-o anumită perspectivă, acțiunea desfășurată în unele cercuri boierești, atât în timpul desfășurării revoluției, cât și după, a fost o prelungire a mișcării lui Tudor Vladimirescu, desfășurată în alte condiții și cu alte mijloace²¹⁷.

Boierimea reformatoare argumenta activitatea desfășurată prin intermediul drepturilor stipulate în „capitulații”. Astfel, în anul 1821, boierii munteni refugiați la Brașov, într-un *memoriu* adresat Rusiei, vorbeau în numele „lăcuitorilor Dachiei”. Se arăta că, românii de pe ambii versanți ai Carpaților, formau aceeași realitate etnică, cea a Daciei. Țara Românească nu era integrată la Imperiul Otoman, ci se afla în raporturi de vasalitate cu acesta²¹⁸. Memoriul avea un accentuat caracter antiotoman și antifanariot.

Deoarece aveau statut de state europene aflate în raporturi de vasalitate cu Imperiul Otoman, Principatele Române, potrivit „capitulațiilor”, urmau să fie conduse „de domni pământeni, cu toate obiceiurile ce au avut loc pã deplin”²¹⁹.

În octombrie 1821²²⁰, boierii emigrați la Cernăuți au înaintat un *arz* către Poartă, care oglindea interesele marii boierimi. Se stipula: domn pământean, dar numai după o perioadă de guvernare de către un sfat de boieri pământeni, dintre care unul „baș boier”²²¹; alcătuirea unei armate naționale, din care să nu facă parte arnăuții; desființarea veniturilor dregătorilor; micșorări temporare de impozite²²².

²¹⁶ Anastasie Iordache, Apostol Stan, *Apărarea autonomiei Principatelor Române. 1821-1859*, București, Editura Academiei Române, 1987, p. 18.

²¹⁷ *Ibidem*.

²¹⁸ *DIR. 1821*, III, 1960, p. 146-147.

²¹⁹ Emil Vârtosu, *1821. Date fapte noi*, București, 1932, p. 18 (în continuare, se va cita: Emil Vârtosu, *1821. Date și fapte*).

²²⁰ I. C. Filitti, *Opere alese*, p. 113.

²²¹ *Ibidem*.

²²² Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 58.

În cel de-al doilea *arz*, întocmit în același an, de către boierii rămași în Iași²²³, se statua: domn pământen ales de obște, care să guverneze conform legilor și obiceiului pământului, cu ajutorul boierilor „din toate neamurile de boieri pământeni, cari vor fi vrednici a ocârmui cu dreptate și bună orânduială pe săracul norod”; îndepărtarea grecilor și arnăuților; efectuarea cadastrului moșiilor; restituirea către pământeni a mănăstirilor; repartizarea dregătoriilor țării exclusiv către pământeni; redactarea pravilelor în limba română²²⁴.

La sfârșitul anului 1821, sau la începutul celui următor, Alexandru Villara a înaintat *un memoriu* Rusiei²²⁵, care era, în esență, un proiect de reforme. Forma de guvernământ preconizată era o republică aristocratică. Cu privire la organizarea de stat, era prevăzut principiul separației puterilor. Astfel, *puterea legislativă* era exercitată de un „sfat de obște” pământean; *puterea executivă* era acordată Divanului „cel dintâi”, care era alcătuit din mitropolit, episcopii de Buzău și de Argeș, patru mari boieri și un jurist. Acest Divan avea, pe lângă atribuții administrative și financiare și controlul suprem al finanțelor statului, fiind obligat să aprobe socotelile, a căror întocmire era în sarcina Divanului „al doilea”. Divanul „al doilea” era alcătuit din opt mari boieri și avea mai ales atribuții judecătorești, hotărârile lor fiind apelate la Divanul „cel dintâi”. Instanțele judecătorești inferioare erau²²⁶: două „departamente” judecătorești, unul alcătuit din opt boieri, iar celălalt din șapte; un „departament al criminalului”, compus din patru boieri „secundari”²²⁷; un departament al

²²³ I. C. Filitti, *Opere alese*, p. 114.

²²⁴ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 58.

²²⁵ Emil Vârtosu, *1821. Date și fapte*, p. 117-140; I. C. Filitti, *Opere alese*, p. 116.

²²⁶ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 59.

²²⁷ I. C. Filitti, *Opere alese*, p. 118.

„împăciuirilor”, format din trei boieri și unul al „hotărniciiilor”, în care intrau patru boieri și un inginer. Boierii care făceau parte din aceste „departamente” erau reprezentanți ai boierimii mijlocii și mici. Marele vistier era înlocuit cu „o comisie a vistieriei”, alcătuită din trei boieri și un „deputat al tuturor județelor, care să ia parte la cercetarea socotelilor județelor”²²⁸, și să conducă finanțele statului sub supravegherea Divanului „cel dintâi”. Oltenia avea un divan propriu, subordonat celui din București. Dregătorii urmau să beneficieze de salarii fixe. Era stipulată laicizarea administrării veniturilor mănăstirești. Ispravnicii județelor erau numiți de către Divanul „cel dintâi”. În scopul strângerii dărilor din capitală, era ales un „pârcălab al orașului”, iar „poliția era dată pe seama altui boier, asistat de doi judecători”²²⁹.

Totodată, se prevedea: libertatea comerțului, a exploatării minelor; recalcularea taxelor vamale și arendarea vămilelor numai către pământeni; stabilirea unui număr de 24 de zile pe an de clacă; boierimea să fie scutită de dări; fixarea graniței pe Dunăre; instituirea unei oaste pământene.

De la sfârșitul anului 1821 și începutul celui următor datează și memoriul boierimii muntene, *Îndreptarea țării (după cele) ce a pătimit țara la 1821 de la străini*²³⁰, care cuprindea prevederi similare celor din memoriile anterioare.

Memoriul întocmit de Alexandru Villara în Țara Românească, în februarie sau martie 1822²³¹, prevedea: domn pământean „care să fie dintre fruntașii națiunii, cu bună vază, după naștere și rang, și cu toate însușirile ce se cer pentru un asemenea rang de întâietate și să domnească pe viață”²³²; lefuri fixe pentru slujbași și egumenii mănăstirilor; înființarea de

²²⁸ *Ibidem*.

²²⁹ *Ibidem*.

²³⁰ Emil Vărtosu, *1821. Date și fapte*, p. 178-183.

²³¹ I. C. Filitti, *Opere alese*, p. 119.

²³² *DIR. 1821*, III, p. 234.

școli naționale în județe; stabilirea bugetului de către o „Adunare obștească”, formată din clerul înalt, boierii din București și deputați din județele țării²³³; reorganizarea poștelor; deschiderea de fabrici; exploatarea liberă a subsolului, exceptând: aurul, argintul și sarea; mitropolia și episcopiile să aibă venituri proprii; fixarea hotarului pe Dunăre; libertatea comerțului pe uscat și pe apă; formarea unei oști naționale.

Ca urmare a intervenției Marilor Puteri, Poarta Otomană a convocat, în primăvara anului 1822, două delegații, formate din boieri munteni și moldoveni, în scopul consultării cu privire la doleanțele locuitorilor celor două Principate și a mijloacelor utilizate în vederea restabilirii administrației civile²³⁴. Dintre reprezentanții munteni menționăm pe: banii Grigore Ghica și Barbu Văcărescu, iar dintre cei moldoveni, pe logofătul Ioniță Sandu Sturdza²³⁵. Astfel, cele două delegații au prezentat *cereri* care conțineau dorințe comune pentru Principatele Române: domn pământean; oaste pământeană; prohibiția pentru supușii străini de a cumpăra imobile în țară; slujbele să fie atribuite numai pământenilor; boierii să se bucure de dreptul de a merge la Poartă cu cereri și plângeri; în cazul în care se aduceau învinuiri domnului, acesta era judecat la Poartă Otomană.

Poarta Otomană a aprobat numai o parte a acestor revendicări: restabilirea domniilor pământene și excluderea grecilor din funcțiile civile și ecleziastice. Urmarea imediată era schimbarea și a modului de administrare a Principatelor Române²³⁶.

La 1/13 iulie 1822, au fost numiți domni Grigore Dimitrie Ghica, în Țara Românească, și Ioniță Sandu Sturdza, în

²³³ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 60.

²³⁴ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 55.

²³⁵ Dan Berindei, *Diplomația românească modernă de la începuturi la proclamarea independenței de stat (1821-1877)*, București, Editura Albatros, 1995, p. 17 (în continuare, se va cita: Dan Berindei, *Diplomația românească modernă*).

²³⁶ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 55.

Moldova²³⁷. La sfârșitul lunii septembrie 1822, ca urmare a presiunii internaționale, o parte a trupelor otomane a fost retrasă peste Dunăre²³⁸.

Inegalitatea dintre boierii de toate categoriile a avut drept consecință, de-a lungul anilor, o scindare a clasei dominante, care se împotrivesc domniilor fanariote, sub numele de „partid național”. Inițiatorii convingerilor democratice se aflau în rândurile boierimii mici și mijlocii și se pronunțau pentru egalitatea în privilegii cu marea boierime²³⁹. În consecință, în anul 1804, prin intermediul unei scrisori anonime a boierilor mici și mijlocii din Moldova, se solicita acordarea funcțiilor în stat după merit. După revoluția din anul 1821, marii boieri moldoveni, din cauza ascendentului dobândit de boierimea mică și mijlocie, refuzau revenirea în țară. Boierii mici și mijlocii doreau alegerea unui domn pământean, pe care să-l influențeze în direcția aplicării unor reforme, iar boierii cei mari, exilați, se pronunțau pentru o conducere alcătuită dintr-un sfat de boieri în frunte cu un baș-boier²⁴⁰. Așadar, în această perioadă, conflictul ideologic și politic dintre reprezentanții marii și micii boierimi s-a intensificat, „atât conservatismul cât și liberalismul veacului al XIX-lea trăgându-și originile din lupta de idei a acestei perioade”²⁴¹.

Reprezentant al micii boierimi, Ionică Tăutul, unul dintre cărturarii acelor vremuri, acuza marea boierime exilată că părăsise țara în vremuri deosebit de tulburi. În vederea redresării gravei stări de lucruri existente, a fost redactat, în aprilie 1822, un proiect de reorganizare a Moldovei, care urma

²³⁷ *Ibidem*, p. 56.

²³⁸ *Ibidem*, p. 55.

²³⁹ Anastasie Iordache, *Principatele Române în epoca modernă I Domniile pământene și ocupația rusească 1821-1831*, București, Editura Albatros, 1996, p. 81.

²⁴⁰ *Ibidem*.

²⁴¹ Vlad Georgescu, *Istoria Românilor. De la origini până în zilele noastre*, ediția a III-a, București, Editura Humanitas, 1992, p. 114.

să fie temeiul constituțional al acestui ținut, până la elaborarea unei noi Constituții sau a unei „pravile desăvârșit alcătuite”²⁴².

Autorul acestui proiect de Constituție a fost inginerul Ionică Tăutul, născut în anul 1795 la Brândești (Botoșani), fiul lui Gheorghe Tăutul, vornic de poartă, și al Ilenei²⁴³. Alecu Russo a considerat că Ionică Tăutu reprezenta „România reînviată, mișcată de toate patimile patriotice și giucând tot același rol prin condei și stăruinți în politică, care îl giuca Vladimirescu cu pușca plăieșească...”²⁴⁴. Alături de Ionică Tăutu, la elaborarea acestui proiect reformator și-au adus contribuția și: marele vornic Iordache Drăghici, paharnicul Vasile Barnoschi, cărvunarul Alexandru Donici, marele vornic Iordache Catargiu, serdarul Stavăr, aga Greceanu, Vlădica Meletic al Hușului²⁴⁵.

Era prevăzută organizarea unui stat de drept, fundamentat pe principiile revoluției franceze și pe așezămintele anterioare²⁴⁶. Acest proiect reformator, cunoscut sub numele de *Cererile cele mai însemnătoare ce se fac din partea obștei Moldaviei*²⁴⁷, a cuprins și principii prevăzute în *Declarația drepturilor omului și cetățeanului de la 1789*, precum și în memoriul adresat de delegația boierilor din Moldova, Porții Otomane, în martie 1822. Ele au fost însă adaptate la situația din Moldova, dând naștere, astfel, unui conținut original²⁴⁸. Teoria drepturilor naturale, a separației puterilor în stat, limitarea puterii monarhului,

²⁴² Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 65.

²⁴³ Ionică Tăutul. 1795-1830. *Scrieri social-politice*, ediție îngrijită de Emil Vârtosu, București, Editura Științifică, 1974, p. 10.

²⁴⁴ Alecu Russo, *Cugetări*, prefață și bibliografie de Mihai Zamfir, București, 1977, p. 134.

²⁴⁵ D. V. Barnoschi, *Originile democrației române. „Cărvunarii”*. *Constituția Moldovei de la 1822*, Iași, 1922, p. 110-120.

²⁴⁶ M. T. Oroveanu, *Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale*, București, Editura Cerma, 1992, p. 198.

²⁴⁷ *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare*, p. 17.

²⁴⁸ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 68.

modernizarea principalelor instituții administrative, precum și o Constituție scrisă („hotarul puterii”), sunt doar câteva dintre stipulațiile care se regăseau în acest document²⁴⁹. Prin convingerile enunțate în acest așezământ constituțional, cărvunarii puneau bazele unui „partid liberal”²⁵⁰, care deschidea calea democratizării societății românești.

Constituția cărvunarilor cuprindea 77 de articole²⁵¹, reprezentând expresia de gândire specifică sfârșitului secolului al XVIII-lea și începutului secolului al XIX-lea. În art. 1 era prevăzută *autonomia statului*: „Poporul Moldovei, care din vechime și până astăzi, a avut și are dreptul de autonomie cu Domnul său și cu legile sale, sub suzeranitatea puternicei împărății căreia este închinat, cere să aibă și folosința acestui drept. Aceasta în scopul de a-și da o legiuire dreaptă și bine înălțales în limitele supunerii și credinței datorite Prea Înaltului Devlet”²⁵². Autorii acestui proiect de Constituție au cerut autonomia țării, în condițiile păstrării suzeranității Porții Otomane.

Drepturile și libertățile cetățenești. Erau prevăzute clauze referitoare la conținutul și sfera de acțiune a *libertății*, principalul izvor fiind *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului din 1789*²⁵³. Dar, spre deosebire de sfera de aplicare a noțiunii de libertate din această *Declarație*, în *Constituția cărvunarilor*, libertatea era restrânsă numai la folosirea bunurilor materiale, „rodul oricărei osteneli sau iscusințe”²⁵⁴. Astfel, conform stipulațiilor art. 3: „Libertate

²⁴⁹ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 82.

²⁵⁰ Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 31.

²⁵¹ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 68; Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 88.

²⁵² D. V. Barnoschi, *op. cit.*, p. 133.

²⁵³ Valeriu Șotropa, *Memoriul cărvunarilor*, în „Studii și cercetări juridice”, anul 16, nr. 3/1971, p. 466.

²⁵⁴ A. D. Xenopol, *Primul proiect de Constituțiune a Moldovei din 1822. Originile Partidului Conservator și ale celui liberal*, extras din „Analele

absolută pentru fiecare de-a uza după bunul său plac de averea sa, precum și de rodul oricărei osteneți sau iscusințe. Numai prin lege se poate impune îndatoriri”²⁵⁵. Nimeni nu putea fi oprit să facă ceea ce nu era interzis de lege²⁵⁶. În ceea ce privește *libertatea personală*, în art. 6 se stipula: „Să nu poată fi nimeni acuzat, arestat sau pedepsit, decât pentru cazuri prevăzute în legi și după formele legale”²⁵⁷. Totodată, potrivit art. 7: „Toți acei chemați sau arestați în conformitate cu prevederile legii și cu forme legale, sânt datori să se supună; iar rezistența este o vină dată judecăței”²⁵⁸.

Erau prevăzute și unele excepții de la principiul libertății. Astfel, era menținută robia și erau reglementate unele aspecte ale situației robilor boierești și domnești (art. 71). În același timp, erau stabilite anumite restricții referitoare la sfera de activitate a anumitor locuitori ai țării (art. 70).

Art. 2 cuprindea prevederi referitoare la *libertatea religioasă*, făcându-se distincție între religia ortodoxă și celelalte culte. Art. 13 prevedea *libertatea industriei și a comerțului*: „Agricultura sub orice formă, meseriile, industria, arta, sunt libere în Moldova. Libertatea deplină pentru orice fel de comerț exterior. Exportul nu poate fi supus decât unor taxe vamale legale. Importul este deopotrivă liber și supus de asemenea numai taxelor vamale legale”²⁵⁹. Cu privire la *libertatea învățământului*, se prevedea înființarea de școli de toate gradele, pentru folosul obștesc, deschise tuturor pământenilor. Programul școlar trebuia să cuprindă scrisul, cititul, gramatica, aritmetica, geometria, logica, religia, știința pravilelor și a datorii

Academiei Române”, seria II, tom XX. Memoriile Secțiunii Istorice, București, 1898, p. 113 (în continuare, se va cita: A. D. Xenopol, *Primul proiect de Constituțiune a Moldovei din 1822*).

²⁵⁵ *Ibidem*.

²⁵⁶ M. T. Oroveanu, *op. cit.*, p. 200.

²⁵⁷ D. V. Barnoschi, *op. cit.*, p. 139-140.

²⁵⁸ *Ibidem*, p. 140.

²⁵⁹ *Ibidem*, p. 150.

cetățenești. Toate acestea trebuiau predate în limba română. De o importanță majoră era aplicarea principiului egalității tuturor pământenilor la învățatură, la instruire. Referitor la *libertatea tiparului*, era prevăzută necesitatea creării unei tipografii, alta decât aceea pe care o avea Mitropolia, în limba română, pentru tipărirea cărților și a ziarelor. Ocârmuirea avea drept de cenzură și de suspendare (art. 66).

O atenție deosebită era acordată *proprietății individuale*, aceasta fiind considerată unul dintre drepturile naturale ale omului. Era consacrat, pentru prima dată, principiul modern al respectului proprietății²⁶⁰, deci posesiunea deplină asupra pământului, drept care până atunci era reînnoit cu ocazia schimbării domnilor. Se garanta dreptul de proprietate individuală asupra bunurilor mobile și imobile, și asupra „rodurilor ostanelilor și a iscusinței”²⁶¹. Se urmărea eliberarea proprietății boierești de sarcinile feudale. Prin art. 3 și 58 se statorna dreptul de proprietate și respectarea acestuia. Era prevăzută exproprierea pentru cauze de folos obștească (art. 5).

Dreptul de petiție se exprima prin libertatea de a da jalbe la domnie sau la divan și prin dreptul de petiție către suzeran.

Era prevăzută egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii, promovarea urmând să se facă pe merit.

De o deosebită atenție se bucura reglementarea privind *dobândirea și pierderea calității de cetățean și a drepturilor cetățenilor străini*. Astfel, pe lângă căsătoria cu o pământeancă, se mai cerea posesia, de către cel care solicita cetățenia, a unei averi imobile, și unui stagiu neîntrerupt de 100 de ani pe teritoriul țării noastre. Cetățenia se pierdea prin comiterea unei fapte criminale sau ca urmare a obținerii unei cetățenii străine²⁶².

În ceea ce privește *organizarea puterilor statului*, cărvunarii au urmărit parțial principiul separării puterilor.

²⁶⁰ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 88.

²⁶¹ D. V. Barnoschi, *op. cit.*, p. 137.

²⁶² *Ibidem*.

Puterea legislativă era exercitată de către Sfatul obștesc, care era considerat parlamentul țării, și de către domnitor (art. 19). Sfatul obștesc avea și rolul de putere constituantă și era alcătuit din: mitropolitul țării, doi episcopi, membrii divanurilor și departamentelor judecătorești, câte un boier ales în fiecare ținut de către boierimea locală (art. 20). Acest Sfat avea următoarele atribuții²⁶³: alcătuirea și îmbunătățirea legilor; achitarea datoriei către Poartă; înființarea de școli și alte așezăminte publice; punerea în practică a legilor. Sfatul obștesc se putea întâlni fără ca membrii săi să fie convocați de către Domn. Hotărârile se luau cu majoritatea absolută. Toți membrii Sfatului obștesc trebuiau să fie prezenți la dezbateri. Membrul, care din cauză de boală sau din alte motive nu putea lua parte la ședință, trebuia să trimită un locțiitor. În caz de divergență între Sfat și domn, ultimul prevala, deoarece domnul nu putea refuza decât o singură dată o măsură propusă de Sfat, iar dacă se insista, domnul era obligat să-și exprime adeziunea²⁶⁴.

Puterea executivă aparținea Domnului. Acesta întărea și executa hotărârile Sfatului obștesc, dar nu avea inițiativa legilor, nu avea dreptul de veto și dreptul de dizolvare. Domnul era șeful armatei, dar nu putea da ordine jandarmilor decât împreună cu Sfatul obștesc; de asemenea, nu putea acorda singur rangurile boierești, iar funcționarii statului erau numiți de către Sfatul obștesc.

Forma de guvernământ o reprezenta *monarhia constituțională*. Așadar, principiul separației puterilor în stat exista, dar se cerea colaborarea dintre puterea legislativă și cea executivă și controlul reciproc.

Domnul întărea și executa hotărârile Sfatului obștesc, care erau înaintate prin anaforă, semnată de toți membrii Adunării. El putea înapoia anafora prin hrisov, în care își exprima părerea. Se considera că hotărârile, adoptate de către Sfatul obștesc și

²⁶³ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 89.

²⁶⁴ A. D. Xenopol, *Primul proiect de Constituțiune a Moldovei din 1822*, p. 7.

promulgate de domnitor, „exprimă voința a toată țara”. Lor trebuia să li se supună „toată obștia norodului”, inclusiv deputații și Domnul²⁶⁵. Acesta din urmă trebuia să fie pământean, ales de Adunarea obștească, alcătuită din mitropolit, episcopii țării și din „toată obștia boierilor de la logofăt mare și până la șatrar” (art. 72). Era ales domn numai acela care era „cunoscut pentru faptele sale bune, pentru patriotismul său și pentru credința sa către puterea suzerană”²⁶⁶.

Puterea judecătorească era exercitată de către: Divanul întâi, cea mai înaltă instanță, Divanul al doilea, Departamentul pricinilor străine și de către Departamentul criminalicesc. În fiecare ținut exista un tribunal compus dintr-un judecător și ispravnicul ținutului²⁶⁷.

Divanul întâi se compunea din: un mare logofăt; patru mari vornici; un spătar și un ban. Divanul al doilea era alcătuit din: un boier „fără boierie efectivă”; un mare paharnic; un mare comis; un mare serdar și un mare stolnic. Acest Divan era un fel de Curte de apel, care judeca probleme civile și comerciale. Departamentul pricinilor străine era format din: cinci boieri „fără boierie efectivă” și marele armaș, care putea lua parte la dezbateri, având numai drept de vot consultativ, fără acela de a semna hotărârile²⁶⁸. Așadar, „domnul căruia Tăutu îi cere calități morale și intelectuale desăvârșite, devine mai mult un păzitor al legilor, un coordinator al administrației, decât un conducător real”²⁶⁹.

Raporturile dintre clăcași și stăpânii de domenii trebuiau să fie echitabile, birul urmând să se strângă fără abuzuri în detrimentul contribuabililor. A fost întocmit un tabel al dărilor

²⁶⁵ *Ibidem*, p. 169.

²⁶⁶ *Ibidem*, p. 221.

²⁶⁷ *Ibidem*, p. 171-174.

²⁶⁸ *Ibidem*.

²⁶⁹ Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române*, p. 110.

indirecte, mărindu-se impozitul personal pentru plata posturilor. Dărilor erau strânse de către o Comisie, formată din trei boieri, dintre care doi localnici, ale căror acte erau verificate de către Sfatul obștesc. Se mai prevedeau: privilegiile perpetue pentru deținătorii de ranguri; dreptul, pentru boieri, de a avea scutelnici, breslași și slugi, ca un privilegiu legiuit; desființarea dărilor nou înființate²⁷⁰.

Puterea bisericească era suverană. Se prevedea naționalizarea bisericilor și a mănăstirilor, și administrarea lor de către preoțimea moldoveană.

Redactat în aprilie 1822 de către reprezentanți ai micii boierimi moldovene, exemplarul consultat de către A. D. Xenopol în arhivele Consulatului rus din Iași era datat la 13 septembrie 1822, când a fost supus spre aprobare noului domn²⁷¹, cerându-se aplicarea prevederilor lui până la elaborarea unei „pravile a țării”, atât de utilă pentru „desrădăcinarea rălelor cele adânc străbătute a neorânduiei, urmate întru atâta delungare de vreme, a stăpânirii domnilor streini”²⁷².

Domnitorul nu a promulgat acest proiect de Constituție, iar sultanul nu l-a confirmat. Cu toate acestea, principiile moderne de organizare a vieții economice, sociale și politice au fost aplicate de Ioniță Sandu Sturdza. Spre deosebire de celelalte proiecte și memorii, *Constituția cărvunarilor* a exprimat mai clar principiile și normele de organizare a vieții de stat, controlul reciproc și colaborarea puterilor statului, a proclamat autonomia statului, libertatea individuală, egalitatea în fața legii, libertatea învățământului, a muncii, a comerțului și industriei, libertatea conștiinței și a presei. Astfel, „I. Tăutu a făcut din imaginea

²⁷⁰ A. D. Xenopol, *Primul proiect de Constituțiune a Moldovei din 1822*, p. 15-18.

²⁷¹ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 92.

²⁷² A. D. Xenopol, *Primul proiect de Constituțiune a Moldovei din 1822*, p. 23.

monarhului și teoria monarhiei constituționale și reprezentative cheia de boltă a întregului său sistem politic²⁷³.

Deși nu poate fi considerat o Constituție în adevăratul sens juridic al cuvântului, proiectul partidei cărvunarilor, de la 1822, a răspuns cel mai bine exigențelor cerute actelor vremii. Drept argument, dispozițiile art. 75, în care Constituția este înfățișată ca fiind textul fundamental în raport de care autoritatea se legitimează și sunt garantate drepturile și libertățile cetățenilor.

Cu siguranță, așezământul constituțional de la 13 septembrie 1822 reprezintă un pas important în introducerea unui sistem de guvernare modern, în concordanță cu cerințele progresului istoric. „Document de graniță²⁷⁴”, proiectul partidei cărvunarilor indică începutul și sfârșitul unei etape istorice. Textul de la 1822 are meritul de a introduce anumite principii ale constituționalismului românesc modern. Din conținutul articolelor, din modul lor de grupare, precum și din forma expunerii, rezultă că acest memoriu poate fi considerat un proiect de Constituție.

Din aceeași perioadă datează și *proiectul Shedion de reformăluirea stăpânirii țării Moldaviei*²⁷⁵, elaborat de către marea boierime din Moldova. În cele 30 de articole se prevedea: forma de guvernământ – monarhia; țara trebuia condusă de către un domn pământean, ales pe viață din neamul moldovenesc²⁷⁶, împreună cu șase sau opt familii: „stăpânirea să fie monarhicească, dinpreună însă lucrătoare cu șese și opt familii cele întâiu a pământului, ce se numesc în limba grecească *pruh*. Această alegere a stăpânirii din preună cu un

²⁷³ *Ibidem*, p. 109.

²⁷⁴ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*, p. 17.

²⁷⁵ Alecu Russo, *Scrieri*, București, 1910, p. 23-25 (în continuare, se va cita: Alecu Russo, *Scrieri*).

²⁷⁶ I. C. Filitti, *Opere alese*, p. 131.

Domn tot din neamul moldovenesc să fie pe viață²⁷⁷; boierii se bucurau în continuare de privilegiile vechi, slujbele erau acordate celor ce proveneau din familii „știute și ispitite”, care aveau „știință și praxis” și posedau moșie sau „altă stare”²⁷⁸; fixarea unui buget pentru domn, alcătuirea unei oști naționale de 3.000 de persoane²⁷⁹; anularea rangurilor de boierie acordate după domnia lui Scarlat Callimachi, boierii urmând să fie căftăniți numai cu consimțământul Divanului²⁸⁰.

Un alt proiect, elaborat tot de marea boierime din Moldova, s-a numit *Pontul popilor*²⁸¹. Se prevedea conducerea țării de către domn și o „gherusic”, alcătuită din opt boieri de treapta întâi, care se schimbau din trei în trei ani: „Ocârmuirea țării să fie de Domn împreună cu Gherusic alcătuită de opt boieri din cei dintâiu, care se vor schimba la „toți trii ani”, și aceștia vor fi din fiecare neam câte unul din cele opt neamuri”²⁸². Boierii erau scutiți de dări și beneficiau de dreptul de a trimite arzuri la Poartă: „Boierii să aibă slobodă voie a trimete arzuri la poartă, la vreo „nemulțămire” despre Domn, sau și din ei a trimete, însă numai pentru obștești înteresuri”²⁸³, mitropolitul și episcopii trebuiau să fie pământeni: „Mitropolitul și episcopii să fie de a pururea numai din pământeni, și mănăstirile grecești sub epitropia arhierilor și a pământenilor”²⁸⁴.

În Moldova, remarcabile au fost scrierile lui Ionică Tăutu: *Strigare către Înalt preasfinția sa al Moldovei, Scrisoarea unui*

²⁷⁷ Alecu Russo, *Scrieri*, p. 23.

²⁷⁸ *Ibidem*, p. 25.

²⁷⁹ V. Șotropa, *op. cit.*, p. 62.

²⁸⁰ I. C. Ciubotaru, *Un proiect moldovenesc de organizare a statului după Eterie (1821-1822)*, în „Studii și cercetări științifice”, istorie, Iași, 2, 1961, p. 255-256.

²⁸¹ Alecu Russo, *Scrieri*, p. 25-26.

²⁸² *Ibidem*, p. 26.

²⁸³ *Ibidem*.

²⁸⁴ *Ibidem*, p. 25.

*boier din Moldova și Cuvânt a unui țăran către boieri*²⁸⁵. Autorul se declara împotriva regimului fanariot, a marii boierimi, solicitând drepturi egale pentru toți.

Ideile, convingerile și principiile de organizare a vieții sociale, economice și politice, înscrise în *Constituția cărvunărilor*, au fost reluate în *Actul de chezășie*, elaborat în Moldova de către mica boierime, în anul 1824²⁸⁶. Se prevedea: autonomia statului, care să fie fundamentat „cu pravili și cu puterea sa întru toate ale țării”, cu „temeiuri și rezon”; dregătorii să lucreze potrivit „pravilelor politicești făcute de-a dreptul spre privirea binelui obștesc”²⁸⁷; redactarea de pravile în limba română; instituirea unui organ reprezentativ, Senatul, care să legifereze împreună cu domnitorul; separarea puterii judecătorești de cea legislativă; numirea domnului pe viață; ereditatea domniei²⁸⁸; formarea unei armate de 4.000-5.000 de persoane.

În aceeași perioadă, în Țara Românească, filosoful iluminist Eufrosin Poteca preconiza o *lege politicească*²⁸⁹, care să prevadă egalitatea în materie fiscală. Ulterior, lărgindu-și programul de reforme²⁹⁰, Eufrosin Poteca se pronunța pentru: formarea unei Adunări din deputați ai județelor, aleși prin vot indirect, care avea drept atribuție alegerea domnitorului; libertatea tiparului; dezrobirea țăganilor; impozit proporțional cu averea; egalitatea la numirea în funcții.

De o importanță deosebită a fost memoriul redactat la Chișinău, la 9/21 septembrie 1823²⁹¹, de către Iordache

²⁸⁵ Emil Vârtosu, *Un pamflet moldovenesc din vremea Eteriei*, în „Viața românească”, an XXII/1930, p. 87-100.

²⁸⁶ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 83.

²⁸⁷ *Ibidem*.

²⁸⁸ Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réformes dans les Principautés Roumaines*, p. 125-131.

²⁸⁹ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 83.

²⁹⁰ *Ibidem*, p. 84.

²⁹¹ Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réformes dans les Principautés Roumaines*, p. 115-120.

Rosetti-Rosnovanu, care prevedea, în domeniul economic, realizarea independenței Moldovei față de turci²⁹².

Nicolae Rosetti-Rosnovanu a fost autorul a două memorii adresate Rusiei, în anul 1826²⁹³. În primul memoriu se arăta că, persoanele aflate la conducere în ultimii cinci ani nu trebuiau înlăturate din aceste funcții²⁹⁴. În cel de-al doilea memoriu, se prevedea: alegerea domnului să se facă prin vot direct, de către toți boierii țării în vârstă de 29 de ani, care erau proprietari²⁹⁵.

O însemnătate deosebită a avut și lucrarea lui Constantin Golescu, *Însemnare a călătoriei mele, făcută în anul 1824, 1825, 1826*, tipărită la Buda, în anul 1826²⁹⁶. Având drept model legislația din țările occidentale²⁹⁷, Constantin Golescu cerea stabilirea impozitelor în mod proporțional cu averea, iar funcționarii să aibă o leafă fixă. Cu privire la reorganizarea aparatului administrativ, Constantin Golescu propunea schimbarea metodelor de numire și avansare în slujbele statului. Practica vânzării slujbelor pe bani determinase, cu timpul, după cum observa Golescu, o stare de instabilitate, necorespunzătoare bunei funcționări a administrației. În consecință, propunea așezarea slujbelor statului pe criteriile învățaturii și experienței²⁹⁸.

În *Anaforaua pentru pronomiile Moldovei*, din aprilie 1827²⁹⁹, era prevăzută garantarea privilegiilor boierimii:

²⁹² Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 84.

²⁹³ Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réformes dans les Principautés Roumaines*, p. 133-139.

²⁹⁴ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 85.

²⁹⁵ *Ibidem*.

²⁹⁶ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 258.

²⁹⁷ Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele Constandin Radovici din Golești, făcută anul 1824, 1825, 1826*, postfață și bibliografie de Mircea Iorgulescu, București, 1977, p. 9-10.

²⁹⁸ N. Isar, *Principatele Române în epoca luminilor (1770-1830) Cultura, spiritul critic, geneza ideii naționale*, București, Editura Universității din București, 1999, p. 165.

²⁹⁹ I. C. Filitti, *Opere alese*, p. 168.

scutirea de dări; dreptul exclusiv de stăpânire asupra pădurilor; judecarea de către Înalțul divan a proceselor dintre boieri; arestarea boierilor să se facă doar cu aprobarea divanului³⁰⁰.

Stipulații referitoare la domeniul administrativ s-au regăsit în memoriul adresat Rusiei, elaborat în anul 1827, de către Manolache Drăghici, în Moldova: *Projet d' ameliorer l'administration de Moldavie* și în cel redactat la sfârșitul aceluiași an de către Barbu Știrbei: *Aperçu rapide sur le mode d' administration de la Valachie*³⁰¹.

În anul 1829, în Țara Românească a fost redactat memoriul *Cererile ce ar fi putut face Valahia și Moldavia la un congres de prinți creștini, pentru siguranța lor cea din afară și statornicirea cea din lăuntru*³⁰², care, pe lângă măsurile cuprinse în memoriile și proiectele anterioare, prevedea: Unirea celor două Principate Române; autonomie deplină obținută prin răscumpărare de la turci; domn dintr-o dinastie germană, ales prima dată de Austria, Franța și Anglia; domn care să respecte Constituția și să adopte religia ortodoxă; dreptul țării de a încheia tratate și de a bate monedă, „neatârnarea bisericii naționale de patriarhia de la Constantinopol”³⁰³.

Iordache Golescu, în lucrarea *Starea Țării Românești pe vremea pământenilor*, apărută în anul 1832³⁰⁴, îi împărțea pe boieri în două categorii: „patrioți” și „patrihoți” și prezenta doleanțele celei de-a doua dintre ele. Se prevedea instituirea unei Adunări Obștești, aleasă de „tot norodul”, care avea drept atribuții: alegerea domnului, care trebuia să guverneze conform pravilelor; fixarea impozitelor; elaborarea pravilelor; stabilirea salariilor funcționarilor; domnul să nu aibă alt venit, în afară de

³⁰⁰ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 85.

³⁰¹ Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réformes dans les Principautés Roumaines*, p. 139-164.

³⁰² Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, X, București, 1897, p. 647-649.

³⁰³ I. C. Filitti, *Opere alese*, p. 181.

³⁰⁴ *Ibidem*, p. 158.

lista civilă; desființarea sarcinilor feudale. Totodată, autorul lucrării arăta că în fruntea „boierilor patrioți”³⁰⁵ se aflau: Bălăceanu, Mihăiță și Alecu Filipescu, Goleștii, Episcopul de Buzău, Gherasim Rătescu. În cealaltă categorie, cea a „boierilor patrioți”³⁰⁶, erau menționați: Barbu Văcărescu, Dinu și Istrate Kretzulescu, Matache Racoviță, Ștefan Belu, Filip Lenș, Trăsnea.

Analizând memoriile și proiectele de reformă din perioada 1821-1832, putem afirma că marea boierime urmărea reformarea în sens modern a instituțiilor țării, cu condiția transferării privilegiilor Vechiului Regim, sub forma pozițiilor economice și politice în societatea nouă, de natură să-i asigure puterea politică. Dacă la început marea boierime s-a sprijinit și a fost sprijinită de Rusia, boierimea mică s-a bazat, în zadar, pe ajutorul politic al Porții. În lipsa boierilor mari din Moldova, timp de câțiva ani novatorii și-au întărit pozițiile, răspândindu-și, totodată, ideile, ceea ce îngrijora marea boierime.

În Principatele Române, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, apariția și dezvoltarea conștiinței naționale s-au identificat cu procesul de modernizare. Acest proces de modernizare a avut un caracter militant³⁰⁷, determinat de evoluția către nou, prin îndepărtarea dominației străine și adoptarea unor metode adecvate de propășire națională. Sub regimul fanariot, care afectase considerabil instituțiile celor două Principate, societatea românească părea dominată de „indiferență completă pentru tot ceea ce se numește interesele țării”³⁰⁸. Dominația turco-fanariotă provocase un intens proces de înstrăinare a limbii și obiceiurilor, a practicilor politice, în

³⁰⁵ *Ibidem.*

³⁰⁶ *Ibidem.*

³⁰⁷ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 352.

³⁰⁸ Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România*, București, 1982, p. 108.

direcția încurajării corupției, a reprimării oricărei tendințe de emancipare politică și socială.

Deși adevăratele năzuințe ale românilor nu erau exprimate prin programe de guvernare, ele erau prezente, uneori, în intențiile unor membri ai clasei politice conducătoare, aceasta din urmă suferind, sub raport etnic, modificări structurale³⁰⁹.

Chiar dacă reformele – socială și fiscală – ale lui Constantin Mavrocordat determinaseră unele schimbări, acestea erau aplicate cu scopul de a consolida puterea statului și a aparatului administrativ, de a abroga anumite privilegii. Structurile politice existente, care evidențiau un regim politic de despotie orientală, nu puteau fi schimbate fără consimțământul Porții Otomane – puterea suzerană care le impusese³¹⁰. Prin urmare, regimul fanariot nu corespundea ideilor social-politice moderne.

Cu toate acestea, domnii fanarioți au contribuit la intensificarea relațiilor culturale cu Apusul, încurajând traducerile, aducându-și, astfel, aportul la „surparea zidului impenetrabil care despărțea, la mijlocul secolului al XVIII-lea, societatea românească de Europa luminilor”³¹¹. Implicați într-un asemenea proces de contact cu lumea occidentală, o parte a boierimii din Moldova și Țara Românească a manifestat un interes deosebit pentru o serie de scrieri care aparțineau iluminismului.

Pentru o parte a boierimii, scrierile iluminiștilor și raționaliștilor francezi, pătrunse în Principatele Române, au însemnat o sursă de reflecție, o „prefigurare a unei societăți mai drepte”³¹².

³⁰⁹ Vezi, în acest sens: Dan Berindei, Irina Gavrilă, *Mutații în sânul clasei dominante din Țara Românească în perioada de destrămare a orânduirii feudale*, în „Revista de istorie”, tom 34, nr. 11/1981, p. 2029-2046.

³¹⁰ Apostol Stan, Mircea Iosa, *op. cit.*, p. 14.

³¹¹ P. Cornea, *op. cit.*, p. 53-54.

³¹² Apostol Stan, Mircea Iosa, *op. cit.*, p. 16.

Marea revoluție franceză, produsese, în plan ideologic și politic, un impact asupra tuturor conștiințelor vremii. Dascălii ardeleni, aflați în imposibilitatea de a pune în practică cunoștințele acumulate în țările europene, ajung în Principatele Române unde reînvie spiritul național, prin instruirea și educarea tinerei generații în școli românești, înființate din inițiativa unor boieri luminați.

În Moldova, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, s-a format un grup de cărturari, care și-au adus contribuția la apariția unor idei și convingeri preluate din scrierile luministe europene³¹³. Acești cărturari, precum și o parte a marii boierimi, pun la dispoziția celor interesați o serie de opere, descoperind, astfel, noi orizonturi social-politice.

După 1821, prin reluarea, în toate domeniile, a legăturilor cu civilizația europeană, materializate prin trimiterea de bursieri la studii peste hotare, prin deplasări efectuate de cei mai iscusiți dintre boieri, asistăm la începuturile civilizației române moderne. Memoriile și proiectele de reforme, întocmite de către reprezentanți ai boierimii mici și mijlocii, care urmăreau obținerea unei egalități la nivelul clasei dominante, au contribuit la accelerarea procesului de modernizare din Principatele Române.

Deși înfrântă, revoluția din anul 1821 permitea conturarea unor idei referitoare la necesitatea reorganizării Principatelor Române, după îndepărtarea domniilor fanariote. O parte mai avansată din clasa dominantă, urmărind modernizarea sub aspect instituțional a Principatelor Române, a pus în practică principii ale filosofiei luminilor. Boierii cărturari înființează școli, iar în lipsă de dascăli îi aduc din Transilvania sau își trimit fiii la studii în străinătate³¹⁴.

³¹³ Al. Duțu, *Mișcarea iluministă moldoveană de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în „Studii”, tom 19, nr. 5/1966, p. 919.

³¹⁴ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p.352-353.

În contactul direct cu convingerile avansate ale timpului³¹⁵, își fac apariția principii de natură democratică: monarhie constituțională; adunare națională reprezentativă; egalitatea în fața legii; libertatea legii și a cuvântului. În Moldova, domnitorul a susținut ideile și convingerile elementelor radicale ale boierimii mici și mijlocii, care urmărea să beneficieze de aceleași privilegii ca marea boierime. Primul proiect de Constituție din istoria Principatelor Române a dat naștere la reacții violente din partea castei privilegiate, care-l va respinge, ulterior, prin Convenția de la Ackerman, acestea din urmă fiindu-i restabilite toate privilegiile.

³¹⁵ *Ibidem.*

CAPITOLUL II

Regulamentele Organice - între anacronic și modern

a. Aspecte privind elaborarea *Regulamentelor Organice*

Una dintre cele mai importante urmări ale revoluției de la 1821 a fost restaurarea domniilor naționale, restaurare care a accelerat procesul consolidării autonomiei Principatelor Române³¹⁶. Astfel, la 1/ 13 iulie 1822, Poarta Otomană a aprobat ca cele două țări românești să fie conduse de domni pământenii: în Moldova, Ioniță Sandu Sturdza, iar în Țara Românească, Grigore Ghica³¹⁷. Cei doi domni au încercat să adopte o serie de măsuri, menite să creeze cadrul prielnic unei schimbări, în acord cu noul regim politic național instituit³¹⁸.

Convenția de la Ackerman, din 25 septembrie/7 octombrie 1826³¹⁹, prin care se întăreau prevederile tratatului de pace de la București, din 1812, cuprindea cele mai importante dorințe naționale ale românilor: numirea domnului de către Adunarea Generală a Divanurilor, conform vechiului obicei al celor două țări³²⁰; domnia era acordată pe 7 ani, putând fi prelungită pe încă un exercițiu septenal; foștii domni nu mai aveau dreptul de a face parte din Divan; numărul beșliilor turci nu putea fi mai

³¹⁶ Anastasie Iordache, Apostol Stan, *op. cit.*, p. 30.

³¹⁷ *Istoria Românilor*, vol. VII/ I, p. 56.

³¹⁸ *Ibidem*.

³¹⁹ *Ibidem*, p. 72.

³²⁰ *Ibidem*.

mare decât cel existent înainte de 1821. Totodată, Principatele Române urmau a fi scutite de tribut timp de 2 ani; teritoriile din preajma raialelor dunărene uzurpate urmau să fie incluse Țării Românești; întocmirea unui „regulament general” în fiecare țară, în scopul îmbunătățirii situației lor interne³²¹.

Comisiile alcătuite în vederea elaborării regulamentelor generale pentru cele două Principate Române, nu au avut timpul necesar să-și înceapă lucrările din cauza izbucnirii, în aprilie 1828, a războiului ruso-turc. Activitatea acestor Comisii a fost reluată la sfârșitul războiului³²².

Imediat după declanșarea războiului ruso-turc din primăvara anului 1828, în Moldova și Țara Românească s-a instaurat un regim de ocupație militară, care a durat până în anul 1834³²³. Domnii români au fost îndepărtați de pe tron, deoarece au fost numiți fără acceptul Rusiei și, prin politica promovată de aceștia, interesele Rusiei au fost îngădite³²⁴.

La 25 aprilie 1828, feldmareșalul Wittgenstein, printr-o proclamație către locuitori, încunoștința cu privire la numirea lui F. P. Pahlen³²⁵ în funcția de președinte deplin împuternicit al Divanurilor din Moldova și Țara Românească. El era secondat, în îndeplinirea funcțiilor, de către M. L. Minciaki, fost consul general al Rusiei la București³²⁶. Ulterior, la conducerea administrației au fost numiți generalii Jeltuhin și

³²¹ Florea Stănculescu, „Actul osăbit pentru prințipurile Moldova și Țara Românească” al Tratatului de la Adrianopol (2/14 septembrie 1829), în „Studii și articole de istorie”, XXX-XXXI, 1975, p. 124-126.

³²² *Istoria Românilor*, vol. VII /I, p. 72.

³²³ C. Voicu, I. T. Amuza, B. Stanciu, *Istoria statului și dreptului românesc*, București, Editura Sylvi, 2001, p. 253.

³²⁴ I. C. Filitti, *Corespondența consulilor englezi din Principate. 1828-1836*, București, 1916, p. 7.

³²⁵ D. A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, 1, București, 1900, p. 308-309 (în continuare, se va cita: *Acte și documente*).

³²⁶ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 78.

Kiseleff³²⁷. Generalul Jeltuhin dorea să repartizeze în administrație funcționari străini³²⁸, deoarece ocupația militară țaristă avea nevoie de noi contribuții materiale din partea Moldovei și Țării Românești³²⁹.

La 25 mai 1828, vicecancelarul Nesselrode declara că țarul nu urmărea o extindere a posesiunilor Imperiului țarist în defavoarea celor două Principate. Totodată, sfătuia boierii să conlucreze cu autoritățile țariste, garantând că țarul își va exercita protecția sa asupra Principatelor Române³³⁰.

În cadrul păcii de la Adrianopol, din 2/14 septembrie 1829, care marca sfârșitul războiului ruso-turc, au fost prevăzute și clauze care vizau cu precădere Principatele. Actul separat, atașat tratatului, prevedea³³¹: dreptul Principatelor Române de a avea reglementări proprii de ordine interioară, acest drept fiind stabilit prin Convenția de la Ackerman din 1826; recunoașterea autonomiei Principatelor Române; alegerea domnilor pe viață de către Divan; deplina libertate a comerțului și libera navigație a vaselor Moldovei și Țării Românești; retrocedarea cetățivilor de la Dunăre (Turnu, Giurgiu, Brăila) către Țara Românească. Totodată, Poarta se obliga să recunoască regulamentele administrației, create în timpul ocupației.

Activitatea de elaborare a regulamentelor generale pentru cele două Principate Române a fost reluată la București, la 29 iulie 1829³³², conform dispozițiilor țarului, și a fost desfășurată de un comitet special, condus de Minciaki. Paul

³²⁷ Dan Berindei, *Diplomația românească modernă*, p. 42.

³²⁸ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, 17, București, 1913, p. 219.

³²⁹ *Ibidem*, p. 216.

³³⁰ Anastasie Iordache, Apostol Stan, *op. cit.*, p. 41.

³³¹ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 82.

³³² P. Păltănea, *Contribuția lui Costache Conachi la redactarea Regulamentului Organic*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, Iași tom XXXIV, 1997, p. 43.

Negulescu și George Alexianu au afirmat că lucrările Comitetului au început la 4 iulie 1829³³³.

Contele Jeltuhin, în calitate de președinte plenipotent al Divanurilor Moldovei și Țării Românești, la 5/17 iunie 1829, a alcătuit cele două Comisii pentru redactarea proiectelor Regulamentelor Organice. Fiecare Comisie era formată din 4 membri: doi aleși de Divan, iar ceilalți doi de către autoritatea puterii de ocupație; acestora li se adăuga câte un secretar³³⁴.

Comisia moldoveană era compusă din: vornicul Mihail Sturdza, vistiernicii Iordache Catargiu, Constantin Cantacuzino Pașcanu și vornicul Costache Conachi, având ca secretar pe Gheorghe Asachi³³⁵; cea munteană era alcătuită din: banul Grigorie Băleanu, logofătul Ștefan Bălăceanu, vornicul Iordache Filipescu și hatmanul Alexandru Vilara, având ca secretar pe vornicul Barbu Știrbei³³⁶. Membriilor Comisiei li s-au alăturat: beizadeaua Nicolae Suțu, pentru Moldova, și Nicolae Mavros, pentru Țara Românească³³⁷.

Cele două Comisii, instituite pentru redactarea Regulamentelor Organice, erau obligate să ia în considerare și instrucțiunile de la Sankt-Petersburg, care au fost redactate la sfârșitul anului 1828 și începutul anului următor³³⁸. Aceste instrucțiuni prevedeau „o apropiere între noroadele celor două Principate”³³⁹, făceau referire la numărul deputaților și modul

³³³ *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, ediția Paul Negulescu, George Alexianu, București, 1944, p. V (în continuare, se va cita: *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*).

³³⁴ I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul organic*, București, 1934, p. 40 (în continuare, se va cita: I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834*).

³³⁵ M. T. Oroveanu, *op. cit.*, p. 207.

³³⁶ *Ibidem*.

³³⁷ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 85.

³³⁸ Vezi, în acest sens: Andrei Oțetea, *Geneza Regulamentului Organic*, în „Studii și articole de istorie”, II, 1957, p. 391-393; I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834*, p. 30.

³³⁹ P. Păltănea, *art. cit.*, p. 51.

de alcătuire al celor două Adunări, la modalitatea de alegere a domnului, precum și la competențe³⁴⁰. Totodată, era prevăzută regula conform căreia nu se putea întreprinde nici o modificare de ordin financiar, fără acordul Rusiei și Turciei. Era interzisă inserarea unor norme, care contraveneau intereselor celor două Curți. Se făceau recomandări cu privire la: impozite; categoriile de cetățeni care nu erau supuși la anumite obligații; crearea unor instanțe judecătorești; obligațiile care îi erau atribuite bisericii. Erau făcute propuneri care priveau organizarea, în cele două Principate, a unor instituții asemănătoare³⁴¹.

La 29 decembrie 1829³⁴², cu ocazia redactării primelor trei capitole ale „Regulamentului de reforme”, Comitetul moldo-muntean, luând în considerare și recomandările lui Kiseleff, arăta că „scopul propus” era îndeplinit. Cu acest prilej, Costache Conachi se pronunța pentru atribuirea calității de alegător numai boierilor fruntași, argumentând: „Iată la ce-au agiuns treaba, de au agiuns boierii rangurilor întâi și al doilea să aleagă împreună cu maziile și cu privighetorii de ocoale pe deputații ținuturilor”³⁴³.

Alte păreri, referitoare la celelalte capitole, i-au fost comunicate lui Kiseleff, la 15 ianuarie 1830³⁴⁴. Bunăoară, cu privire la „hârtia timbrată” utilizată în justiție, se arăta că nu avea „nici un rezultat de utilitate reală”. Prin impozitul funciar, se nota în continuare, proprietatea ar fi fost supusă unui dublu impozit, „fără a-i lăsa nici unul din avantajele de care ea se bucură aiurea?”³⁴⁵.

Referitor la art. 71 – desființarea scutelnicilor, breslașilor și slugilor – Costache Conachi considera că cei 21 de piaștri, pe

³⁴⁰ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 83.

³⁴¹ *Ibidem*, p. 84.

³⁴² P. Păltănea, *art. cit.*, p. 46.

³⁴³ Gh. Ungureanu, *Despre manuscrisul original al Regulamentului organic moldovean*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie”, VIII, 1957, 1, Iași, p. 129.

³⁴⁴ P. Păltănea, *art. cit.*, p. 46.

³⁴⁵ *Ibidem*.

care trebuia să-i primească boierul drept despăgubire pentru fiecare scutelnic, erau o sumă infimă, comparativ cu „2 lei pe lună pentru fișticari scutelnic”, pe care îi primea de la vistierie, „afară de slujbe ce acesta îi făcea pentru căutarea de havalele deasupra birnicilor”³⁴⁶.

Totodată, Costache Conachi arăta că de „despăgubirea făgăduită în cuvânt de sporirea de 12 zile în lucrul boierescului” urmau să profite numai boierii care aveau moșii în Țara Românească, drept urmare „cuvântarea de douăsprezeci zile nu este decât cu numili numai și fiindcă tot proprietariul în Moldova privești după tot cuvântul la înființata muncă, iar nu la numirea ce au vroit cineva a-i da”. Din această pricină „boierul proprietariu în Moldova va fi pururi în dreptate de a ceri acea despăgubiri afară numai când Opștiasca Adunari nu va voi a să lepăda de această dreptate”³⁴⁷.

Cu privire la „capitație”, Costache Conachi se împotriva sumei de 30 de lei, propusă în Regulament, fiind de acord cu stabilirea „unei capitații deopotrivă în toată țara, căți 25 lei pe anu de familia sau acela de a așăza clasificății de trei stări în rânduiala următoare: sate carea locuiesc moșii întregi a lor, sate carea locuiesc moșii nu întregi a lor, sate carea locuiesc pe moșii stăpânești”. Plata trebuia să fie de 40, 34 și 25 de lei, cu condiția ca să fie „slobod negoțul și a nu să supăra țara cu biruri și havalele fără de plată”³⁴⁸.

De asemenea, Costache Conachi s-a pronunțat împotriva includerii în Regulament a prevederii potrivit căreia membrii Divanului domnesc urmau să fie numiți de către domnitor: „Apoi mi să pari că nu s-ar cuveni a fi el închegat numai după o singură păreri a domnului, carile ca un om poati să se legiuiască pe neștiință sau poate și pe știință la alegirea obrazelor a căror hotărâri odată scăpată, nici un fel de îndrep-

³⁴⁶ *Ibidem*, p. 46-47.

³⁴⁷ *Ibidem*.

³⁴⁸ *Ibidem*, p. 48.

tări nu mai poate avea. Eu mă lămuresc că o națiune care ari a-și încredința ființa sa la niște obrază ca aceste, ari și dreptate a-și alegei giudecătorii”³⁴⁹.

La capitolul V, referitor la libertatea comerțului, Costache Conachi a propus ca, în cazul în care exportul de cereale urma să fie interzis prin portul Galați, această măsură să se aplice și la punctele de vamă dinspre Transilvania și Bucovina. De asemenea, era de părere că trebuia interzis exportul de animale sau de pastramă în toate punctele de vamă. El se împotriva proiectului care prevedea unirea Siretului cu Prutul în zona râului Bahlui, deoarece această măsură afecta dezvoltarea portului Galați³⁵⁰.

Deși instrucțiunile rusești prevedeau o „apropiere între noroadele” celor două Principate, nu se vorbea despre o unire politică, deziderat susținut de către unii membri ai Comitetului moldovean. De exemplu, Iordache Catargiu se pronunța pentru unirea Moldovei cu Țara Românească și un domn dintr-o dinastie străină aflat sub garanția Europei. Costache Conachi argumenta astfel necesitatea acestei Uniri: „Deosăbirea între niamurile lumii după cel întâi cuvânt fiind legea închinării, limba voroavei și depărtarea lăcuinții, iar după al doilea portul, obiceiurile și stăpânirea, nici una den acesta nu să văd mijlocind între vlahi și între moldoveni, stăpânirili cari după vremi s-au ispitit întru adevăr a sămăna gălceviri și neînvoieli, curînd au înțales că elementurile începătoare fiind tot unele, niamurile aceste nu pot veni în desbinari și nouăle așezământuri, care cătră amândouă vin cu pârğa făgăduințalor de fericirea viitorimii negreșit au trebuit încă mai mult să strângă și să uniască conburjioaziea”³⁵¹. Drept urmare,

³⁴⁹ I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834*, p. 70.

³⁵⁰ L. Boicu, *Încercări de navigabilizare a râurilor moldovenești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, II, Iași, 1965, p. 107-108.

³⁵¹ P. Păltănea, *art. cit.*, p. 51.

Costache Conachi se pronunța pentru „trecirea cu sloboda a locuitorilor mărgineni dintr-un Prentăpat în altul numai cu adiverințăli pacnicilor lor de prin sate”, cu excepția perioadelor în care apăreau epidemiile. Totodată, „dreptate de a treci moldovenii în Valahia și valahii în Moldova cu uneltile lucrătoare pământului, cu aducerea de lemne, cu măcinatu la mori, nueli, pari, stuh și altele de aceste, fără de nici o opriri sau plată”³⁵²; „Dreptate de vânzări între dânșii de vite, pâine, cheresteli și alte trebuincioasă prin târgurile de pe margine, fără plată de vamă”³⁵³. De altfel, această idee a unității era înscrisă și în capitolul privind organizarea judecătorească: „Întrunirea legiuirilor în amândouă Principaturile și reformația condicilor politicești într-un singur trup de pravili moldovalahe... pentru întrulocarea amânduror națiilor”³⁵⁴.

Comisiile au terminat redactarea proiectelor la începutul primăverii anului 1830. Acestea au fost trimise la Petersburg, împreună cu Alecu Vilara, Mihail Sturdza, Gheorghe Asachi și Minciaki³⁵⁵. La Petersburg, proiectele au fost examinate de o comisie formată din: Minciaki, B. D. Dașkov, C. Catacazi, M. Sturdza și Al. Vilara³⁵⁶.

La începutul anului 1831, generalul Kiseleff a convocat Adunările Extraordinare Obștești de Revizie și le-a adus la cunoștință proiectul modificat, elaborat la Petersburg³⁵⁷.

Activitatea Adunării Extraordinare Obștești de Revizie, din Țara Românească, a început la 10 martie 1831. Ea era alcătuită din P. Kiseleff – președinte, M. L. Minciaki – vicepreședinte,

³⁵² *Ibidem*, p. 52.

³⁵³ *Ibidem*.

³⁵⁴ *Ibidem*.

³⁵⁵ Andrei Rădulescu, *Centenarul Regulamentului Organic al Țării Românești. 1 iulie 1831-1 iulie 1931*, București, 1932, p. 12 (în continuare, se va cita: Andrei Rădulescu, *Centenarul Regulamentului Organic al Țării Românești*).

³⁵⁶ I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834*, p. 75.

³⁵⁷ Dan Berindei, *Diplomația românească modernă*, p. 43.

membrii Divanului săvârșitor: Al. Vilara – ministru de finanțe, M. Cornescu – ministrul oștirii, Barbu Știrbei – ministru de interne, membrii Divanului judecătoresc, ai Divanului domnesc, zece deputați ai județelor. Lucrările Adunării au fost închise la 22 mai 1831, aceasta lucrând intens în cadrul a 31 de ședințe.

În Moldova, activitatea Adunării Extraordinare Obștești de Revizie a început la 4 mai 1831. Adunarea era compusă din: P. Kiseleff, M. L. Minciaki, membrii Divanului împlinitor, ai Divanului domnesc și zece deputați ai ținuturilor. Dezbaterile s-au încheiat la 20 octombrie 1831, Adunarea lucrând în cadrul a 64 de ședințe. Regulamentele Organice³⁵⁸ au fost puse în aplicare la 1 iulie 1831, în Țara Românească, și la 1 iulie 1832, în Moldova³⁵⁹.

Ele au înglobat și dispoziții cuprinse în proiecte anterioare, fiind primele legi fundamentale de organizare a Principatelor Române. Cu puține deosebiri de conținut de la o țară la alta și, îndepărtând o serie de instituții și deprinderi feudale, Regulamentele Organice au dat naștere unui aparat de stat modern, adaptat la realitățile vremii³⁶⁰. Astfel, s-a stabilit, potrivit tiparului Constituțiilor burgheze, o organizare de stat clădită aparent pe principiul separației puterilor, statuându-se dispoziții referitoare la alegerea domnului și la limitarea, într-o oarecare măsură, a puterii domnești. Instituirea Adunării obștești, organizarea administrativă și judecătorească, precum și alte măsuri au contribuit la progresul Țărilor Române și au creat un cadru propice pentru Unirea lor³⁶¹. Au fost instituite

³⁵⁸ *Regulamentul organic*, București, 1832; *Regulamentul organic. Interpretat cu legiuirile din anii 1831, 1832 și 1833 și adăugat la sfârșit cu legiuirile de la anul 1834 până acum, împărțite pe fiecare an, precum și cu o scară deslușită a materiilor*, București, 1847.

³⁵⁹ Andrei Rădulescu, *Centenarul Regulamentului Organic al Țării Românești*, p. 12.

³⁶⁰ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 86.

³⁶¹ ****Istoria dreptului românesc*, vol. II/I, p. 126.

ministerele și s-a organizat învățământul în limba română, care a fost declarată limbă oficială.

În forma finală, *Regulamentul Organic al Țării Românești* era alcătuit din 444 de articole, grupate în 9 capitole: cap. I. „Pentru alegerea Domnului” (art. 1-44), cap. II. „Pentru Obicinuita Obștească Adunare” (art. 45-60), cap. III. „Finanța” (art. 61-146), cap. IV. „Pentru căderile Ministrului Treburilor din Lăuntru” (art. 147-153), cap. V. „Regulament asupra Comerciului” (art. 154-179), cap. VI. „Regulament pentru carantine” (art. 180-211), cap. VII. „Pentru cătarea judecăților în Valahia și pentru întocmirea și căderile judecătorilor” (art. 212-348), cap. VIII. „Dispoziții generale” (art. 349-379), cap. IX. „Regulamentul ostășesc” (art. 379-444)³⁶².

Regulamentul Organic al Moldovei includea 435 de articole, grupate, de asemenea, pe 9 capitole: cap. I. „Pentru alegerea Domnului” (art. 1-47), cap. II. „Organizarea și însușirile obicinuitei obștești adunări” (art. 48-63), cap. III. „Reglement de finanțe” (art. 64-132), cap. IV. „Sfatul administrativ” (art. 133-147), cap. V. „Reglement de comerție” (art. 148-168), cap. VI. „Reglementul carantinelor” (art. 169-210), cap. VII. „Reglementul jandermerii” (art. 211-278), cap. VIII. „Rânduiala Giudecătorească” (art. 279-397), cap. IX. „Dispozițiile generale” (art. 398-435)³⁶³.

b. Organizarea de stat potrivit principiului separării puterilor în stat

Domnia. Regulamentele Organice prevedeau că domnul era ales de către Adunarea Obștească Extraordinară, alcătuită în Țara Românească din 190 de membri și, în Moldova, din 132 de membri³⁶⁴. Adunarea Obștească Extraordinară era compusă din

³⁶² *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, p. 1-170.

³⁶³ *Ibidem*, p. 171-342.

³⁶⁴ *Ibidem*, p. 1 și 173.

mitropolit (președinte); episcopi (3 în Muntenia, 2 în Moldova); 50 de boieri de rangul I în Muntenia și 45 în Moldova, luați din arhondologie în ordine ierarhică³⁶⁵, de la vel ban la vel cămăraș, de la vel logofăt la vel agă, născuți români și locuitori în țară; 73 de boieri de treapta a II-a, de la clucer la comis în Muntenia, 30 de la agă la ban, în Moldova, feciori de boieri și proprietari de moșii; 36 de deputați ai județelor - boieri proprietari în Muntenia; 32 de boieri proprietari, feciori de boieri în Moldova, 27 de deputați ai isnafurilor orășenești în Muntenia, și 21 în Moldova³⁶⁶. Prezența necesară, pentru ca domnul să poată fi ales, era de $\frac{3}{4}$ dintre membrii Adunării³⁶⁷. Înainte de a se începe procedura privind alegerea, deputații depuneau următorul jurământ: „Jur, că la alegerea ce voi face nu voi fi amăgit de vre un interes în parte, sau de vre-o înbulzire străină nici de vre-o altă cugetare, ci de binele și fericirea obștei îmi va fi cel dinteu scopos”³⁶⁸. Domnul era ales la primul tur de scrutin, dacă întrunea $\frac{2}{3}$ din voturi sau cu majoritate simplă din cei 10 candidați favorizați, în caz de balotaj³⁶⁹.

Astfel, prin art. 42 din Regulamentul Organic al Țării Românești, respectiv art. 44 din Regulamentul Moldovei, se statua că, alegerea domnitorului de către Adunarea Obștească Extraordinară trebuia comunicată Porții Otomane prin intermediul unui arz, semnat de toți deputații „după rândul rangului lor”. Aceiași deputați semnav și „o notă oficială adresată curții de la Petersburg”³⁷⁰. Imediat după îndeplinirea acestei misiuni, Adunarea era dizolvată. Domnul era uns la

³⁶⁵ Cezar Avram (coord.), Ion Bitoleanu, Roxana Radu, Ion Vlad, Elena Paraschiv, *Introducere în istoria dreptului. Manual universitar*, București, Editura Fundației România de Măine, 2007, p. 201 (în continuare, se va cita: Cezar Avram (coord.), *Introducere în istoria dreptului*).

³⁶⁶ *Ibidem*.

³⁶⁷ *Ibidem*.

³⁶⁸ *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, p. 6.

³⁶⁹ Cezar Avram (coord.), *Introducere în istoria dreptului*, p. 202.

³⁷⁰ *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, p. 179.

Curtea Veche din București, respectiv la Sf. Nicolae din Iași, și depunea jurământul prevăzut de art. 44 al Regulamentului Organic al Țării Românești: „Jur în numele Sfintei Troițe, să păzesc întocmai și nestrămutat, pravilele și legiurile Prințipatului Valahiei, dupe Regulamentul cel întocmit, și să fac a se păzi și a se ține întru totă virtutea lor”³⁷¹, respectiv art. 48 al Regulamentului Organic al Moldovei. Domnul se alegea pe viață, putând fi destituit de Curțile suzerană și protectoare pe baza unei anchete: „Domnul se orenduește pentru totă viața lui; el trebuie să aibă versta de patru - deci de ani deplin, să fie din vre-o familie rumânescă, a căruia noblețe și neoașia de pementean, să se sue cel puțin la moșul seu. El se va alege numai dintre boierii cei mai destoinici și cari vor avea rangurile de Ban, de Vornic de țera de sus ori de țera de jos, de al 3-lea, ori de al 4-lea Vornic, de Logofetul de țera de sus, ori de țera de jos, sau cari, după punerea în lucrare a acestui Regulament, vor avea rangurile Miniștrilor, de și nu se vor afla în slujbă”³⁷² (art. 26). El putea abdica cu condiția ca abdicarea să fie primită de cele două Curți³⁷³.

În caz de încetare a domniei sau de vacanță a ei, puterea domnească era exercitată de *vremelnica ocârmuire a caimacamilor*, care era alcătuită din 3 membri, aleși dintre titularii anumitor dregătorii: președintele Înaltului Divan, ministrul treburilor și ministrul dreptății, care se găseau în funcție în momentul ivirii vacanței: „La ori-ce încetare de Domnie, și întemplându-se vacanție, trei Caimacami se vor însărcina îndată cu oblăduirea Stăpânirii. Vor fi legiuți Caimacami: Presidentul înaltului Divan, Ministru trebilor din

³⁷¹ *Analele parlamentare ale României*, partea I, tom I *Obșteasca Estraordinară Adunare de Revizuire a Regulamentului Organic a Țerei Românești. 1831*, București, 1890, p. 116 (în continuare, se va cita: *Analele parlamentare ale României*, I/I).

³⁷² *Analele parlamentare ale României*, I/I, p. 111.

³⁷³ *Ibidem*.

lăuntru, și marele Logofet sau Ministrul dreptății, carii se vor afla în slujbă atunci când se va întempla vacanția”³⁷⁴ (art. 18).

Candidații la domnie trebuiau să îndeplinească anumite condiții printre care: să aibă vârsta de cel puțin 40 de ani împliniți și să fie dintr-o familie boierească a cărei notabilitate „să sue cel puțin la moșul său”³⁷⁵. Alegerile erau prezidate de către caimacami, iar votarea candidaților se făcea cu bile. După numirea în scaun a domnului, caimacamii trebuiau să îi dea socoteală acestuia și Obișnuitei Obștești Adunări. Domnul avea dreptul de inițiativă legislativă. Adunarea avea dreptul de a aproba proiectul, de a-l modifica sau a-l respinge. După ce era votat, proiectul era sancționat de către domn. Dacă refuza întărirea, domnul putea să trimită proiectul Adunării „spre o nouă chibzuință”. Dacă îl sancționa, dădea ordin de executare, ceea ce echivala cu promulgarea.

Adunarea Obștească Ordinară. În Țara Românească, Obișnuita Obștească Adunare era alcătuită din 42 de membri, iar cea a Moldovei din 35 de membri. Mitropoliții și episcopii erau membri de drept în cele două Adunări. Ceilalți deputați erau aleși dintre boieri, iar corpul electoral era alcătuit numai din boieri, potrivit art. 45 și art. 46 din Regulamentul Organic al Valahiei, respectiv art. 48 și 49 din Regulamentul Organic al Moldovei. Alegătorii deputați de județe erau boierii și feciorii de boieri, în vârstă de cel puțin 25 de ani, proprietari de moșie și domiciliați în județul respectiv. Președintele Adunării era Mitropolitul țării. Membrii erau³⁷⁶: episcopii; 20 de boieri de treapta I în Muntenia și 6 de treapta I și a II-a în Moldova, în vârstă de 30 de ani, pământeni sau împământeniți, după vechiul obicei, și aleși numai în capitală de semenii lor; 19 deputați ai județelor în Țara Românească (câte unul de județ și unul al Craiovei), 16 în Moldova, boieri proprietari, feciori de boieri,

³⁷⁴ *Ibidem*, p. 108.

³⁷⁵ *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, p. 5.

³⁷⁶ Cezar Avram (coord.), *Introducere în istoria dreptului*, p. 200.

în vârstă de cel puțin 30 de ani. Biroul Adunării era format din doi secretari și doi secretari supleanți. Se statua că miniștrii nu puteau fi membri ai Adunării. De asemenea, deputații puteau fi numiți în orice alte slujbe ale statului, fără să-și piardă mandatul.

Potrivit art. 48 lit. c din Regulamentul Organic al Țării Românești, respectiv art. 51 lit. a din Regulamentul Organic al Moldovei, domnul avea inițiativa legilor și trimitea Adunării proiectele de legi prin pitac domnesc sau țidulă domnească. Proiectele de lege erau votate în întregime sau cu anumite modificări. Exista și posibilitatea ca Adunarea să respingă proiectul. Pentru a dobândi putere de lege, hotărârile Adunării trebuiau sancționate de către domn, fără arătarea de motive³⁷⁷. Amendamentele la diverse articole trebuiau să fie sprijinite de cel puțin 6 membri ai Adunării³⁷⁸. Votarea proiectelor de legi se efectua cu majoritatea absolută³⁷⁹. Rezultatul votului era comunicat domnului prin adresă semnată de toți deputații care participaseră la ședință. Nici o lege nu putea intra în vigoare fără sancțiune domnească. Adunarea nu avea inițiativa legilor. Ea putea numai să exprime deziderate domnului.

Conform art. 52, 53, 54 din Regulamentul Organic al Țării Românești, respectiv art. 55, 56 și 57 din Regulamentul Organic al Moldovei, hotărârile Adunărilor Obștești erau subordonate tratatelor și hațișerifurilor, care se aflau în vigoare, și respectării „drepturilor Curței suzerane și ale Curței apărătoare”³⁸⁰. Așadar, Adunările Obștești aveau un rol consultativ: dezbăteau fără a delibera, sancționarea rezultatului acestor dezbateri ale Adunării Obștești fiind o prerogativă a domnului. Actul legislativ depindea, așadar, de voința și competența lui. Prin urmare, Adunările Obștești nu aveau

³⁷⁷ *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, p. 10 și 182.

³⁷⁸ *Ibidem*, p. 10 și 182.

³⁷⁹ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 89.

³⁸⁰ *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, p. 11 și 183.

competența de a adopta o lege. Doar domnul avea acest drept³⁸¹.

Adunarea era aleasă pe 5 ani. Domnul putea să o dizolve, raportând celor două Curți motivele dizolvării și cerându-le autorizația de a realege o nouă Adunare. La 1 decembrie al fiecărui an, domnul era obligat să convoace Adunarea, sesiunea fiind de 2 luni, cu posibilitatea prelungirii³⁸². La începutul fiecărei sesiuni se cita ofisul domnesc de deschidere; se numea apoi Comisia pentru cercetarea titlurilor deputaților aleși, se fixa numărul ședințelor pe săptămână, se alegeau comisiile: financiară, administrativă, bisericească, judecătorească. După acestea, Adunarea răspundea ofisului domnesc de deschidere. Pentru validarea dezbaterilor, era necesară prezența a 2/3 din numărul membrilor Adunării.

Adunarea Obștească Ordinară stabilea bugetul și executa controlul asupra veniturilor și cheltuielilor³⁸³, trimitea domnului și celor două Curți anaforale, prin care prezenta starea țării și nemulțumirile constatate, făcând propuneri cu privire la măsurile ce trebuiau luate în anumite domenii: agricultură, industrie, comerț, asigurarea liniștii publice. Divergențele dintre domn și Adunare erau soluționate de către Turcia și Rusia³⁸⁴. Domnitorul, în raporturile sale cu Adunarea, avea posibilitatea să se adreseze, în caz de „răscoală sau vreo mare turburare și neorînduială”, celor două Puteri. În același timp, și Adunarea Obștească avea competența să se plângă Curților suzerană și protectoare³⁸⁵.

³⁸¹ *Ibidem*, p. 43-44.

³⁸² M. T. Oroveanu, *op. cit.*, p. 209.

³⁸³ E. Cernea, E. Molcuț, *Istoria statului și dreptului românesc*, București, Editura Universul, 1993, p. 167.

³⁸⁴ N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, București, 1985, p. 580.

³⁸⁵ *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, p. 11 și 183.

Cu toate limitele lor, Adunările Obștești au dat un imbold în privința constituirii puterii legislative, pe calea „edificării unei activități parlamentare moderne”³⁸⁶.

Miniștrii. Prin noua organizare, întâlnim pentru prima dată numele de *miniștri*³⁸⁷. În sistemul regulamentar, domnul îi numea și îi revoca pe colaboratorii săi, fără să țină seama de alte considerente decât acelea care-l interesau pe el. Miniștrii nu puteau urmări o altă politică decât cea a domnitorului, care dădea directivele și impulsurile necesare. Pentru că făceau parte din Adunare, aceasta nu le putea da vot de blam; putea, însă, prin anaforale adresate către domn, să „arate” reaua administrație, marile nedreptăți înfăptuite de anumiți miniștri. Adunarea avea posibilitatea legală de a comunica aceste „arătări” și celor două Curți, care puteau ordona o anchetă, al cărei rezultat putea fi chiar destituirea domnului, așa cum s-a întâmplat în 1841 cu domnitorul Alexandru Ghica³⁸⁸. La conducerea țării, domnul era ajutat de miniștri, pe care îi numea și îi revoca personal. Aceștia erau de acord cu măsurile propuse de domn. Conform art. 149 din Regulamentul Organic al Țării Românești, numărul miniștrilor era de 6: Ministrul Trebilor din Lăuntru sau Marele vornic, ministrul Finanțelor sau Vistierul, Marele Postelnic sau Secretarul de Stat, Logofărul sau ministrul dreptății, Logofătul sau ministrul Trebilor bisericеști, Spătarul sau ministrul Oștirii.

Sfatul Administrativ era compus din:

a. Sfatul administrativ ordinar. Acesta era alcătuit din miniștrii: de interne, de finanțe și secretariatul statului, fiind sub președinția domnului sau marelui vornic din lăuntru³⁸⁹.

³⁸⁶ Dan Berindei, *Evoluția istorică a instituției Senatului*, în Nicolae Văcăroiu, Constantin Sava (coord.), *Istoria Senatului României*, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2004, p. 26 (în continuare, se va cita: Dan Berindei, *Evoluția istorică*).

³⁸⁷ Cezar Avram (coord.), *Introducere în istoria dreptului*, p. 202.

³⁸⁸ *Ibidem*, p. 203.

³⁸⁹ *Ibidem*.

Avea rolul de sfătuire a domnului și de pregătire a materialelor lucrărilor Adunării Obștești. Se întrunea de două ori pe săptămână pentru elaborarea proiectelor de legi. După ce erau aprobate de către domn³⁹⁰, aceste proiecte erau supuse deliberării Adunărilor Obștești Ordinare.

b. Sfatul administrativ extraordinar. Pentru a dezbate probleme de o anumită importanță, domnul convoca Sfatul administrativ extraordinar, numit și „marele sfat al miniștrilor”³⁹¹. Acest Sfat, înființat numai în Muntenia, era alcătuit din membrii Sfatului Administrativ Obișnuit și din șefii departamentelor: miliției, credinței și dreptății.

Conform normelor stabilite prin Regulamentele Organice, au fost înființate: *departamentul vorniciei dinlăuntru*³⁹² – avea în sarcină afacerile interne, învățământul, sănătatea, lucrările publice și instanța socială; *departamentul finanțelor*³⁹³ – care conducea veniturile și cheltuielile, comerțul și industria. La finele fiecărui trimestru se raporta la vistierie stadiul veniturilor și cheltuielilor, în baza căruia vistierul înainta domnului o situație generală, verificată de 6 boieri numiți de Adunare; ei întocmeau un raport anual prezentat de domn Adunării Obștești. Un alt departament înființat era cel al *secretariatului de stat (postelnicia)*³⁹⁴, în fruntea căruia se afla marele Postelnic. Acesta era șeful cancelariei domnești și cu ajutorul lui se aduceau la cunoștința anumitor departamente și Adunării Obștești, ordonanțele domnești. Sub conducerea sa se afla agentul țării de pe lângă Poartă și Obștescul control. Potrivit art. 153 din Regulamentul Organic al Țării Românești: „Marele Postelnic va ținea corespondențe cu Agenții Prințipatului din Țarigrad și, la intemplantare, cu Pașii de prin cetățile mărginei, da dreapta Dunărei.

³⁹⁰ *Ibidem.*

³⁹¹ *Ibidem.*

³⁹² ****Istoria dreptului românesc*, vol. II/I, p. 127.

³⁹³ *Ibidem.*

³⁹⁴ *Ibidem.*

Asemenea va fi însărcinat și cu corespondența Consulilor Curților streine, ce se află ședetori în Prințipat³⁹⁵. Totodată, a luat naștere acum și *marea logofeție a dreptății*, condusă de marele Logofăt al dreptății. Acesta prezida instanța supremă, având sarcina de a veghea ca sentințele instanțelor judecătorești să fie în conformitate cu legile și regulamentele aflate în vigoare. *Marea logofeție a credinței și pricinilor bisericești*³⁹⁶, era un departament înființat în Muntenia, prin intermediul căruia s-a accelerat amestecul statului în treburile bisericești.

Organizarea justiției. Conform normelor prevăzute în cele două Regulamente Organice, instanțele de judecată au fost reorganizate pe baza unor principii moderne: separarea activității juridice de cea administrativă (art. 212 din Regulamentul Organic al Țării Românești, respectiv art. 279 din Regulamentul Organic al Moldovei); recunoașterea autorității lucrului judecat a hotărârilor rămase definitive; organizarea ierarhică a instanțelor judecătorești. Astfel, potrivit art. 212 din Regulamentul Organic al Țării Românești: „Despărțirea puterilor ocârmuitoare și judecătorească, fiind cunoscută că este neaperat de trebuință pentru buna orenduială în pricini de judecată și pentru paza dreptăților particularilor, aceste due ramuri de ocârmuire vor fi de acum înainte cu totul deosebite³⁹⁷. Cu toate că, dispozițiile referitoare la instituția responsabilității ministeriale nu erau clare și complete, separarea puterilor aducea, în prim-plan, dorința limitării puterii princiare³⁹⁸.

Regulamentele Organice au creat, în Țara Românească, Înalțul divan, iar în Moldova, Divanul domnesc, ca a treia și cea mai înaltă instanță, competentă să judece pricinile civile, comerciale sau penale.

³⁹⁵ *Analele parlamentare ale României*, I/I, p. 252.

³⁹⁶ *Istoria dreptului românesc*, vol. II/I, p. 127.

³⁹⁷ *Analele parlamentare ale României*, I/I, p. 306.

³⁹⁸ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 19.

Au fost stabilite două categorii de instanțe judecătorești: ordinare și extraordinare. Din prima categorie făceau parte instanțele civile, iar din cea de-a doua, instanțele militare și cele ecleziastice. Instanțele civile erau și ele ordinare și speciale.

Instanțele civile ordinare erau de trei grade³⁹⁹:

- primul grad de jurisdicție era reprezentat de *judecătorii „du prin sate”* sau *de împăciuire*, compuse din preotul satului și trei jurați, aleși de obște pentru rezolvarea pricinilor minore și *judecătorii de județ*, respectiv *tribunalele de ținut*, ca instanțe de prim grad compuse dintr-un președinte și doi membri, iar în Țara Românească și un procuror (toți erau numiți de către domn), competente să judece pricini civile, comerciale și plângerile clăcașilor împotriva boierilor;

- *divanurile judecătorești sau divanurile de apelațiune*, instanțe de al doilea grad de jurisdicție, înființate la București (unul civil și altul penal) și la Craiova (de asemenea, unul civil și altul penal), competente să judece apelurile declarate împotriva hotărârilor civile, comerciale și penale. Dacă valoarea prestațiilor era mai mare de o anumită sumă, hotărârile lor puteau fi judecate la Înalțul Divan.

- *Înalțul divan*, în Țara Românească, sau *Divanul domnesc*, în Moldova, constituiau al treilea grad de jurisdicție, fiind competente să judece apelurile declarate împotriva deciziilor divanurilor judecătorești și ale tribunalelor de comerț.

Din *categoria instanțelor civile speciale* făceau parte: *judecătorii „du prin sate”* sau *de împăciuire*, ca primă instanță; *judecătoria Poliției*, tot instanță de prim grad; *Tribunalul de pricini comerciale*, instanță de apel, în competența căreia intrau apelurile în pricinile comerciale.

Procedura de judecată. În ceea ce privește procedura de judecată, Regulamentele Organice au adus următoarele

³⁹⁹ Cezar Avram (coord.), *Introducere în istoria dreptului*, p. 204.

inovații⁴⁰⁰: domnul beneficia numai de dreptul de întărire a hotărârilor definitive; inserarea principiului autorității de lucru judecat; ca mijloc de probă în materie penală se înlătura *cazna*.

Judecata începea cu expunerea plângerii reclamantului, urma apărarea pârâtului, se administrau apoi probele cerute de părți, după care se pronunța hotărârea. Mijloacele de probă erau⁴⁰¹: jurământul; martorii; blestemul și „cartea de blestem”; înscrisurile; cercetarea la fața locului; expertiza; prezumțiile; cunoașterea personală a judecătorului; măsurile de asigurare.

Căile de atac⁴⁰² erau:

a. *opoziția* – dreptul împricinatului, nemulțumit de soluția dată, de a o ataca în fața aceleiași instanțe în termen de 8 zile;

b. *apelul* – dreptul de a ataca hotărârea la instanța superioară;

c. *apelul la apel* – se introducea la Înalțul Divan, ca a treia și cea mai înaltă instanță. Hotărârea acestuia urma să fie întărită de domn și pusă în executare.

Ca regulă, domnul nu avea dreptul de a judeca, ci numai de a întări hotărârile judecătorești definitive. Cu toate acestea, în Moldova el prezida ședințele Divanului domnesc, ceea ce demonstrează că, principiul separării puterilor în stat era doar formal⁴⁰³. Astfel, potrivit art. 281 din Regulamentul Organic al Moldovei, dreptul de a judeca era atribuit judecătorilor, care judecau în numele domnului.

Din coroborarea art. 214 și 215 din Regulamentul Organic al Țării Românești, aflăm că persoanele care administrau justiția, în numele domnului, erau numite, la nivelul Divanului cel mare și al celorlalte judecătării, pe termen de trei ani. Domnul, în acord cu Obșteasca Adunare, în termen de 10 ani

⁴⁰⁰ *Ibidem*.

⁴⁰¹ *Ibidem*.

⁴⁰² *Ibidem*.

⁴⁰³ E. Cernea, E. Molcuț, *op. cit.*, p. 167.

de la intrarea în vigoare a Regulamentelor Organice, putea atribui inamovibilitatea judecătorilor care erau deja în funcție.

Potrivit art. 214, respectiv art. 284 din Regulamentul Organic al Moldovei, judecătorii erau desemnați de către domni pe o perioadă de trei ani, cu posibilitatea prelungirii mandatului pe încă trei ani.

Regulamentele Organice au creat funcția de procuror pe lângă tribunale și corpul de avocați. Astfel, potrivit art. 225 alin. 2 din Regulamentul Organic al Țării Românești, cei care îndeplineau condițiile să practice avocatura trebuiau să se înscrie în condica cancelariei ministerului dreptății: „Aceștia vor intra în lucrarea slujbei lor, după ce își vor trece numele lor în condica Canțelariei Marelui Logofet, și după ce vor primi de la Stăpânire carte înscris de slobozenie”⁴⁰⁴. Pe lângă Înalțul Divan și pe lângă secțiile criminalicești ale divanurilor judecătorești își exercitau activitatea avocații publici.

c. Organizarea administrativ - teritorială

Potrivit dispozițiilor prevăzute în cele două Regulamente Organice, marile subdiviziuni teritoriale – Țara de Sus și Țara de Jos, pentru Moldova, precum și Bănia Craiovei, au fost desființate. Organizarea administrativ-teritorială a rămas aceeași, cu deosebirea că numărul județelor și ținuturilor a fost redus. Au apărut elemente noi cu privire la denumirea și sarcinile conducătorilor județelor și ținuturilor. Astfel, în Țara Românească ei se numeau ocârmuitori de județe, iar în Moldova, ispravnici, ocârmuitori. Aceștia erau desemnați pe timp de trei ani de către domni, la propunerea Sfatului Administrativ⁴⁰⁵. Conform prevederilor din Regulamentele Organice, aveau atribuții administrative, dar mai păstrau și anumite prerogative în materie judiciară.

⁴⁰⁴ *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, p. 107.

⁴⁰⁵ E. Cernea, E. Molcuț, *op. cit.*, p. 169.

În ceea ce privește organizarea plaiurilor, plășilor și ocoalelor, erau prevăzute unele modificări. Astfel, în Țara Românească plaiurile și plășile erau conduse de către subocârmuitori, iar ocoalele, în Moldova, de către privighetorii de ocoale. Ei erau aleși de către reprezentanții satelor din cadrul proprietarilor bunurilor imobile și erau întăriți de domn. Principalele atribuții pe care le aveau se refereau la: încetarea abuzurilor; păstrarea ordinii; garantarea sănătății. Activitatea lor era analizată de către conducătorii de județe și ținuturi⁴⁰⁶.

Orașele care nu erau pe domenii feudale au primit personalitate juridică și dreptul de a se administra cu ajutorul unui Sfat ales de către oșteni⁴⁰⁷. Sfatul orașenesc era condus de un președinte numit de domn și avea competență atât în administrarea veniturilor și cheltuielilor, cât și în organizarea activității comerciale.

Satele și-au menținut aceeași organizare, fiind conduse de pârcălabi, în Țara Românească, și de vorniceii, în Moldova⁴⁰⁸. Pârcălabii și vornicii erau aleși pentru un an. Baniile obștei erau gestionați de către un organism colectiv al satului, compus din 6 oameni buni și bătrâni, preotul și proprietarul moșiei. Pârcălabii și vornicii încasau impozitele, apoi le depuneau la subocârmuitori sau la ispravnici administrativi⁴⁰⁹.

d. Organizarea financiar-fiscală

Impozitele directe și indirecte au fost desființate și înlocuite cu o dare unică pe cap de familie – *capitația*. Boierii și clerul erau în continuare scutiți de dări, însă categoriile

⁴⁰⁶ ****Istoria dreptului românesc*, vol. II/I, p. 152.

⁴⁰⁷ I. Corfus, *Lupta de eliberare a orașelor și târgurilor sub Regulamentul Organic*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, V, 1975, p. 7.

⁴⁰⁸ Idem, *Încercări de sistematizare a satelor din Țara Românească sub Regulamentul Organic*, în „Revista Arhivelor”, X, 1967, 2, p. 195.

⁴⁰⁹ ****Istoria dreptului românesc*, vol. II/I, p. 171.

poslușnicilor și scutelnicilor (categoriile sociale scutite de plata dărilor) au fost desființate, sporind astfel numărul contribuabililor.

Dispozițiile prevăzute în Regulamentele Organice, care făceau referire la organizarea financiar-fiscală a Țării Românești și Moldovei, au dat naștere unui sistem fiscal modern. Țăranii plăteau un impozit de 30 de lei (capitația), negustorii industriași și meseriași achitau un impozit special (patenta), iar boierul și clerul erau scutiți de dări.

În același timp, erau prevăzute și impozite indirecte pentru toate clasele și categoriile sociale. Au mai fost luate și alte măsuri: instituirea contabilității publice; interzicerea fixării unor obligații fără a avea o bază legală; introducerea sistemului pensiilor⁴¹⁰. Organizarea fiscală s-a simplificat prin introducerea bugetului anual, bazat pe estimarea veniturilor și cheltuielilor. Acesta era elaborat de Executiv și aprobat de Obșteasca Adunare.

e. Organizarea armatei

Armata îndeplinea rolul de miliție națională, organizată numai pentru paza marginilor țării și pentru slujba „dinlăuntru”, avându-l pe domn ca șef suprem. Acesta era ajutat de marele spătar și marele hatman. Organizată pe baze naționale, *oștirea pământeană* era alcătuită din unități permanente de infanterie, cavalerie, artilerie și grăniceri. Durata serviciului militar a fost stabilită la 6 ani. Toți locuitorii satelor erau supuși recrutării. Serviciul militar era efectuat între vârsta de 20 și 30 de ani, numai de către autohtonii (indigeni) ai căror părinți se aflau în viață și lucrau pământul. Tinerii

⁴¹⁰ G. Penelea, *Organizarea vamală a Țării Românești în epoca regulamentară*, în „Studii”, III, 1968, p. 481.

burghezi se puteau angaja în armată ca subofițeri. Ofițerii se recrutau numai din rândul boierilor⁴¹¹.

Milițiile teritoriale au fost organizate pentru păstrarea ordinii publice. Sub Regulamentele Organice, șef al poliției din București și Iași a rămas marele agă.

f. Organizarea bisericii

Biserica ortodoxă era subordonată statului, iar participarea înaltilor ierarhi la treburile obștești s-a redus drastic. Odată cu desființarea Divanului domnesc, aceștia și-au pierdut puterile judecătorești și administrative, interzicându-li-se orice intruziune în treburile publice, păstrându-și doar locul în Obșteasca Adunare. Totodată, a sporit dependența financiară a bisericii față de stat: pe lângă veniturile tradiționale, preoții primeau un fel de salariu.

Domnitorul confirma alegerea mitropoliților și episcopilor, a preoților și egumenilor⁴¹².

Includerea, într-o lege fundamentală sistematică, a principiilor și dispozițiilor de organizare a statului era, în mod cert, o schimbare de care avea nevoie națiunea română. Deosebit de importante erau dispozițiile care se refereau la pregătirea Unirii celor două Principate Române. Aceste dispoziții prevedeau: formarea unei piețe unice și a unei identități de activitate economică; libertatea comercială, asigurată prin egalitatea de tratament a negustorilor din cele două Principate și eliminarea taxelor vamale; posibilitatea locuitorilor de a avea proprietăți mobiliare sau imobiliare în oricare dintre cele două Principate Române; cetățenii puteau circula liber dintr-o țară în alta. De asemenea, erau prevăzute măsuri care se refereau la unificarea legislației penale,

⁴¹¹ Cezar Avram (coord.), *Introducere în istoria dreptului*, p. 205.

⁴¹² *Ibidem*, p. 205-206.

încheierea unor acorduri în scopul extrădării infractorilor, fugarilor și datornicilor⁴¹³.

În ceea ce privește caracterul și însemnătatea Regulamentelor Organice, precum și urmările adoptării acestor acte de o importanță deosebită pentru Principatele Române, opiniile istoricilor, cercetătorilor științifici și juriștilor au fost și sunt diferite. Astfel, ele au fost considerate: Constituție, lege fundamentală și cod de legi.

Bunăoară, *noțiunea de Constituție* a apărut în operele istoricilor: N. Bălcescu, N. Iorga, Constantin C. Giurescu, Dinu Giurescu și a juriștilor: Andrei Rădulescu, C. Dissescu, Paul Negulescu, A. Iorgovan.

Caracteristica de *lege juridică fundamentală* a fost susținută de istoricii: Vlad Georgescu, Emil Cioran, Emil Molcuț, precum și de juriștii: Ion Deleanu, Tudor Drăganu, Liviu P. Marcu, Cristian Ionescu.

Atributul de *Cod de legi* îi aparține istoricilor: A. D. Xenopol, Gh. I. Brătianu, I. C. Filitti, Valeriu Șotropa.

Regulamentele Organice din Țara Românească și Moldova au fost un model caracteristic de identitate legislativă, deoarece au stabilit, în cele două țări românești, aceeași organizare statală.

Au fost primele legi fundamentale de organizare a Țărilor Române⁴¹⁴, care au stabilit o organizare de stat clădită formal, pe principiul separațiilor puterilor. Au reprezentat așezăminte, care au legalizat, pentru prima dată, în Principatele Române, puterile în stat, specificând, totodată, legăturile existente între ele⁴¹⁵.

Aparent, Rusia a oferit posibilitatea boierilor români de a redacta cele două Regulamente Organice, dar, în esență,

⁴¹³ *** *Istoria dreptului românesc*, vol. II/I, p. 128.

⁴¹⁴ *Ibidem*, p. 126.

⁴¹⁵ A. Iordache, *Dominare politică sub imperativul modernizării Principatelor Române. Caracterul și scopul Regulamentelor Organice*, în „Revista istorică”, serie nouă, tom VII, nr. 9-10/1996, p. 674.

predomina interesul acestei țări, care nu era de acord cu influența franceză în crearea articolelor. Prin urmare, maniera de satisfacere a dorințelor boierilor români a fost eminentemente rusească, deși aceștia solicitaseră o domnie constituțională și o Adunare Obștească⁴¹⁶.

A. D. Xenopol remarca faptul că dispozițiile cuprinse în cele două Regulamente Organice, referitoare la măsurile administrative sunt într-adevăr utile⁴¹⁷. Astfel, Regulamentul Organic „introduce reguli fixe și statornice în locul chibzuirii momentane și a bunului plac, restrânge arbitrariul, înlocuindu-l cu norme diriguitoare, introduce răspunderea legală în locul iresponsabilității, pune pentru prima oară în societatea românească, ideea interesului public ca ceva superior celui individual... era substituirea vieții legale celei arbitrare de până atunci; ideea statului se naște pentru prima oară la români în concepția ei modernă, ca viața a unui tot, întocmit pe norme obștești, adică pe legi”⁴¹⁸.

În timp ce A. D. Xenopol a apreciat însemnătatea acestor așezăminte constituționale, N. Iorga a evidențiat nepotrivirea dintre modernitatea instituțiilor și a organizării lor și neputința ca acestea să fie puse în practică: „Regulamentul a instalat o administrație destul de complicată ca să permită toate abuzurile administrației de sistem ruso-francez (...) adunări reprezentative, cu largi atribuții, dar fără inițiativa legilor, supraveghind de aproape pe un domn cu drept de veto, dar la dispoziția consulatului rus... totul cu consultarea formală a unei puteri suzerană rămasă în umbră, ca o formă goală și un element de trecut”⁴¹⁹.

⁴¹⁶ *Ibidem*, p. 667.

⁴¹⁷ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a, 11, București, 1930, p. 100.

⁴¹⁸ *Ibidem*, p. 110.

⁴¹⁹ N. Iorga, *Istoria românilor*, 8. *Revoluționarii*, București, 1938, p. 342.

Regulamentele Organice au deschis drumul către o schimbare radicală în Principatele Române. Au constituit o etapă de trecere de la feudalism la capitalism, prefațând organizarea modernă a statului român. Ele au grăbit unirea Țării Românești cu Moldova, stabilind instituții aproape identice și acordând locuitorilor lor cetățenie comună. Au organizat, pe baze moderne, serviciile publice și au dat naștere altora, au stabilit componența și competența lor, au alcătuit un corp de funcționari permanenți, au înființat miliția națională, au modernizat sistemul financiar, au abolit cumpărarea funcțiilor, au alcătuit o Adunare legislativă și au prevăzut alegerea domnului pe viață. Regulamentele Organice din Țara Românească și Moldova, în multe domenii ale vieții publice, au dezvoltat idei, concepții și convingeri ale boierilor reformatori din deceniile anterioare.

CAPITOLUL III

Proiecte constituționale în perioada regulamentară: 1838-1847

a. Proiectul de Constituție elaborat de către Ioan Câmpineanu

Perioada regulamentară, perioadă marcantă a istoriei moderne a românilor, a debutat prin ignorarea uneia dintre dispozițiile principale ale legiurii, pe care Poarta Otomană o acceptase prin Convenția de la Sankt-Petersburg, din 17/29 ianuarie 1834. Astfel, conform prevederilor acestei Convenții, Regulamentele Organice erau recunoscute de Poarta Otomană, dar, fiind „un caz cu totul particular”, cei doi domnitori ai Principatelor Române urmau să fie numiți de către cele două puteri⁴²⁰. Prin această eludare flagrantă, Rusia urmărea să-și întărească influența în Principatele Române⁴²¹. Desemnați ca domnitori la 15 aprilie 1834⁴²², de către puterea protectoare, Alexandru Ghica, în Țara Românească, și Mihail Sturdza, în Moldova, au ocupat tronurile în iunie același an⁴²³, după ce au primit investitura la Constantinopol, la 19/31 mai 1834, în prezența monarhului⁴²⁴.

⁴²⁰ *Acte și documente*, I, p. 338-339.

⁴²¹ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 100.

⁴²² Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, 17, p. 324-325.

⁴²³ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 100.

⁴²⁴ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, 17, p. 404; I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, București,

Domniile regulamentare au fost instituite în urma ocupației militare, care afectase grav resursele Principatelor Române. În această perioadă, administrația românească era confruntată cu mari greutăți, protectoratul țarist fiind considerat un instrument de dominație absolută⁴²⁵.

Puterea protectoare avea dreptul de a judeca activitatea domnilor și de a dispune destituirea lor⁴²⁶. Conform dispozițiilor prevăzute în tratatul de la Adrianopol, din anul 1829, Rusia se bucura de întreaga libertate de acțiune, dar această libertate se exercita numai cu asentimentul Porții Otomane⁴²⁷. Amestecul puterii protectoare era facilitat de dispozițiile prevăzute de Regulamentele Organice⁴²⁸, conform cărora Rusia dispunea de un drept permanent de a se amesteca în afacerile interne ale Moldovei și Țării Românești⁴²⁹. Stipulațiile prevăzute în Regulamentele Organice instituiău în Principatele Române un cadru etatic modern, în limitele căruia a evoluat societatea civilă și s-a exteriorizat opoziția politică, care, la început, s-a bazat pe legalitate și nu pe acțiunea conspirativă⁴³⁰. Spiritul public s-a radicalizat în această perioadă, din cauza contactului nemediat cu Occidentul⁴³¹.

Perioada regulamentară s-a caracterizat printr-o ascensiune considerabilă a mișcării românești de emancipare națională⁴³². Modificarea statutului internațional al Principatelor Române, prin constituirea statului național, era un ideal al românilor,

1915, p. 14-15 (în continuare, se va cita: I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*).

⁴²⁵ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, 17, p. 582.

⁴²⁶ *Ibidem*, p. 469-470.

⁴²⁷ Anastasie Iordache, Apostol Stan, *op. cit.*, p. 59.

⁴²⁸ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, 17, p. 471-472.

⁴²⁹ Anastasie Iordache, Apostol Stan, *op. cit.*, p. 59.

⁴³⁰ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 131.

⁴³¹ *Ibidem*.

⁴³² Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională, 1834-1849*, București, Editura Academiei Române, 1967, p. 11 (în continuare, se va cita: Cornelia Bodea, *Lupta românilor*).

prevăzut în art. 371 al Regulamentului Organic al Țării Românești. Astfel, conform dispozițiilor acestui articol, organizarea identică a instituțiilor social-politice din Principatele Române era un prim pas al unirii lor într-o singură entitate statală⁴³³.

Între anii 1834-1839 au fost emise o serie de memorii⁴³⁴ de către membrii boierimii și domnitorii Principatelor Române, fiind adresate, în cea mai mare parte, unor demnitari ai Rusiei. Aceste memorii vizau, cu precădere, modul și consecințele aplicării legii fundamentale în diferite ramuri ale administrației. Au fost elaborate și memorii, care erau consecința contradicțiilor dintre domnitorul Mihail Sturdza și boierimea moldoveană, precum și propuneri de reformă, care prevedeau: limitarea puterii domnului, a tendințelor absolutiste, asigurarea unei poziții independente a domnitorului față de boierime. Totodată, au fost emise și revendicări naționale: recunoașterea dreptului Principatelor Române de a bate monedă proprie, dreptul la pavilion propriu. După cum remarca Ioan Stanomir, „autorii de proiecte sunt extrem de receptivi la sugestiile instituționale pe care constituționalismul le furnizează”⁴³⁵.

În primii ani ai domniilor regulamentare, în Țara Românească a luat amploare o mișcare națională, formată în jurul unui grup de deputați. Inițial, această mișcare avea drept obiectiv apărarea autonomiei în raport cu tendințele țariste de a anula, prin articolul adițional al Regulamentului Organic orice inițiativă reformatoare internă⁴³⁶.

În jurul lui Ioan Câmpineanu, în Adunarea Obștească a Țării Românești, s-a constituit o adevărată opoziție națională, care acționa împotriva prevederilor articolului adițional al Regulamentului Organic. Aceasta, invocând „capitulațiile” cu

⁴³³ *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, p. 130.

⁴³⁴ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 99.

⁴³⁵ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 141.

⁴³⁶ I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, p. 38-40.

Poarta Otomană și acordurile ruso-turce, prin care drepturile Principatelor la autogovernare dobândiseră o consacrare europeană, afirma dreptul de autonomie al țării⁴³⁷.

De-a lungul evoluției vocabularului constituțional, mișcarea condusă de colonelul Ioan Cămpineanu, deputat de Brăila în Obșteasca Adunare, a ocupat un loc central, cu acest prilej fiind exprimate o serie de exigențe juridice, care se regăsesc și în prevederile Constituției de la 1866⁴³⁸.

Încercarea de a ratifica articolul adițional secret, potrivit căruia: „În viitorime, orice modificații ce ar voi să facă mai în urmă Domnul la Regulamentul Organic nu se vor putea înființa și a se pune în lucrare decât după într-adins deslegare a Înaltei Porți și cu primirea curții Rusiei”⁴³⁹ a stârnit o reacție de opoziție, pe care Rusia, probabil, nu se baza⁴⁴⁰.

Comisia, alcătuită din Ștefan Bălăcianu, Manoil Băleanu, Alexandru Ghica, Ioan Cămpineanu și Ioan C. Roset, avea sarcina de a compara versiunea originală a Regulamentului Organic cu cea prezentată⁴⁴¹. Nucleul dezbaterii era, de fapt, însuși statutul Principatelor Române. La 23 martie 1837⁴⁴², Comisia desemnată pentru cercetarea dispozițiilor revizuite ale Regulamentului Organic și-a depus raportul, arătând modificările pe care le depistase. Dezbaterea în Adunare a fost amânată până după plecarea sultanului, care era în vizită la Silistra.

Discuțiile au debutat la 5 iunie 1837⁴⁴³ și s-au terminat la 21 iulie 1837⁴⁴⁴. La 15/27 iulie 1837, forumul legislativ al Țării

⁴³⁷ Apostol Stan, *Adunările obștești ale Principatelor Române în lupta pentru apărarea autonomiei statale (1831-1848)*, în „Revista Arhivelor”, XXXIX, nr. 1/1977, p. 40-47.

⁴³⁸ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 141.

⁴³⁹ I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, p. 39.

⁴⁴⁰ *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare*, p. 57.

⁴⁴¹ I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, p. 44.

⁴⁴² *Ibidem*.

⁴⁴³ *Ibidem*, p. 47.

Românești a respins articolul adițional și a cerut aderarea șefului puterii executive la temeiurile care au justificat actul⁴⁴⁵.

La 18 iulie 1837, cei 25 de deputați, semnatari ai adresei înaintate domnitorului Alexandru Ghica, evidențiau faptul că la sfârșitul regulamentului manuscris, semnat de boierii chemați în Adunarea de revizie, exista o schimbare „ce se vede adăogată la sfârșitul Reg. revizuit..., care în Reg. tipărit, obștit și pus în lucrare dela înființarea lui, chiar în vremea ocârmuirii rusești, nu se vede trecută”⁴⁴⁶. Se argumenta că „adăogirea aceasta” contravenea: tratatelor și hațișerifurilor care „au întemeiat și au întărit politiceasca ființă a acestei țări”, art. 52 al Regulamentului Organic, potrivit căruia orice act potrivit privilegiilor țării era lipsit de validitate⁴⁴⁷, art. 5 al Tratatului de la Adrianopol, care stipula dreptul Principatelor la „o administrație națională neatârnată”⁴⁴⁸. La presiunea consulului Rusiei, Adunarea a fost închisă. Astfel, la 18 iulie 1837, Al. D. Ghica cerea Adunării Obștești printr-un oficiu, terminarea dezbaterilor prilejuite de adoptarea articolului adițional.

Adunarea a votat textul modificat al Regulamentului Organic. Dezbaterile care au avut loc în legătură cu articolul adițional al Regulamentului Organic au slăbit poziția domnitorului. Reacția Partidei Naționale s-a concretizat prin intensificarea activității grupului strâns în jurul colonelului Ioan Câmpineanu.

Lui Ioan Câmpineanu, unul dintre promotorii programelor de reforme burghezo-liberale⁴⁴⁹, i-a revenit și sarcina să strângă, pentru prima dată, eforturile „tinerilor”, în cadrul unei mișcări

⁴⁴⁴ *Ibidem*, p. 49.

⁴⁴⁵ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 109.

⁴⁴⁶ I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, p. 49.

⁴⁴⁷ *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, p. 143.

⁴⁴⁸ I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, p. 50.

⁴⁴⁹ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 95.

care, după cum s-a apreciat în literatura de specialitate⁴⁵⁰, s-a desfășurat în ansamblul unei mișcări mai largi, europene. Ioan Câmpineanu, membru al Adunării Obștești și fruntaș al grupării politice inițiate în sânul societății filarmonice⁴⁵¹, s-a sprijinit, în primul rând, pe tinerele sale rude – Ion Ghica, Nicolae Kretzulescu, frații Golescu – aflate la Paris⁴⁵², însă, îndemn și ajutor a găsit la prințul Adam Czartoryski și la partidul său revoluționar monarhist polon⁴⁵³.

Ioan Câmpineanu era considerat un „liberal convins, om de acțiune și incoruptibil, gata să se sacrifice pentru independența țării sale”⁴⁵⁴. Din mănunchiul realizărilor sale și al Partidei Naționale, în domeniul politico-ideologic, pe primul plan se află formulările sintetice incluse, în proclamațiile de drepturi și proiectele de organizare statală din noiembrie 1838.

Nefiind de acord cu introducerea în Regulamentele Organice a unor dispoziții care ar fi determinat punerea sub o tutelă și mai apăsătoare din partea Rusiei și Turciei, Ioan Câmpineanu a devenit conducător al acțiunii politice, care a urmărit, în principal, făurirea unui stat național independent. La îndemnul lui Czartoryski și a emisarului său Woronicz-Werner⁴⁵⁵, Ion Câmpineanu a ajuns la formularea unor documente fundamentale – *Act de unire și independență* și *Proiectul de Constituție* – care au fost elemente cheie ale evoluției limbajului legal autohton⁴⁵⁶.

Act de unire și independență, elaborat la 1/13 noiembrie 1838, are o semnificație deosebită nu numai datorită numărului mare de demnitari care îl semnavă, ci, mai ales, din perspectiva

⁴⁵⁰ Dan Berindei, *Diplomația românească modernă*, p. 66.

⁴⁵¹ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 96.

⁴⁵² Dan Berindei, *Diplomația românească modernă*, p. 66.

⁴⁵³ *Ibidem*.

⁴⁵⁴ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 96.

⁴⁵⁵ Dan Berindei, *Diplomația românească modernă*, p. 66.

⁴⁵⁶ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 145.

„parlamentaristă” pe care o evidențiază⁴⁵⁷. Suntem în prezența unui document emis de „mădulari ai Adunării naționale”⁴⁵⁸, pe care îl înainteză în calitate de „reprezentanți” ai națiunii. Acest document a pus în circulație un număr de lexeme și sintagme care s-au regăsit în Constituția din 1866: „Suveranitate română, legile politice ale locului, magistrați, cetățeni”⁴⁵⁹. Delegații semnatari, „adunați ca să proclame drepturile locului lor și a ecspune plângerile”⁴⁶⁰, acuzau încălcarea unui drept parlamentar embrionar, a competențelor „legislativului” și subversiunea poziției celor care aveau datoria de a veghea la respectarea drepturilor și libertăților cetățenești. Conform dispozițiilor prevăzute în acest document, Adunarea de stări acționa ca un parlament autentic: „Jos iscăliții declară, că dă un an dă zile mai ales, suverenetatea și libertățile locului sînt în primejdie, că Adunarea națională nu mai subsistă în faptă, pentrucă deliberațiile ei sînt nelegiut strâmtorate dă firmanuri, că puterea legiuitoare cu care ea este îmbrăcată s-au entamat, că o putere streină nu numai că au deschis-o și a închis-o după a ei bună plăcere, ce încă printr-un ucaz au și îndrăznit a porunci în țară pune bir, că nu-i mai mult nici siguranță nici cheazășie pentru nimenea, că dacă abuzurile administrații ține clasele cele mai sărace întru ticăloșie, abuzurile giudecătoriilor aduce desnădăjduirea și stingerea în toate familiile”⁴⁶¹. Se prevedea un stat independent și unitar, care să includă „pe toate mădulările răspândite ale neamului lor”⁴⁶², să se formeze un singur popor, condus de același șef, după aceleași legi: „Unul și singur norod oblăduit dă către unul și acelaș șef și stăpănit dă aceleași legi”⁴⁶³. Semnatarii documentului chemau să li se alătore și „rumâni Moldavii care suferă asemenea rele și toți acei frați ai

⁴⁵⁷ Emanuel Turczynski, *op. cit.*, p. 176.

⁴⁵⁸ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 216.

⁴⁵⁹ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 145.

⁴⁶⁰ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 216.

⁴⁶¹ *Ibidem*, p. 216-217.

⁴⁶² *Ibidem*, p. 216.

⁴⁶³ *Ibidem*.

lor care gem acum supt un giug dîn cele mai despotice și cele mai barbare”⁴⁶⁴.

Conform dispozițiilor acestui document, în Principatele Române elita locală nu mai era dispusă să mai accepte un așezământ constituțional care să nu fie rezultatul voinței naționale nefalsificate. Regulamentele Organice erau ilegale din cauza modului de alegere al deputaților, circumstanțelor de adoptare și prezenței unor norme contrare „suveranității nației”:

„Că și dacă regulamentele dăspre cea ce să atinge dă legile fundamentale și constituția nu ar fi fost nule fiindcă s-au alcătuit în vremea unii ocupații militare rusești, dă o adunare alcătuită arbitrar, iar nu dă toate mădulările care avea drept a o compune fiindcă într-însele se află o concluzie și articole dărăpănătoare a suveranității nații, trebuie să să desființeze orișicum, numai pentru căci niște regulamentele fie oricât dă bune sunt orânduite printr-a lor natură numai la o stare dă lucruri vremelnică”⁴⁶⁵.

În scopul unei moderne „izbăviri a norodului, suprema legii”, documentul prevedea acordul guvernanților față de actul guvernării, schimbând tabloul în care era imaginată legitimitatea legii constituționale. Astfel, relația de continuitate cu construcția instituțională din jurul anului 1866 nu poate fi negată: „Luând în băgare dă seamă, dăosebit dă aceasta că, când desființarea statului este neapărată, când fiecare zi dăscoperă prăpădenii noo, când trebuința este strașnică, cetățenii nu mai sunt datori a respecta legile așzate, ci că împotriva au datorie sfântă dă a lua inițiativa, dă a să apăra împotriva tiranii, dă a izbăvi patria, căci izbăvirea norodului este cea dintâia lege”⁴⁶⁶.

Potrivit dispozițiilor prevăzute în art. 1 al acestui document, din cauză că tratatul din anul 1460 a fost încălcat de

⁴⁶⁴ *Ibidem*.

⁴⁶⁵ *Ibidem*.

⁴⁶⁶ *Ibidem*, p. 217.

Poarta Otomană, se declara ruperea legăturilor cu aceasta și răscumpărarea birului printr-o dare extraordinară, care va fi „în sarcina tuturilor rumânilor fără dă osăbire, după starea și puterea fiecăruia⁴⁶⁷”. În scopul organizării țării pe baza unor principii moderne, se propunea, conform art. 2, edictarea unui „nou trup dă legi politice publice și civile”⁴⁶⁸. Se prevedea ereditatea la tron, cel ales având obligația de a „giura nu numai a păzi condițiile acestui act și acelea ce să vor înscrie în dăosibitul act al numirii, ce încă dă a face fericirea românilor, a dobândi independența, a face aliați și prieteni locului”⁴⁶⁹.

În art. 6 al documentului se stabilea că acest act era redactat în patru exemplare originale, dintre care, trei se înmânau viitorului domn, unui membru al clerului, unui membru al Adunării naționale și unul trebuia păstrat, sub sigiliu, în străinătate⁴⁷⁰.

Dispozițiile cu privire la organizarea vieții de stat, incluse în *Act de unire și independență*, sunt reluate și completate în *Osebitul act pentru numirea suveranului românilor*, care a fost redactat la 5/17 noiembrie 1838⁴⁷¹. Astfel, *Act de unire și independență* era o parte introductivă, care făcea legătura cu *Osebitul act pentru numirea suveranului românilor*, cea de-a doua parte a documentului. Conform celor exprimate de semnatari, prin această numire de suveran se făcea ruptura de ordinea ilegală, statornicită prin dispozițiile Regulamentelor Organice. Noua ordine trebuia reglementată pe baza prerogativelor excepționale atribuite domnitorului, care acționa „ca un dictator ce introduce pilonii noii arhitecturi etatice”⁴⁷².

⁴⁶⁷ *Ibidem*, p. 218.

⁴⁶⁸ *Ibidem*.

⁴⁶⁹ *Ibidem*.

⁴⁷⁰ *Ibidem*.

⁴⁷¹ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 100.

⁴⁷² Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 151.

Osebitul act pentru numirea suveranului românilor a fost documentul care a conturat întinderea și finalitatea competențelor excepționale atribuite suveranului românilor. După cum remarca Ioan Stanomir: „Dictatura este construită ca un regim juridic care derogă, temporar, de la exigențele domniei constituționale, tocmai în vederea articulării cadrului constituțional al primeia”⁴⁷³. Suveranul era garantul suveranității și independenței naționale, cel care fonda un stat ce putea fi definit ca „stat constituțional”. Drept dovadă, ca o „urmă clasică republicană” este și perioada de șase luni a mandatului, acționând ca o „precauție suplimentară împotriva tiraniei”⁴⁷⁴. Competențele cele mai extinse, pe durata desfășurării războiului de independență, îi erau atribuite suveranului, care era delegat de națiune. *Osebitul act pentru numirea suveranului românilor* a cuprins, pe lângă cele șase articole introductive, în care erau înscrise măsurile pentru perioada de constituire a noului stat și proiectul de lege fundamentală. În concepția semnatarilor, intrarea în vigoare a prevederilor acestui act urma să aibă loc după alegerea suveranului și recunoașterea pe plan internațional a statului unitar și independent.

Potrivit dispozițiilor prevăzute în art. 1, pentru perioada cuprinsă între data alegerii suveranului și până la terminarea războiului pentru independență, suveranul se bucura de putere dictatorială⁴⁷⁵. Conform prevederilor art. 2, toți românii „în stare d-a purta arme” erau obligați să se înroleze în armată, iar impozitele și taxele erau limitate „la trebuințele statului și cheltuielile războiului” (art. 3)⁴⁷⁶. Era prevăzută și pedeapsa cu moartea a trădătorilor. Prin trădare sau „vânzare” se înțelegea „lipsa întru disciplină, nesupunerea, neîngrijirea la ale sale

⁴⁷³ *Ibidem.*

⁴⁷⁴ *Ibidem.*

⁴⁷⁵ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 219.

⁴⁷⁶ *Ibidem.*

datorii”⁴⁷⁷. Anchetarea celor vinovați se făcea de către o comisie formată din trei membri. Printre drepturile suveranului dictator se afla și dreptul de grațiere și de comutare a pedepsei. Totodată, suveranul era obligat să promulge Constituția, al cărui text era anexat *Osebitului act pentru numirea suveranului românilor*.

Eliberarea politică și socială erau componente ale planului lui Ion Cămpineanu, mișcare care dobânda un caracter particular și prin năzuința de a extinde drepturile și libertățile către toți cetățenii. După cum remarca V. Șotropa: „Este unicul proiect românesc de constituție care a prevăzut făurirea unui stat democratic printr-o luptă de câștigare a libertății și independenței”⁴⁷⁸.

Așadar, dispozițiile actului de la 1838 au fost primele care au întrebunțat „conștient și matur”⁴⁷⁹ denumirea de *Constituție*, urmărind, cu ajutorul celei de-a treia părți, să evedențieze coordonatele unei definiții de conținut a actului fundamental, care urma să fie adoptat după cucerirea și recunoașterea independenței naționale. Deși acest proiect nu era structurat pe capitole și titluri, cuprindea, totuși, drepturile fundamentale ale cetățeanului, făcând referiri la însuși mecanismul de funcționare al puterilor publice.

Proiectul de Constituție era alcătuit dintr-un mănunchi de puncte sau paragrafe, indicate prin literele a-r. Textul proiectului a fost redactat în două versiuni juxtapuse: română și franceză, cu deosebiri foarte mici. La redactarea versiunii franceze a contribuit Felix Colson, secretar al consulatului francez din București, autor a numeroase scrieri despre Țările Române⁴⁸⁰.

⁴⁷⁷ *Ibidem*.

⁴⁷⁸ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 106.

⁴⁷⁹ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 153.

⁴⁸⁰ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 101.

Conform *pct. a* al proiectului de Constituție, viitorul stat al Țării Românești era o țară a libertății, un „loc slobod” pentru toți cetățenii care locuiau aici. Această dispoziție era, după cum remarca V. Șotropa, „o expresie a liberalismului”⁴⁸¹, prin care se enunța ideea instaurării regimului constituțional parlamentar, a independenței puterilor legislativă și judecătorească, față de cea executivă. Tot la acest punct era proclamată inalienabilitatea teritoriului țării, expresie a menținerii integrității teritoriului locuit de români.

La punctele următoare erau proclamate *drepturile omului și cetățeanului*⁴⁸². Principiul egalității în fața legii era evidențiat normativ în documentul de la 1838 printr-o modalitate care echivalează lingvistic cu exprimarea franceză, prin utilizarea arhaizantului „pravilă”⁴⁸³. Astfel, potrivit *pct. b* al proiectului de Constituție, românii erau egali în fața legii, puteau îndeplini funcții civile și militare, trebuiau să-și exercite obligațiile care decurgeau din calitatea de cetățean al statului, obligații ce urmau a fi stabilite de „Adunarea nației”: „Toți rumânii sînt deopotrivă înaintea pravilii, toți priimiți în posturile civile și militare și toți contribuiesc la trebuințele statului, precum se va hotărî de către Adunarea nații”⁴⁸⁴. Acest principiu a fost definitiv sancționat în dispozițiile Convenției de Pace de la Paris, din anul 1858.

La *pct. c* se statua că *libertatea individuală* este garantată, că nici o persoană nu va putea fi urmărită și arestată decât în cazurile prevăzute de lege, că nimeni nu putea fi pedepsit înainte de a fi judecat. După cum remarca Ioan Stanomir: „Transcrierea libertății individuale se operează prin recursul la

⁴⁸¹ *Ibidem*.

⁴⁸² Idem, *Proiectul de constituție al lui Ioan Cămpineanu, în conexiune cu acțiunea sa pentru unitatea națională și cu ideologia social-politică a epocii sale*, în „Studii”, 25, nr. 2/1972, p. 276.

⁴⁸³ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 154.

⁴⁸⁴ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 124.

mai vechiul cuvânt *slobozenie*, care beneficiază de o circulație extinsă până în anii de după 1848”⁴⁸⁵. Începând cu anii 1866, termenul *slobozenie* este înlocuit cu termenul *libertate*: „Slobozenia individuală este cheazășuită; nimeni nu va putea fi pârât și arestuit decât în întâmplările prevăzute de legi și după formele ce ele hotărășce; nimeni nu va putea fi pedepsit fără d-a fi mai întâi judecat”⁴⁸⁶.

Proiectul de la 1838 îi conferă *principiului libertății tiparului* valoare constituțională, statornicind explicit și libertatea de exprimare, garantată cetățenilor, în scris și prin viu grai.

În continuarea proiectului, semnatarii puneau accent pe dispozițiile care evidențiau organizarea de stat conform *principiului separației puterilor în stat*. Astfel, erau prevăzute drepturile și obligațiile conducătorului statului: „Persoana suveranului este nesiluită și sfântă; a suveranului este puterea săvârșitoare”⁴⁸⁷. În această calitate, de șef suprem al statului, suveranul se bucura de următoarele prerogative: comanda armata; declara război; încheia pace; încheia tratate de alianță și comerț; numea în toate funcțiile de administrație publică; redacta regulamentele și ordonanțele necesare.

Puterea legislativă era exercitată de către suveran și Reprezentanța națională. Așadar, pe lângă inițiativa suveranului era necesar și consimțământul membrilor Reprezentanței naționale. Suveranul sancționa și promulga legile: „Suveranul singur obștește și întărește legile” (*pct. g*). Puterea judecătorească emana de la suveran, dreptatea pronunțându-se în numele său de către magistrați. Era menționată inamovibilitatea magistraților. Hotărârile pronunțate de către tribunale erau semnate numai de către judecătorii care le-au pronunțat. Nerespectarea dispozițiilor legislative era drastic sancționată (*pct. h*).

⁴⁸⁵ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 154.

⁴⁸⁶ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 220.

⁴⁸⁷ *Ibidem*.

Moștenitorii tronului erau obligați, ca la preluarea tronului să depună jurământ în fața membrilor Reprezentanței naționale că vor veghea la respectarea Constituției românilor. Forma de guvernământ prevăzută era monarhia constituțională (*pct. j*).

În scopul încurajării realizărilor în diferite domenii, se stabilea înființarea unui ordin de onoare, civil și militar (*pct. k*)⁴⁸⁸.

Drept argument, care stătea la baza ideii că importanța Adunării naționale nu era redusă, este și adăugarea la competențele Parlamentului a aceleia de a iniția punerea sub acuzare a miniștrilor și agenților suveranului: „Dreptul de a aduce pâră asupra miniștrilor și a-i atrage înaintea tribunalurilor țării” (*pct. l*).

Totodată, se prevedea: instituirea, pe lângă armata permanentă, a unei gărzi naționale; înființarea unei flote pe cheltuiala statului; obligația, pentru suveran, de a publica, în termen de șase luni de la recunoașterea independenței, un corp complet de legi publice, civile și penale. Aceste legi urmau să intre în vigoare prin promulgarea de către șeful statului, fiind revizuite la fiecare zece ani, cu consimțământul Reprezentanței naționale; suveranul dispunea de o listă civilă, votată de Reprezentanța națională.

Conform *pct. q* al acestui proiect, Reprezentanța națională includea pe toți românii, fără deosebire. Fiindcă textul proiectului nu ne-a parvenit în întregime, modul alegerii Reprezentanței naționale se poate stabili ținând cont de relatările lui Felix Colson: „Toți românii, fără excepție, în vârstă de 25 de ani, trebuiau să fie electori și eligibili”⁴⁸⁹. Această Reprezentanță națională avea următoarele drepturi și obligații: aproba, la cererea suveranului, impozitele, cu prevederea că, „în timp de pace” nici un impozit nu putea fi admis fără acordul ei; controlul actelor de administrație ale miniștrilor; votarea anuală a bugetului și revizuirea aplicării

⁴⁸⁸ *Ibidem*.

⁴⁸⁹ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 104.

lui; primirea de petiții de la particulari⁴⁹⁰. Membrii Reprezentanței naționale erau trimiși în judecată după ce Adunarea reprezentativă autoriza arestarea lor.

Potrivit prevederilor textului parțial, care ne-a rămas, nu dispunem de informații care se referă la situația țăranimii clăcașe. Cu siguranță, aceste prevederi se regăsesc în fragmentul dispărut al textului. Astfel, Felix Corson ne informează că, potrivit gândirii lui Ioan Câmpineanu, țăranii deveneau liberi și posesori ai pământurilor comunale⁴⁹¹.

Acest proiect de Constituție, redactat cu participarea efectivă a lui Ioan Câmpineanu, laolaltă cu *Osebitul act pentru numirea suveranului românilor*, cu care este reunit într-un singur document prin formă și conținut, constituie o încercare de traducere în măsuri practice organizatorice a principiilor declarației incluse în *Actul de unire și independență*.

Meritul acestui proiect de Constituție constă în faptul că Principatele Române urmau să fie organizate pe baza unor principii moderne: separarea puterilor în stat; suveranitatea; independența și unitatea națională a tuturor românilor; egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii; supremația legii; regim politic reprezentativ; responsabilitatea funcționarilor publici.

b. Proiectul *Conjurației confederative* elaborat de către Leonte Radu

Perioada regulamentară, marcată de puternice contradicții și contraste, s-a individualizat în cadrul istoriei moderne a românilor, printr-un puternic conflict între vechi și nou în toate domeniile de activitate. În plan politic și social, acest conflict s-a materializat în mișcările țărănești și ale populației orășenești, în lupta politică organizată împotriva Vechiului

⁴⁹⁰ *Ibidem.*

⁴⁹¹ *Ibidem.*

Regim⁴⁹². Punerea în aplicare a Regulamentelor Organice, precum și a legiuirilor care, ulterior, le-au completat, a însemnat „prima transformare a societății românești din starea haotică a vieții orientale către aceea orânduită a Apusului civilizator”, introducând, pentru prima dată în Principatele Române, ideea statului în concepția ei modernă, ca viață a unui tot întocmit pe norme obștești, adică pe legi⁴⁹³.

Mihail Sturdza, domnitorul Moldovei, și-a desfășurat activitatea pe fondul unei opoziții sistematice și continue⁴⁹⁴, declanșată de cerințele societății moderne românești, în antiteză cu obstacolele impuse de regimul regulamentar, cu amestecul în treburile interne ale țării, al consulilor puterii protectoare. Denunțând abuzurile săvârșite de către domnitorul Mihail Sturdza, opoziția s-a manifestat imediat după înscăunarea lui prin memorii adresate Curții din Sankt-Petersburg și ambasadorului rus de la Constantinopol. În ciuda faptului că în Moldova, votarea articolului adițional nu a întâmpinat rezistență, în Adunare a fost menținută o vie agitație⁴⁹⁵. Opoziția, în multiplele și variatele ei forme de manifestare, a fost doar o parte a mișcării sociale și naționale care frământa întreaga societate. Din perspectiva efectelor produse asupra societății, mișcarea opoziționistă și cea revoluționară, dar și acțiunile politice erau într-un raport de interdependență, care nu permitea realizarea unei despărțiri⁴⁹⁶. Astfel, după cum s-a apreciat în literatura de specialitate, nu se poate stabili o linie de demarcație între Conjurația confederativă din 1839, acțiunea „Societății filantropice” sau acțiunile directe ale Frăției din 1845 și 1846⁴⁹⁷.

⁴⁹² *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 124.

⁴⁹³ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, 11, București, 1930, p. 100.

⁴⁹⁴ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 124.

⁴⁹⁵ *Ibidem*.

⁴⁹⁶ *Ibidem*, p. 126-127.

⁴⁹⁷ *Ibidem*.

Proiectul Conjurației confederative, manifestare a scopurilor acțiunii conspirative, a fost inițiat de comisul Leonte Radu în Moldova, în anul 1839. Organizată pe tiparul unei societăți secrete, în spiritul epocii, mișcarea lui Leonte Radu s-a deosebit de „scenariul politic al partidei naționale” din Muntenia, prin „moderația arhitecturii etatice și a proiectului lor societal”⁴⁹⁸. Asemănarea cu „cărvunarii” de la 1822, remarcată de A. D. Xenopol⁴⁹⁹, poate fi probată în ipoteza în care principiile reformatoare erau încadrate într-un șablon, care păstra monopolul decizional al aristocrației, îndepărtând dominația „protipendadei”.

Așadar, ne aflăm în prezența unei aspirații de guvernare nobiliară, de inspirație poloneză, pătrunsă în Moldova: „În 1839, ocârmuirea Moldovei dă de urma unui complot ce tindea a răsturna starea de lucruri în ființă, și care ar fi putut avea urmări însemnate, dacă nu ar fi fost înăbușit chiar în leagănul lui. Un boier din treptele de jos, comisul Leonte Radu unelțește această mișcare, împreună cu vreo alți 80 de inși între care întâlnim chiar nume de boieri mai mari, Sandulache Miclescu, Beizadea Costache Sturdza, Ștefănică Ruset (...) înșirate fără titluri de boierie, dar care după nume erau boieri. Mulți dintre conjurați erau boieri din cinurile cele mici, precum spătari, slugeri paharnici, comiși, medelniceri, ceea ce este cu atât mai straniu, cu cât noua întocmire căuta, ca și Constituția de la 1822, să lovească în boierimea mare, în folosul celei mici, iar nu și în cel al nevoierilor”⁵⁰⁰.

Acest proiect a avut un caracter mixt⁵⁰¹, provenit, ca și în cazul memoriului cărvunarilor, includerii în proiect, alături de

⁴⁹⁸ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 160.

⁴⁹⁹ A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România, de la începuturi până în 1866*, București, Editura A. Baer, 1910, p. 193-194 (în continuare, se va cita: A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice*).

⁵⁰⁰ *Ibidem*.

⁵⁰¹ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 106.

alte prevederi, a aspirațiilor și idealurilor micii boierimi. În cadrul documentului, pot fi remarcate diverse curente intelectuale, care au marcat modelul societal, de unde și relativa sa eterogenitate: de la guvernarea nobiliară de tip polonez, până la idealul iosefinist al controlării bisericii de către stat⁵⁰².

Conform dispozițiilor prevăzute în acest proiect, protectoratului rus îi era substituit un regim de garanție colectivă a Marilor Puteri, între care se afla și Poarta Otomană, considerată ca un potențial aliat: „Rosienească protecția, care ca să poată ajunge scoposul cel are întins de mai bine de un veac, de a câștiga sub a ei domniei principatul acesta, s-au sârguit pe de o parte a slăvi aici înrăurirea Înaltei Porți, și pe de alta, a întemeia a sa enfluență în lucrurile dinlăuntru. Să se ceară la curțile Angliei, Franței, Austriei și Rusiei, ca toate olaltă să protijearisească această țară și să puie la cale precum se vor îndura”⁵⁰³. Astfel, se pleda pentru înlocuirea protecției exclusive a Rusiei prin garanția colectivă a Angliei, Franței, Austriei și Prusiei. Totodată, domnitorul viitorului stat trebuia recrutat dintr-o familie domnitoare a Europei⁵⁰⁴, conducând o federație care-i să regrupeze pe munteni, moldoveni și sârbi, reuniți într-o structură, după modelul Germaniei⁵⁰⁵.

Se prevedea: deplina egalitate a tuturor categoriilor de boieri; acordarea unor titluri de noblețe boierimii; alcătuirea unui consiliu al prințului, format din cinci senatori aleși de domn, din cadrul Senatului sau dintre marii demnitari ai statului; numirea de către domn a miniștrilor, responsabilitatea pentru faptele domnului în fața Adunării Generale. Așadar, „limitarea arbitrariului princiar”⁵⁰⁶ se înfăptuia prin dispozițiile

⁵⁰² Emanuel Turczynski, *op. cit.*, p. 179.

⁵⁰³ I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentele Organice*, p. 507-509.

⁵⁰⁴ A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice*, p. 195.

⁵⁰⁵ Valerian Popovici, *Date noi despre conjurația confederativă din 1839*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, I (1950), p. 456.

⁵⁰⁶ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 163.

privind răspunderea miniștrilor, care erau puși sub acuzare de către Adunarea generală și judecați de tribunale, într-o formă de responsabilitate penală, identică cu cea prevăzută de proiectul muntean de la 1838.

Conjurații optau pentru un sistem bicameral, cu o cameră superioară, nobiliară, Senatul, compus din 12 membri aleși de boierime și prezidat de domn. Senatului îi erau atribuite largi prerogative, de la soluționarea unor probleme judecătorești până la administrarea averilor bisericești⁵⁰⁷. Cea de-a doua cameră, Adunarea Generală, era alcătuită din 32 de membri, care erau aleși în urma reunirii electorilor în capitală, unde scrutinul se organiza sub controlul Senatului. Șeful Adunării Generale era considerat „patrician și mareșal al aristocrației”⁵⁰⁸. Membrii Adunării Generale trebuiau să îndeplinească anumite condiții: să se bucure de o bună reputație; să nu aibă condamnări penale; să nu exercite o activitate remunerată de către stat; să fie nobili; să aibă vârsta de minim 30 de ani; averea să nu fie grevată de datorii și să posedă un teren care să producă minim 300 de galbeni pe an⁵⁰⁹.

Totodată, se stipula: înființarea unei procuraturi, alcătuită dintr-un corp de procurori și subprocurori, sub conducerea unui procuror general, care avea drept atribuții respectarea legalității; împărțirea administrativă a țării în patru „cantoane”, prevăzute cu organe locale din toate ramurile administrației statului; modificarea dispozițiilor Regulamentului Organic, care erau contrare cerințelor vremii.

Ca măsuri cu caracter democratic⁵¹⁰, se prevedea: funcționarii erau desemnați de către domn cu acordul Senatului, din orice categorie socială; interdicția pentru demnitari și funcționari de a se ocupa cu speculații sau de a lua parte la licitațiile

⁵⁰⁷ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 107.

⁵⁰⁸ *Ibidem.*

⁵⁰⁹ *Ibidem.*

⁵¹⁰ *Ibidem.*

anumitor ramuri de venituri publice, sub sancțiunea pierderii funcției sau averii; libertatea cuvântului și a tiparului; înființarea, pe lângă fiecare isprăvnicie, a câte unui birou pentru servitori și muncitori; ameliorarea situației țăranilor clăcași.

Cu privire la industrie și comerț⁵¹¹, în proiect se prevedea: libertatea comerțului; hotărnicia proprietăților; dezvoltarea industriei naționale prin construirea de fabrici, prin stabilirea unor tarife vamale protecționiste și prin acordarea de privilegii pentru inventatori; deschiderea de mine; construirea unei bănci de împrumut, reorganizarea poștei, îmbunătățirea transportului.

Măsurile de ordin național⁵¹² se refereau la: secularizarea averilor mănăstirilor închinată, cu specificația că, se plătea o rentă anuală la Sfântul Mormânt; egumenii greci erau înlocuiți cu cei români; prohibiția, pentru evrei și străini, de a arenda sate.

În ceea ce privește învățământul⁵¹³ se menționa: înființarea unei Universități la Iași, a unor gimnazii în cantoane și a unor școli elementare în ținuturi, având ca model sistemul școlilor austriece. Se mai prevedea faptul că numai boierimea avea acces la funcțiile din organele centrale ale statului: domnia, Senatul, Adunarea.

Deși era prevăzută revizuirea de către Adunare a rapoarturilor dintre moșieri și clăcași, nu era menționată emanciparea și împrumutarea clăcașilor și nici desființarea relațiilor feudale.

Din analiza proiectului *Conjurației confederative*, elaborat de către Leonte Radu, se poate remarca prezența unor concepții și idei mai avansate, precum și a unor preocupări de lărgire a sferei drepturilor pentru mica boierime.

⁵¹¹ *Ibidem.*

⁵¹² *Ibidem.*

⁵¹³ *Ibidem.*

Prevederile regulamentare, deși contradictorii⁵¹⁴, au creionat în Principatele Române un nou cadru etatic, modern, în interiorul căruia s-a dezvoltat societatea civilă și s-a manifestat opoziția politică. Trecerea de la reformismul luminist la calea revoluționară, de inspirație franceză, a avut loc în acest interval de timp, ce delimita instalarea primilor domni regulamentari de declanșarea revoluțiilor pașoptiste.

Proiectul, elaborat în anul 1838 de către „Partida națională” din Țara Românească, sub îndrumarea lui Ioan Câmpineanu, preconizând unele dintre soluțiile constituționale ulterioare, conținea lexeme, instituții și proceduri identificabile în cadrul constituționalismului franco-belgian⁵¹⁵. Importanța acestui proiect este datorată, în egală măsură, inserării dezideratelor de limitare a guvernământului și de constituționalizare a statului, cât și tendinței de modernizare a limbajului dreptului public⁵¹⁶.

După cum s-a remarcat din cele expuse mai sus, Ioan Câmpineanu nu a apelat la mulțime, ci a acționat cu precădere pe calea dezbaterilor din Obșteasca Adunare și prin intermediul legăturilor diplomatice. Mai mult, Câmpineanu a încercat să pună în practică ideile și concepțiile pe care le preconizase. Astfel, francezul Colson a fost trimis la domnitorul Mihail Sturza cu propunerea de unificare, sub conducerea sa, a națiunii române⁵¹⁷.

Atât mișcarea condusă de Câmpineanu, cât și așa – numita conjurație confederativă din Moldova, și-au finalizat activitatea prin arestarea conducătorilor lor.

⁵¹⁴ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 131.

⁵¹⁵ Idem, *Libertate, lege și drept*, p. 23.

⁵¹⁶ *Ibidem*, p. 225-226.

⁵¹⁷ Dan Berindei, *Epoca Unirii*, București, Editura Corint, 2000, p. 13 (în continuare, se va cita: Dan Berindei, *Epoca Unirii*).

În anul 1840, în Țara Românească a apărut o altă organizație revoluționară, care avea obiective similare cu cele ale mișcării lui Ioan Cămpineanu, dar de pe poziții social-politice mai radicale⁵¹⁸. Dar, și această mișcare, condusă de Dimitrie Filipescu, a fost reprimată, fiind înlocuită, ulterior, cu noua organizație revoluționară a „Frăției”, care a fost dublată în Moldova de „Asociația patriotică”.

Mișcarea lui Dimitrie Filipescu urmărea⁵¹⁹: „unirea fraților noștri români”; abolirea protectoratului rus; independența statului „român” reconstituit, pus sub garanție internațională și adoptând ca formă de stat pe cea republicană.

⁵¹⁸ Vezi, în acest sens: G. Zane, *Mișcarea revoluționară de la 1840 din Țara Românească*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. III, 1963, p. 249-311.

⁵¹⁹ Dan Berindei, *Diplomația românească modernă*, p. 67.

CAPITOLUL IV

Momentul 1848 - programe și constituții naționale

a. Reglementări și principii inserate în memorii, acte politice și proiecte de Constituție din Moldova, Transilvania, Banat și Bucovina

Fenomen general european⁵²⁰, revoluția pașoptistă a marcat o etapă nouă în istoria omenirii. Deși, au îmbrăcat forme specifice fiecărei țări, revoluțiile din această perioadă, desfășurate pe continentul european, s-au caracterizat printr-o serie de trăsături omogene⁵²¹.

Revoluția de la 1848 a deschis calea realizării unității politice, a contribuit la clarificarea programelor și la stabilirea metodelor și mijloacelor adecvate, în vederea făuririi României moderne⁵²². Având originile în cele „18 veacuri de trude, suferințe și lucrare a poporului român asupra lui însuși”⁵²³, revoluția a cuprins întreg spațiul românesc, cu excepția Basarabiei și Dobrogei⁵²⁴. Cu toate că au avut o desfășurare relativ succesivă, evenimentele revoluționare din Țările

⁵²⁰ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 241.

⁵²¹ *Ibidem*.

⁵²² N. Adăniloaiie, *Revoluția de la 1848 și problema unității naționale*, în N. Adăniloaiie, Dan Berindei (coord.), *Revoluția de la 1848 în Țările Române*, București, Editura Academiei Române, 1974, p. 59 (în continuare, se va cita: N. Adăniloaiie, *Revoluția de la 1848*).

⁵²³ N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, București, 1982, p. 107.

⁵²⁴ Dan Berindei, *Diplomația românească modernă*, p. 83.

Române și cele din țările europene s-au aflat într-o dependență reciprocă⁵²⁵. Având caracteristici specifice⁵²⁶, care au luat naștere ca urmare a condițiilor particulare din Țările Române, unde lupta de eliberare socială s-a întrepătruns cu cea de eliberare națională, revoluția de la 1848 a urmărit realizarea unui program, a unor scopuri clare. Deși, Țările Române se aflau sub dominația și influența celor trei imperii: otoman, habsburgic și țarist, idealurile și apirațiile românilor erau comune, urmărindu-se, în principal, formarea unui stat modern, unitar și neatârnat românesc⁵²⁷.

Tinerii revoluționari români, unii dintre ei luptători în revoluția franceză,⁵²⁸ urmăreau să obțină ajutorul acestei țări, și se străduiau să colaboreze cu revoluționarii polonezi și maghiari; delegând un reprezentant în Parlamentul de la Frankfurt⁵²⁹, ei au demonstrat apartenența lor la unele procese generale, susținând, totodată, propria entitate a națiunii române⁵³⁰.

Revoluția de la 1848, din spațiul românesc, s-a caracterizat prin trăsături unitare, demonstrate atât de conlucrarea revoluționarilor munteni, moldoveni și transilvăneni, cât și de programele revoluției. „Aceste programe reprezintă în ansamblu programul revoluționar al națiunii române”⁵³¹, punerea în practică a prevederilor acestui program determinând consti-

⁵²⁵ Idem, *Revoluționarii români de la 1848 și mișcarea democratică și socialistă din Europa*, în „Revista de istorie”, tom 28, nr. 9/1975, p. 1396.

⁵²⁶ Idem, *Programul intern al revoluției din 1848-1849*, în N. Adăniloie, Dan Berindei (coord.), *Revoluția de la 1848 în Țările Române*, p. 35 (în continuare, se va cita: Dan Berindei, *Programul intern al revoluției*).

⁵²⁷ *Ibidem*.

⁵²⁸ Idem, *Revoluția din 1848 din Franța și tinerii români aflați la Paris*, în „Revista Istorică Română”, XV (1945), p. 171-192.

⁵²⁹ Idem, *Locul revoluției de la 1848-1849 în istoria României*, în „Revista de istorie”, tom 36, nr. 5/1983, p. 432 (în continuare, se va cita: Dan Berindei, *Locul revoluției de la 1848-1849*).

⁵³⁰ *Ibidem*, p. 432-433.

⁵³¹ Idem, *Programul intern al revoluției*, p. 35.

tuirea României moderne. Cu toate că, programele revoluționarilor români au luat naștere în circumstanțe diferite, ele aveau prevederi similare și se completau reciproc.

În anii premergători izbucnirii revoluției pe plan european, fruntașii luptei de eliberare a națiunii române inițiaseră demersurile în vederea confruntării ce urma să aibă loc. Astfel, amintind eforturile unor popoare central și sud-est europene, N. Bălcescu făcuse un apel asemănător la acțiune: „Să ne uităm împregiurul nostru, spunea el, la vecinii noștri. Să privim la slavi, la nemți, la greci, cum pregătesc ei naționalitatea lor și să facem și noi asemenea”⁵³². Au existat legături neîntrerupte de la o țară la alta, oglindite în articole din presa revoluționară, în corespondența revoluționarilor și în luări categorice de atitudine. Astfel, înainte de izbucnirea revoluției din Țara Românească, în *Gazeta de Transilvania* se preciza solidaritatea românilor transilvăneni cu cei din Principate: „... La orice încercare de ocupație a Principatelor Române din partea oricui, nu numai regimentele grănițere române, ci și toată națiunea română de dincoace va alerga peste munți, spre a se înfrunta cu moartea ori unde ar întâlni-o”⁵³³. Scrisori ale liderilor moldoveni arătau conducătorilor regimului revoluționar de la București solidarizarea cu programul constituțional și intenția de unitate statală moldo-vlahă⁵³⁴. Totodată, tinerii intelectuali din Transilvania exercitau funcții de comisari revoluționari.

Revoluționarii din Principatele Române nu s-au răsculat împotriva dominației otomane și nici nu s-au opus fațăș protectoratului Rusiei. Dar, având drept argument autonomia

⁵³² N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, București, 1974, p. 178.

⁵³³ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tom I. 1821-1848, București, 1902, p. 481 (în continuare, se va cita: *Anul 1848 în Principatele Române*).

⁵³⁴ Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, 1, București, 1998, p. 629 (în continuare, se va cita: Cornelia Bodea, *1848 la români*).

confirmată și prin tratatul de la Adrianopol, ei și-au asumat libertatea de a se organiza conform cerințelor și opțiunilor politice naționale. Astfel, în programele revoluționare oficiale, care urmau să fie sancționate de către cele două Puteri tutelare, nu a fost înscrisă năzuința unității naționale, una dintre problemele principale ale mișcării politice românești.

Scopul principal al tuturor românilor ridicați la luptă revoluționară a fost îndepărtarea „lanțurilor blestemate ale evului mediu întunecat”⁵³⁵. De pildă, în Moldova și Țara Românească se cerea abrogarea stipulațiilor Regulamentului Organic și a sistemului pe care acesta îl crease. „Sfânta păzire a Regulamentului Organic”, stipulată în *Petiția-Proclamație*, din 28 martie 1848⁵³⁶, a fost invocată formal, dacă sunt luate în considerare celelalte prevederi ale programului. Și pentru moldoveni Regulamentul Organic era „jug de her și robime, pusă în capul nostru cu silnicie și fără de știrea obșteștii țării a românului”⁵³⁷. Astfel, Mihail Kogălniceanu sublinia, în numele Partidei naționale moldovene, că: „O lege fundamentală a țării trebuie însă să fie o plantă indigenă, expresia năravurilor și nevoințelor nației”⁵³⁸, cerințe pe care Regulamentul Organic nu le îndeplinea.

Revoluționarii români s-au considerat „purtători de cuvânt ai întregii națiuni”⁵³⁹. Potrivit prevederilor *Proclamației de la Islaz*, „popolul român voește o patrie tare, unită în dragoste, compusă de frați, iar nu de vrăjmași”⁵⁴⁰. „De azi înainte o masă avem cu toții, un ospăț de frăție ni se întinde, aceleași drepturi vom avea cu toții”⁵⁴¹.

⁵³⁵ G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 177.

⁵³⁶ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 177.

⁵³⁷ *Idem*, III, p. 367.

⁵³⁸ *Anul 1848 în Principatele Române*, IV, 1903, p. 95-97.

⁵³⁹ Dan Berindei, *Programul intern al revoluției*, p. 37.

⁵⁴⁰ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 491.

⁵⁴¹ *Ibidem*, p. 499.

Programul revoluției de la 1848 a fost un program unitar deoarece, pe de o parte, prevederile programelor de bază revoluționare din spațiul românesc se caracterizau prin numeroase elemente de convergență, iar pe de altă parte, erau stipulate obiective comune. În cuprinsul acestor programe, viitoarea organizare constituțională a ocupat un loc central, „acest domeniu fiind considerat o cheie a mersului înainte al societății românești”⁵⁴².

În documentele revoluției s-a vorbit despre opt milioane de români, adică întreaga națiune din acea perioadă. Astfel, în *Proclamația de la Islaz*, se arăta că românii „sânt o nație mai mult de 8 milioane suflete”, care vor apăra solidar drepturile lor⁵⁴³. I. C. Brătianu, cu ocazia unei cuvântări rostite la 20 iulie 1848, pe Câmpul Libertății de la Filaret, a arătat că „frații noștri... care sunt în număr de 8 milioane, vor sprijini cauza noastră”⁵⁴⁴. Și Mihail Kogălniceanu, în stipulațiile din *Dorințele partidei naționale* amintea de „o naționalitate de opt milioane de români”⁵⁴⁵.

Revoluția de la 1848 a izbucnit pe fondul unor tensiuni politice și sociale, agravate de acțiunea calamităților naturale, care au afectat o mare parte a populației⁵⁴⁶. Tot în această perioadă, mișcarea pentru reforme, inițiată de boierimea liberală, s-a intensificat. Regimul agrar, stabilit prin Regulamentele Organice, a determinat și el accentuarea stării de agitație a țăranimii din Principatele Române. În Transilvania, deposedarea țăranilor de importante suprafețe de pământ, conform prevederilor legii din anul 1847⁵⁴⁷, a condus la agravarea stării de spirit revoluționar. Totodată, românii din

⁵⁴² Dan Berindei, *Evoluția istorică*, p. 26.

⁵⁴³ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 500.

⁵⁴⁴ *Idem*, II, p. 653.

⁵⁴⁵ *Idem*, IV, p. 128.

⁵⁴⁶ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 245.

⁵⁴⁷ *Ibidem*.

Transilvania cereau apărarea limbii române și recunoașterea politică a națiunii lor.

Începutul revoluției la Paris, Viena și Pesta a avut un puternic răsunet în Țările Române. Astfel, de la începutul lunii martie, starea de agitație a cuprins atât Principatele Române, cât și Transilvania.

În cadrul întrunirii organizate la 8/20 martie 1848⁵⁴⁸, de către Nicolae Bălcescu, la care au participat⁵⁴⁹: Al. G. Golescu, Dimitrie Bolintineanu, C. Mavrodin, precum și moldovenii: Iancu Alecsandri, Vasile Mălinescu, I. Lecca, Teodor Rășcanu, s-a stabilit elaborarea unui program, care stipula și eliberarea și împrumutarea țărănilor prin despăgubire. Nu a fost acceptată propunerea conform căreia, moldovenii și muntenii, adunați în Țara Românească, să înceapă revoluția, care urma să se extindă și în Moldova. Moldovenii au cerut ca „mișcarea să fie simultană și ca fiecare să meargă în Principatul lui”⁵⁵⁰. Prevederile acestui program au fost incluse, ulterior, în *Proclamația de la Islaz*, din iunie 1848.

În *Moldova*, în primăvara anului 1848, era semnalată la Pesta prezența unui grup de „conspiratori”, format din români bănățeni. O proclamație a respectivului grup a fost răspândită în această regiune. În drum spre Iași, Nicolae Ionescu, care îi reprezenta pe cei o sută de tineri români de la Paris, s-a oprit la Pesta, stabilind legătura cu grupul de aici. Cele două grupări cereau: libertate și egalitate; desființarea nobilimii; țărani să devină posesori ai pământurilor pe care le cultivau; slujbele să se acorde numai românilor, pe merit; instituirea unei armate naționale; formarea unei Confederații din care să facă parte Principatele Române, Transilvania, Banatul și Ungaria. Grupul

⁵⁴⁸ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 138.

⁵⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁵⁰ Gh. Georgescu-Buzău, *Activitatea lui N. Bălcescu pentru pregătirea dezlănțuirii revoluției din 1848*, în „Studii”, nr. 1/1956, p. 46-47.

de la Paris trebuia să revină în Moldova și să acționeze împreună cu Mihail Kogălniceanu, frații Alecsandri și Grigore Cuza. Dar, desfășurarea evenimentelor a făcut ca aceste planuri să nu fie puse în practică.

La începutul lunii martie, atât la București, cât și la Iași, au fost răspândite manifeste, în care se prevedea: alungarea lui Gr. Sturdza; desființarea cenzurii și destituirea membrilor tribunalului suprem.

La 27 martie/8 aprilie 1848, la hotelul Petersburg din Iași a avut loc Marea Adunare a opoziției moldovene, fapt care a constituit „începutul Revoluției române de la 1848”⁵⁵¹. Participanții au condamnat abuzurile administrației și au stabilit măsurile necesare în vederea reinstaurării „ordinii regulamentare”. Totodată, a fost numită o Comisie, care avea ca atribuție redactarea programului general de revendicări. Din Comisie făceau parte: frații Rosetti, C. Rolla, Al. I. Cuza, V. Ghica, V. Alecsandri.

La 28 martie/9 aprilie 1848, a fost redactat programul *Petițiunea - Proclamațiune a boerilor și notabilior Moldoveni*⁵⁵², care era menit să pună „Moldova pe o cale de fericire”⁵⁵³. Elaborat de către un Comitet ales de „numeroasă obște, alcătuită de toate stările din țeară, precum și de străini de toate națiile ce locuiesc în Moldova”⁵⁵⁴, el cuprindea stipulații care prevedeau „îmbunătățirea stării poporului țerii Moldovei”⁵⁵⁵. Ulterior, P. Balș, a afirmat că, în cadrul discuțiilor revoluționarilor moldoveni, care au avut loc în martie 1848, a fost analizat și subiectul pregătirii „unirii României” și a

⁵⁵¹ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 252.

⁵⁵² *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 176-179; Dan Berindei, *Revoluția română din 1848-1849. Însemnătatea și programele ei*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 23 (în continuare, se va cita: Dan Berindei, *Revoluția română din 1848-1849*).

⁵⁵³ Cornelia Bodea, *1848 la români*, I, p. 359.

⁵⁵⁴ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 177.

⁵⁵⁵ *Ibidem*.

înfăptuirii ei⁵⁵⁶. Dar, temându-se atât de intervenția Rusiei și de faptul că nu exista un contact strâns cu națiunea română, precum și de absența din Principatele Române a unor luptători unioniști, revoluționarii moldoveni au fost nevoiți să nu formuleze în mod expres cerința Unirii Moldovei cu Țara Românească⁵⁵⁷.

La pct. 1 se stipula respectarea Regulamentului Organic: „Sfânta păzire a Regulamentului, în tot cuprinsul seu și fără nici o răstălmăcire”⁵⁵⁸. De fapt, Regulamentul Organic era considerat „temelia pe care stă așezată constituția”⁵⁵⁹. Această reglementare era prevăzută din considerente tactice⁵⁶⁰, pentru a da o notă de legalitate acțiunii și a nu oferi posibilitatea Rusiei să intervină. Astfel, „Petiția-proclamație de la Iași din 28 martie 1848, dat fiind mai ales caracterul legalist imprimat mișcării revoluționare în această fază, urmărea concretizarea absolută a principiului separării puterilor statului, autonomizării Adunării obștești și scoaterea ei de sub tutela domnitorului Mihail Sturdza”⁵⁶¹.

Cu privire la libertatea personală, se prevedea: „Nimeni să nu poată fi pedepsit decât pe temeiul legilor și în urmarea unei hotărâri judecătorești. Fiește-care arestuit să fie înfățișat în vreme de 24 ceasuri dinaintea tribunalului competente” (pct. 3)⁵⁶².

Totodată, se menționa: îmbunătățirea stării țăranilor; elaborarea unei noi catagrafii; reforma școlilor „pe o temelie largă și națională” (pct. 8)⁵⁶³; dezarmarea arnăuților; responsabilitatea miniștrilor pentru „lucrările” lor și a tuturor funcțio-

⁵⁵⁶ Cornelia Bodea, *Lupta românilor*, p. 120.

⁵⁵⁷ N. Adăniloiaie, *Revoluția de la 1848*, p. 76.

⁵⁵⁸ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 177.

⁵⁵⁹ Cornelia Bodea, *1848 la români*, I, p. 388.

⁵⁶⁰ Vl. Osiac, *Revoluția română de la 1848-1849*, în „Historica”, anul II, nr. 2(3)/2002, p. 9.

⁵⁶¹ *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare*, p. 59.

⁵⁶² *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 177.

⁵⁶³ *Ibidem*, 178.

narilor pentru „faptele lor în lucrările slujbelor” (pct. 12, 23)⁵⁶⁴; respectarea legilor referitoare la creditul public: „Păzirea cu sfințenie a legilor pe cari se reazemă creditul public, și aceasta în privirea tuturor fără osebite, pentru siguranța relațiilor comerciale” (pct. 16)⁵⁶⁵; instituirea unei bănci de scont: „Banii de rezervă să fie întrebuințați în formarea unei bănci de scont pentru înlesnirea neguțătorilor în înflorirea comerțului” (pct. 18)⁵⁶⁶; prevenirea speculei; funcționarea poliției în orașe cu respectarea principiilor de umanitate; eliberarea deținuților politici; stabilitatea, avansarea și mărirea salariilor funcționarilor; îmbunătățirea „condicei criminale, ale procedurii și ale sistemului pedepsitor” (pct. 25)⁵⁶⁷; ordonanțele în materie judecătorească și administrativă să fie examinate în prealabil de Adunare; ședințele tribunalelor să fie publice; fiecare pământean să se bucure de dreptul de a adresa „jalubă Obșteștii Adunări” (pct. 30)⁵⁶⁸; dizolvarea Obșteștii Adunări deoarece „nu însuflă nici o încredere obștei”⁵⁶⁹ și instituirea unei noi Camere, care urma să devină o „adeverată reprezentare a nației” (pct. 32)⁵⁷⁰; abolirea pedepselor trupești; avansarea în rangurile militare numai pe bază de merite personale și scutirea de orice dări a militarilor cu merite deosebite; constituirea unei gărzi cetățenești în toate orașele țării, admițându-se ca ea să fie formată nu numai din români, dar și din străini proprietari (pct. 35).

Cu privire la prevederile acestui program s-a afirmat că: „Nici prin intenție și nici prin conținutul ei obiectiv *Petiția-proclamație* nu tindea să bulverseze ordinea Regulamentară instituită în Moldova; sub învelișul acestei „ordini” se caută

⁵⁶⁴ *Ibidem.*

⁵⁶⁵ *Ibidem.*

⁵⁶⁶ *Ibidem.*

⁵⁶⁷ *Ibidem*, p. 179.

⁵⁶⁸ *Ibidem.*

⁵⁶⁹ *Ibidem.*

⁵⁷⁰ *Ibidem.*

însă a se introduce o serie de reforme care ar fi lărgit procesul de modernizare a societății, ar fi „renovat” fizionomia regimului regulamentar”⁵⁷¹.

Au fost acceptate 33 dintre cele 35 de puncte ale acestui act politic⁵⁷², fiind respinse acelea care se refereau la dizolvarea Adunării Obștești și instituirea unei gărzi naționale⁵⁷³. Mihail Sturdza a hotărât arestarea liderilor contes-tatarilor, care au fost obligați să ia calea exilului. O parte a boierilor rămași în țară s-a constituit într-o societate revoluționară. Petiționarii exilați și-au făcut cunoscute convingerile și ideile politice cu ajutorul memoriilor, pamfletelor, apelurilor și proiectelor.

Cele 35 de puncte prevăzute în *Petițiunea - proclamațiune* au fost reluate, dezbătute și amplificate în broșura: *În numele Moldovei, a omenirii și a lui Dumnezeu*, elaborată de Vasile Alecsandri, în *Proclamația partidului național din Moldova către români, Prințipiile noastre pentru reformarea patriei, Dorințele partidei naționale în Moldova*, precum și în *Proiectul de constituție al lui Mihail Kogălniceanu*.

Broșura elaborată de Vasile Alecsandri, *În numele Moldovei, a omenirii și a lui Dumnezeu*, în mai 1848⁵⁷⁴, cuprindea prevederi care erau „un îndemn la lupta contra tiraniei lui Mihail Sturdza”⁵⁷⁵. Erau enumerate și argumentate cele 35 de puncte inserate în *Petițiunea - proclamațiune*.

În *Proclamația partidului național din Moldova către români*, din iunie 1848⁵⁷⁶, s-a remarcat o dezvoltare a programului revoluționar prin accentul pus pe caracterul său social.

⁵⁷¹ Damian Hurezeanu, *1848-moment înnoitor în istoria României*, în „Revista de istorie”, tom 41, nr. 4/1988, p. 372.

⁵⁷² *** *Istoria dreptului românesc*, vol. II/I, p. 134.

⁵⁷³ Keith Hitchins, *Români. 1774-1866*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 293.

⁵⁷⁴ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 414-430.

⁵⁷⁵ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 204.

⁵⁷⁶ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 457-459.

Se arăta că programul reprezenta interesele tuturor categoriilor sociale.

Revoluționarii moldoveni, ajunși dincolo de Carpați, la 12/24 mai 1848, la Brașov, au elaborat legământul numit *Prințipiile noastre pentru reformarea patriei*⁵⁷⁷, care, era, de fapt, un legământ revoluționar secret⁵⁷⁸. A fost semnat de 14 moldoveni⁵⁷⁹, printre care, C. Negri și A. Russo⁵⁸⁰. Se prevedea: organizarea instituțiilor țării pe baza principiilor: libertate, egalitate și frățietate; desființarea iobăgiei; împrumutarea țărănilor fără despăgubire; „unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatârnat, românesc”⁵⁸¹. Acest program a fost redactat sub influența *Petiției naționale*, din 3/15 mai 1848.

În *Dorințele partidei naționale în Moldova*⁵⁸², din august 1848, Mihail Kogălniceanu critica cei „17 nenorociți ani”, în care Regulamentul Organic fusese un obstacol în calea dezvoltării firești a societății românești. Se prevedea: „Unirea Moldovei cu Țara Românească”, care era considerată „cheia bolții, fără care s-ar prăbuși tot edificiul național”. Se arăta că era „o unire dorită de veacuri de toți românii cei mai însemnați ai amânduror Principatelor, o unire pre care, după spiritul timpurilor, cu armele în mână au voit să o săvârșească Ștefan cel Mare și Mihail Viteazul, carele și ajunseser a se intitula: Cu mila lui Dumnezeu, domn al Țării Românești, al Moldovei și al Ardealului (...). Astăzi însă împrejurările ne sânt mai favorabile ca să putem realiza aceea ce strămoșilor noștri le-a fost cu putință numai a dori”⁵⁸³. Rangurile boierești erau considerate

⁵⁷⁷ Dan Bogdan, Viorel Știrbei, *Pe urmele lui Alexandru Ioan Cuza*, București, Editura Sport-Turism, 1985, p. 51.

⁵⁷⁸ V. Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în Țările Române*, în „Studii”, 21, 1968, 5, p. 835.

⁵⁷⁹ N. Adăniloae, *Revoluția de la 1848*, p. 80.

⁵⁸⁰ ****Istoria dreptului românesc*, vol. II/I, p. 135.

⁵⁸¹ Cornelia Bodea, *1848 la români*, I, p. 507-507, p. 442-449.

⁵⁸² *Anul 1848 în Principatele Române*, IV, p. 89-137.

⁵⁸³ *Ibidem*, p. 109-110.

„niște rămășițe ale timpurilor feudale”⁵⁸⁴. Considerată ca fiind „mai liberală decât petiția din 9 aprilie”⁵⁸⁵, această Proclamație lărga sfera de activitate a Adunării, acordându-i și dreptul de inițiativă legislativă. Se stipula⁵⁸⁶: autonomie internă prin „neatârnamarea administrativă și legislativă în toate cele dinlăuntru, fără amestec a orice puteri străine”; domn ales din toate clasele pe o perioadă limitată; Adunare reprezentativă desemnată de obștea cetățenilor; egalitatea în drepturi și obligații; responsabilitate ministerială; alegerea reprezentanților țării la Constantinopol, de către Adunarea Obștească, dintre români; desființarea rangurilor și privilegiilor; instituirea unei bănci naționale și de scont.

Prevederile acestui document au fost incluse în *proiectul de Constituție al lui M. Kogălniceanu*. Sursele lui de inspirație au fost: *Petițiunea-Proclamațiune a boerilor și notabililor Moldoveni*, *Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei*, *Petiția de la Blaj*, *Proclamația de la Islaz*.

Izvoarele de inspirație ale *proiectului de Constituție al lui M. Kogălniceanu*, din august 1848⁵⁸⁷, au fost principiile prevăzute atât în programele anterioare, cât și în Constituția belgiană⁵⁸⁸. După cum a remarcat istoricul Dan Berindei: „Deși se referă la Moldova, proiectul este valabil pentru viitorul stat național și în cele 120 de articole ale sale el reflectă o rezultantă a revoluției dar și proiectul de statut fundamental al României ce avea să se constituie”⁵⁸⁹.

La art. 1 se prevedea că Moldova era „stat constituțional”. Se arăta, astfel, necesitatea elaborării unei Constituții, care să aibă drept fundament principiile de bază ale doctrinei clasice,

⁵⁸⁴ *Ibidem*, p. 105.

⁵⁸⁵ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 293.

⁵⁸⁶ *** *Istoria dreptului românesc*, vol. II/I, p. 135.

⁵⁸⁷ *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 131-142.

⁵⁸⁸ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 211.

⁵⁸⁹ Dan Berindei, *Revoluția română din 1848-1849*, p. 35.

instaurarea unui regim constituțional, care să asigure exercitarea drepturilor și libertăților individului și să limiteze activitatea organelor de guvernământ. Preluând prevederea cuprinsă în *Proclamația de la Islaz*, conform căreia la fiecare 15 ani, națiunea română era îndreptățită să-și aleagă o Reprezentantă extraordinară, care avea drept sarcină modificarea Constituției, Mihail Kogălniceanu arăta că această revizuire trebuia realizată cu majoritatea de două treimi a deputaților prezenți.

La art. 2 era proclamată suveranitatea internă a viitorului stat: „Ocârmuirea sa din lăuntru este slobodă și neatârnată”⁵⁹⁰. Organele supreme ale statului erau: Adunarea Obștească și domnul. Se specifica faptul că aceste organe nu erau ereditare.

Cu privire la organizarea puterilor statului, era prevăzut principiul separării puterilor în stat: legislativă, executivă și judecătorească.

Puterea legislativă era încredințată Adunării Obștești, ai cărei membri aleși erau reprezentanți ai țării. Spre deosebire de Constituția belgiană, care adopta sistemul bicameral, Mihail Kogălniceanu propunea sistemul unicameral. Alegerea reprezentanților se desfășura prin vot restrâns, la care participau cetățenii care îndeplineau următoarele condiții⁵⁹¹: aveau vârsta de cel puțin 21 de ani; se bucurau de exercițiul drepturilor civile; nu erau condamnați pentru anumite infracțiuni; corespundeau censului de avere sau profesional prevăzut de proiect. Pentru a fi ales⁵⁹², era necesar să fie îndeplinite toate condițiile stipulate pentru alegători, la care se adăuga și cea referitoare la vârsta celui ales. Așadar, cel ales trebuia să aibă vârsta de 25 ani, Adunarea Obștească urmând să fie formată din 80 de deputați. Validarea alegerilor reprezentanților trebuia realizată chiar de către Adunarea Obștească. Durata mandatului

⁵⁹⁰ *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 131.

⁵⁹¹ *Ibidem*, p. 131-132.

⁵⁹² *Ibidem*, p. 132.

membrilor Adunării era redusă de la 5 ani, prevăzută în Regulamentul Organic, la 3 ani⁵⁹³. Președintele Adunării trebuia să fie mitropolitul. Reprezentanții erau declarați inviolabili, adică nu erau urmăriți pentru opiniile exprimate și nu erau urmăriți și arestați în cauze criminale, cu excepția cazurilor de flagrant delict: „Ei nu pot fi pârâți, opriți sau judecați în ori-ce timp pentru opiniile ce vor fi arătat în sânul Adunării” (art. 17)⁵⁹⁴. Totodată: „Ei nu pot asemenea a fi pârâți și opriți în pricini criminale decât în cazul vinei de față (flagrant delict) fără învoirea Adunării” (art. 18). În timpul sesiunilor, nu puteau dobândi funcții noi și nici nu le puteau exercita pe cele anterioare. Nu erau aleși deputați⁵⁹⁵: miniștrii și adjuncții lor; magistrații care aveau funcții de conducere; președintele municipalității Capitalei și prefectul de poliție.

Adunarea Obștească pronunța hotărârile prin vot secret, cu majoritatea absolută a voturilor. Sesiunile erau: ordinare și extraordinare. Durata sesiunilor ordinare era de 4 luni. Ca regulă, era prevăzută publicitatea ședințelor de judecată. Era stipulată și o excepție, când, la cererea unei părți a membrilor prezenți, ședința trebuia să fie secretă. Regulamentul ședințelor era elaborat de către Adunare.

Adunarea Obștească avea următoarele atribuții⁵⁹⁶: alegerea domnului, a mitropolitului, episcopului, reprezentantului țării la Constantinopol; votarea proiectelor de legi; stabilirea bugetului, impozitelor, creditelor și tarifelor vamale. Totodată, stabilea organizarea și atribuțiile ministerelor și pe cele ale Sfaturilor locale; exercita controlul asupra cheltuielilor statului; asigura cadrul necesar dezvoltării agriculturii, industriei, comerțului; lua măsuri în vederea elaborării unor noi Coduri: civil, comercial și penal.

⁵⁹³ *Ibidem*.

⁵⁹⁴ *Ibidem*, p. 133.

⁵⁹⁵ Dan Berindei, *Evoluția istorică*, p. 27.

⁵⁹⁶ *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare*, p. 61.

Puterea executivă era încredințată „de către nație domnului”⁵⁹⁷. Domnul era ales de către Adunarea Obștească cu majoritatea absolută a reprezentanților, pentru o perioadă de 5 ani. Pentru a fi ales domn, trebuia⁵⁹⁸: să fie născut român; să aibă vârsta de 30 de ani și capacitate de exercițiu. Domnul era obligat să asigure executarea și respectarea legilor. Astfel, nu putea modifica Constituția și legile, nu putea suspenda executarea lor, sancționa și promulga legile votate de Adunarea Obștească. Sancționarea legilor trebuia efectuată în termen de cel mult o lună de la data votării, iar pentru legile cu caracter urgent, în cel mult trei zile. Dacă domnul nu sancționa legea, printr-un ofis adresat Adunării arăta motivele, cerând o nouă deliberare. După a doua deliberare, hotărârea Adunării devenea definitivă, domnul fiind obligat să o sancționeze. În caz de refuz, președintele Adunării publica legea, care era valabilă și fără sancțiunea domnului. Domnul nu putea închide sau prelungi sesiunile Adunării. Pentru a-și exercita dreptul de grațiere, erau necesare: o anafora a Ministerului Justiției și încheierea Sfatului miniștrilor. Domnul îi numea și îi revoca pe miniștri și personalul administrativ, judecătoresc, militar și bisericesc, cu excepția mitropolitului, episcopilor, membrilor Curții de Casație și a altor cazuri prevăzute de lege.

Se prevedea responsabilitatea miniștrilor și a funcționarilor pentru actele îndeplinite în exercițiul funcțiunii. Punerea în mișcare a acțiunii urma să fie realizată de către Adunarea Obștească, iar judecata se efectua de către Înalta Curte de Dreptate. Sfatul miniștrilor⁵⁹⁹, aflat sub președinția ministrului de interne, avea următoarele sarcini: întocmirea proiectelor de legi; cercetarea proiectelor de lege de inițiativă parlamentară; elaborarea regulamentelor de administrație publică; propunea domnului numirile de funcționari. Nu avea atribuții

⁵⁹⁷ *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 134.

⁵⁹⁸ *Ibidem*.

⁵⁹⁹ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 217.

judecătorești: „În nici într-un chip Sfatul nu-și poate însuși atribuții judecătorești, și prin urmare a rosti pedepse și osânde, sub cuvânt de măsuri de siguranțe, etc. Iscălitorii unor asemenea sentințe vor fi din dată dați de către obșteasca Adunare în judecată criminală” (art. 136)⁶⁰⁰.

Organele locale ale administrației de stat erau de două categorii: alese și numite. Organele alese erau: sfaturile ținutale; sfaturile municipale și comunale; prezidenții și asesorii din municipii; vornicii și paznicii din comune. Organele numite erau: administratorii de ținuturi și subadministratorii de ocoale. Domnul se bucura de dreptul de a desființa Sfaturile ținutale, municipale și comunale, la propunerea Sfatului miniștrilor.

Referitor la *puterea judecătorească*, erau inserate o serie de principii⁶⁰¹: gratuitatea justiției; publicitatea dezbaterilor; libertatea apărării; instituirea Ministerului public pe lângă toate tribunalele țării; alcătuirea juriului în cazurile politice, criminale și de presă. Judecătorii erau aleși și numiți. Judecătorii de pace erau aleși de către cetățeni, în timp ce, judecătorii Curții Înalte și membrii Curții de Casație erau numiți de către Adunarea Obștească. Ceilalți judecători și procurorii erau numiți de către domn. Instanțele judecătorești erau de diferite categorii și grade. Astfel, instanțele judecătorești de drept comun erau⁶⁰²: de întâia instanță, de apel, Curtea Înaltă, Curtea de Casație, iar cele speciale: tribunalul administrativ, Curtea de control, tribunalul militar și Înalta Curte de Dreptate.

În ceea ce privește armata se arăta că: „Puterea armată este întemeiată spre a așeza țeara și a asigura păzirea bunei orândueli și a legilor”⁶⁰³. Se preconiza formarea unei gărzi

⁶⁰⁰ *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 136.

⁶⁰¹ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 218-219.

⁶⁰² Idem, *Proiectul de constituție al lui Mihail Kogălniceanu, din 1848, în contextul ideologiei revoluționarilor din Țările Române*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, X, 1973, p. 241.

⁶⁰³ *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 139.

naționale dintre românii „în stare de a purta arme și cari nu fac parte a armiei active. Înlocuirea nu este ertată” (art. 83)⁶⁰⁴.

Drepturile și libertățile cetățenești. Se prevedea egalitatea drepturilor civile și politice pentru toți românii; desființarea dijmelor și dărilor către moșieri; stabilirea, în materie fiscală, a unei contribuții generale, proporțională cu averea; desființarea robiei; libertatea individuală; inviolabilitatea domiciliului; libertatea tiparului, a învățământului, a conștiinței și a cultelor; desființarea cenzurii; dreptul oricărui cetățean de a înainta petiții Adunării Obștești⁶⁰⁵.

Cu privire la proprietate, se arăta că aceasta este sfântă: „Proprietățile sânt sfinte și se apheră de către Constituție”⁶⁰⁶ (art. 93). Totodată, se prevedea: desființarea relațiilor feudale și constituirea proprietății de tip burghez; interdicția confiscării averilor; exproprierea moșiilor boierești; secularizarea averilor mănăstirilor închinat; desființarea monopolului, a dărilor pe fabrici și întreprinderi industriale, a taxelor vamale la exportul produselor din țară; stabilirea impozitelor de către puterea legiuitoare și strângerea lor de către fisc; instituirea unor case de păstrare, a unei bănci naționale și de scont.

Referitor la învățământ se prevedea: instituirea unei Universități, a unei școli politehnice, a unei școli normale, a unei școli de comerț și de navigație, a unei școli de meserii, profesionale, licee și pensionate pentru fete în toate orașele ținutale.

Din analiza prevederilor acestui proiect se poate remarca utilizarea termenului de „lege”, în defavoarea celui de „pravilă”. Scopul legii era de a facilita progresul și de a stăvili abuzurile ocârmuirii. Astfel: „Proiectul lui Mihail Kogălniceanu se remarcă prin introducerea unui set de dispoziții referitoare la procedura de «revisie»: în această manieră, autonomia principatului era reafirmată, preconizându-se, în același timp, stipularea unui

⁶⁰⁴ *Ibidem.*

⁶⁰⁵ M. T. Oroveanu, *op. cit.*, p. 222.

⁶⁰⁶ *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 140.

număr de deputați, necesar pentru inițierea revizuirii, și un interval de 15 ani la care o Adunare Constituantă să delibereze asupra modificărilor destinate să figureze în corpul constituției, modificată în acord cu «spiritul epoei»⁶⁰⁷.

Cele două documente elaborate de către Mihail Kogălniceanu, *Dorințele partidei naționale în Moldova* și *Proiectul de Constituție*, au cuprins obiectivele revoluției și au prevăzut organizarea de stat pentru perioada în care aspirațiile revoluției aveau să poată fi realizate în realitatea statului național și modern.

Odată cu vestea izbucnirii revoluției la Viena, *Transilvania* și *Banatul* au fost cuprinse de spiritul revoluției. În luna martie 1848 au avut loc demonstrații populare, la care au participat și reprezentanți ai populației românești⁶⁰⁸. Astfel, la 8/20 martie 1848⁶⁰⁹, la Lugoj a avut loc Adunarea congregației comitatului Caraș, la care au participat și delegați ai românilor. S-au prevăzut următoarele aspecte: desființarea titlurilor feudale și instituirea unei Comisii la care să participe și români. Comisia avea drept sarcină asigurarea liniștii publice.

Cu privire la populația românească din Transilvania, Dieta de Pojon hotărâse⁶¹⁰: regim constituțional; egalitatea în drepturi și obligații, fără deosebire de naționalitate și confesiune; libertatea presei și a întrunirilor; desființarea iobăgiei și a privilegiilor feudale, iobagii devenind proprietari liberi pe sesiile pe care le dețineau, răscumpărarea obligațiilor feudale urmând a se face de către stat.

⁶⁰⁷ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*, p. 30.

⁶⁰⁸ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 258.

⁶⁰⁹ *Ibidem*.

⁶¹⁰ *Ibidem*.

Tot în luna martie⁶¹¹, se hotărâse indivizibilitatea statului maghiar, naționalitatea politică unică și oficializarea limbii maghiare. Totodată, organele de conducere maghiare își menținuseră structura aristocratică. Autoritatea era exercitată de către comandamentul militar și guvernul. Astfel, reprezentanții politici ai românilor și-au exprimat poziția, ideile și convingerile prin intermediul programelor elaborate.

În documentul intitulat *Provocațiune*, elaborat de Simion Bărnuțiu, la Sibiu, în 12/24 martie 1848, se prevedea⁶¹²: egalitatea în drepturi a națiunii române; folosirea limbii române în justiție și administrație; desființarea iobăgiei fără răscumpărare. În același timp, era respinsă declarația cu privire la alipirea Transilvaniei la Ungaria. Congresul național românesc avea menirea să le asigure revoluționarilor români cadrul organizatoric necesar. Uniunea Transilvaniei cu Ungaria urma să fie discutată atunci când națiunea română avea în Dietă o reprezentare proporțională cu cea maghiară.

La 13/25 martie 1848, la Târgu Mureș a avut loc o *întrunire*⁶¹³ la care au participat tineri intelectuali din Transilvania. Printre participanți se aflau: A. Papiu-Ilarian, Samuil Poruțiu și Avram Iancu. Fără să aibă cunoștință de manifestul lui Bărnuțiu, reprezentanții români au formulat verbal postulatul desființării iobăgiei fără despăgubire, al deplinei egalități civile și politice, al respectării naționalităților și limbilor.

Un grup de intelectuali români, a elaborat la 15-16/27-28 martie 1848 un proiect de petiție⁶¹⁴, care trebuia prezentat Dietei. Acest proiect prevedea: egalitatea în fața legii; recunoașterea drepturilor politice și civile; utilizarea limbii

⁶¹¹ *Ibidem*.

⁶¹² V. Chereșteșiu, *Adunarea națională de la Blaj. 3-5 (15-17) mai 1848. Începuturile și alcătuirea programului revoluției de la 1848 din Transilvania*, București, 1966, p. 211-214.

⁶¹³ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 149-150.

⁶¹⁴ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 262-263.

române în administrație, biserică și școală; accesul românilor la funcțiile publice; schimbarea statutului confesiunii ortodoxe; desființarea iobăgiei; instituirea unei Adunări Generale cu caracter local, în care să fie discutat programul politic al românilor.

La sfârșitul lunii martie 1848 și începutul celei următoare, a apărut *Manifestul românilor transilvani*⁶¹⁵, care purta amprenta ideilor revoluționare ale lui Barițiu și ale intelectualilor brașoveni. Se prevedea: egalitatea politică și religioasă în fața legii; alegerea deputaților pentru Dietă să fie conformă voinței întregului popor; confiscarea domeniilor bisericii catolice; desființarea iobăgiei prin răscumpărare de către stat; transformarea regimentelor în gărzi naționale. Cu privire la „uniunea” Transilvaniei cu Ungaria, se preconiza transformarea Europei Centrale într-o federație, având la bază modelul nord-american, sau într-o confederație de tip elvețian⁶¹⁶.

Din perioada cuprinsă între manifestul lui Bărnuțiu și celelalte acte din luna martie, și actele de la Blaj, din luna mai 1848, datează programele elaborate de *George Barițiu*, *Timotei Cipariu* și *August Treboniu Laurian*, din cursul lunii aprilie 1848⁶¹⁷. Din aceeași perioadă datează și *revendicările de la Brașov*, din martie-aprilie 1848 și *programul de la Sibiu*, din 26 aprilie/ 8 mai 1848⁶¹⁸. *Revendicările de la Brașov*, incluse în memoriile și petițiile din martie/ aprilie 1848, se refereau la: drepturi politice și civile; instituirea unei gărzi naționale; integrarea românilor în Senatul orașului și participarea cu 50 de membri în Consiliul de 100; întrebuintarea limbii române în problemele publice. *Programul de la Sibiu*, din 26 aprilie/8 mai 1848, prevedea: proclamarea națiunii române; prestarea jurământului național; protestul contra uniunii cu Ungaria.

⁶¹⁵ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 152; Coriolan Suciuc, *op. cit.*, p. 70-71.

⁶¹⁶ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 263.

⁶¹⁷ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 152.

⁶¹⁸ *Ibidem*, p. 155.

La 18/30 aprilie 1848, a avut loc *prima Adunare de la Blaj*⁶¹⁹, la care au participat 4.000 de persoane. Potrivit cuvântării lui Al. Papiu-Ilarian, scopul Adunării era acela de a restabili opțiunile politice ale românilor, care urmau a fi înaintate Dietei de la Cluj, la 17/29 mai 1848. Se prevedea: desființarea iobăgiei și redobândirea drepturilor politice și civile. S-a hotărât convocarea unei Adunări pe 3/15 mai 1848. A fost adoptat *Apelul către români*⁶²⁰, cel mai însemnat document cu nuanță politică din perioada premergătoare Marii Adunări Naționale din 3/15 mai 1848. Adunarea națională a românilor ardeleni s-a întrunit pe Câmpul Libertății de la Blaj. Cu această ocazie s-a hotărât: națiunea română „de sine stătătoare” și ca „parte întregitoare a Transilvaniei pe temeiul libertății egale”⁶²¹.

Cu prilejul *celeia de-a doua Adunări de la Blaj*, la 4/16 mai 1848, a fost elaborat programul național al revoluției române din Transilvania, numit *Petițiunea națională*⁶²². Acesta cuprindea 16 puncte. Ele erau parte componentă a Petiției care urma să fie adresată Dietei⁶²³.

La primul punct se prevedea⁶²⁴: reprezentarea în Dieta țării a națiunii române în proporție cu numărul său; utilizarea limbii române în legislație și administrație; instituirea unei Adunări Naționale Generale, organ propriu al națiunii române. Astfel, se urmărea „trecerea la acțiunea merită să dea poporului român deplina unitate politică în cadrul Dacoromâniei”⁶²⁵.

⁶¹⁹ Pentru detalii, vezi: V. Cheresteșiu, *Pregătirea și obiectivele Adunării de la Blaj din 3-15 mai 1848 (I)*, în „Studii. Revistă de istorie și filosofie”, IV, anul 7, 1954, p. 161-183.

⁶²⁰ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 266.

⁶²¹ V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 444.

⁶²² Dan Berindei, *Programul intern al revoluției*, p. 38-39.

⁶²³ *Documente 1848. Transilvania*, 4, p. 41-43.

⁶²⁴ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 27.

⁶²⁵ V. Maciu, *art. cit.*, p. 833.

Prin formula „vrem să ne unim cu țara”⁶²⁶, transilvănenii reușiți la Blaj au solicitat Unirea cu românii de peste Carpați.

La punctul al doilea erau stipulate prevederi referitoare la organizarea bisericească: independența față de orice altă biserică; egalitatea în drepturi și foloase cu celelalte biserici transilvănene; restabilirea Mitropoliei române și a Sinodului general anual, care să fie format din deputați ecleziastici și mireni; alegerea liberă în Sinod a episcopilor români.

Totodată, se prevedea⁶²⁷: desființarea iobăgiei și a dijmelor, fără despăgubire, a barierelor care afectau legăturile cu țările vecine de la sud și est de Carpați; libertatea activităților comerciale și industriale, a tiparului, a cuvântului; instituirea de școli românești, subvenționate de stat, a unei Universități românești, a unei Adunări Constituante, care să redacteze o Constituție; înființarea tribunalelor cu jurați, procedura de judecată desfășurându-se oral și public; instituirea unei gărzii naționale proprii, cu ofițeri români, unde trebuiau incluși și grănicerii.

Cu privire la uniunea Transilvaniei cu Ungaria, se cerea ca aceasta să nu fie luată în discuție „până când națiunea română nu va fi națiune constituită și organizată cu vot deliberativ și decisiv, reprezentată în Camera legislativă”.

Petițiunea națională, aprobată de Adunare, completa programele revoluționare din Țara Românească și Moldova. Referitor la prevederile acestui program, G. Barițiu a afirmat că: „Națiunea română, rezimată pe principiul libertății și frățietății, pretinde independența sa națională în respectul politic, ca să figureze în numele său, ca națiunea română să-și aibă reprezentanții săi la Dieta Țării în proporțiune cu numărul său, să-și aibă dregătorii săi în toate ramurile administrative, judecătorești și militare în aceeași proporție, ca să se servească

⁶²⁶ N. Bălcescu, *Opere*, I, p. 332.

⁶²⁷ Vl. Osiac, *art. cit.*, p. 14.

cu limba sa în toate treburile ce se ating de dânsa, atât în legislațiune, cât și în administrație”⁶²⁸.

Adunarea națională de la Blaj i-a impulsionat prin numărul și „dârzenia participanților”⁶²⁹, pe revoluționarii munteni și moldoveni: „Moldoveni și munteni, pribegi ai tulburărilor din țări, priveau cu bătaie de inimă adunarea, oștită grămadă după grămadă, după satele și ținuturile de unde veniseră oamenii; un popor întreg, de același port și de aceeași limbă ca și a poporului nostru, sta măreț în lumina soarelui”⁶³⁰.

Între 3/15 septembrie și 16/28 septembrie 1848⁶³¹, a avut loc a treia Adunare de la Blaj, care a proclamat: nerecunoașterea uniunii cu Ungaria; constituirea unei Diete la care să participe deputați români, maghiari și germani, în număr proporțional cu procentul acestora; formarea unui guvern provizoriu; desființarea robotelor, a execuțiilor militare și a terorismului⁶³².

La 16/28 decembrie 1848, la Sibiu a avut loc ultima întrunire cu caracter politic a românilor transilvăneni, unde s-a stabilit⁶³³: forma de guvernământ – monarhia constituțională; independența principatului Transilvaniei; întocmirea de legi fundamentale în baza noii Constituții austriece, care era „primită și de națiunea română”; desființarea guvernului de la Cluj și constituirea unui guvern provizoriu al Principatului Transilvaniei; comitetul român să fie confirmat ca permanent până la întrunirea unei Diete generale; instituirea unei Diete, compusă din „toate naționalitățile patriei”; națiunea română avea dreptul să-și aleagă „un cap național”, care urma să fie confirmat de împăratul Austriei; instituirea unei „adunări

⁶²⁸ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, II, Sibiu, 1890, p. 119-120.

⁶²⁹ N. Adăniloaie, *Revoluția de la 1848*, p. 79.

⁶³⁰ Cornelia Bodea, *Lupta românilor*, p. 131.

⁶³¹ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 302.

⁶³² G. Barițiu, *op. cit.*, p. 292-293.

⁶³³ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 173-174.

generale”; formarea unei comisii mixte, care să cerceteze pagubele cauzate de luptele revoluționare și să stabilească despăgubirile.

La începutul anului 1849, au fost redactate o serie de memorii, înaintate reprezentanților vienezi de către liderii transilvăneni, bănățeni și bucovineni, memorii care prevedeau formarea unei formațiuni politice proprii, autonomă, care să depindă de Viena.

Astfel, la 25 februarie 1849 o delegație alcătuită din români din Transilvania, Bucovina, Banat și Ungaria, condusă de Andrei Șaguna a înaintat un memoriu împăratului Francisc Iosif, la Olmutz; acesta prevedea⁶³⁴: noua formație să constituie un „Mare ducat”, administrat de către un șef politic ales de către organul reprezentativ general, constituind Congresul național al românilor din imperiu, Congres ce trebuia să aleagă și un organ colegial, numit Senat, precum și un șef bisericesc în a cărui subordine să se afle toți episcopii ortodocși, aflați pe teritoriul ortodox; același Congres trebuia să stabilească numărul și întinderea județelor care urmau să fie organizate pe acest teritoriu autonom; românii să aibă deputați în Parlamentul din Viena și reprezentanți în ministerul de acolo.

La 5 martie 1849 a fost elaborat un alt memoriu, în care erau argumentate cererile formulate în memoriul anterior, specificându-se că, prin constituirea unei provincii proprii, cu șef politic propriu și parlament local propriu pentru români, era înlăturată orice dominație și era asigurată egalitatea politică pentru această națiune⁶³⁵.

În aprilie 1849 a fost înaintat împăratului un alt memoriu⁶³⁶, ca protest la acțiunea de dezmembrare, în diferite provincii istorice, a românilor din imperiu, și susținând că

⁶³⁴ *Ibidem*, p. 174-175.

⁶³⁵ *Ibidem*, p. 175.

⁶³⁶ Mihail Popescu, *Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848-1849. Acte din arhivele de la Viena*, București, 1929, p. 31-38.

reunirea lor într-o singură provincie era singurul mijloc de păstrare a naționalității pentru români.

Și în *Banat* a avut loc o accentuare a spiritului revoluționar. Astfel, prin intermediul manifestelor difuzate la Pesta, care oglindeau convingerile și ideile lui Eftimie Murgu, se arăta aderarea la mișcarea generală a popoarelor europene, precum și solidaritatea cu celelalte provincii românești⁶³⁷. *Prima adunare de la Lugoj*⁶³⁸, a avut loc în 3/15 mai 1848. Aici s-a hotărât constituirea unei delegații, care urma să plece la Pesta, pentru a obține aprobarea Guvernului în scopul convocării unei adunări naționale a românilor bănățeni. S-a aprobat și hotărârea Bisericii române de a ieși de sub autoritatea Mitropoliei sârbești de la Karlowitz.

La 3-9/15-21 mai 1848, Adunarea delegaților bănățeni și crișeni, care a avut loc la Pesta, a redactat memoriul intitulat *Petiția neamului românesc din Ungaria și Banat*. Acesta prevedea: independența bisericească; instituirea, în cadrul Ministerului Cultelor, a unei secții românești; numirea ofițerilor români în regimentele grănicerești; utilizarea limbii române în școală și biserică⁶³⁹.

La 13/25 iunie 1848 a avut loc, la Timișoara, Adunarea delegaților românilor ortodocși bănățeni și arădeni, care a aderat la memoriul redactat la Pesta și, în plus, a prevăzut recunoașterea prin lege a națiunii române și a numirii de slujbași români în toate funcțiile⁶⁴⁰.

La 15/27 iunie 1848, cu prilejul celei *de-a doua Adunare de la Lugoj*, s-a stabilit: independența bisericii; înarmarea poporului român; constituirea unei gărzi naționale; recunoașterea națiunii române; utilizarea limbii române în administrație

⁶³⁷ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 278.

⁶³⁸ *Ibidem*, p. 279.

⁶³⁹ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 170.

⁶⁴⁰ *Ibidem*.

și armată⁶⁴¹. La 10 august 1848, tot la Lugoj, s-a hotărât: folosirea limbii române în biserică și în școală; utilizarea termenului de „român” pentru denumirea națiunii; episcopiile de la Oradea și Lugoj să se afle sub dependența Mitropoliei de la Alba-Iulia; instituirea de școli românești în orașe și predarea gramaticii și istoriei române⁶⁴².

În *Bucovina*, la 8/20 mai 1848, Adunarea națională, aflată sub președinția lui Eudoxiu Hurmuzaki, a aprobat un program format din 12 puncte, care au fost integrate în *Petiția țării*, din iunie 1848, în vederea prezentării Curții de la Viena. Se prevedea: autonomia Bucovinei și a bisericii ortodoxe; egalitate în fața legii; instituirea de școli în limba română; convocarea unei diete formate din reprezentanți aleși din toate stările sociale; libertatea comerțului; înființarea unui Institut de credit la care să aibă acces și țăranii; reglementarea relațiilor dintre țărani și stăpânii de moșii; includerea țăranilor în Comitetul național, care avea drept sarcină administrarea averilor fondului bisericesc⁶⁴³. La ultimul punct se spunea că: „Ne simțim îndemnați a atrage atenția Maiestății voastre asupra multiplelor raporturi sociale și comerciale ce există între Bucovina și țările Moldova și Țara Românească, vecine și consângene cu noi, raporturi care exercită o puternică înrâurire”⁶⁴⁴. Această prevedere atesta necesitatea intensificării comerțului dintre Bucovina și celelalte provincii românești.

Privite în ansamblu, prin prisma problemelor dezbătute și a soluțiilor preconizate, documentele programatice românești oglindesc, pe de o parte, integrarea revoluției române în rândul celorlalte revoluții de pe continent, iar pe de altă parte, conțin

⁶⁴¹ I. D. Suci, *Revoluția de la 1848 în Banat*, București, 1968, p. 106-110.

⁶⁴² *Ibidem*, p. 186-187,

⁶⁴³ M. Iacobescu, *Problema agrară în revoluția română de la 1848 în Bucovina*, în „Revista de istorie”, tom 36, nr. 5/1983, p. 458.

⁶⁴⁴ *Ibidem*, p. 461.

prevederi originale, care demonstrează specificitățile și necesitățile națiunii române.

b. Prevederi și principii incluse în memoriile și documentele programatice elaborate în Țara Românească

În aprilie 1848, Gheorghe Bibescu a primit *Petițiunea anonimă a unor boeri către domnitorul Gheorghe Bibescu*, care cuprindea 23 de puncte⁶⁴⁵: desființarea clăcii și a tuturor rangurilor boierești; lărgirea drepturilor electorale: „Întinderea dreptului de alegere la toți cei ce sînt proprietari de pământ, fără osebite de religie și de naționalitate; la toți aceia ce plătesc patentă de întâia clasă; la toți ce exersează o profesie liberală: medici, avocați, ingineri, profesori și artiști” (pct. 5)⁶⁴⁶; dreptul fiecărui cetățean de a înainta „jalbe” Adunării Obștești; stabilirea numărului deputaților din Adunarea Obștească la 120; responsabilitate ministerială; desființarea cenzurii; inamovibilitatea judecătorilor; inviolabilitatea domiciliului; dreptul fiecărui cetățean de a trimite în judecată pe judecătorii necinstiți, fără o aprobare specială: „Dreptul de a trage fie-care în judecată pe judecătorii concusioneri, fără de a avea trebuință pentru aceasta de vre-o deslegare” (pct. 14)⁶⁴⁷; desființarea taxelor și cheltuielilor de judecată; instituirea gărzii naționale; eliberarea și împrăștierea țăranilor; înființarea unei bănci naționale. În vederea realizării celor înscrise în petiție, se prevedea „chemarea îndată a unei obștești Adunări extraordinare, care să revizuească Regulamentul și să-l pună în armonie cu prințipurile de mai sus”⁶⁴⁸.

⁶⁴⁵ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 376-378; Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 142.

⁶⁴⁶ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 377.

⁶⁴⁷ *Ibidem*.

⁶⁴⁸ *Ibidem*, p. 378.

În aceeași perioadă a apărut broșura *Ce sunt meseriașii*⁶⁴⁹, inspirată după pamfletul lui Abbe Sieyes, *Ce este a treia stare?*, publicat în anul 1789⁶⁵⁰. S-a considerat că autorul acestei broșuri a fost Ion Ghica⁶⁵¹. Meseriașii cuprindeau pe toți cei care efectuau o activitate productivă. În broșură se menționa: desființarea rangurilor și privilegiilor; Adunarea Obștească să fie formată din 100 de deputați români, în vârstă de cel puțin 25 de ani; responsabilitatea miniștrilor; egalitatea în drepturi; impozit proporțional cu veniturile; secularizarea averilor mănăstirești; instituirea unei gărzii naționale, a „juraților pentru pricini criminale și corecționale”⁶⁵²; eliberarea și împrumutarea țăranilor; constituirea unei Adunări pe baza noilor principii; înființarea unei bănci naționale; punerea în executare a hotărârilor judecătorești, „fără întărire domnească”⁶⁵³; abrogarea taxelor de judecată; convocarea Adunării în vederea revizuirii Regulamentului Organic; destituirea „miniștrilor din Năuntru, al Finanțelor, al Învățetorii publice și al Poliției”⁶⁵⁴. Această broșură poate fi privită „ca o declarație de drepturi și libertăți, în cadrul căreia se pot detecta o serie de invariante lexicale și ideologice modelând profilul epocii”⁶⁵⁵.

În mai 1848, cu prilejul prezenței comisarului Talaat Efendi, trimis de către sultan în scopul constatării situației din Principate, i s-a înmănat acestuia un document memoriu⁶⁵⁶, de către fruntașii burgheziei și boierimii liberale, în care se prevedea: Regulamentul Organic era „un amalgam de dispoziții

⁶⁴⁹ *Ibidem*, 460-467; V. Șotropa, *op. cit.*, p. 142-144.

⁶⁵⁰ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 294.

⁶⁵¹ Virgil Ionescu, *Ion Ghica, autor al broșurii pașoptiste Ce sunt meseriașii? și colaborator la gazeta unionistă Steaua Dunării*, în „Revista de istorie și teorie literară”, nr. 3/1967, p. 466-470.

⁶⁵² *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 464.

⁶⁵³ *Ibidem*.

⁶⁵⁴ *Ibidem*.

⁶⁵⁵ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 191.

⁶⁵⁶ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 438-442.

eterogene și contradictorii”, care „lasă în sensul ambiguu al dispozițiilor sale câmp liber oricărui fel de abuz” și face să „apese toată greutatea impozitelor pe clasele cele mai sărace” acordând Imperiului țarist „facultatea de a se amesteca în treburile interne ale statului”. În aceste condiții, se cerea: românii să aibă „o reprezentare mai echitabilă a diverselor clase ale societății în Adunarea Națională”; libertatea presei; instituirea gărzii naționale; desființarea robiei cu despăgubire din partea statului; principiul responsabilității miniștrilor; abolirea titlurilor de noblețe și diminuarea listei civile a domnului; Unirea politică a celor două Principate⁶⁵⁷.

În perioada iulie-septembrie 1848, guvernul și reprezentanții Țării Românești au elaborat o serie de memorii, care au fost adresate Porții Otomane, demnitarilor și trimișilor Porții Otomane, demnitarilor sau reprezentanților puterii protectoare, unor organe și instituții din țările occidentale.

Dintre memoriile adresate Porții Otomane, putem menționa câteva⁶⁵⁸: memoriul din iunie 1848; cel din 27 iunie/9 iulie 1848; memoriul înaintat Porții și ambasadorilor Angliei și Franței la Constantinopol de către Ion Ghica, la 30 iunie/12 iulie 1848; memoriul înaintat comisarului turc Soliman Pașa de către guvernul provizoriu, la 19/31 iulie 1848; memoriul înaintat Porții de „români”, la 23 iulie/4 august 1848; memoriul prezentat lui Soliman Pașa de către unii boieri din Țara Românească, la 24 iulie/5 august 1848; memoriul înaintat Porții și ambasadorilor Angliei și Franței la Constantinopol de către Ion Ghica, în iulie-august 1848; memoriul înaintat sultanului de către membrii Locotenenței Domnești, din 3/15 august 1848; memoriul generalului Magheru către sultan,

⁶⁵⁷ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 176.

⁶⁵⁸ *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 146-147, 197-201, 642-643, 699-700, 711-715; Idem, III, p. 118-121, 121-130, 358-360; Idem, IV, p. 152-154, 387-388, 400-401, 428-429, 526-530, 592-596, 622-624, 624-629, 659-674.

din 16/28 septembrie 1848; cele două note ale lui Ion Ghica către Poartă, din septembrie 1848. Printre prevederile care apar în aceste memorii se numără următoarele: noua „constituție” era potrivită țării; guvern național, nesupus ingerințelor externe; dreptul românilor de a înlătura vechile instituții și a elabora o Constituție nouă; Poarta să aprobe măsurile și reformele proclamate de români.

Din categoria memoriilor adresate organelor și trimișilor puterii protectoare se pot menționa⁶⁵⁹: memoriul din septembrie-octombrie al lui Dimitrie Ghica, două memorii adresate țarului, unul de către guvernul revoluționar, la 24 iunie/6 iulie 1848, iar celălalt de către Locotenența Domnească, în septembrie 1848.

În memoriul din 24 iunie/6 iulie 1848, se cerea, conform dreptului Principatului la administrația interioară autonomă, ca țarul să recunoască „această operă de regenerare pacifică, singura și adevărata expresie a voinței țării”.

În cel de-al doilea memoriu, din septembrie 1848⁶⁶⁰, se arăta „dreptul popoarelor (...) de a pune instituțiile care le guvernează în armonie cu gradul de dezvoltare intelectuală și morală la care au ajuns”, armonie care era, de fapt, „legea eternă a progresului impusă popoarelor ca și indivizilor”, căreia „nici o putere omenească nu-i poate împiedica exercițiul legal”, deoarece, chiar dacă temporar, exercițiul unui drept ar fi suspendat prin forță, niciodată „violarea unui drept nu trage suprimare aceluia drept”. Proiectul de constituție acceptat și semnat de către domnitor a luat naștere din „voința fermă a poporului”, guvernul provizoriu a fost „ales prin aclamație de către popor”.

Dintre memoriile adresate organelor sau reprezentanților celorlalte Puteri europene, centrale și occidentale, putem

⁶⁵⁹ *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 58-59, 158-167.

⁶⁶⁰ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 198.

aminti⁶⁶¹: memoriul Locotenenței Domnești către parlamentele Germaniei, Angliei și Franței, din august 1848; protestul „poporului român” adresat consulilor din București ai Angliei, Franței, Germaniei, Prusiei, Greciei și Bavariei; memoriul lui Ion Maiorescu către ministerul Germaniei din Frankfurt, din 17/29 septembrie 1848; memoriul lui Alexandru G. Golescu, din septembrie 1848.

În aceste memorii se prevedea⁶⁶²: neamestecul Rusiei și Porții Otomane în politica internă a țării; solidaritatea popoarelor libere în apărarea drepturilor și libertăților lor; evacuarea trupelor intervenționiste; punerea în aplicare a „constituției pe care noi am dorit-o și o dorim ca să ocârmuească țara noastră”; constituirea unui stat român care să aibă „un teritoriu care ar cuprinde vechea Dacie întregă”.

La 23 ianuarie 1849, Ion Ghica a redactat la Constantinopol un proiect⁶⁶³, care urma a servi drept „bază a unei noi constituții corespunzătoare nevoilor principatului”. Sursa de inspirație în elaborarea acestui proiect a constituit-o *Proclamația de la Islaz*. Dintre prevederile acestui proiect, putem menționa: unirea Principatelor; inviolabilitatea domiciliului; separația puterilor în stat; revizuirea Constituției de către Adunarea Constituantă extraordinară.

Un alt proiect de Constituție⁶⁶⁴ a fost elaborat de către Ion Ghica. Redactarea proiectului, începută în anul 1848, a fost finalizată în anul 1851. Cu privire la organizarea de stat, era prevăzut principiul separației puterilor. Astfel, conducerea statului era exercitată de către principe, Adunarea Generală și Senat. Adunarea Generală era alcătuită din deputați aleși de

⁶⁶¹ *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 281-282, Idem, IV, p. 373-374, 414-420, 466-472, 624-629; Idem, V, p. 761-762; Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, București, 1889, p. 115-119, 132-145.

⁶⁶² Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 197-198.

⁶⁶³ *Ibidem*, p. 202.

⁶⁶⁴ *Ibidem*, p. 202-203.

către consiliile județene și din proprietarii cu un anumit venit minim. Ea avea ca atribuții: supravegherea activității funcționarilor publici și controlul activității financiare. Senatul era alcătuit din senatori de drept și din 40 de membri, numiți de către Adunarea Generală și principe. Principele era ales de către Senat și Adunarea Generală. Condițiile impuse pentru această funcție erau: cetățenie română și vârsta de cel puțin 40 de ani. În ceea ce privește atribuțiile, printre ele se numărau: comanda armatei; numirea miniștrilor, a funcționarilor și a unei părți a senatorilor. Avea, de asemenea, drept de grațiere, dar nu putea lua nici o hotărâre fără avizul Consiliului de miniștri, responsabili fiind aceia care semnaseră hotărârile respective. Referitor la domeniul administrativ, se preconiza organizarea pe comune și județe, iar la cel judecătoresc – instituirea juriului pentru anumite cauze penale.

Fiecare dintre prevederile și principiile cuprinse în memoriile și documentele programatice elaborate în Țara Românească și-a avut propria motivație, fiind consecința unei etape specifice a procesului general.

c. Proclamația de la Islaz din Țara Românească

Programul revoluționar din Țara Românească, redactat de către Comitetul revoluționar pe baza celui întocmit inițial la Paris, în cadrul Adunării întrunite la 8/20 martie 1848 din inițiativa lui Nicolae Bălcescu⁶⁶⁵, exprimat parțial și în petițiile din martie și aprilie, a fost inclus în *Proclamația de la Islaz*, din 9/21 iunie 1848⁶⁶⁶. După cum s-a remarcat: „Proclamația se

⁶⁶⁵ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 175.

⁶⁶⁶ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 490-501; Dan Berindei, *Programul intern al revoluției*, p. 46-47; Idem, *Revoluția română din 1848-1849*, p. 28-29.

înscrie, indubitabil, în descendența declarațiilor de drepturi, americane și europene”⁶⁶⁷.

Proclamația era alcătuită din 22 de articole și cuprindea un întreg program de emancipare și reformă, de organizare a societății românești moderne⁶⁶⁸. O serie de prevederi au fost inserate atât în programele românești anterioare, cât și în programele din celelalte țări europene, cuprinse de mișcări revoluționare. Proclamația era formată dintr-o declarație de drepturi și un proiect de organizare a statului, având la bază convingerile și aspirațiile burgheziei revoluționare din Țara Românească. La elaborarea ei au contribuit⁶⁶⁹: Ion Heliade Rădulescu, Ștefan Golescu, Nicolae Golescu, C. Filipescu, Gheorghe Magheru, Cristian Tell, I. C. Brătianu, Cezar Bolliac, Nicolae Bălcescu, C. A. Rosetti.

La pct. 1 era precizată „poziția internațională” a Țării Românești, care rămânea „în aceleași legături, și mai strânse, prin luminile veacului, cu Înalta Poartă. Această voință e legală, e pe credința tractatelor și nu e în paguba nimului”⁶⁷⁰, atitudine care nu era valabilă și față de protectoratul Rusiei. Țara Românească își proclama deplina „neatârnare administrativă și legislativă”, și respingea orice amestec al vreunei Puteri.

Cu privire la *drepturile omului și cetățeanului* se stipula: emanciparea clăcașilor, care deveneau proprietari prin despăgubire: „Claca dar și acea infamă iobăgie se desființează, lucrarea la lucrul drumurilor se desființează, săteanul fără pământ se face proprietar”⁶⁷¹; dezrobirea țăranilor prin despăgubire: „Poporul român leapedă de la sine neomenia și rușinea de a ține robi și declară libertatea țișanilor celor particulari...

⁶⁶⁷ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*, p. 25.

⁶⁶⁸ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 281.

⁶⁶⁹ M. T. Oroveanu, *op. cit.*, p. 219.

⁶⁷⁰ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 491.

⁶⁷¹ *Ibidem*, p. 493.

iar patria... din visteria sa, va despăgubi pe oricine va reclama că a avut pagubă din această faptă creștinească”⁶⁷²; libertatea tiparului, a cuvântului și a întrunirilor: „Poporul român decretă tipar liber, cuvântare liberă, adunări libere, spre a vorbi, a scrie cele de folos, spre a arăta adevărul”⁶⁷³. Se arăta că adevărul, ideile, cunoștințele sunt „în folosul general al oamenilor, ca soarele, ca aerul, ca apa, și prin urmare sunt proprietate universală; și dacă se cuvine a fi respectată însăși proprietatea particulară, cu atât mai vârtos este sacră și neatinsă proprietatea universală”⁶⁷⁴; libertatea alegerilor; libertatea de a învăța.

În ce privește *organizarea de stat*, erau prevăzute, ca organe centrale supreme, Adunarea Generală și domnul.

Adunarea Generală sau *Adunația Generală*, care înlocuia Obșteasca Obișnuită Adunare, urma să fie formată din reprezentanți ai tuturor stărilor sociale. Această prevedere nu era considerată o măsură nouă, ci era privită ca o restaurare a unui drept și a unei libertăți mai vechi: „Poporul român dă înapoi la toate stările dreptul cel vechiu de a avea reprezentanți în Generala Adunare, decretă de azi înainte alegerea largă, liberă, dreaptă, unde tot Românul are dreptul de a fi chemat și unde numai capacitatea, purtarea, virtuțile și încrederea publică să-i dea dreptul de a fi ales”⁶⁷⁵. Erau enumerate și condițiile care trebuiau îndeplinite pentru a fi alegător și eligibil. Se mai prevedea constituirea unei „Adunațe generale extraordinare constituantă”, care avea drept sarcină elaborarea Constituției țării și desemnarea unei Adunări extraordinare, aleasă la fiecare 15 ani, și care avea în sarcină revizuirea Constituției: „Această Adunație va lăsa în moștenire viitorimii Constituția aceasta și va fi datoare încă a o încheia printr-o legiuire, prin care neaperat la fiecare 15 ani, din dreptul seu, să-și aleagă popoul

⁶⁷² *Ibidem*, p. 495.

⁶⁷³ *Ibidem*, p. 492.

⁶⁷⁴ *Ibidem*.

⁶⁷⁵ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 492.

deputați extraordinari, cari, venind în Adunăță extraordinară, să introducă reformele cerute de spiritul epocii”⁶⁷⁶. Acest mod de organizare și de revizuire a Constituției era argumentat prin faptul că: „Cu aceasta se împiedică de acum înainte vrednica de plâns nevoie de a se cere reforme cu mâna armată și vor fi fericiți copiii și strănepoții noștri de necesitatea în care s-a aflat astăzi poporul Român”⁶⁷⁷. Prin aceste prevederi, se urmărea evitarea unei eventuale revoluții, deoarece schimbările și transformările necesare urmau să fie efectuate de către Adunarea Generală Extraordinară⁶⁷⁸.

Cu privire la domnie, se prevedea: „Domnul responsabil ales pe câte cinci ani și căutat în toate stările societății” (pct. 5)⁶⁷⁹. Totodată, se preciza că poporul, „după vechile sale drepturi”⁶⁸⁰, dorea ca domnul „să fie tare prin dragostea publică, drept, luminat, voitor de bine patriei, bărbat întreg și, ca să-l poată afla la alegere astfel, decretă, după vechile sale drepturi, a-l căuta în toate stările societății, în toată nația, iar nu într-un număr mărginit de oameni”⁶⁸¹. Domnia nu era ereditară: „Domnia nu e drept de moștenire a nici unei familii, Domnia este a patriei”⁶⁸². Referitor la titulatura șefului statului, se preconiza ca aceasta să fie cea de domn, eliminându-se, astfel, denumirile introduse „de la străini în protiva vechilor sale datine”, ca de exemplu, cea de „prinț”, împrumutată din „limbile Europei”, sau cea de „Prea înălțat, Prea luminat”, care provenea de la fanarioți⁶⁸³. Orice cetățean se bucura de dreptul de a îndeplini o asemenea funcție. Se menționa, de asemenea, reducerea „listei civile”.

⁶⁷⁶ *Ibidem*, p. 496.

⁶⁷⁷ *Ibidem*.

⁶⁷⁸ *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare*, p. 62.

⁶⁷⁹ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 495.

⁶⁸⁰ *Ibidem*, p. 493.

⁶⁸¹ *Ibidem*.

⁶⁸² *Ibidem*.

⁶⁸³ *Ibidem*, p. 494.

Organizarea judecătorească. Se stipula, sub influența iluminismului beccarian⁶⁸⁴, desființarea pedepsei cu moartea și a celei cu bătaia, înființarea de așezăminte penitenciare în scopul reeducării celor condamnați⁶⁸⁵. Această *Proclamație* are meritul de a fi inserat, pentru prima dată, principii de natură constituțională, pe care Guvernul își sprijinea legitimitatea politică.

Organizarea administrativă. Organele centrale prevăzute erau reprezentate de miniștri: „Responsabilitatea miniștrilor și a tuturor funcționarilor în funcția ce ocupă” (pct. 496)⁶⁸⁶. În ceea ce privește organele administrației locale, se stabilea, ca principiu de bază, constituirea lor prin alegere: „Dreptul fiecărui județ de a-și alege dregătorii sei, drept care purcede din dreptul popoului întreg de a-și alege Domnul”(pct. 10)⁶⁸⁷. Se utiliza sintagma de „funcționari publici”, care îi includea și pe miniștri, și se decreta responsabilitatea tuturor⁶⁸⁸. Prin instituțiile menționate se tindea către „realizarea unei forme de stat cu caracter republican”⁶⁸⁹.

Organizarea armatei. Se prevedea înființarea unei gărzi naționale, care avea drept atribuție garantarea „averilor materiale, morale și politice”, ale poporului, fericirea publică și libertățile publice⁶⁹⁰.

Alte prevederi vizau: *sistemul financiar* – contribuția generală urma să se facă în funcție de veniturile fiecăruia⁶⁹¹; *organizarea bisericească* – emanciparea mănăstirilor închinat; prisosul veniturilor mănăstirești să fie al țării; trimiterea, periodic, la locurile sfinte bani și materiale destinate cultului

⁶⁸⁴ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 183.

⁶⁸⁵ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 495.

⁶⁸⁶ *Ibidem*, p. 496.

⁶⁸⁷ *Ibidem*.

⁶⁸⁸ *Ibidem*, p. 491.

⁶⁸⁹ Apostol Stan, Mircea Iosa, *op. cit.*, p. 52.

⁶⁹⁰ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 492.

⁶⁹¹ *Ibidem*, p. 491.

religios și întreținerii de școli și preoți⁶⁹²; *domeniul bancar* – înființarea unei bănci naționale, cu fonduri naționale⁶⁹³; *învățământul* – egalitatea și gratuitatea învățământului⁶⁹⁴: „În București o școală politehnică, câte o Universitate în București și Craiova și câte un liceu, precum și pensionate pentru amândouă sexele, câte un liceu, asemenea și un pensionat în fiecare județ, câte o școală normală în fiecare plasă și câte o școală începătoare, bine întocmită, în fiecare sat”⁶⁹⁵. Guvernul avea obligația de „a pune cea mai activă stăruință spre a se înființa așezămintele de educație publică”⁶⁹⁶, dar și răspunderea în caz de neconformare, precum și sarcina de a se preocupa de generalizarea instrucției⁶⁹⁷.

După două zile de la citirea *Proclamației*, domnitorul Gheorghe Bibescu a fost de acord cu dispozițiile prezentate, însă, ulterior, a abdicat, părăsind țara.

Dacă luăm în considerare atât intervențiile administrative ale lui Nicolae Bălcescu, cât și utilizarea lor ca repere legale, în diferite situații, putem afirma că prevederile inserate în *Proclamația de la Islaz* aveau deja valoare constituțională. De fapt, fruntașii politici munteni afirmaseră, cu diferite ocazii, că principiile înscrise în această Proclamație urmau să fie validate într-o viitoare Constituantă⁶⁹⁸.

Natura juridică a *Proclamației de la Islaz* a dat naștere mai multor opinii. Astfel, I. Vântu și G. G. Florescu au considerat că este *constituție*, bazându-se pe următoarele argumente: a consacrat victoria revoluției burghezo-democratice și desființarea exploatării feudale; conform pct. 13, a fost desființată aservirea feudală; actul a obținut adeziunea întregului popor,

⁶⁹² *Ibidem*, p. 492-493.

⁶⁹³ *Ibidem*, p. 492.

⁶⁹⁴ *Ibidem*, p. 494.

⁶⁹⁵ *Ibidem*.

⁶⁹⁶ *Ibidem*.

⁶⁹⁷ *Ibidem*, p. 494-495.

⁶⁹⁸ Radu Carp, Ioan Stanomir, Laurențiu Vlad, *op. cit.*, p. 36.

fiind sancționat de către domnitor; prevederea de la pct. 22, privind crearea unei Adunări Constituante, care să elaboreze o Constituție pe baza celor 21 de puncte ale programului.

D. Ionescu, Gh. Țuțui și Gh. Matei au considerat că este *act constituțional*, deoarece: „Indica linia de rezolvare a problemelor principale legate de înlăturarea orânduirii feudale și trecerea la orânduirea burgheză”; a fost adoptat în Adunarea de la Islaz, iar ulterior, „a mobilizat la luptă întregul popor, care a jurat pe el”; a fost sancționat de către domnitor; a consacrat o nouă organizare de stat; a avut drept scop „transformarea în fapt a Țării Românești într-o republică burghezo-democratică”.

După părerea lui T. Drăganu este vorba despre o *declarație de drepturi*, pentru că: potrivit art. 22, acest act nu poate fi considerat Constituție deoarece, în concepția autorilor săi, Proclamația era opera unei Adunări Constituante; alături de alte declarații de drepturi, ea statua libertățile omului și institua principii fundamentale, universal valabile; ca și *Declarația franceză de drepturi din 1789*, avea ca obiectiv afirmarea anumitor libertăți și principii fundamentale de organizare statală.

În Țara Românească, dispozițiile programelor revoluției din 1848, care se refereau la instituirea unei Constituante, începuseră să se pună în practică. Programul de la Islaz statuase dispozițiile viitoarei Constituții a noului regim din Țara Românească. În vederea convocării unei Constituante, care avea drept sarcină elaborarea Constituției, au avut loc dezbateri aprige între membrii Guvernului provizoriu și cei ai Comitetului revoluționar⁶⁹⁹. Astfel, la 14/26 iunie 1848⁷⁰⁰, Guvernul provizoriu, luând în considerare dreptul națiunii române de a se exprima prin delegații săi, cu ocazia unei

⁶⁹⁹ Dan Berindei, *Pe urmele lui Nicolae Bălcescu*, București, Editura Sport Turism, 1984, p. 162.

⁷⁰⁰ Idem, *Evoluția istorică*, p. 27.

adunări, și pregătind convocarea acesteia, arăta că va da ascultare „deputaților trimiși din partea cetățenilor, ca să arate guvernului dorințele, bănuielile sau orice păsurile ale mulțimii”. Prin decretul din 14/26 iulie 1848⁷⁰¹, se hotăra să se convoace „cât mai curând generala Adunată constituantă”, formată din 250 de deputați, împărțiți „în proporție, pe județe și pe capitale”, câte un deputat la 10.000 de locuitori⁷⁰². Astfel, era abrogată prevederea din 28 iunie 1848, conform căreia Adunarea națională urma să aibă 300 de deputați⁷⁰³. Totodată, țaranii urmau să voteze prin deputații alegători, numiți fiecare de 25 de familii. Alegerile primare la sate erau stabilite pentru data de 9/21 august 1848, iar alegerile pentru Constituantă pentru 18/30 august 1848. Constituanta începea activitatea la 25 august/6 septembrie 1848⁷⁰⁴. Deputații desemnau „o comisie preparatorie, compusă de un președinte care va fi cel mai bătrân dintre toți” și doi secretari aleși, care verificau „titlurile majorității deputaților”. În același timp, Constituanta alegea un guvern interimar, care conducea „până la alegerea și întărirea noului domn”. Ulterior, Guvernul provizoriu a adoptat un alt decret⁷⁰⁵, conform căruia alegerile se amânau pentru 19/31 august 1848, respectiv 29 august/10 septembrie 1848. Constituanta era convocată la 6/18 septembrie 1848. Dar, derularea evenimentelor din perioada următoare nu a permis Adunării Constituante să-și înceapă lucrările. Totuși, și-a început activitatea Comisia proprietății, din care făceau parte reprezentanții stăpânilor de moșii și ai țăranilor clăcași. Instituită la 9/21 august 1848, această Comisie și-a desfășurat activitatea în cadrul a opt ședințe, după care Locotenenta

⁷⁰¹ *Ibidem*.

⁷⁰² *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 497.

⁷⁰³ *Ibidem*, p.168-169.

⁷⁰⁴ *Ibidem*, p. 499-500.

⁷⁰⁵ Dan Berindei, *Evoluția istorică*, p. 28.

Domnească i-a suspendat activitatea⁷⁰⁶. Comisia proprietății a fost primul organ reprezentativ, care a reunit cele două categorii sociale, clăcașii și stăpânii moșiilor.

Deși revoluția a fost înfrântă, exilul la care au fost condamnați fruntașii revoluționari a determinat o și mai strânsă colaborare între reprezentanții națiunii române și cercurile înaintate europene⁷⁰⁷. După cum a remarcat istoricul Dan Berindei: „Pe plan intern revoluția a dat o grea lovitură feudalismului, iar pe plan internațional a pus cu acuitate în fața Europei problema românească și a demonstrat cercurilor democratice din întreaga Europă necesitatea de a se da tot sprijinul pentru constituirea unui stat modern și unitar românesc”⁷⁰⁸.

În perioada imediat următoare, ca urmare a înăbușirii revoluției, a avut loc încetarea activității legislative, chiar și în limitele Regulamentului Organic, restaurat în urma intervenției străine, ruso-turcești. Adunările Obștești nu au mai fost reconstituite. În locul lor, prin prevederile Convenției de la Balta Liman, au luat naștere „consiliile sau divanurile ad-hoc, formate din boierii cei mai notabili și cei mai demni de încredere, asemenea și de câțiva membri din înaltul cler”⁷⁰⁹, care și-au desfășurat activitatea între anii 1850-1852.

⁷⁰⁶ *Ibidem*, p. 29.

⁷⁰⁷ Idem, *Revoluționarii români de la 1848 și mișcarea democratică și socialistă din Europa*, în „Revista de istorie”, tom 28, nr. 9/1975, p. 1398.

⁷⁰⁸ Idem, *Locul revoluției de la 1848-1849*, p. 438.

⁷⁰⁹ Idem, *Evoluția istorică*, p. 28.

CAPITOLUL V

Modernizarea Principatelor Române sub raport constituțional în perioada 1849-1866

a. Convenția de la Balta Liman (1849)

Înfrângerea revoluției în Țara Românească, precum și prezența armatei ruse în Moldova, au determinat instaurarea în Principatele Române a unui regim de ocupație și desfășurarea unor acțiuni contrarevoluționare. Prin urmare, la 13/25 septembrie 1848 a fost instalat pe tronul Țării Românești caimacamul Constantin Cantacuzino; însă conducătorii reali erau Fuad Efendi și Aleksandr Osipovici Duhamel. În Moldova, Sturdza și-a continuat domnia, sub protecției imperiale⁷¹⁰.

La 19 aprilie/1 mai 1849, între Rusia și Imperiul Otoman s-a încheiat Convenția de la Balta Liman⁷¹¹, care prevedea: intrarea în vigoare a Regulamentelor Organice, cu mențiunea că domnii urmau să fie desemnați de către cele două țări și nu de către Obșteștile Adunări Extraordinare; domnii erau aleși pentru o perioadă de 7 ani, având titulatura de „înalți funcționari”; activitatea Obșteștilor Adunări era suspendată, în locul lor instituindu-se așa-numitele „consilii sau divanuri ad-hoc”; în fiecare Principat se constituia câte un „comitet de revizie”, care avea sarcina revizuirii Regulamentelor Organice, rezultatul

⁷¹⁰ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 403.

⁷¹¹ *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare*, p. 76-77.

activității lor urmând să fie sancționat, în acord cu guvernul Rusiei, printr-un hatiserif; Moldova și Țara Românească rămâneau sub ocupație militară; corpul de ocupație era redus la câte 10.000 de oameni în fiecare Principat; trupele de ocupație erau menținute la granița Principatelor Române pentru a interveni atunci când era cazul; în Principatele Române erau prezenți un comisar extraordinar otoman și altul rus, care supravegheau mersul lucrurilor. Acești comisari îi numeau pe membrii Comitetelor de revizie, urmărindu-le activitatea și transmițând Curților lor, propriile observații⁷¹².

De fapt, Convenția de la Balta Liman reînființa ordinea regulamentară, contrar regimului de ocupație militară și a modificărilor punctuale⁷¹³, menținând, pentru câțiva ani, un statu-quo care se încadra operei de reorganizare etatică, desăvârșită de către Barbu Știrbei și Grigore Ghica. Conform prevederilor acestei Convenții, era abrogat primul regim reprezentativ în Principatele Române⁷¹⁴, regim care a fost reinstabilit după o anumită perioadă.

Lucrările Divanului obștesc al Moldovei au debutat la 22 februarie 1850, sub președinția logofătului Costache Sturdza⁷¹⁵, iar cele ale organismului similar din Țara Românească, la 26 martie 1850, sub conducerea lui Gheorghe Filipescu⁷¹⁶. Aceste două divanuri obștești și-au desfășurat activitatea în anii 1850, 1851 și 1852.

Redeschiderea Chestiunii Orientului, în anul 1853⁷¹⁷, ocuparea, de către armata țaristă, a Principatelor Române, precum și intervenția Puterilor europene au favorizat intensificarea acțiunilor românești. Astfel, în memoriul din anul 1854,

⁷¹² *Acte și documente*, I, p. 357-360.

⁷¹³ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*, p. 31.

⁷¹⁴ I. C. Filitti, *Regimul parlamentar în România*, în *Enciclopedia României*, vol. I. *Statul*, București, 1939, p. 248.

⁷¹⁵ *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare*, p. 77.

⁷¹⁶ *Ibidem*.

⁷¹⁷ E. V. Tarlé, *Războiul Crimeii*, I, București, 1952, p. 10.

adresat prințului Jerome Bonaparte, se cerea susținerea Unirii și instituirea unui Regat independent sub conducerea sa⁷¹⁸.

În cadrul lucrărilor Conferinței de la Viena, din 15 martie - 4 iunie 1855, la care au participat reprezentanți ai Franței, Austriei, Rusiei, Angliei și Turciei, s-a pus, pentru întâia oară, într-un forum european, problema Unirii Principatelor Române⁷¹⁹. Totodată, într-un memoriu către Franța și Anglia, Nicolae Kretzulescu solicita Unirea Țării Românești și a Moldovei într-un stat independent, condus de un prinț străin ereditar⁷²⁰.

La 14/26 martie 1855, baronul de Bourqueney a înaintat un *Memorandum*, anexat la protocolul nr. 6 al Conferinței⁷²¹, care prevedea: Unirea într-un singur stat a Principatelor Române; monarhia - formă de guvernământ; ereditatea domniei; alegerea unui Prinț străin aparținând uneia dintre familiile domnitoare ale Europei⁷²². Proiectul a fost combătut de către reprezentanții Austriei, Turciei și Angliei, care s-au pronunțat pentru amânarea discuțiilor privind această problemă⁷²³.

b. Adunările ad-hoc (1857)

Prin prisma activității depuse, Adunările ad-hoc din anul 1857 au reprezentat unul dintre cele mai însemnate momente din istoria modernă a României. Lucrările acestor Adunări au

⁷¹⁸ Sorin Liviu Damean, *Carol I al României*, vol I (1866-1881), București, Editura Paideia, 2000, p. 29.

⁷¹⁹ D. A. Sturdza, Ghenadie Petrescu, D. C. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, 2, București, 1889, p. 624 (în continuare, se va cita: *Acte și documente*).

⁷²⁰ A. D. Xenopol, *Nicolae Kretzulescu. Viața și faptele lui. 1812-1900*, București, 1915, p. 157-158.

⁷²¹ Sorin Liviu Damean, *op. cit.*, p. 30.

⁷²² *Acte și documente*, 2, p. 638-643.

⁷²³ Sorin Liviu Damean, *op. cit.*, p. 30.

constituit fundamentul actului istoric din ianuarie 1859, au creat cadrul propice în vederea afirmării poporului român pe plan internațional și au stabilit diversele poziții de clasă⁷²⁴. Aceste organe politice au contribuit la concretizarea programului mișcării naționale și la adoptarea lui de către poporul român.

La 13/25 februarie 1856 au debutat lucrările Congresului de Pace de la Paris, sub președinția contelui Alexandre Walewski, ministru de externe al Franței, care era asistat de către baronul Francois Adolphe de Bourquenez, ambasadorul Franței la Viena⁷²⁵. Activitatea acestui Congres a fost finalizată prin semnarea Tratatului de Pace de la Paris, la 18/30 martie 1856. Țările participante au fost: Rusia, Franța, Anglia, Sardinia, Turcia și Austria.

Cu privire la problema Unirii celor două state românești extracarpatice, reprezentanții Marilor Puteri s-au pronunțat *pentru* sau *împotriva*, în funcție de o serie de factori. În ședința din 25 februarie/8 martie 1856, a fost dezbătut subiectul Unirii Principatelor Române⁷²⁶. Cu acest prilej, președintele Congresului, Alexandre Walewski a afirmat: „Înainte de a se atinge chestiunea Principatelor, este de cercetat dacă ele trebuie a trăi sub o organizație separată și dacă nu ar fi în interesul atât al acestor țări, cât și al Europei ca ele, să fie întrunite într-un singur stat”. Au fost de acord cu această propunere reprezentanții Rusiei – contele Orlov, Angliei – Lordul Clarendon și Sardiniei – contele Cavour. Delegatul Austriei, Buol, a afirmat că: „Nu se poate lua vreo hotărâre, fără a se consulta mai întâi doleanțele poporului”, iar reprezentantul

⁷²⁴ Dan Berindei, *Locul istoric al Adunărilor ad.hoc*, în „Studii”, tom 19, nr. 1/1966, p. 23 (în continuare, se va cita: Dan Berindei, *Locul istoric al Adunărilor*).

⁷²⁵ Andrei Căpușan, *Congresul de pace de la Paris, Tratatul de la Paris și consecințele sale pentru Principatele Române*, în vol. *Identitate națională și spirit european*, București, Editura Enciclopedică, f. a, p. 385.

⁷²⁶ *Acte și documente*, 2, p. 1013; Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 347.

Turciei, Ali Pașa, s-a exprimat categoric împotriva Unirii⁷²⁷. Astfel, a apărut ideea convocării unui plebiscit, prin care să se consulte doleanțele națiunii române.

Tratatul de Pace de la Paris, din 18/30 martie 1856⁷²⁸, prin care înceta războiul Crimeii, a stabilit, totodată, convocarea, în fiecare țară, a câte unui Divan ad-hoc sau a unei Adunări ad-hoc, alese pe o largă bază reprezentativă, cu dreptul de a expune propriile deziderate. Se institua o Comisie de informare a Puterilor Garante, care urma să cerceteze doleanțele națiunii române, apoi, pe baza lucrărilor Adunărilor ad-hoc și a constatărilor proprii, ea trebuia să elaboreze un raport, care urma să fie documentul de bază pentru discuțiile unei viitoare Conferințe diplomatice⁷²⁹. Această Conferință stabilea statutul de organizare a celor două Principate⁷³⁰.

Astfel, șansa care se oferea națiunii române în vederea exprimării publice și organizate a idealurilor sale, reprezenta o condiție de bază pentru succesul luptei unioniste. Acest prilej a fost folosit de către fruntașii mișcării pentru Unire⁷³¹. Problema Unirii nu a fost rezolvată, soluționarea completă a chestiunii Principatelor fiind amânată; importante au fost însă concluziile dezbaterilor Divanurilor ad-hoc și ale Comisiei de informare a

⁷²⁷ D. Ciobotea, Vl. Osiac, *Politica Imperiului țarist la Dunărea de Jos (1711-1878). Cu privire specială la zona Olteniei*, Craiova, Editura Aius, 2008, p. 142.

⁷²⁸ *Acte și documente*, 2, p. 1082-1083.

⁷²⁹ Dan Berindei, *Diplomația românească modernă*, p. 117; Constantin Nuțu, Maria Totu, *Culegere de texte privind istoria modernă a României (1848-1878)*, București, Tipografia Universității, 1978, p. 335.

⁷³⁰ Dan Berindei, *Din începuturile diplomației românești moderne*, București, Editura Politică, 1965, p. 123 (în continuare, se va cita: Dan Berindei, *Din începuturile diplomației*); Anastasie Iordache, Apostol Stan, *op. cit.*, p. 174.

⁷³¹ Dan Berindei, *Propaganda internă pentru Unirea Principatelor în perioada Adunărilor ad-hoc*, în „Revista de istorie”, tom 37, nr. 9/1984, p. 855.

Puterilor⁷³². De fapt, Puterile nu ajunseseră la un compromis, amânând, din acest motiv, soluționarea problemei românești⁷³³. Prin urmare, „Tratatul de la Paris oferea astfel o bază mai sigură și o garanție pentru respectarea autonomiei statului român prin fixarea unui cadru juridic mai bine precizat a raporturilor cu Imperiul otoman”⁷³⁴.

În același tratat se prevedea că Principatele Române rămâneau sub suzeranitatea Porții Otomane, fiind așezate, totodată, așezate sub garanția Puterilor contractante, semnatare ale tratatului⁷³⁵. Aceast fapt a avut o importanță majoră pentru Principatele Române, deoarece ele erau scoase de sub dominația Rusiei și erau considerate ca entitate autonomă deplină, nici o Putere europeană neavând drept de amestec în afacerile ei interne⁷³⁶. Poarta Otomană se obliga să le respecte „administrația independentă și națională, ca și deplina libertate a cultului, a legislației, a comerțului și a navigației”.

Totodată, se mai statua: neutralizarea Mării Negre; internaționalizarea cursului Dunării prin constituirea unei Comisii europene, care avea în grijă cursul fluviului de la Isaccea până la vărsarea în Mare, și a unei Comisii a riveranilor, din care trebuiau să facă parte și cele două țări române, pentru cursul în aval de Isaccea⁷³⁷; rectificarea

⁷³² Idem, *Epoca Unirii*, p. 36.

⁷³³ *Ibidem*.

⁷³⁴ P. Opreșcu, *Statutul juridic al României până la proclamarea independenței în lumina dreptului internațional al vremii*, în „Revista de istorie”, tom 40, nr. 4/1987, p. 376.

⁷³⁵ M. T. Oroveanu, *op. cit.*, p. 225; Keith Hitchens, *op. cit.*, p. 348; Gh. Cliveti, *Geneza și instituirea garanției colective a puterilor semnatare ale tratatului de la Paris (1856) asupra Principatelor Române (II)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, XXII, 1985, p. 518.

⁷³⁶ Apostol Stan, *Protectoratul Rusiei asupra Principatelor Române. 1774-1856. Între dominație absolută și anexiune*, București, Editura Saeculum I.O., 1999, p. 284.

⁷³⁷ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 435.

frontierei basarabene, prin cesiunea teritoriului respectiv Moldovei; dreptul de a forma o armată națională cu scopul apărării frontierelor și a siguranței interne. Dacă era periclitată liniștea internă a celor două Principate, Poarta Otomană nu putea acționa fără o înțelegere prealabilă cu Puterile Garante⁷³⁸.

Deși reprezentanții Austriei și Turciei se declaraseră împotriva formării unui stat unitar român, iar diplomația habsburgică se pronunțase pentru neconsultarea populației din Principatele Române cu privire la viitorul ei, s-a prevăzut prin Tratatul de la Paris convocarea Adunărilor ad-hoc⁷³⁹. Întrunirea Adunărilor ad-hoc a fost facilitată, pe de o parte, de contradicțiile născute între Puterile europene cu privire la reorganizarea Principatelor Române, iar pe de altă parte, a fost rezultatul divergențelor dintre Puterile europene cu privire la Unire⁷⁴⁰.

Cu prilejul dezbaterilor desfășurate la Constantinopol, între reprezentanții Puterilor Garante, care aveau drept sarcină redactarea firmanului electoral⁷⁴¹, în virtutea căruia urmau a fi convocate Adunările ad-hoc, au avut loc aprige dezbateri în legătură cu reprezentarea, în aceste Adunări, a diverselor clase și pătri sociale. Astfel, conform dispozițiilor acestui firman, dat de către Poarta Otomană la 1/13 ianuarie 1857⁷⁴² și publicat la 14/26 februarie 1857⁷⁴³, majoritatea în Adunările ad-hoc aparținea mării boierimi și mării burghezii. Țăranii clăcași

⁷³⁸ Nicolae Corivan, *Relațiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 11; VI. Osiac, *Istoria modernă a României*, Craiova, Editura Universitaria, 1999, p. 134-135.

⁷³⁹ Dan Berindei, *Locul istoric al Adunărilor*, p. 23.

⁷⁴⁰ *Ibidem*.

⁷⁴¹ Pentru detalii, vezi: Alexandru I. Gonța, *Firmanul pentru convocarea Divanurilor ad-hoc și problema Unirii Principatelor Române*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, p. 281-296; Anastasie Iordache, Apostol Stan, *op. cit.*, p. 187-193.

⁷⁴² *** *Istoria dreptului românesc*, vol. II/I, București, p. 140.

⁷⁴³ *Ibidem*.

beneficiau de un singur deputat în fiecare județ, ales prin vot indirect⁷⁴⁴. Divanurile ad-hoc, „cu o reprezentare socială mult lărgită”⁷⁴⁵, au constituit un moment de referință în procesul constituirii Parlamentului modern românesc.

Masele populare, cu toate că erau reprezentate în aceste Adunări într-o proporție minimă, au avut permanent un contact nemijlocit cu deputații. Adunările ad-hoc „au reprezentat un laborator în care a fost elaborat programul social-politic al făuririi României moderne”⁷⁴⁶. S-a urmărit transformarea celor două Divanuri consultative în Adunări cu dreptul de a lua hotărâri și nu doar de a exprima deziderate⁷⁴⁷.

Aceste foruri politice aveau menirea să exprime „dezideratele poporului român din Principate față de Europa”⁷⁴⁸. Așadar, Adunările ad-hoc erau o expresie a mișcării naționale, o manifestare a acesteia în raport cu Marile Puteri europene, mai ales cu cele care nu recunoșteau idealurile poporului român. Partida națională⁷⁴⁹ era alcătuită din reprezentanți ai tuturor claselor și păturilor sociale din Principatele Române. Dar, în rândurile membrilor Partidei naționale existau anumite divergențe⁷⁵⁰: conservatorii moderați doreau să dobândească sau să-și mențină pozițiile dominante în plan politic și se pronunțau în favoarea Unirii, dar într-un ritm lent, liberalii erau pentru organizarea statului pe baze burgheze, iar conservatorii neintegrați Partidei naționale se pronunțau și ei pentru Unire.

Adunările ad-hoc au oferit posibilitatea unei colaborări strânse între unioniștii munteni și moldoveni. Totodată, pe plan extern, ele au constituit un evident succes al cauzei Unirii, punând

⁷⁴⁴ *Acte și documente*, 3, p. 1012-1015.

⁷⁴⁵ Dan Berindei, *Evoluția istorică*, p. 29.

⁷⁴⁶ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 459.

⁷⁴⁷ Dan Berindei, *Locul istoric al Adunărilor*, p. 23.

⁷⁴⁸ Idem, *Epoca Unirii*, p. 50.

⁷⁴⁹ Vezi detalii la Mihai Cojocaru, *Partida națională și constituirea statului român (1856-1859)*, Iași, 1995.

⁷⁵⁰ Dan Berindei, *Epoca Unirii*, p. 50-51.

Europa în fața unor noi năzuințe și aspirații ale unui popor care milita pentru consolidare, prin întemeierea statului național.

Lucrările noilor Adunări au debutat la 22 septembrie/ 4 octombrie 1857, la Iași⁷⁵¹, respectiv la 30 septembrie/ 12 octombrie 1857, la București⁷⁵². Alcătuirea birourilor a demonstrat, în ambele Principate, victoria Partidei naționale. Președinți de drept ai Divanurilor ad-hoc erau mitropoliții, iar ca vicepreședinți au fost numiți, la București, generalul Nicolae Golescu, iar la Iași, fruntașul unionist, Costache Negri⁷⁵³. Totodată, la Iași, secretari ai Adunării au fost numiți: Anastase Panu, Constantin Hurmuzaki, Dimitrie Ralet, Constantin Rolla, Petre Mavrogheni, care erau membri ai Comitetului central al Unirii din Moldova⁷⁵⁴. La București, au fost desemnați trei frunțași radicali, reîntorși din exil: C. A. Rosetti, Dumitru Brătianu și Ștefan Golescu, precum și radicalul Scarlat Turnavitu și liberalul C. A. Crețulescu⁷⁵⁵.

Imediat după desemnarea forurilor de conducere, Adunările ad-hoc au înțeles că era necesar să-și exprime, cât mai categoric și mai repede, aderarea la programul unionist. La 7/ 19 octombrie 1857, moțiunea de mulțumiri către Puterile Garante⁷⁵⁶ a fost supusă Adunării ad-hoc de către C. Hurmuzaki⁷⁵⁷. M. Kogălniceanu a propus votarea unei declarații, în care să fie inserat faptul că Moldova se pronunța pentru: „Unirea Principatelor într-un singur stat sub numele de România”; prinț străin ereditar; neutralitatea Principatelor Române; puterea legiuitoare să fie exercitată de către o Adunare

⁷⁵¹ *Acte și documente*, 6/1, p. 34-36.

⁷⁵² *Idem*, 6/2, p. 1-2.

⁷⁵³ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 458.

⁷⁵⁴ *Acte și documente*, 6/1, p. 60-61; Dan Berindei, *Contribuții la istoricul Divanului ad-hoc din Moldova. Protocoalele lui Baragnon*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie”, Iași, X (1959), fasc. 1-2, p. 145.

⁷⁵⁵ *Acte și documente*, 6/2, p. 11.

⁷⁵⁶ *Idem*, 6/1, p. 62-63.

⁷⁵⁷ Dan Berindei, *Epoca Unirii*, p. 56.

obștească „în care să fie reprezentate toate interesele nației”⁷⁵⁸. Ca urmare a votului, 81 de deputați s-au exprimat *pentru*, iar *contra* s-au pronunțat Alecu Balș și episcopul locțiitor Hermeziu⁷⁵⁹. Așadar, Adunarea ad-hoc a Moldovei și-a exprimat, de la începutul activității sale, adeziunea la cauza Unirii.

Adunarea ad-hoc de la București a înțeles să dezbată imediat problema Unirii. Astfel, la 8/20 octombrie 1857, C.A. Crețulescu a propus o declarație care cuprindea adeziunea față de programa unionistă. În ziua următoare, a fost înmănat Adunării raportul Comisiei de urgență, care propunea deputaților să voteze „nedespărțit și numai în principiu cele patru puncturi din programa națională”⁷⁶⁰. Adunarea ad-hoc a adoptat raportul, urmând să fie elaborat, ulterior, un memorandum mai cuprinzător⁷⁶¹. În scopul elaborării acestui document, Adunarea și-a întrerupt activitatea până la 25 octombrie/6 noiembrie 1857, când au debutat lucrările cu privire la acest *Act dezvoltător votului Adunării ad-hoc de la 9/21 octombrie 1857*⁷⁶².

Adunările ad-hoc au exprimat voința poporului român în ceea ce privește constituirea statului român modern, având drept fundament unificarea Principatelor Române. Românii doreau ca ei înșiși să fie făuritorii propriilor lor destine, iar Puterile să fie „garantele” proceselor de reorganizare realizate de ei.

La București, au fost acceptate ideile radicalilor, care nu erau de acord să dezbată în detaliu problemele referitoare la

⁷⁵⁸ *Acte și documente*, 6/1, p. 63-68.

⁷⁵⁹ *Ibidem*, p. 79-80.

⁷⁶⁰ *Idem*, 6/2, p. 32.

⁷⁶¹ *Ibidem*, p. 43-44.

⁷⁶² Dan Berindei, *Epoca Unirii*, p. 58; *Idem*, *Problema agrară în dezbaterile Divanului ad-hoc și a Adunărilor Țării Românești (1857-1861)*, în „Studii”, nr. 1/1958, p. 33; Grigore Chiriță, *Probleme ale modernizării statului și societății românești în dezbaterile adunărilor ad-hoc*, în „Revista istorică”, tom I, nr. 1/1990, p. 10.

reorganizare, înaintea ratificării de către Puterile Garante a punctelor fundamentale ale mișcării unioniste.

În Moldova, Adunarea ad-hoc a dezbătut probleme de organizare internă⁷⁶³. În acest sens, la 10/22 octombrie 1857, D. Ralet a propus formarea unei comisii care „să comunice Adunării un proiect al propunerilor care i se vor părea cele mai importante în privirea interesului general”, după adoptare propunerile fiind înfățișate Comisiei de informare drept „bază a viitoarei organizații a Principatelor”⁷⁶⁴. La 15/27 octombrie 1857, Comisia a prezentat aspectele generale care trebuiau dezbătute⁷⁶⁵. Adunarea ad-hoc a Moldovei a dezbătut diverse probleme: separarea puterii legislative de cea executivă; egalitatea în fața legii; inviolabilitatea domiciliului; respectarea libertății individuale; responsabilitatea ministerială; libertatea cultelor; neatârnamarea bisericii Moldovei față de Patriarhia din Constantinopol; inamovibilitatea judecătorilor; instrucția gratuită și obligatorie în toate orașele și satele. La propunerea lui Mihail Kogălniceanu, în noiembrie 1857, au fost dezbătute o serie de probleme cu caracter general: emanciparea orașelor; constituirea comunelor; modalitatea de alcătuire, în viitor, a Adunărilor legiuitoare⁷⁶⁶. Dacă pentru majoritatea chestiunilor dezbătute, hotărârile au fost adoptate în unanimitate sau cu o mare majoritate de voturi, în chestiunea prin care se stabilea ca, în viitor Adunările legiuitoare să fie alcătuite „pe baze îndestul de largi și potrivite cu gradul culturii și aleasă încât în ea să fie reprezentate toate marile interese ale nației” majoritatea a fost ceva mai mică⁷⁶⁷.

Pentru țărani, „adunările ad-hoc au reprezentat tribune publice, unde și-au putut exprima cerințe, chiar dacă rezolvările

⁷⁶³ Vezi detalii la Valerian Popovici, *Probleme sociale în dezbaterile Divanului ad-hoc al Moldovei*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie”, X, (1959), fasc. 1-2, p. 1-35.

⁷⁶⁴ *Acte și documente*, 6/1, p. 82-84.

⁷⁶⁵ *Ibidem*, p. 87-88.

⁷⁶⁶ *Ibidem*, p. 267.

⁷⁶⁷ *Ibidem*, p. 299-300.

aveau să mai fie întârziate⁷⁶⁸. La 26 octombrie/7 noiembrie 1857, deputații țărani din Moldova au alcătuit o petiție în care se preciza: „căderea boierescului”; bătaia, birul să fie înlăturate și împrumutarea țăranilor „până la acoperirea a două treimi din moșie”⁷⁶⁹. Această petiție a fost dezbătută de Adunare la 18/30 decembrie 1857. Au avut loc discuții aprinse, ceea ce demonstra faptul că, în legătură cu rezolvarea uneia dintre problemele fundamentale ale noului stat național preconizat, existau anumite divergențe. Majoritatea comitetului proprietarilor mari au fost împotriva petiției. Deși s-a admis încetarea abuzurilor și desființarea clăcii, a fost respinsă ideea privind împrumutarea, acceptându-se ca țăranii să devină proprietari „prin bună înțelegere cu proprietarii pe ale căror moșii locuiesc”⁷⁷⁰. Minoritatea comitetului marilor proprietari s-a pronunțat pentru desființarea clăcii și statornicirea unor relații agrare „definitive” de către viitoarea Adunarea legiuitoare, fără a-și stabili însă o poziție precisă în problema împrumutării⁷⁷¹. C. Hurmuzaki cerea ca relațiile dintre cele două părți să fie rezolvate prin bună înțelegere de-a lungul următorilor doi ani, iar C. Negri și mai mulți deputați țărani s-au pronunțat pentru vânzarea pământurilor către săteni⁷⁷². Propunerile au fost supuse votului, toate fiind respinse. Adunarea ad-hoc a Moldovei a fost cea care a redactat documentul, al căror prevederi erau esențiale pentru viitoarea organizare constituțională a Principatelor Române. Astfel, erau reglementate atât drepturile individuale, cât și puterile în stat.

În Țara Românească, deputații țărani nu au abordat în mod direct problema agrară, dar au solicitat ca, în Adunările

⁷⁶⁸ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 462.

⁷⁶⁹ *Acte și documente*, 6/1, p. 342-346; Ion Ionașcu, *Textul original al petiției deputaților clăcași în Adunarea ad-hoc a Moldovei în 1857*, în „Revista Muzeelor”, București, III, nr. 3/1966, p. 199-202.

⁷⁷⁰ *Acte și documente*, 6/1, p. 349-359.

⁷⁷¹ Dan Berindei, *Epoca Unirii*, p. 64.

⁷⁷² *Ibidem*, p. 65.

legiuitoare următoare, această problemă să fie discutată cu participarea țăranilor. Astfel, în cadrul ședinței din 1/13 noiembrie 1857, deputatul Gh. Lupescu a propus un amendament în care se solicita, ca pe viitor „să fie și săteanul cu drept de alegător și ales”, iar Adunarea să fie formată din deputați „luați din toate stările de oameni ai țării”⁷⁷³. Deși, liberalii radicali s-au pronunțat, inițial, în favoarea acestui amendament, atunci când dreapta și centrul Adunării s-au opus categoric, ei nu l-au mai susținut pe G. Lupescu, obligându-i și pe alți deputați țărani la abandonarea amendamentului. La 7/19 decembrie 1857 a avut loc o altă intervenție a tuturor deputaților, cu excepția lui G. Lupescu, în care era prevăzut „dreptul de netăgăduit d-a lua parte la viitoarele adunări, care vor face Constituția țării și legiurile din năuntru”⁷⁷⁴.

În decembrie 1857, Adunarea ad-hoc a Moldovei a votat o moțiune în care se preciza faptul că, după acceptarea de către Puteri a Unirii, cele două Adunări ad-hoc urmau să se întrunească în scopul votării legii electorale⁷⁷⁵.

Instituirea unor organisme menite să asiste președintele de drept, mitropolitul, publicitatea dezbaterilor, constituirea unui birou ce reunea secretari și chestori, toate aceste elemente atestă existența unei autonomii administrative⁷⁷⁶.

Printr-un firman turcesc, cele două Adunări ad-hoc au fost dizolvate în decembrie 1857⁷⁷⁷. Astfel, problema Unirii și a viitoarei organizări a Principatelor Române rămânea, în continuare, în dezbaterea diplomației europene. După dizolvarea celor două Adunări ad-hoc, Comisia de informare a redactat un

⁷⁷³ *Acte și documente*, 6/2, p. 84-85; N. Adăniloiaie, *Țărănimea și Unirea*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 269-270.

⁷⁷⁴ Dan Berindei, *Epoca Unirii*, p. 66.

⁷⁷⁵ *Acte și documente*, 6/1, p. 1009-1010.

⁷⁷⁶ I. Vântu, G. G. Florescu, *Unirea Principatelor în lumina actelor fundamentale și constituționale*, București, Editura Științifică, 1965, p. 104-105.

⁷⁷⁷ *Acte și documente*, 7, p. 45-46.

amplu raport, pe care trebuia să-l prezinte Conferinței de la Paris, pe baza dezbaterilor celor două Adunări ad-hoc și a documentației proprii⁷⁷⁸. Plenul Comisiei a acceptat documentul la 26 martie/7 aprilie 1858⁷⁷⁹. El cuprindea, în prima parte, dorințele și aspirațiile exprimate de cele două Adunări ad-hoc și observațiile făcute de comisari⁷⁸⁰, iar în cea de-a doua, Comisia arăta rezultatele propriilor sale constatări, la care comisarii adăugau propunerile lor. În partea finală erau indicate reformele, asupra cărora exista o majoritate de păreri: egalitatea în fața legii; abolirea privilegiilor; revizuirea relațiilor agrare; dezvoltarea instituțiilor municipale; reorganizarea Ministerului de Interne; separarea puterii judiciare de cea executivă; îmbunătățirea învățământului; dezvoltarea căilor de comunicație⁷⁸¹.

Activitatea desfășurată de Adunările ad-hoc a scos în evidență unanimitatea dorinței cu privire la unitatea statală și, totodată, părerea favorabilă a majorității, de realizare a acestei unități în interiorul unui stat modern⁷⁸². În ciuda faptului că și-au desfășurat lucrările într-un interval de timp relativ scurt, Adunările ad-hoc au dezbătut și soluționat o serie de probleme cu care se confrunta societatea românească.

c. Convenția de Pace de la Paris (1858)

Pentru Principatele Române, un moment de o importanță majoră a fost adoptarea, în octombrie 1857, de către Adunările ad-hoc, a programului unionist, identic în ceea ce privea

⁷⁷⁸ Idem, 6/2, p. 541 și urm.

⁷⁷⁹ *Ibidem*, p. 558.

⁷⁸⁰ *Ibidem*, p. 559 și urm.

⁷⁸¹ *Ibidem*, p. 672.

⁷⁸² Dan Berindei, *Semnificația formării statului național român*, în „Revista de istorie”, tom 32, nr. 1/1979, p. 27.

conținutul⁷⁸³. Prevăzând năzuința de Unire a Principatelor, programul a indicat, totodată, organizarea constituțională modernă de nuanță occidentală, pe care trebuia clădit noul stat și reformele moderne ce urmau a fi inserate.

La 10/22 mai 1858 a debutat, la Paris, activitatea Conferinței Puterilor Garante, consacrată problemei românești⁷⁸⁴. Lucrările s-au prelungit până la 7/19 august 1858⁷⁸⁵. Conte Walewski, în calitate de președinte, a propus Unirea celor două țări, dar această propunere era mai mult formală. Fundamentul discuției l-a constituit un document-sinteză, elaborat de către diplomații francezi, prin care se respingea propunerea de a se lucra pe baza textului cuprins în Regulamentul Organic. În cursul lucrărilor, Hubner, reprezentantul Austriei, a fost împotriva denumirii de „Principatele Unite”, precum și împotriva instituirii Comisiei Centrale.

Act internațional, menit să stabilească statutul intern și internațional al Principatelor Române, Convenția de la Paris din 7/19 august 1858⁷⁸⁶, a creat cadrul constituțional la nivelul

⁷⁸³ Grigore Chiriță, *Unirea Principatelor, edificarea statului modern în perspectiva dezvoltării națiunii române (1856-1866) (I)*, în „Revista de istorie”, tom 40, nr. 1/1987, p. 9 (în continuare, se va cita: Grigore Chiriță, *Unirea Principatelor*).

⁷⁸⁴ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 464.

⁷⁸⁵ *Acte și documente*, 7, p. 267-316.

⁷⁸⁶ Pentru analiza dispozițiilor Convenției de la Paris a se vedea: *Convențiune pentru organizarea definitivă a Principatelor-Unite-Române*, București, 1864; *Acte și documente*, 7, p. 306-314; D. A. Sturdza, *Însemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României*, VI. *Anul 1858. Adunarea electivă din Iași*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, tom XXXIV, București, 1911, p. 5-13; P. Negulescu, *Curs de drept constituțional*, 1927, p. 189-205; Alexandru Văleanu, *Controlul constituționalității legilor în dreptul român și comparat*, București, 1936, p. 90-91; Dan Berindei, *Din începuturile diplomației*, p. 134-137; E. Focșeneanu, *Istoria constituțională a României. 1859-1991*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 19-20; Apostol Stan, *Putere politică și democrație în România 1859-1918*, București, Editura Albatros, 1995, p. 9-12 (în continuare, se va cita: Apostol Stan, *Putere politică și democrație*);

căruia erau stabilite atât libertățile individuale, cât și sistemul reprezentativ și regulile responsabilității ministeriale. Deși nu era o Constituție în sens formal, era statuat un set proceduri și era stabilită relația dintre ramurile guvernământului într-o modalitate diferită de cea regulamentară. Textul acestui act internațional era, de fapt, urmarea acordului de la Osborne și „constitua un compromis față de dorința și voința de Unire a românilor”⁷⁸⁷. Erau detaliate unele articole din Tratatul de la Paris, care se refereau la Moldova și Țara Românească, dar erau introduse și unele prevederi, care erau rezultatul constatărilor Comisiei de informare sau al lucrărilor Adunărilor ad-hoc. Erau înscrise o serie de libertăți individuale identificabile în dorințele votate în Adunărilor ad-hoc.

A fost stabilită procedura instituțional-politică prin care a luat naștere, pentru prima dată, statul de drept. Astfel, a fost îndepărtată forma de guvernare absolutistă, impusă prin acordurile dintre Rusia și Turcia. Era statuat principiul modern de guvernare, prin separarea puterilor statului, principiu care a fost prevăzut pentru prima dată în Principatele Române în anul 1831, însă, ulterior acestei date, a fost abrogat. Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei, având însușirile a două state confederate, trebuiau să aibă doi domni și două Adunări Elective.

Puterea executivă era încredințată domnitorului. Acesta, în fiecare Principat, era ales pe viață de către Adunarea Electivă⁷⁸⁸. Calitatea de domnitor era condiționată de: cetățenia de moldo-muntean; împlinirea vârstei de 35 ani; un venit de 3.000 de ducați; exercitarea unor funcții publice, inclusiv de a

Gh. Tătărescu, *Regimul electoral și parlamentar în România*, ediția a II-a, București, Editura Pro, 2004, p. 24-26; Sorin Radu, *Modernizarea sistemului electoral din România (1866-1937)*, Iași, Editura Institutul European, 2005, p. 17; Gh. Gheorghe, *Separarea puterilor în stat*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 226-231; Dan Berindei, *Evoluția istorică*, p. 32-33.

⁷⁸⁷ C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, Editura Științifică, 1966, p. 43.

⁷⁸⁸ *Acte și documente*, 7, p. 309.

fi membru al Adunărilor, timp de 10 ani⁷⁸⁹. În caz de vacanță a tronului, sarcinile lui erau preluate provizoriu de către Consiliul de Miniștri, deferindu-i-se administrarea afacerilor publice curente și instituirea într-un termen scurt a Adunării Elective, care numea un alt șef al statului⁷⁹⁰. Domnul guverna ajutat de miniștri, pe care îi și desemna. El avea drept atribuții: grațierea și comutarea pedepsei în cazuri de crime; pregătirea legilor Principatului, de interes special, și a bugetelor, pe care le supunea Adunării; desemnarea funcționarilor administrației publice și stabilirea condițiilor pentru executarea legilor. Lista civilă a domnului era votată de Adunare, o singură dată. Actele domnului erau contrasemnate de miniștrii de resort, care răspundeau de încălcarea legilor în fața Înaltei Curți de Justiție și Casație. Punerea sub urmărire a miniștrilor era condiționată de votul a două treimi dintre deputații prezenți⁷⁹¹.

Puterea legislativă era exercitată colectiv de către domn, Adunarea Electivă din țara respectivă și Comisia Centrală de la Focșani, nou instituită, comună celor două Principate. Domnul pregătea legile de interes special, care erau dezbătute și votate de către Adunarea Electivă. Legile, care prezentau un interes comun pentru Principatele Române, erau pregătite de către Comisia Centrală și votate în cele două corpuri legislative⁷⁹².

Adunarea Electivă, aleasă pe 7 ani, era convocată de către domn și reunită în fiecare an, în prima duminică a lunii

⁷⁸⁹ Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, vol. I *Carol I*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 18 (în continuare, se va cita: Ioan Scurtu, *Istoria românilor*); Grigore Chiriță, *De la domnia pământească la dinastia de Hohenzollern (1859-1866). Prerogativele și însemnătatea domniei în edificarea statului român modern (I)*, în „Revista istorică”, nr. 7-8/1994, p. 735.

⁷⁹⁰ *Acte și documente*, 7, București, 1892, p. 308.

⁷⁹¹ *Ibidem*, p. 309; Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 10.

⁷⁹² *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare*, p. 90; *** *Istoria dreptului românesc*, vol. II/I, p. 143.

decembrie⁷⁹³. Durata unei sesiuni ordinare era de trei luni, domnul având dreptul de prelungire al timpului deliberărilor. În caz de dizolvare a Adunării, el era obligat să convoace o nouă Adunare. Membrii cu drepturi depline ai Adunării erau: mitropolitul și episcopii diocesani, primului acordându-i-se și președinția. Dezbaterile erau publice. Adunarea adopta proiectele de legi, inclusiv bugetele trimise de domn, având dreptul de amendare, cu excepția reglementărilor de interes comun. Pe durata sesiunii, deputații beneficiau de imunitate, neputând fi arestați, cu excepția cazurilor de flagrant delict, după o prealabilă autorizare a Adunării⁷⁹⁴. În fiecare Principat, Adunarea Electivă era formată din membri aleși pe districte și orașe de către cetățenii divizați în electori primari sau direcți. Condițiile care trebuiau îndeplinite pentru a fi deputat erau⁷⁹⁵: cetățenia de moldo-muntean, 25 de ani împliniți și religia creștină. Nu se bucurau de dreptul de a fi electori⁷⁹⁶: interzișii; falișii; sudii și cei condamnați la pedepse infamante. Calitatea de eligibil era acordată oricărui locuitor născut sau naturalizat în Principatele Unite, care avea 30 de ani și un venit de 400 de ducați. Numirea membrilor Adunărilor Elective avea loc mediat, de către electorii primari, câte un deputat de județ, sau direct, câte doi delegați. Din fiecare oraș era desemnat câte un deputat. Excepție făceau orașele Iași și București, care numeau câte trei deputați. Alegerile se desfășurau prin vot secret și prin majoritatea de sufragii exprimate. Adunarea Electivă era organul competent pentru verificarea operațiilor electorale⁷⁹⁷.

Comisia Centrală era alcătuită din 16 membri. Dintre aceștia, 8 erau munteni și 8 moldoveni⁷⁹⁸, jumătate din numărul

⁷⁹³ *Acte și documente*, 7, p. 310; Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 10.

⁷⁹⁴ *Acte și documente*, 7, p. 316.

⁷⁹⁵ Sorin Radu, *op. cit.*, p. 17.

⁷⁹⁶ Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 11.

⁷⁹⁷ *Ibidem*.

⁷⁹⁸ *Acte și documente*, 7, p. 311.

stabilit pentru fiecare provincie erau numiți de către domn, iar cealaltă jumătate de către deputați. Astfel, Comisia Centrală de la Focșani avea un „caracter hibrid”⁷⁹⁹, și îndeplinea atribuții executive și legislative. Ea își desfășura activitatea permanent. Durata funcțiilor membrilor ei depindea de longevitatea Adunărilor Elective. Dacă mandatul membrilor Adunărilor Elective expira simultan, Comisia Centrală era reînnoită în totalitate sau parțial, în funcție de soarta Adunării în una dintre provincii⁸⁰⁰. Comisia Centrală avea următoarele atribuții: supraveghea respectarea dispozițiilor care prevedeau organizarea Principatelor Române; propunea îmbunătățiri în administrație; dezbătea proiecte de legi comune propuse de domn; sancționa legile de interes special cu privire la compatibilitatea cu dispozițiile constitutive ale noii organizări⁸⁰¹. La 4 decembrie 1861, Comisia Centrală a fost suspendată, iar la 12 februarie 1862 și-a încetat activitatea.

Puterea judecătorească se exercita în numele domnului de către magistrații numiți de el. Se statua principiul inamovibilității judecătorilor⁸⁰², iar o lege specială urma să stabilească condițiile de admitere și de avansare.

Deși responsabilitatea politică a miniștrilor nu era prevăzută, orice act al domnului urma să fie contrasemnat de miniștrii competenți. Totodată, conform art. 15, miniștrii vinovați de încălcarea legilor erau judecați de către Înalta Curte de Justiție și de Casație. Acțiunea era pusă în mișcare de către domn sau de către Adunarea Electivă, cu o majoritate de două

⁷⁹⁹ Tudor Drăganu, *Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar în România până în 1916*, Cluj, Editura Dacia, 1991, p. 104.

⁸⁰⁰ *Acte și documente*, 7, p. 311.

⁸⁰¹ *Ibidem*, p. 312; Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 12.

⁸⁰² *Acte și documente*, 7, p. 308; Andrei Rădulescu, *Organizarea statului în timpul domniei lui Cuza-Vodă*, București, 1932, p. 14-15 (în continuare, se va cita: Andrei Rădulescu, *Organizarea statului*).

treimi. În dreptul românesc, răspunderea penală a miniștrilor era recunoscută, pentru prima dată, într-un act internațional⁸⁰³.

Domnul, în calitate de comandant al armatei din cele două Principate, îi numea pe inspectorii generali, iar în caz de reunire în tabere a oștirii, îl desemna pe comandantul-șef al acesteia⁸⁰⁴.

Conferința de la Paris din anul 1858 a statuat Unirea simbolică a celor două Principate Române, acestea având, de fapt, o existență separată prin domn, Guvern și Adunare⁸⁰⁵. Convenția statua îndepărtarea Vechiului Regim și introducerea, pentru prima dată în Principatele Române, a principiului egalității în fața legii. Organele comune pentru cele două Principate nu îndeplineau dorințele exprimate în divanele ad-hoc.

Statuând un cens ridicat pentru alegătorii viitoarelor Adunări electivă și legislative, un sistem electoral diferit de cel aplicat în anul 1857, Convenția de la Paris nu a respectat dorința instituirii forurilor legislative prin reprezentarea tuturor intereselor țării. A fost creat prilejul favorabil pentru marea boierime de a domina și controla politic Adunarea, de a se opune oricărei inițiative de îmbunătățire a situației țărănimii⁸⁰⁶. Astfel, „Convenția de la Paris, act heteroclit și hibrid, cu elemente pozitive și negative înmănunchiate, n-a fost statutul fundamental pe care românii îl așteptau⁸⁰⁷”. Convenția de la Paris, finalul unui consens, cu toate că a fost o operă de

⁸⁰³ Radu Carp, Ioan Stanomir, Laurențiu Vlad, *op. cit.*, p. 167.

⁸⁰⁴ *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conștiința europeană. Documente externe*, vol. I, București, Editura Științifică și Pedagogică, 1984, p. 274-289.

⁸⁰⁵ Grigore Chiriță, *Unirea Principatelor*, p. 9.

⁸⁰⁶ Idem, *Condiția politică a țărănimii în epoca Unirii. Contribuția ei la crearea României moderne (1856-1866)* (I), în „Revista de istorie”, tom 37, nr. 1/1984, p. 25.

⁸⁰⁷ Dan Berindei, *Trăsături definitorii ale începuturilor procesului de constituire a statului român modern*, în „Revista de istorie”, tom 37, nr. 1/1984, p. 6.

compromis⁸⁰⁸, a deschis calea națiunii române către înfăptuirea României moderne.

În prima parte a domniei lui Alexandru Ioan Cuza⁸⁰⁹, la București și Iași au funcționat, în paralel, două Adunări și, totodată, și-a desfășurat lucrările Comisia Centrală de la Focșani. În cadrul Conferinței de la Constantinopol, din septembrie 1861⁸¹⁰, idealul românilor, cu privire la trecerea de la unirea personală la cea reală, a fost îndeplinit. Din ianuarie 1862, și-a desfășurat activitatea o singură Adunare a Principatelor Unite. Comisia Centrală de la Focșani și-a încetat lucrările.

În noile condiții, s-a ivit o stare conflictuală între domnitor și o Adunare formată dintr-o majoritate conservatoare, potrivnică procesului de reforme⁸¹¹. Urmarea imediată a fost lovitura de stat din 2/14 mai 1864, când a fost schimbat sistemul reprezentativ și electoral, și a fost instituit Senatul.

d. Proiectul de Constituție al Comisiei Centrale de la Focșani (1859)

Instituită prin stipulațiile Convenției de Pace de la Paris, din 7/19 august 1858, ca organism comun al Moldovei și Țării Românești, Comisia Centrală de la Focșani a reunit reprezentanții celor două Principate, având atribuțiile pe care Constituția

⁸⁰⁸ Idem, *Semnificația formării statului național român*, p. 27.

⁸⁰⁹ A se vedea: A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, Iași, 1903, p. 32-59; C. C. Giurescu, *Bucureștii și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, Editura Academiei Române, 1960, p. 347-386; N. Corivan, *Alegerea ca domn a lui Al. I. Cuza*, în vol. *Cuza Vodă. In memoriam*, Iași, Editura Junimea, 1973, p. 101-110.

⁸¹⁰ Dan Berindei, *Evoluția istorică*, p. 33.

⁸¹¹ *Ibidem*.

Franței, din acea perioadă, le atribuiseră Consiliului de Stat și Senatului⁸¹².

Comisia Centrală, ca organism cu drept de legiferare⁸¹³, a elaborat un proiect de lege, care prevedea crearea unui Consiliu de Stat, asemănător, în privința competențelor, cu cel instituit de Alexandru Ioan Cuza, în anul 1864. Comisia Centrală avea sarcina de a pregăti legile de interes comun pentru ambele Principate. Astfel, potrivit art. 34 al Convenției de Pace la Paris, din anul 1858, intrau în această categorie toate acele legi „care au de obiect unitatea legislației, înființarea, menținerea sau îmbunătățirea unirii vămile, a poștelor și telegrafului, fixarea prețului monetar și deosebitele materii de folos public comun ambelor Principate”. Totodată, în art. 35 al aceleiași Convenții se stipula că: „Odată înființată, Comisia Centrală va trebui să se ocupe special a codifica legile în ființă, punându-le în armonie cu actul constitutiv al noii organizații”. Comisia Centrală urma să modifice Regulamentele Organice, Codul civil, Codul criminal, Codul de comerț și de procedură, astfel încât în Principatele Române să rămână în vigoare „unul și același trup de legislație”.

Prima sesiune a Comisiei Centrale a debutat la Focșani, la 10 mai 1859, sub președinția lui Apostol Arsachi. Secretari au fost desemnați: Mihail Kogălniceanu și Grigore Arghiropol⁸¹⁴. În Mesajul Domnitorului, citit de către Constantin A. Crețulescu, se arăta că această Comisie avea drept atribuție realizarea Unirii⁸¹⁵. La lucrările primei sesiuni au participat 16 membri⁸¹⁶.

⁸¹² C.C. Angelescu, *Comisia Centrală de la Focșani (1859-1862)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, XVI, 1979, p. 239.

⁸¹³ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 319.

⁸¹⁴ „Protocoalele Comisiei Centrale a Principatelor Unite”, Focșani, sesiunea I, Protocolul I (10 mai 1859), p. 1.

⁸¹⁵ Dintre acești membri, 8 erau conservatori: Apostol Arsachi, C.N. Brăiloiu, Ion Em. Florescu, Constantin Filipescu, Răducanu Rosetti, Grigore M. Sturdza, Petre Rosetti-Bălănescu și Ioan Sturdza, iar 6 erau

Președinte al primei sesiuni a Comisiei Centrale a fost ales Răducanu Rosetti⁸¹⁷. Vicepreședinte a fost desemnat Ion Em. Florescu⁸¹⁸, iar secretari Alecu Grigoriu și Ioan Sturdza⁸¹⁹.

După elaborarea regulamentului interior, alegerea biroului și votarea răspunsului la Mesajul domnesc citit la deschiderea sesiunii, Comisia Centrală și-a început activitatea legislativă, scop în care fusese instituită.

La 8 iulie 1859, proiectul de Constituție, elaborat de către un Comitet format din: Grigore M. Sturdza, C. N. Brăiloiu, Ion Em. Florescu, Apostol Arsachi, Christian Tell, a fost depus spre dezbateră Comisiei Centrale. Era însoțit de un scurt raport, care cuprindea prevederi legate atât de desăvârșirea Unirii, care urma să fie realizată prin fuzionarea ministerelor și a Adunărilor Elective, cât și de argumentarea deciziei Comitetului de a stabili capitala Principatelor-Unite la București⁸²⁰.

La 14 iulie 1859 a început discuția generală a articolelor prevăzute în proiectul de Constituție. Ședința a fost deschisă de către Grigore M. Sturdza, care a citit moțiunea pentru Unire, votată de Adunarea Electivă a Moldovei, la 24 martie 1859⁸²¹. Cu acest prilej, Ioan Sturdza a afirmat că nu era nevoie să se elaboreze un proiect de Constituție, ci era suficient să se comple-

„liberali”: Mihail Kogălniceanu, Vasile Mălinescu, Ludovic Steege, Ștefan Golescu, Grigore Arghiropol și Evghenie Predescu. Din comisie mai făceau parte: Christian Tell și Alecu Grigoriu.

⁸¹⁶ C. C. Angelescu, *Proiectul de constituție din 1859 al Comisiei Centrale de la Focșani*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, XVII, 1980, p. 363 (în continuare, se va cita: C. C. Angelescu, *Proiectul de constituție din 1859*).

⁸¹⁷ „Protocoalele Comisiei Centrale a Principatelor Unite”, Focșani, sesiunea I, Protocolul IX (29 mai 1859), p. 14.

⁸¹⁸ *Ibidem*, p. 14.

⁸¹⁹ *Ibidem*.

⁸²⁰ Idem, Protocolul XXIV (8 iulie 1859), p. 1-2.

⁸²¹ Idem, Protocolul XXVI (14 iulie 1859), p. 5.

teze omisiunile din Convenția de Pace la Paris⁸²². Dezbaterile au fost suspendate pentru 11 zile, timp în care au avut loc negocieri între cele două grupări ale Comisiei Centrale⁸²³.

La reluarea deliberărilor asupra proiectului de Constituție, discuția generală s-a purtat în legătură cu problemele Unirii și cu cea a prințului străin. În cadrul ședinței din 31 iulie 1859, M. Kogălniceanu a arătat că Unirea Moldovei și a Țării Românești putea fi realizată cu ajutorul Comisiei Centrale, prin fuzionarea ministerelor și a Camerelor. Dreptul de a decide momentul în care acest articol intra în vigoare aparținea Domnitorului și Corpurilor legiuitoare. Cu privire la aducerea pe tronul Principatelor Române a unui domnitor străin, M. Kogălniceanu a afirmat că Marile Puteri europene priveau acest lucru cu un deosebit interes. Pentru a se realiza „Unirea deplină și nedespărțită a Principatelor”, în proiectul de Constituție al Comisiei Centrale trebuiau incluse principiile legilor organice.

În cadrul discuției pe articole, care a ținut două luni, M. Kogălniceanu a intervenit în mod repetat, propunând amendamente, care, în cea mai mare parte au fost adoptate. În primele trei articole, care au fost acceptate fără împotrivire⁸²⁴, se prevedea faptul că Moldova și Țara Românească formează un singur stat, purtând denumirea de „Principatele-Unite ale României”. În articolele următoare se menționa că: „Toți românii din Principatele-Unite sînt egali înaintea legii, înaintea dărilor, înaintea conscripțiunii și deopotrivă primiți în funcțiunile statului”⁸²⁵. Totodată, s-a prevăzut: libertatea individuală; desființarea privilegiilor; libertatea religioasă; libertatea de circulație și de strămutare a domiciliului, cu excepția cazurilor

⁸²² *Ibidem.*

⁸²³ Idem, Protocolul XXVIII (17 iulie 1859), p. 1.

⁸²⁴ *Ibidem*, p. 15-16.

⁸²⁵ Idem, Protocolul XXXVI (1 august 1859), p. 4.

reglementate de lege⁸²⁶; libertatea de exprimare; obligativitatea și gratuitatea învățământului primar⁸²⁷.

Aprige controverse au avut loc în legătură cu garantarea dreptului de proprietate. M. Kogălniceanu a propus următorul amendament: „Nimeni nu poate fi expropriat decât pentru cauză de interes public și cu despăgubire dreaptă și prealabilă”. Apostol Arsachi a susținut îngrădirea exproprierii pentru cauză de utilitate publică, pentru a nu depinde de puterea discreționară a organelor administrative. Astfel, era necesară elaborarea unei legi speciale, care să limiteze cazurile de „interes public”, să stabilească procedura exproprierii și modalitățile despăgubirii⁸²⁸. C. N. Brăiloiu a afirmat că, dacă acest principiu era înscris în proiectul de Constituție, intervenea amestecul statului în drepturile particularilor. El considera necesar să se insereze în Constituție noțiunea termenului de „expropriere”. La rândul său, Christian Tell arăta că moșierii nu erau proprietari absoluți, ci coproprietari, și cerea împrumutarea țăranilor, prin despăgubire. La finalul discuțiilor cu privire la această problemă, a fost adoptat în unanimitate subamendamentul propus de Christian în care se menționa că: „Nimeni nu poate fi expropriat decât pentru o cauză de interes public și printr-o dreaptă și prealabilă despăgubire. O lege specială va hotărî fiecare caz de expropriațiune”⁸²⁹. Totodată, la propunerea lui Evghenie Predescu, s-a prevăzut și faptul că „proprietatea de orice natură este inviolabilă”⁸³⁰.

Un alt subiect amplu dezbătut a fost cel referitor la introducerea sancțiunii pedepsei cu moartea. M. Kogălniceanu a propus un amendament prin care această pedeapsă nu putea fi introdusă. Pe de altă parte, Christian Tell, Ion Em. Florescu și

⁸²⁶ Idem, Protocolul XLI (20 august 1859), p. 3.

⁸²⁷ Idem, Protocolul L (4 sept. 1859), p. 1.

⁸²⁸ Idem, Protocolul XLI (20 august 1859), p. 10-11.

⁸²⁹ Idem, Protocolul XLI (20 august 1859), p. 16.

⁸³⁰ Idem, Protocolul XLIII (24 august 1859), p. 7-8.

Grigore M. Sturdza au propus ca această sancțiune să fie aplicată pentru infracțiunile prevăzute de Codul penal militar⁸³¹. Într-un final, s-a prevăzut abolirea pedepsei cu moartea, cu excepția cazurilor stabilite în Codul penal militar.

În ceea ce privește responsabilitatea funcționarilor publici, s-a statuat că, cei vătămați prin asemenea acte, îi puteau chema în judecată pe funcționarii publici vinovați, fără a fi necesară o autorizație specială. Excepție de la regulă făceau miniștrii, cărora li se aplicau dispoziții speciale.

Cu privire la puterile statului s-a prevăzut atât principiul colaborării dintre cele trei puteri, dar și cel al controlului reciproc.

Puterea executivă era atribuită domnului și era exercitată cu ajutorul miniștrilor, sub controlul Adunării Deputaților. Astfel „puterea constituțională domnească este încredințată Măriei Sale Domnului Alecsandru Ioan I, alesul cu voturile Adunărilor din 5 și 24 ianuarie 1859”⁸³². Domnul avea dreptul de a conferi decorații și de a încheia tratate de comerț, de navigație și alte asemenea tratate. Ele urmau să fie puse în aplicare după ce erau aprobate de către Adunarea Deputaților și de către Comisia Centrală. Actele domnitorului urmau să fie contrasemnate de către miniștrii competenți. Activitatea desfășurată de către miniștri, era supusă controlului Camerei, ei fiind trimiși în judecată printr-un vot al acesteia, cu o majoritate de două treimi. Miniștrii, pentru faptele săvârșite în exercițiul funcțiunii, erau judecați de către Curtea de Casație. Pentru celelalte infracțiuni, ei erau judecați de către instanțele ordinare.

Potrivit art. 32, *puterea legislativă*⁸³³ era exercitată, în mod colectiv, de către domn, Adunarea Generală și Comisia Centrală.

⁸³¹ Idem, Protocolul XLIII (24 august 1859), p. 9.

⁸³² Idem, Protocolul LV (15 sept 1859), p. 1-3.

⁸³³ C. C. Angelescu, *Proiectul de constituție din 1859*, p. 379.

Adunarea Generală⁸³⁴ era formată din deputați aleși și deputați de drept. Deputații aleși erau desemnați de districte și orașe pe termen de șapte ani (art. 52 și art. 53). Deputații se bucurau de privilegiul inviolabilității și cel al neresponsabilității. Adunarea Generală era convocată de către domn, în fiecare an, în sesiune ordinară. În caz de necesitate, această sesiune ordinară era prelungită de șeful statului. El putea suspenda lucrările Adunării Generale numai o dată în cursul sesiunii și pentru un termen care nu trebuia să fie mai mare de o lună. Exista și dreptul la a doua prorogare în timpul sesiunii Camerei, dar era necesar consimțământul acesteia (art. 42). Domnul putea convoca Adunarea Generală în sesiune extraordinară ori de câte ori era necesar. Durata sesiunii extraordinare nu era limitată. Domnul avea dreptul să dizolve oricând Adunarea Generală, pe parcursul celor 7 ani. În această situație, el avea și obligația de a proceda la alegeri generale, astfel încât, noua Adunare să se întrunească, cel mai târziu la trei luni după dizolvarea Camerei precedente. Dacă în termen de trei luni de la dizolvare o nouă Cameră nu era întrunită, actul dizolvării devenea nul, membrii Camerei se întruneau și formau „legala reprezentare a țării” (art. 61 alin. 2). Adunarea Generală avea următoarele atribuții: acorda străinilor aceleași drepturi ca și românilor; examina proiectele de legi care-i erau prezentate de către domn sau Comisia Centrală, având dreptul de a le adopta, modifica sau respinge (art. 70); controla activitatea miniștrilor; trimitea în judecată pe miniștrii vinovați de nerespectarea legilor sau de „risipă a banilor publici” (art. 48); vota anual bugetul statului; acorda pensii și gratificații (art. 124); cerceta petițiile primite de la particulari, având dreptul de a cere ministrului competent explicații sau a-i trimite petiția în scopul luării măsurilor legale (art. 77); desemna opt membri ai Comisiei Centrale; înmâna domnului o listă cu persoane, dintre care erau aleși de către domn membrii

⁸³⁴ *Ibidem.*

Curții de Control; desemna mitropoliții și pe episcopii eparhioți; alegea noul domnitor atunci când tronul devenea vacant; beneficia de dreptul de a lua inițiativa revizuirii totale sau parțiale a Constituției.

Comisia Centrală⁸³⁵ soluționa conflictele dintre organele administrative și instanțele judiciare, precum și pe cele dintre consiliile ținutale, municipale sau comunale, pe de o parte, și administrația centrală sau tribunalele judecătorești, pe de altă parte (art. 92). Comisia Centrală era formată, în continuare, din 16 membri, dintre care 8 erau desemnați de către Adunarea Generală, iar ceilalți 8 de către domn, dintre foștii sau actualii înalți demnitari ai statului. Ședințele erau secrete (art. 84 alin 1). Comisia Centrală avea și alte sarcini, printre care: veghea la respectarea Constituției; îl informa pe domn cu privire la abuzurile autorităților administrative și prezenta propuneri referitoare la îmbunătățirea organizării sau a funcționării serviciilor publice; participa la opera de legiferare, având drept de inițiativă a legilor, alături de domn (art. 33). Astfel, Comisia Centrală elabora proiectele de legi necesare, aceste proiecte fiind supuse deliberării Adunării Deputaților, prin mijlocirea domnului (art. 93 alin 2). În cazul în care era modificat, proiectul de lege era înapoiat Comisiei Centrale. Aceasta se pronunța pentru menținerea sau înlăturarea amendamentelor introduse, putând stabili și un text nou. În aceste condiții, proiectul de lege era trimis pentru a doua oară Camerei, care trebuia să-l adopte sau să-l respingă în întregime (art. 94). După ce fusese întocmit de către Comisia Centrală și votat de către Adunarea Generală, proiectul de lege era prezentat domnului, care-l sancționa și promulga. Domnitorul avea dreptul să refuze sancțiunea sa, fără a fi obligat să-și motiveze refuzul. Proiectele de legi, pornite din inițiativa domnului și redactate de către miniștrii săi, erau votate de către Cameră și apoi transmise Comisiei Centrale. Ele erau

⁸³⁵ *Ibidem*, p. 381.

sanctionate numai dacă Comisia Centrală atesta că nu erau contrare prevederilor Constituției. Spre deosebire de prevederile Convenției de la Paris, domnul și Comisia Centrală aveau drept de inițiativă legiuitoare, fără să fie prevăzută nici o restricție. Dacă în Convenția de Pace de la Paris se statuase că amendamentele identice, adoptate de Adunările Elective din București și Iași la un proiect de lege, trebuiau acceptate și de către Comisia Centrală, proiectul de Constituție din 1859, prevăzând ca o singură Adunare Generală să se întrunească la București, a hotărât că amendamentele votate de această Adunare nu erau obligatorii pentru Comisia Centrală.

Cu privire la *puterea judecătorească*⁸³⁶ s-a prevăzut: dreptul de disciplină al Curții de Casație asupra membrilor Curților de Apel și ai tribunalelor (art. 103 alin. 1); incompatibilitatea între funcția de judecător și orice altă funcție publică salariată, cu excepția celei de profesor; inamovibilitatea judecătorilor. Referitor la inamovibilitatea judecătorilor s-a stabilit că numai membrii Curții de Casație erau inamovibili chiar de la înființarea acestei jurisdicții. Inamovibilitatea membrilor celorlalte instanțe urma să fie acordată la data hotărâtă de către Curtea de Casație și Comisia Centrală (art. 101 alin. 1). Era instituit principiul conform căruia o jurisdicție era înființată printr-o lege. Se constituia o singură Curte de Casație (art. 99) și se prevedea înființarea Curților cu juri. Tribunalele militare aveau competența să judece infracțiunile comise de militari, referitoare la disciplină.

În ce privește actele administrative ilegale, s-a statuat ca instanțele judecătorești să aibă numai dreptul de a refuza executarea lor⁸³⁷. Totodată, instituțiile ținutale, municipale și comunale urmau să fie organizate conform principiului administrării lor prin consilii direct alese de corpul electoral.

⁸³⁶ *Ibidem.*

⁸³⁷ „Protocoalele Comisiei Centrale a Principatelor Unite”, Focșani, sesiunea I, Protocolul LX (24 septembrie 1859), p. 10.

Referitor la *finanțe*⁸³⁸, se preciza că impozitul era stabilit numai prin lege. În scopul încasării dărilor directe, în fiecare an se impunea autorizarea, de către legiuitor, a perceperii lor. În cazul impozitelor indirecte, se prevedea acordarea încuviințării încasării de către legiuitor, o dată la 6 ani. Bugetul cheltuielilor și veniturilor se stabilea anual. Intra în vigoare după ce era votat de către Adunarea Generală, Comisia Centrală și sancționat de către domn. Comisia Centrală avea sarcina de a supraveghea ca bugetul general al statului să fie stabilit conform stipulațiilor din Constituție. Dacă bugetul nu era votat la timp, se prelungea, pentru o perioadă de doi ani, bugetul exercițiului precedent (art. 119 alin 2). Se înființa și Curtea de Control, instanță judecătorească care avea competență de a-i judeca pe contabili, deciziile ei fiind supuse recursului la Curtea de Casație.

Se prevedea, de asemenea, că proprietățile mănăstirilor închinată și neînchinată, ale schiturilor și cele ale „bisericilor catedrale” vor fi administrate de către Ministerul Cultelor. Veniturile și cheltuielile erau prevăzute în bugetul general al statului. Numărul mănăstirilor din fiecare eparhie urma să fi stabilit printr-o lege specială.

Cu privire la *organizarea armatei* s-a prevăzut că durata serviciului activ era de 6 ani, după care ostașii treceau în rezervă timp de 18 ani. Pe timp de pace, armata putea fi folosită și la lucrări de utilitate publică.

Procedura de revizuire a Constituției cuprindea 2 etape⁸³⁹. În prima etapă, era citită, în ședințe publice declarația Adunării Deputaților, de trei ori, la intervale de câte 15 zile. Dacă propunerea de revizuire era votată de către Cameră cu o majoritate de două treimi, ea era supusă Comisiei Centrale și în urma aprobării era prezentată șefului statului. Ca urmare a aprobării domnitorului, Camera era dizolvată și avea loc

⁸³⁸ C. C. Angelescu, *Proiectul de constituție din 1859*, p. 384.

⁸³⁹ „Protocoalele Comisiei Centrale a Principatelor Unite”, Focșani, sesiunea I, Protocolul LXV (1 octombrie 1859), p. 7.

alegeri generale în termen de trei luni. În cea de-a doua etapă, corpul electoral, alegându-i pe membrii noii Adunări, se pronunța asupra proiectatei reforme constituționale. Camera aleasă putea modifica textele Constituției, pe care le indicase Adunarea precedentă. Revizuirea era definitivă după ce era sancționată de către domn.

Proiectul de Constituție era prevăzut cu două anexe⁸⁴⁰. Prima anexă cuprindea stipulații referitoare la vacanța tronului. Astfel, se specifica faptul că, în caz de vacanță a tronului și până când domnitorul rostea jurământul în cadrul unei ședințe comune a Adunării Deputaților și a Comisiei Centrale, conducerea treburilor publice era provizoriu încredințată Consiliului de Miniștri. Dacă era în timpul sesiunii, Adunarea Deputaților trebuia să aleagă, în timp de opt zile, un principe străin dintr-o dinastie domnitoare în Europa. Pentru a se proceda la alegeri, era necesară prezența a trei pătrimi din numărul total al deputaților. Dacă vacanța tronului s-ar fi ivit în intervalul dintre sesiuni, Camera era obligată să se întrunească în termen de cel mult zece zile. Dacă această situație apărea în timp ce Camera era dizolvată, alegerile generale urmau să aibă loc în termen de 15 zile, iar noua Cameră trebuia să se întrunească în timp de 10 zile de la închiderea scrutinului. M. Kogălniceanu s-a declarat împotriva propunerii ca anexa 1 să fie parte integrantă a proiectului de Constituție⁸⁴¹.

În cea de-a doua anexă a proiectului de Constituție era reglementat modul alegerii membrilor Adunării Deputaților⁸⁴². Astfel, dreptul de vot aparținea cetățenilor români, în vârstă de cel puțin 25 de ani. Corpul electoral era format din alegători primari și direcți. Pentru a fi alegător primar era necesar un venit, în districte, de cel puțin 100 de galbeni. În schimb,

⁸⁴⁰ C. C. Angelescu, *Proiectul de constituție din 1859*, p. 887.

⁸⁴¹ „Protocoalele Comisiei Centrale a Principatelor Unite”, Focșani, sesiunea I, Protocolul LXII (17 septembrie 1859), p. 3.

⁸⁴² C. C. Angelescu, *Proiectul de constituție din 1859*, p. 388.

alegătorii direcți aveau, în districte, un venit de cel puțin 1.000 de galbeni, iar la orașe un capital funciar, industrial sau comercial de cel puțin 6.000 de galbeni.

Pentru a fi eligibil era necesară îndeplinirea mai multor condiții: cetățenie română; vârsta de cel puțin 30 de ani și un venit minimum 400 de galbeni⁸⁴³. Nu puteau fi aleși deputați: directorii și șefii de secții ai Ministerelor; prefectii; subprefecții și secretarii districtelor; șefii polițiilor și comisarii de poliție; ofițerii. Există incompatibilitate între funcția de membru al Curții de Casație și mandatul parlamentar. Totodată, președinții, membrii și procurorii tribunalelor de districte nu puteau fi aleși deputați în districtul în care își exercitau funcțiunea, ci puteau fi aleși deputați în oricare alt district. Președintele și membrii Consiliului municipal nu erau eligibili în orașul pe care îl administrau. Deputații care acceptau să fie numiți sau avansați într-o funcție publică salariată, compatibilă cu mandatul de parlamentar, sau care primeau decorații sau gratificații, erau considerați demisionați din Parlament. Aveau loc noi alegeri, la care puteau candida.

Listele electorale erau întocmite, în fiecare district, de către prefect, cu concursul subprefecților. Contestațiile trebuiau trimise în termen de trei săptămâni după afișare, fiind soluționate de către prefect. Calea de atac prevăzută pentru decizia prefectului era apelul, care trebuia făcut în termen de 10 zile de la comunicare. Apelul era soluționat de către tribunalul districtului. Împotriva sentinței tribunalului, în termen de 15 zile de la pronunțare, se putea face recurs la Curtea de Casație.

Alegătorii primari din fiecare plasă numeau trei delegați. În funcție de importanța orașului de reședință a districtului, numărul deputaților aleși de colegiul alegătorilor direcți din oraș varia între unu și trei. Ordonanța domnească era modalitatea legală de convocare a corpului electoral. În vederea

⁸⁴³ „Protocoalele Comisiei Centrale a Principatelor Unite”, Focșani, sesiunea I, Protocolul LXVII (7 octombrie 1859), p. 10-11.

desemnării celor trei delegați, colegiul alegătorilor primari se reunea la reședința plășii, sub președinția subprefectului. Acesta se retrăgea după citirea ordonanței de convocare și apelul nominal al alegătorilor. Președinția ședinței era preluată de către cel mai vârstnic dintre alegătorii prezenți și erau numiți apoi doi secretari. Prin vot secret era desemnat un președinte și doi secretari scrutatori, care asigurau conducerea operațiilor de votare. Alegătorii la urnă erau chemați de către președinte, în ordine alfabetică. Camera avea drept sarcină verificarea condițiilor în care se derulaseră operațiile electorale. Totodată, erau prevăzute măsuri împotriva fraudelor electorale.

Proiectul de Constituție, elaborat de către Comisia Centrală, era alcătuit din 145 de articole și cuprindea, totodată, două anexe. Prima anexă avea 4 articole, iar cea de-a doua, 62 de articole.

Comisia Centrală a înaintat domnului proiectul de Constituție, cu rugămintea ca acesta să fie supus dezbaterilor Adunărilor Elective din Iași și București. Dar, printr-un Mesaj, Alexandru Ioan Cuza a arătat Comisiei Centrale că amâna transmiterea proiectului de Constituție la Adunările Elective pentru o dată ulterioară. Totodată, asigura Comisia Centrală de sprijinul pe care i-l acorda Guvernul, în vederea îndeplinirii obligațiilor care erau statuate în Convenția de Pace de la Paris.

e. Proiectul de Constituție din anul 1863

Începând cu anul 1862, când conducerea Guvernului a fost preluată de către Nicolae Kretzulescu, a fost inaugurată o nouă etapă în politica internă a statului român⁸⁴⁴. S-au intensificat conflictele interne și s-a creat prilejul unei lovituri

⁸⁴⁴ Dan Berindei, *Momentul 1864: înființarea Senatului*, în Nicolae Văcăroiu, Constantin Sava (coord.), *Istoria Senatului României*, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2004, p. 39 (în continuare, se va cita: Dan Berindei, *Momentul 1864*).

de stat, în scopul „dobândirii pentru domnitor a unor puteri în temeiul cărora să poată fi realizat integral procesul de reformă, pe plan agrar și pe cel electoral”⁸⁴⁵.

La 15/27 iunie 1863, domnitorul îi adresa lui Costache Negri un memoriu, cu scopul ca acesta din urmă să fie supus atenției Porții Otomane. După ce erau prezentate sumar modificările constituționale, domnitorul își arăta dorința de a forma o Cameră înaltă, un Senat sau un Corp Ponderator, ai cărui membri trebuiau desemnați de el. Dacă Adunarea nu era de acord cu această modificare, urma să fie suspendată pe cinci ani și înlocuită printr-un Consiliu administrativ, alcătuit din 70 de persoane. Jumătate dintre persoane proveneau din Adunarea dizolvată, iar cealaltă jumătate era desemnată de către domnitor, dintre personalități. Membrii Consiliului erau numiți anual de către domnitor: președinte era mitropolitul, doi dintre vicepreședinți erau desemnați de către domn și alți doi erau aleși⁸⁴⁶. Începeau, astfel, dezbaterile privind unele schimbări aduse prevederilor Convenției de Pace la Paris. Atât Bulwer, ambasadorul Angliei, cât și Ali Pașa, ministrul de externe al Turciei, au căzut de acord asupra unui regim dictatorial temporar, de 7-8 luni⁸⁴⁷. Dezbaterile care au avut loc au condus la adoptarea progresivă a unui proiect constituțional. Astfel, Baligot de Beyne, șeful cabinetului domnesc, a elaborat proiectul constituțional, având drept fundament prototipul Constituției bonapartiste a Franței, din anul 1852, precum și indicațiile primite de la Costache Negri și Ioan Alecsandrik⁸⁴⁸.

În cea de-a doua parte a anului 1863, proiectul constituțional a fost dezbătut atât de către cercurile diplomatice de la

⁸⁴⁵ *Ibidem*.

⁸⁴⁶ I. C. Filitti, *Un proiect de Constituție inedit al lui Cuza Vodă la 1863*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”, V (1929), p. 366 (în continuare, se va cita: I. C. Filitti, *Un proiect de Constituție inedit*).

⁸⁴⁷ *Ibidem*, p. 366-367.

⁸⁴⁸ Dan Berindei, *Momentul 1864*, p. 39.

Constantinopol, cât și de către cei din preajma domnitorului⁸⁴⁹. Documentul a apărut în ziarul francez „La nation”, în 12/24 noiembrie 1863⁸⁵⁰.

Noutatea acestui proiect constituțional consta în extinderea competențelor domnului: inițiativa legilor; numirile în funcții civile și militare; stabilirea bugetului; era comandant suprem al armatei; convoca Parlamentul; proroga sesiunea; putea dizolva Camera, cu condiția de a convoca o nouă Adunare în termen de 4 luni; numea președintele Camerei, vicepreședinții fiind desemnați de către Adunare. Se menținea, conform stipulațiilor Convenției de Pace de la Paris, obligativitatea contrasemnării actelor domnitorului de către ministrul de resort.

Detășarea de logica sistemului parlamentar era evidentă în art. 6 al proiectului: responsabilitatea solidară a miniștrilor era abrogată în mod expres, dar miniștrii erau, în continuare, răspunzători. Pe de altă parte, o altă inovație se referă la procedura de punere sub acuzare a miniștrilor. Instituția abilitată să declanșeze punerea sub acuzare era Senatul și nu Adunarea Electivă. Astfel, „Senatul devine instituția în jurul căruia mecanismul statal se reconfigurează”⁸⁵¹. Senatorii puteau fi revocați de către șeful statului, mandatul unui senator fiind acordat pentru o perioadă de 6 ani. Se menționa că o treime a senatorilor „era reînnoită”⁸⁵² din doi în doi ani, chiar și acești senatori fiind numiți din nou. Numărul senatorilor era stabilit la 49. Potrivit art. 9, senatori de drept erau: mitropolitul; episcopul eparhiot; primul președinte al Curții de Casație; cel mai vârsnic dintre generalii în activitate, la care se adăugau ceilalți senatori, „persoanele pe care domnitorul va găsi de cuviință a le ridica la această înaltă

⁸⁴⁹ *Ibidem*, p. 40.

⁸⁵⁰ Ioan Hudiță, *Franța și Cuza Vodă. Lovitura de stat proiectată în 1863*, în „Hrisovul”, I (1941), p. 361.

⁸⁵¹ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 380.

⁸⁵² Dan Berindei, *Momentul 1864*, p. 41.

funcție”⁸⁵³. Dreptul de a convoca, amâna și prelungi lucrările Senatului era atribuit domnitorului. Președinția Senatului era acordată celor doi prim-vicepreședinți, unul fiind numit de către domn anual, iar celălalt fiind desemnat de către Senat (art. 11). Ședințele Senatului nu erau publice, în schimb hotărârile trebuiau publicate „în foaia oficială”. Deși miniștrii participau la dezbateri, nu aveau drept de vot (art. 14).

Promulgarea legii era efectuată de către domnitor, după cercetarea prealabilă a Senatului, acesta fiind „un organism de arbitraj între Adunarea Electivă și Domnitor”⁸⁵⁴. Totuși, împotrivirea Senatului trebuia să aibă drept argument „chestiunea constituțională” (art. 16). Participarea la legiferare era o modalitate de control a constituționalității legilor.

Proiectul prevedea o variantă distinctă de legiferare în temeiul competențelor atribuite Senatului, care priveau verificarea constituționalității și asigurarea conformității legilor cu stipulațiile prevăzute în Constituție. Astfel, „Senatus consulte” erau distincte de legile votate de Adunarea Electivă, fiind izvoare de drept constituțional⁸⁵⁵. Senatul avea următoarele prerogative: emiterea de senatus-consulte, care trebuiau să fie în legătură numai cu interpretarea și completarea articolelor Constituției; primirea și discutarea petițiilor; propunerea unor proiecte de lege de interes național. Pentru a propune domnitorului inițierea unei legi, era necesară redactarea unui raport adresat acestuia, în care se arătau motivele care impuneau legea respectivă.

Potrivit art. 21, pentru punerea sub acuzare a miniștrilor, era nevoie de acordul a două treimi dintre membrii Senatului. Senatorii erau arestați cu autorizația Senatului, fiind judecați de către Înalta Curte de Casație, respectiv de către tribunalele

⁸⁵³ *Ibidem.*

⁸⁵⁴ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 381.

⁸⁵⁵ *Ibidem*, p. 382.

militare. Senatorii care locuiau în București primeau 3 galbeni pe zi diurnă în timpul sesiunilor⁸⁵⁶.

Adunarea Electivă avea competențe limitate deoarece pierdea atât inițiativa legislativă, cât și autonomia regulamentară. Ea avea drept atribuție votarea legilor și a bugetului, promulgarea lor depinzând de acceptul Senatului. Astfel, se limita libertatea deputaților cu privire la amendamente. Era prevăzută incompatibilitatea dintre funcția de ministru și cea de membru al Adunării Elective.

Cu privire la acceptarea interpelărilor, se arăta că erau citite și discutate, dacă erau trimise cu trei zile înainte președintelui Adunării, care avea competența de a decide dacă o trimite sau nu ministrului interpelat.

Conform prevederilor acestui proiect, au fost instituite unele organisme, dintre care unele au fost menținute și după 1864. Astfel, au luat naștere „Comitetul de Legislațiune”, „Comitetul de Finanțe” și a fost oficializat „Consiliul de Stat”. Comitetul legislativ avea ca atribuție întocmirea proiectelor de legi, fiind alcătuit din trei senatori și trei deputați (art. 56). Președintele nu era în mod obligatoriu membru al Corpurilor legislative (art. 57). Acest Comitet susținea „în numele guvernului”, proiectele de legi în dezbateră lor de către Senat și Adunarea Electivă (art. 58)⁸⁵⁷.

Guvernul elabora regulamentele interioare ale celor două Adunări. Până la intrarea în vigoare a Constituției, domnul legifera, prin decrete - legi. Toate actele domnului trebuiau contrasemnate de miniștrii respectivi. Era prevăzută incompatibilitatea dintre mandatul de deputat și funcția de ministru.

Noutatea acestui proiect este dată de instituirea Senatului, format din membri de drept și din membri numiți de domn. Proiectul de Constituție prevedea organizarea instituțională, pe

⁸⁵⁶ I. C. Filitti, *Un proiect de constituție inedit*, p. 392.

⁸⁵⁷ *Ibidem*, p. 398.

care Alexandru Ioan Cuza o considera necesară în vederea depășirii crizei politice, cu care administrația sa se confrunta.

f. Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris (1864)

Făurirea statului național, prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, a favorizat atât intensificarea procesului de înnoire, cât și derularea sa în interiorul unui stat unificat. Astfel, structurile organizatorice și instituțiile noului stat au fost amplificate ori statornicite⁸⁵⁸.

La 2/16 mai 1864, Alexandru Ioan Cuza a supus aprobării poporului *Statutul Dezvoltător al Convenției din 7/19 august 1858 de la Paris*⁸⁵⁹, numit și *Actul adițional la Convențiunea din 7/19 august 1858 și reforma legii electorale*⁸⁶⁰. *Statutul și noua lege electorală* au fost aprobate prin plebiscit, la 10/22 mai 1864, respectiv la 14/26 mai 1864⁸⁶¹. Rezultatul votului plebiscitar înregistra 682.621 de voturi *pentru*, 1.307 de voturi *contra* și 70.220 de *abțineri*⁸⁶².

În literatura de specialitate s-a afirmat că *Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris* a fost prima Constituție a României, deoarece a fost întâiul text elaborat de către reprezentanții legitimi ai națiunii române. Dar, acest *Statut* era, de fapt, un act adițional al Convenției de Pace de la Paris, care

⁸⁵⁸ Valeriu Stan, *Desăvârșirea unirii Principatelor Române pe plan administrativ (1859-1864)*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. VII, București, 1983, p. 7-60.

⁸⁵⁹ „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 99 din 4/16 mai 1864, p. 456-457.

⁸⁶⁰ „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 150 din 8/20 iulie 1864, p. 671/672.

⁸⁶¹ „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 99 din 4/16 mai 1864, p. 456.

⁸⁶² „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 113 din 20 mai/1 iunie 1864, p. 519.

rămânea în vigoare, dacă nu contravenea dispozițiilor existente. Astfel, conform art. 20 „toate dispozițiunile Convențiunii de la Paris, care nu sunt modificate prin prezentul act, sunt confirmate din nou și vor rămânea în plină și întregă putere”⁸⁶³.

Era prevăzută o nouă organizare internă pentru Principatele Române. Prin elaborarea acestui document se urmărea creșterea rolului Executivului, prin restrângerea autonomiei Camerelor și prin atribuirea puterii efective în mâinile domnitorului. În activitatea de legiferare, domnitorul era asistat de către Consiliul de Stat, creat în februarie 1864⁸⁶⁴. Astfel, conform art. 51 din *Legea pentru înființarea Consiliului de Stat*, acest organism putea acționa „contra hotărârilor miniștrilor, date cu exces de putere, sau cu călcarea legilor și regulamentelor în ființă”. După cum a remarcat P. Negulescu, menirea noii legi fundamentale era „să organizeze puterea leguitoare astfel încât dânsa să nu mai fie o piedică în funcționarea normală a statului”⁸⁶⁵. Deși prerogativele domnului creșteau, prin acordarea de drepturi care, conform dispozițiilor Convenției de la Paris aparțineau Adunării Elective, *Statutul Dezvoltător* nu a dat naștere unui „cadru juridic incompatibil cu regimul parlamentar”⁸⁶⁶.

Noul așezământ constituțional, pus în aplicare de către Alexandru Ioan Cuza, cu acceptul Turciei și al Puterilor Garante, a menținut principiul separării puterilor statului, dar conținea schimbări majore în privința legislativului. Astfel, se prevedea o etapă de pregătire a legilor prin intermediul Consiliului de Stat. A fost menținută Adunarea legislativă, formată din 160 de deputați, un președinte, numit de domn

⁸⁶³ „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 150 din 8/20 iulie 1864, p. 672.

⁸⁶⁴ Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției*, p. 388.

⁸⁶⁵ P. Negulescu, Gh. Alexianu, *Tratat de drept public*, vol. I, București, 1942, p. 214.

⁸⁶⁶ Tudor Drăganu, *op. cit.*, p. 163.

dintre deputați, și un Regulament de funcționare elaborat de către Guvern. Adunarea legislativă avea dreptul de a dezbate și sancționa proiectele de legi trimise de către domn și susținute de miniștri. Dreptul de a convoca această Adunare, de a-i prelungi sesiunile, de a o dizolva și a-i respinge legile adoptate îi aparținea domnului. Durata unei legislaturi era de 7 ani⁸⁶⁷. Se prevedea faptul că vicepreședinții, secretarii și chestorii erau aleși. Adunarea avea dreptul să aprobe bugetul de stat, dar, dacă întârzia, Guvernul putea cheltui în continuare bani, în baza bugetului anterior⁸⁶⁸.

A fost creată o nouă instituție politică, Senatul sau Corpul Ponderator, punându-se, în acest fel, bazele sistemului bicameral. Senatul era format din membri de drept și din persoane desemnate de domn. Membrii de drept erau în număr de 9: cei doi mitropoliți, episcopii eparhiilor, primul președinte al Curții de Casație și cel mai vechi dintre generalii în activitate. Domnul desemna 64 de senatori după următoarele criterii: 32 de persoane care îndepliniseră funcții înalte sau care aveau un venit anual de 800 de galbeni și 32 de persoane care erau membre ale Consiliilor județene. Președintele de drept al Senatului era mitropolitul primat, ajutat de doi vicepreședinți, unul ales, iar celălalt numit de domn⁸⁶⁹. Conform prevederilor art. 7: „Membrii Senatului se bucurau de aceeași neviolabilitate garantată deputaților”⁸⁷⁰. Senatul sancționa, amenda sau respingea legile adoptate de Adunarea legislativă, decizia finală aparținând domnului. Totodată, avea dreptul de control asupra constituționalității legilor și de a primi petiții, pe care le discuta și sancționa⁸⁷¹.

⁸⁶⁷ *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare*, p. 137; Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 30.

⁸⁶⁸ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 377.

⁸⁶⁹ Andrei Rădulescu, *Organizarea statului*, p. 31.

⁸⁷⁰ „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 150 din 8/20 iulie 1864, p. 671.

⁸⁷¹ Gh. Gheorghe, *op. cit.*, p. 245.

Comparativ cu proiectul de Constituție din 1863, dispare acum noutatea Senatus consultelor, menținându-se prerogativele de control constituțional. Senatul ținea să devină a doua Cameră legislativă. Din acest motiv, lua parte la opera legislativă alături de domn și de Adunarea Electivă, având competența de a se pronunța asupra proiectelor de legi care fuseseră dezbătute în Adunarea Electivă. Ședințele Senatului erau publice, „afară când contrariul s-ar cere de o a treia parte a membrilor prezenți”⁸⁷².

O altă instituție politică nou creată era Consiliul de Stat⁸⁷³, alcătuit din: președinte; vicepreședinte; doi secretari și un secretar general; nouă membri și nouă auditori. Președinte era domnitorul. Acest organism pregătea proiectele de legi, pe care domnul le prezenta Adunării Elective. În calitate de delegați ai domnului, membrii Consiliului de Stat luau parte la dezbaterile Adunărilor legiuitoare, în vederea susținerii proiectelor de legi.

Corpul electoral era divizat în două colegii⁸⁷⁴, fiecare dintre ele beneficiind de două categorii de alegători, conform censului plătit. Colegiile trimiteau în Cameră deputați atât din partea orașelor, cât și din cea a județelor. Fiecare dintre cele două colegii era format din alegători primari și direcți. Pentru a beneficia de dreptul de alegător primar⁸⁷⁵, se impunea plata unui impozit de 80 de lei, în orașele cu până la 15.000 de locuitori, și un impozit de 110 lei, în orașele mai mari. Țăranii erau obligați la plata unui impozit de 48 de lei, iar comercianții trebuiau să fie patentari. Votul acestora era indirect, o sută de alegători primari numind un delegat. Alegătorii direcți erau cei ce plăteau, în comuna de care aparțineau, o contribuție de cel

⁸⁷² „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 150 din 8/20 iulie 1864, p. 671.

⁸⁷³ Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 31; Gh. Tănase Gheorghe, *Separarea puterilor în stat*, București, Editura Științifică, 1994, p. 237.

⁸⁷⁴ Sorin Radu, *op. cit.*, p. 18.

⁸⁷⁵ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 524.

puțin patru galbeni la un venit de 100 de lei, știau să scrie și să citească, aveau 25 de ani, iar intelectualii și pensionarii aveau o pensie minimă de 2.000 de lei pe an. Eligibilii erau obligați la un venit de 2.400 de franci⁸⁷⁶. Din categoria celor scutiți de cens făceau parte: preoții; profesorii; avocații; doctorii; institutorii; inginerii; arhitecții și pensionarii care aveau un venit anual de 3.000 de lei.

Calitatea de deputat era condiționată de⁸⁷⁷: împlinirea vârstei de 30 de ani și plata unui impozit de 4 galbeni. De dispensă beneficiau: preoții; profesorii; institutorii; licențiații; liber profesioniștii și pensionarii care aveau o pensie anuală de minimum 2.000 de lei. Se prevedea că deputații nu beneficiau de dreptul de interpelare și de a solicita responsabilitatea Guvernului. Votul personal era păstrat numai pentru probleme personale⁸⁷⁸.

Parlamentul nu mai avea rolul „de a hotărî în numele națiunii normele după care ea înțelegea să fie guvernată și de a controla guvernul în aplicarea celor hotărâte. El nu era decât un organ decorativ destinat să întrețină iluzia unei vieți constituționale”⁸⁷⁹.

Statutul Dezvoltător al Convenției din 7/19 august 1858 de la Paris a fost considerat act cu „valoare și forță juridică de constituție, fiind prima constituție a statului național România”⁸⁸⁰.

Reformele înfăptuite de către Alexandru Ioan Cuza au deschis drumul modernizării în toate sectoarele vieții de stat, creând premisele dezvoltării unor realități politice noi. Era extinsă baza electorală, dar procesul electoral era subsumat puterii executive.

⁸⁷⁶ Matei Dogan, *Analiza statistică a „democrației parlamentare” din România*, București, 1946, p. 7.

⁸⁷⁷ *Istoria Românilor*, vol. VII/I, p. 525.

⁸⁷⁸ *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare*, p. 139.

⁸⁷⁹ P. P. Negulescu, *Partidele politice*, București, 1926, p. 234.

⁸⁸⁰ *** *Istoria dreptului românesc*, vol. II, partea a II a, p. 66.

CAPITOLUL VI

Constituția din anul 1866

Deși instaurarea monarhiei constituționale din România a fost decisă în anul 1866, au fost create condiții favorabile îndeplinirii acestui deziderat încă din 1857. Astfel, în anul 1857 Divanurile ad-hoc statuaseră principiile de bază ale edificării statului român unitar, dirijat conform unui sistem constituțional modern, reprezentativ⁸⁸¹. Consolidarea Unirii și a autonomiei, precum și modernizarea, pe toate planurile, a vieții politice, administrative, sociale, culturale și economice au constituit țelul major al clasei politice din acea vreme⁸⁸². Dar, în perioada care a urmat până la 1878, opoziția și disensiunile dintre cele două curente, liberal și conservator, precum și cele dintre grupările liberal-radicală și moderate au marcat întreaga viață politică. Această perioadă s-a caracterizat prin instabilitate politică, manifestată atât la nivelul guvernelor, dar, mai ales, în Camera Deputaților și în Senat, instabilitate care a determinat abrogarea unor măsuri necesare în vederea modernizării statului național român⁸⁸³. În acest sens, pot fi amintite, în primii cinci ani de domnie ai lui Carol I, 10 cabinete și 30 de remanieri ministeriale⁸⁸⁴. Mai mult, pe

⁸⁸¹ Ion Mamina, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică. 1866-1938*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 7.

⁸⁸² Jipa Rotaru, *Senatul României în perioada 1866-1878*, în Nicolae Văcăroiu, Constatin Sava (coord.), *Istoria Senatului României*, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2004, p. 52.

⁸⁸³ *Ibidem*.

⁸⁸⁴ Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, București, 1925, p. 11.

parcursul unui deceniu și-au desfășurat activitatea nu mai puțin 14 guverne⁸⁸⁵.

După Unirea din anul 1859, s-a produs un important proces constructiv în această direcție. Se impunea schimbarea statutului internațional al Principatelor Unite, stabilit prin prevederile Tratatului de Pace de la Paris, din 1856. Țelul putea fi îndeplinit, în circumstanțele istorice date, sub un domnitor dintr-o dinastie străină.

La începutul anului 1866, au fost suprimate câteva publicații: *Cicala* – la 6/18 ianuarie 1866⁸⁸⁶, *Revista Dunării* - la 11/23 ianuarie 1866⁸⁸⁷, *Sentinela Română* - 27 ianuarie/8 februarie 1866⁸⁸⁸.

La 11/23 februarie 1866, A. I. Cuza a fost obligat să abdice și să plece în exil⁸⁸⁹. În cadrul ședinței extraordinare din 13/25 februarie 1866 se menționa: „Măria Sa Alexandru Ioan I, fostul Domn al Principatelor Unite Române, a depus astăzi în mâinile noastre actul său de abdicare, pe care la rândul nostru avem onoarea a-l depune în original pe biroul adunării”⁸⁹⁰. Cu prilejul aceleiași ședințe, membrii Adunării Deputaților și Senatului au recunoscut noul Guvern. Apoi, Adunarea Electivă și Senatul, la propunerea Locotenenței Domnești, l-au ales în unanimitate ca domnitor pe contele Filip de Flandra, fratele

⁸⁸⁵ Dan Berindei, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, ediția a II-a, București, Editura Elion, 2002, p. 156.

⁸⁸⁶ „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 4 din 6/18 ianuarie 1866, p. 12.

⁸⁸⁷ „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 7 din 11/23 ianuarie 1866, p. 27.

⁸⁸⁸ „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 20 din 27 ianuarie/8 feb 1866, p. 87.

⁸⁸⁹ „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 33 din 12/24 februarie 1866, p. 152.

⁸⁹⁰ „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 34 din 13/25 februarie 1866, p. 153.

regelui Leopold II al Belgiei⁸⁹¹, a cărui candidatură la tronul Principatelor Române fusese înlăturată în anul 1857, ca urmare a protestelor Porții Otomane⁸⁹².

După abdicarea lui Alexandru Ioan Cuza⁸⁹³, interimatul până la încoronarea viitorului domnitor a fost asigurat de o Locotenență Domnească⁸⁹⁴, compusă din: N. Golescu – liberal moderat, L. Catargiu – conservator și col. N. Haralambie – reprezentant al acelei părți din armată care participase la detronare. Guvernul provizoriu era alcătuit din: Ion Ghica – președintele Consiliului de Miniștri și ministru al afacerilor străine, Dimitrie Ghica – ministru de interne, Petre Mavrogheni – finanțe, Ion C. Cantacuzino – ministru de justiție, Constantin A. Rosetti – ministru al cultelor și învățământului public, maior Dimitrie Lecca – ministru de război, D. A. Sturdza – ministru al lucrărilor publice⁸⁹⁵. Cu privire la Locotenența Domnească și la Guvern, se poate remarca faptul că, din punctul de vedere al ideilor, convingerilor și orientărilor politice aveau o alcătuire eterogenă, începând de la conservatorismul lui L. Catargiu și terminând cu radicalismul lui C. A. Rosetti. Cu privire la programul de acțiune, autoritățile arătau că vor păstra principiile adoptate de către Adunările ad-hoc: „Unirea, autonomia, principele străin, guvernământ constituțional”⁸⁹⁶.

⁸⁹¹ *Ibidem*; Ioan Scurtu, *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 34.

⁸⁹² Gr. Chiriță, *România în 1866. Coordonate ale politicii interne și internaționale*, în „Revista de istorie”, tom 31, nr. 12/1978, p. 2198 (în continuare, se va cita: Gr. Chiriță, *România în 1866*).

⁸⁹³ Dan Berindei, *Monarhia în istoria modernă a României. Domnia lui Carol I*, în „Studii și articole de istorie”, LIX, 1992, p. 63.

⁸⁹⁴ Gr. Chiriță, *România în 1866*, p. 2197.

⁸⁹⁵ Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți (1866-1916)*, București, 1994, p. 6.

⁸⁹⁶ „Monitorul. Jurnal oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 33, din 12/24 februarie 1866, p. 151.

Alegerea lui Filip de Flandra avea drept motivație faptul că Belgia era o țară model pentru români: după obținerea independenței în anul 1830, beneficia de cea mai avansată Constituție din Europa și avea o monarhie recunoscută pentru respectul său față de valorile democratice⁸⁹⁷. Dar, deoarece Filip de Flandra aparținea familiei de Orleans, pretendentă la tronul Franței, Napoleon al III-lea nu a primit favorabil această alegere⁸⁹⁸. Astfel, la 14/26 februarie 1866 consulului belgian la București i s-a comunicat faptul că: „Alteța Sa Regală crede că nu poate primi chemarea așa de măgulitoare a poporului român, pentru care Alteța Sa Regală este, cu toate acestea, recunoscătoare, și de care și regele este foarte mult mișcat”⁸⁹⁹.

În schimb, situația internațională a României se complicase. Uimită de proclamarea prințului străin, Poarta Otomană, care recunoscuse Unirea Principatelor Române numai în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, a solicitat Puterilor Garante permisiunea delegării în România a unui comisar, care avea sarcina de a desfăce Unirea. Însă, Puterile Garante au fost împotriva și au convocat o Conferință la Paris, ale cărei lucrări au debutat la 20 februarie 1866, sub președinția ministrului afacerilor străine al Franței⁹⁰⁰. De la început au existat contradicții de opinii între Puteri, ceea ce a determinat gruparea lor în două tabere: pe de o parte, Turcia, urmată de Rusia, care se exprimau pentru separarea celor două Principate și înscăunarea a doi domni pământeni, iar pe de altă parte, Franța, Anglia, Austria și Italia, care se pronunțau pentru menținerea Unirii, autonomia țării, înlăturând însă prințul străin⁹⁰¹. În cadrul acestei Conferințe, problema Principatelor

⁸⁹⁷ Ioan Scurtu, *Istoria românilor*, p. 25.

⁸⁹⁸ *Ibidem*.

⁸⁹⁹ Dimitrie Onciul, *Alegerea principelui Carol I al României*, București, 1906, p. 23.

⁹⁰⁰ Gr. Chiriță, *România în 1866*, p. 2199.

⁹⁰¹ *Ibidem*.

Române a fost soluționată în conformitate cu năzuințele și aspirațiile națiunii române⁹⁰².

La 5/17 martie 1866, pentru a dezbate și vota proiectul de lege al tocmelilor agricole, Locotenența Domnească prelungise pentru o lună de zile sesiunea Corpurilor legiuitoare. Atât conservatorii, cât și radicalii se pronunțaseră pentru dizolvarea Adunării Deputaților și alegerea unei Adunări Constituante, temându-se că proiectul de Constituție care se elabora în Consiliul de Stat, se va confrunta cu opoziția în Parlament⁹⁰³. La 18/30 martie 1866⁹⁰⁴, în conformitate cu art. 17 al Convenției de Pace de la Paris, din 7/19 august 1858, Adunarea Deputaților a fost dizolvată, iar Senatul a fost prorogat. Acest act de autoritate a provocat o accentuare a crizei politice a cercurilor conducătoare. Determinată de nesoluționarea vacanței tronului, criza s-a agravat și ca urmare a contradicțiilor dintre radicali și conservatori. Astfel, către sfârșitul lunii martie, situația internațională și internă a Principatelor Române se complicase, singura soluție de rezolvare fiind numirea noului domnitor. În aceste împrejurări, I. Bălăceanu și Ion C. Brătianu, prin intermediul telegramelor cifrate din Paris, au avansat candidatura principelui Carol de Hohenzollern⁹⁰⁵.

La reuniunea extraordinară din 29 martie/10 aprilie 1866, s-a hotărât ca între 3/15 – 8/20 aprilie 1866 să aibă loc plebiscitul privind voința națiunii române în legătură cu

⁹⁰² Anastasie Iordache, *Instituirea monarhiei constituționale și a regimului parlamentar în România. 1866-1871*, București, Editura Majadahonda, 1997, p. 23-24.

⁹⁰³ Gr. Chiriță, *România în 1866*, p. 2202-2203.

⁹⁰⁴ „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 63 din 19/31 martie 1866, p. 281.

⁹⁰⁵ Gr. Chiriță, *România în 1866*, p. 2203.

încăunarea principelui Carol Ludovic de Hohenzollern pe tronul ereditar al țării, sub numele de Carol I⁹⁰⁶:

„Români! Cu mâna pe conștiință, în acest moment sacru, în care în adevăr cerul se deschide pentru România spre a înregistra nemurirea ei ca națiune, jurăm înaintea voastră, înaintea lui Dumnezeu și a Europei, că avem asigurarea că, Carol I al Românilor, va conduce România pe calea dreptății, a virtuții, a libertății, și că numai cu el și prin el ea va putea fi, și-și va putea îndeplini misiunea ce i-a însemnat Provedința”⁹⁰⁷.

Rezultatul votului a fost următorul: 685.969 de voturi *pentru*, 224 de voturi *contra* și 124.837 de *abțineri*⁹⁰⁸.

Odată cu acceptarea tronului Principatelor Unite de către Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, exigența Divanurilor ad-hoc, din anul 1857, privind alegerea unui Principe străin dintre Casele domnitoare din Europa apuseană a fost îndeplinită. La 10/22 mai 1866, Carol I depunea jurământul în fața reprezentanților națiunii române, Puterile europene fiind puse, încă o dată, în fața faptului împlinit: „Jur a fi credincios legilor țării, a păzi religiunea României, precum și integritatea teritoriului ei, și a domni ca Domn constituțional”⁹⁰⁹.

După câteva zile de la preluarea domniei, principele Carol a declarat⁹¹⁰:

„Români!

De la sosirea mea printre voi mi-au venit din toate colțurile noii mele patrii scrisori de felicitare și de bun-venit,

⁹⁰⁶ D. A. Sturdza, *Autoritatea faptului îndeplinit executat în 1866 de cei îndreptățiți*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. II, t. XXXIV (1911-1912), București, 1912, p. 818.

⁹⁰⁷ „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 71 din 2/14 aprilie 1866, p. 317.

⁹⁰⁸ Gr. Chiriță, *România în 1866*, p. 2206.

⁹⁰⁹ „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 105 din 14/26 mai 1866, p. 468.

⁹¹⁰ Paul Lindenberg, *Regele Carol I al României*, traducere din germană de Ion Nastasia, București, Editura Humanitas, 2004, p. 80-81.

care mă întăresc în credința că voința căreia m-am conformat a fost adevărata voință a întregii națiuni. Un mare număr dintre acestea mi-a fost trimis când încă mă găseam în sânul familiei; și v-ați gândit până și la ziua mea de naștere și mi-ați trimis urările voastre (...). Căldura cu care mă primiți printre voi este pentru mine o dovadă că eu pentru voi sunt într-adevăr «bine venit». Mă voi strădui neîncetat să-mi păstrez acest titlu. Să-mi fiți alături prin iubire și încrederea voastră! Nimic fără Dumnezeu! Este deviza familiei mele. Dumnezeu a spus: «Ajută-te singur, și eu te voi ajuta». Să ne ajutăm deci singuri, români, și Dumnezeu cu siguranță ne va fi și el alături!

Carol I”.

Membrii Locotenenței Domnești și ai guvernului provizoriu și-au prezentat demisiile în aceeași seară. La 11/23 mai 1866 a fost alcătuit un guvern de coaliție, care era condus de conservatorul Lascăr Catargiu. Din noul guvern făceau parte: liberalul moderat Dimitrie Sturdza, radicalii Ion C. Brătianu și C. A. Rosetti, conservatorii Ioan C. Cantacuzino, Petre Mavrogheni, generalul Ioan Gr. Ghica⁹¹¹. La 13/25 mai 1866, L. Catargiu declara că Guvernul își va desfășura activitatea „pentru a asigura drepturile noastre și pentru a susține pe alesul nostru Carol I”⁹¹².

a. Discuții și dezbateri parlamentare privind proiectul de Constituție elaborat de către Ion Ghica

Frământările politice din această perioadă, determinate de eșuarea candidaturii prințului Filip de Flandra și acceptarea lui Carol I, au avut drept consecință impulsivitatea desfășurării evenimentelor și au atras după sine necesitatea elaborării unei

⁹¹¹ „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 103 din 12/24 mai 1866, p. 455.

⁹¹² „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, nr. 105 din 14/26 mai 1866, p. 468.

noi Constituții. Actele de după 11 februarie 1866 au reliefat profunzimea unei străduințe renovatoare, a cărei amploare poate fi observată prin raportare la deceniile anterioare. Vocabularul în transformare al dreptului constituțional a fost, de fapt, oglinda în care s-au reflectat mutațiile suferite la nivelul practicilor politice și al conduitei etice înseși: „Anul 1866 este o dată potrivită la care să ne oprim puțin pentru a măsura distanța parcursă de români de la ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea (...). Noul stat dobândise instrumentele necesare pentru îndeplinirea responsabilităților sale: un executiv puternic, care să asigure cârmuirea, un parlament care să reprezinte o diversitate de opinii, partide politice care să servească drept mașinărie de schimb și coduri de legi moderne, care să încurajeze stabilitatea socială și progresul economic. Existau și principii generale, liberalismul și conservatorismul, care să-i îndrume pe politicieni și pe intelectuali în alcătuirea programului național”⁹¹³.

Drept urmare, cercurile conducătoare de la București, fără a lua în considerare manifestările Puterilor Garante, au depus toate eforturile pentru a elabora un nou așezământ constituțional, care să consființească trecerea de la domnia electivă la monarhia constituțională ereditară.

La 16/28 februarie 1866, Guvernul solicitase Consiliului de Stat să elaboreze un proiect de Constituție, care să aibă drept fundament pe cel adoptat de către Comisia Centrală de la Focșani. Era necesar un nou act fundamental, deoarece statul național român urma să-și desăvârșească organizarea în temeiul unei noi Constituții, care să nu mai fie supusă aprobării Curții suzerane și Puterilor Garante. Aceasta se impunea și din prisma faptului că, atât lovitura de stat din 2/14 mai 1864, cât și actele constituționale care urmaseră, s-au confruntat cu opoziția conservatorilor, a radicalilor și a anumitor fracțiuni ale liberalilor moderați. Astfel, dacă conservatorii erau împotriva

⁹¹³ K. Hitchins, *op. cit.*, p. 386-387.

extinderii bazei electorale, liberalii erau nemulțumiți de creșterea puterii domnitorului pe seama Adunării, de îngrădirea libertății presei și de instituirea Corpului Ponderator⁹¹⁴.

În urma dizolvării Corpurilor legiuitoare, în martie-aprilie 1866 a avut loc campania electorală, menită să formeze Constituanta. În timpul desfășurării acestei campanii, pentru a obține o poziție privilegiată în Constituantă, a avut loc „o luptă” acerbă între diferitele grupări politice⁹¹⁵. În ciuda faptului că se alcătuiseră un Comitet electoral central și se stabilise alegerea unui număr egal de deputați⁹¹⁶, conservatori și liberali, au avut loc discuții aprinse, încercând-se marginalizarea radicalilor. În final, învingători au fost conservatorii și moderații, care au reușit să-și impună propriile idei. Liberalii moldoveni erau mai apropiați de conservatori⁹¹⁷. În urma presiunilor autorităților centrale, din Adunare făceau parte, din exteriorul coaliției guvernamentale: Chr. Tell, I. Heliade Rădulescu și M. Kogălniceanu⁹¹⁸.

Lucrările noii Adunării, care și-a atribuit rolul de Constituantă, au debutat la 28 aprilie/10 mai 1866, sub președinția lui Manolache Costache Epureanu⁹¹⁹. Atribuția principală a membrilor Adunării consta în adoptarea unui așezământ constituțional, care să corespundă cerințelor vremii. Între 28-30 aprilie/10-12 mai 1866, Consiliul de Stat, împreună cu membrii Guvernului, au definitivat proiectul de Constituție și proiectul legii electorale, care au fost înaintate spre deliberare Adunării Deputaților. Astfel, la 1 mai 1866, Locotenența Domnească, printr-o adresă contrasemnată de

⁹¹⁴ Gr. Chiriță, *România în 1866*, p. 2211.

⁹¹⁵ Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 40.

⁹¹⁶ *Din corespondența familiei I. C. Brătianu*, vol. I, București, 1933, p. 90.

⁹¹⁷ Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 40.

⁹¹⁸ Gr. Chiriță, *România în 1866*, p. 2207.

⁹¹⁹ Sorin Liviu Damean, *op. cit.*, p. 61.

Ion Ghica⁹²⁰, prezenta deputaților proiectul de Constituție⁹²¹, care a fost temeiul juridic al noului regim. La 13 mai 1866, acestui proiect de Constituție i s-a atașat o schiță de lege electorală. Ambele documente conțineau dispoziții înscrise în proiectele elaborate de Comisia Centrală și de Consiliul de Stat.

În primul titlu al proiectului de Constituție, *Despre teritoriul Principatelor-Unite-Române*, se prevedea: „Principatele-Unite-Române constituie un singur Stat sub numirea de România, sub un Domn ales dintr-o dinastie domnitoare a Europei, cu drept de hereditate în ramura bărbătească a familiei sale”⁹²². Totodată, teritoriul țării era declarat inalienabil⁹²³.

Prin cel de-al doilea titlu, *Despre drepturile Românilor*, îi erau garantate națiunii române un șir de drepturi și libertăți⁹²⁴: libertatea individuală, a conștiinței, a învățământului, a presei, a întrunirilor, a asocierii; egalitatea înaintea legilor, a impozitelor și a sarcinilor publice; accesul la funcțiile publice, civile și militare; dreptul de petiționare; secretul corespondenței; inviolabilitatea proprietății. Domiciliul era declarat inviolabil, nimeni nu putea fi urmărit, poprit și arestat decât în cazuri prevăzute de lege și după forme prescrise de ea. Cu excepția de „vină veghiată”, nimeni nu putea fi poprit sau arestat decât în puterea unui mandat judecătoresc motivat, acesta urmând a fi comunicat în momentul arestării sau cel mult după 24 de ore de la reținere.

Cel de-al treilea titlu, *Despre puterile statului*, se referea la organizarea constituțională a României, proclamându-se, prin art. 26, că: „Toate puterile Statului purced de la națiune”.

⁹²⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Parlament. Adunarea Deputaților, dosar 354/1865-1866, f. 2. (în continuare, se va cita: A.N.I. C.)

⁹²¹ *Ibidem*, f. 3-12.

⁹²² *Ibidem*, f. 3.

⁹²³ *Ibidem*.

⁹²⁴ *Ibidem*, f. 3-5.

Era prevăzut un sistem parlamentar unicameral, cu o singură Adunare legiuitoare, căreia i se încredințau toate atribuțiile de legiferare⁹²⁵. Dreptul de inițiativă legislativă îl aveau atât domnitorul, cât și Adunarea Generală. Puterea executivă îi aparținea domnitorului, iar puterea judecătorească se „exercita conform legilor într-acesta”. Proiectul de Constituție stabilea trecerea de la domnia electivă și de la domnia pământeni la principele străin. Prin prevederile art. 35 era proclamat Carol de Hohenzollern-Sigmaringen ca domnitor al României și îi erau asigurate „puterile constituționale”, „din bărbat în bărbat prin ordinul de primogenitură”⁹²⁶.

Domnitorul avea următoarele atribuții: sancționa și promulga legile, putând să refuze sancționarea; numea și revoca miniștrii; avea drept de amnistie „în materie politică” și de iertare ori de micșorare a pedepselor „în materii criminale”; întocmea regulamentele pentru executarea legilor, fără să „poată vreodată modifica sau suspenda legile”, după cum nu putea „scuti pe nimeni de aplicarea lor”⁹²⁷. Domnitorul „era capul puterii armate” și acorda gradele „în conformitate cu legea”. Se bucura de dreptul de a bate monedă, de a conferi decorații și de a încheia convenții cu state străine, cu condiția ca actele respective să fie „supuse puterii legislative”, și să fie „aprobrate de ea”. Totodată, domnitorul convoca, deschidea și închidea Adunarea. Se menționa că „domnul nu are alte puteri, decât acele date lui prin Constituțiune” (art. 51).

Un capitol al proiectului de Constituție era consacrat miniștrilor. Membrii familiei domnitoare nu puteau ocupa fotolii ministeriale. Limitele puterii ministerale, dar și cele ale domnitorului erau evidențiate prin art. 55: „La nici un caz

⁹²⁵ Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 53.

⁹²⁶ A.N.I. C., fond Parlament. Adunarea Deputaților, dosar 354/1865-1866, f. 5.

⁹²⁷ *Ibidem*, f. 7.

ordinul verbal sau înscris al Domnului nu poate apăra pe un Ministru de răspundere”.

Un alt capitol al proiectului de Constituție era dedicat Adunării Generale. Se statua că Adunarea Generală era aleasă pe patru ani, iar „membrii Adunării reprezintă națiunea” (art. 60). Totodată, s-au prevăzut următoarele: ședințele erau publice; cu ocazia fiecărei sesiuni Adunarea Generală desemna președinții, vice-președinții și biroul; deciziile Adunării se luau cu majoritate absolută, „afară de ceea ce se va statornici prin regulamentul Adunării în privirea alegerilor de comisuni și altele, precum și în privirea presentațiunilor”⁹²⁸; voturile erau date prin grai, sculare, ședere sau vot secret.

În ceea ce privește *puterea judecătorească*, s-a prevăzut că o lege specială urma să reglementeze organizarea judecătorească. Totodată, pe întregul cuprins al României exista o singură Curte de Casație.

În titlul IV, *Despre finanțe*, erau stipulate norme și principii referitoare la sistemul financiar din România.

În titlul V, *Despre puterea armată*, se menționa: serviciul militar în armata regulată era de trei ani; se înființa garda cetățenească, care putea fi mobilizată în virtutea unei legi speciale.

La 13 mai 1866, șeful Guvernului, Ion Ghica, înaintase Constituantei un proiect de lege electorală, care stabilea modul de desemnare a deputaților din Adunarea Generală. Aici, se prevedea că în fiecare județ erau organizate trei colegii electorale: două rurale și unul urban. Fiecare colegiu rural numea doi deputați. Colegiul urban era format din alegătorii tuturor orașelor din cuprinsul unui județ. Cele trei colegii dădeau câte un deputat pentru fiecare 15 mii de locuitori. Totodată, se preciza că, alegător putea fi orice persoană, născută sau naturalizată în România, care împlinise 21 de ani și plătea o contribuție directă către stat, de orice natură ar fi fost.

⁹²⁸ *Ibidem*, f. 9.

Colegiul întâi rural îi includea pe toți alegătorii care plăteau un impozit direct, de la cea mai de jos sumă până la 300 de lei maximum. Cel de-al doilea colegiu rural îi includea pe contribuabilii care plăteau un impozit de la 300 de lei în sus. Alegătorii din colegiile urbane aparțineau localităților de reședință ținutuală, care dădeau un impozit direct, oricare ar fi fost suma plătită. Nu erau alegători următoarele categorii de persoane: sudiții; servitorii cu simbrie; interzișii; faliții nereabilitați; osândiții pentru crime și furt.

Eligibil, în toate colegiile, era oricine, născut sau împământenit român, care împlinise 25 de ani, supus la o dare directă de orice natură către stat. Mandatul de deputat era incompatibil cu vreo funcție salariată a statului, cu excepția miniștrilor. Preoții și clericii nu erau nici alegători, nici eligibili.

Cu privire la listele electorale, potrivit aceluiași proiect, s-a prevăzut: aceste liste erau permanente; reclamațiile cu privire la aceste liste se adresau Consiliului comunal în primele trei săptămâni de la afișare; cu prilejul revizuirii anuale a listelor, Consiliile comunale îi adăugau pe cei care dobândiseră calitățile cerute de lege; erau excluși de pe liste: cei morți și cei a căror înscriere era declarată nulă de către autoritățile judecătorești. În continuare erau prevăzute normele care trebuiau respectate cu privire la operațiile electorale.

Adus mai întâi în dezbateră Comitetului de delegați ai secțiilor, proiectul de Constituție guvernamentală a stârnit controverse aprinse. Cu foarte puține deosebiri, acest proiect se identifica cu cel prezentat de Guvern. Astfel, dezbătut în secțiile Comitetului de delegați, proiectul a suferit anumite reformulări, dar nu de natură să-i afecteze esența democratică.

La 16 iunie 1866, dezbateră articolelor proiectului de Constituție a început în plenul Adunării, în prezența a 78 de

deputați⁹²⁹. Comitetul de delegați ai secțiilor redactase raportul asupra proiectului de Constituție, pe care Aristide Pascal l-a prezentat deputaților⁹³⁰. Raportul Comitetului de delegați ai secțiilor, operă a majorității conservatoare din Adunare și Comitet, a stârnit proteste din partea minorității liberale.

După ce a arătat că proiectul adus în dezbatere era, de fapt, prima Constituție elaborată de către români, raportul evidenția caracterul progresist al acesteia, fiind o Constituție liberală, care garanta națiunii române libertățile publice de care beneficiau popoarele cele mai libere din Europa civilizată⁹³¹. Erau prezentate și argumentate modificările aduse de către Comitetul de delegați ai secțiilor proiectului de Constituție prezentat de Guvern.

I se garantau națiunii române, ca și în proiectul de Constituție prezentat de Guvern, o serie de drepturi și libertăți printre care: libertatea conștiinței; libertatea individuală; egalitatea tuturor românilor în fața legii, a posibilităților de ocupare a funcțiilor publice; inviolabilitatea domiciliului; libertatea întrunirilor, a presei, a învățământului⁹³².

Una dintre disputele cele mai aprige s-a referit la stabilirea următorului aspect: dacă religia constituia sau nu un criteriu la împământanire. Prevederea se referea la evrei, cărora li se acorda, astfel, șansa de a accede spre funcțiile de comandă ale statului. În urma modificărilor făcute de către Comitet la proiectul prezentat de Guvern, la alin. 2 al art. 6, devenit art. 4, s-a adăugat: „Încât privește pe Israiliți o lege specială va regula admisiunea lor treptată la împământanire”⁹³³.

⁹²⁹ Alexandru Pencovici, *Desbaterile Adunarei Constituante din anul 1866 asupra Constituțiunii și legii electorale din România*, București, 1883, p. 18.

⁹³⁰ A.N.I. C., fond Parlament, Adunarea Deputaților, dosar 354/1865-1866, f. 25- 36.

⁹³¹ *Ibidem*, f. 25.

⁹³² *Ibidem*, f. 30.

⁹³³ *Ibidem*.

O modificare importantă susținută de către majoritatea Comitetului de delegați ai secțiilor privea trecerea de la sistemul reprezentativ unicameral la cel bicameral. Importanța celei de-a doua Camere – Senatul – era justificată, pe de o parte, prin elaborarea unor legi perfecționiste, dacă erau trecute prin două Camere, iar pe de altă parte, prin faptul că cele mai multe state europene constituționale adoptaseră sistemul bicameral. După cum s-a precizat: „Prin divisiunea reprezentățiunii naționale în două Camere se evită precipitațiunea în deliberațiuni și surprinderile din partea puterii ministeriale(...). Când însă reprezentațiunea națională e împărțită în două Camere, toate aceste inconveniente dispar, regulile de procedură ce sunt create pentru a asigura libertatea deliberațiunilor se observă și surprinderile devin imposibile, dându-se timp reflexiunii în intervalul ce se pune deliberațiunile celor două Camere”⁹³⁴.

Pe de altă parte, minoritatea liberală a Comitetului de delegați ai secțiilor se pronunțase în favoarea sistemului unicameral, argumentând acest fapt prin necesitatea trecerii unui timp îndelungat în cazul separării puterii legiuitoare în două Camere.

O altă modificare, făcută de către Comitet, se referea la sistemul electoral. Votul universal a fost înlocuit cu cel censitar, censul minim fiind stabilit la cel puțin 100 de galbeni. Alegătorii erau divizați în 4 colegii, în locul celor 3 colegii prevăzute în proiect.

Se acorda drept de veto absolut domnitorului, în locul unui veto suspensiv, argumentându-se această hotărâre prin evitarea cazurilor de dizolvare a Adunărilor legislative⁹³⁵. Minoritatea Comitetului se pronunțase în favoarea unui veto suspensiv deoarece: „Când două reprezentațiuni naționale consecutive se pronunță într-aceiași mod asupra unei cestiuini,

⁹³⁴ *Ibidem*, f. 26.

⁹³⁵ *Ibidem*, f. 27.

este atunci o evidentă dovadă a unei serioase voinți naționale, și că ar fi mult mai periculos pentru stabilitate a se contraria manifestarea acestei voințe de cât a se traduce în lege într-un mod obligatoriu pentru Domnitor”⁹³⁶.

Dispozițiile din proiectul de Constituție prezentat de Guvern, referitoare la puterea judecătorească, au fost completate. Astfel, domnitorul se bucura de dreptul de-i a numi pe magistrați, „conform unei legi de admisibilitate ce se vor face într-această”⁹³⁷; judecătorii licențiați de la tribunale și curți sau cei care erau doctori în știință, precum și „cei numiți pe viitor de Domn dintre acei ce ar avea o asemenea diplomă după un stagiul de trei ani”⁹³⁸ erau declarați inamovibili.

Cu privire la instituția Senatului, reprezentantul minorității în Comitet, Alexandru Sihleanu, arăta faptul că în raport se specifica că au fost consultate secțiile Adunării, rezultând o majoritate în favoarea Senatului, ceea ce nu era adevărat, deoarece trei secții se pronunțaseră *pentru*, trei *împotriva*, iar una nu era împotriva Senatului. Alexandru Sihleanu era de părere că o dată cu detronarea lui A. I. Cuza, trebuia înlăturat și *Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris* și, în consecință, și Corpul Ponderator.

Adus în dezbaterile din plenul Adunării, proiectul de Constituție modificat de Comitet, cu stipulații atât de largi referitoare la drepturile și libertățile individului, a determinat controverse aprinse. S-a format o majoritate alcătuită din: C. Grădișteanu, Calimachi Catargi, N. Racoviță și A. Pascal⁹³⁹, care a propus o serie de amendamente, și o minoritate compusă din: N. Ionescu, Pană Buescu și Al. Sihleanu, care era de acord cu eventualele modificări.

⁹³⁶ *Ibidem*.

⁹³⁷ *Ibidem*, f. 35.

⁹³⁸ *Ibidem*.

⁹³⁹ Alexandru Pencovici, *op. cit.*, p. 49.

Au avut loc discuții contradictorii și în legătură cu modalitatea consacării unor drepturi și libertăți publice. Astfel, N. Ionescu considera că libertatea de exprimare a opiniei prin intermediul presei, de întrunire și consultare, precum și de judecare prin jurați trebuiau încadrate în categoria drepturilor inalienabile și imprescriptibile: „Acestea sunt totdeauna drepturi rezervate tuturor cetățenilor, drepturi naturale și imprescriptibile care, oricât ar fi reglementate în o țară constituțională, nu pot fi nici o dată puse în cestiune. Și socot că onorabilii propuitori ai amendamentului au toată dreptatea a cere să fie înscrise la locul acesta, fiindcă proiectul guvernului era oarecum incomplet și proiectul majorității comitetului e și mai incomplet”⁹⁴⁰. Pe de altă parte, G. Mărzescu era împotriva acestor formulări absolute, deoarece erau omise eventualele măsuri restrictive pentru cei care încălcau aceste drepturi fundamentale⁹⁴¹. P. Cernătescu se pronunța pentru utilizarea experienței engleze cu privire la drepturile omului. Nu erau uitate nici exemplele din alte țări, precum: S.U.A și Franța⁹⁴².

Discuții aprige au avut loc și în legătură cu drepturile politice acordate străinilor, cu precădere evreilor. Conform prevederilor art. 6 al proiectului Guvernului, „religiunea nu mai poate fi un obstacol la împământenire”. Această formulare a determinat o stare de agitație în toată țara: în Moldova, unde s-au adunat mii de semnături pe o petiție înaintată Guvernului; în București, unde a avut loc o mare demonstrație. În consecință, art. 6 a fost reformulat: „Numai străinii de rituri creștine pot dobândi împământenirea”.

Înscrierea acestei dispoziții în proiectul de Constituție a fost argumentată prin faptul că, începând cu anul 1859, România se transformase într-o țară de imigrație pentru un procent important al populației evreiești. Sectorul comercial și

⁹⁴⁰ *Ibidem*, p. 78.

⁹⁴¹ *Ibidem*, p. 79.

⁹⁴² *Ibidem*, p. 84-85.

domeniul financiar-bancar deveniseră apanajul străinilor, mai ales al evreilor⁹⁴³. Ca urmare, în întreaga țară exista o frică față de străini, în general⁹⁴⁴. În Moldova, unde industria și comerțul erau apanajul evreilor, au avut loc proteste împotriva proiectului de Constituție, care, prin acordarea împământenirii oricărui străin, asigura accesul, prin avere, la funcțiile politice. Au fost redactate în orașe, târguri și sate, petiții de protest, în care erau prevăzute interdicții pentru evrei de a avea acces la viața politică. Asemenea mișcări protestatatoare s-au înregistrat și în București.

Cu ocazia dezbaterilor privind admiterea evreilor la împământenire, deputatul Sc. Voinescu preciza că: „Toți știm că noi dacă am acorda astăzi drepturi Evreilor pentru cuvânt că capitalurile sunt în mâinile lor mâine vom fi slugile evreilor”⁹⁴⁵. Pe de altă parte, reprezentanții moldoveni de orientare conservatoare căutau să îmbine, în plan constituțional, interesele naționale cu varianta de a nu-i discrimina pe evrei. Astfel, M. C. Epureanu arăta că, dacă evreii ar fi fost expulzați, România s-ar fi confruntat cu mari dificultăți economice⁹⁴⁶, iar Gh. Mărzescu era de părere că restricțiile constituționale referitoare la evrei nu puteau fi admise, deoarece România ar fi fost izolată de celelalte state civilizate din Europa.

Constituanta, invocând prevederile Convenției de Pace de la Paris din 1858, prin care Puterile Garante statuaseră interdicția evreilor de a participa la viața politică, a modificat art. 7 numai pentru evrei, nefiind admisă împământenirea lor pe motive religioase; ei erau excluși, astfel, de la drepturile politice.

⁹⁴³ *Ibidem*, p. 109.

⁹⁴⁴ Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 49.

⁹⁴⁵ Alexandru Pencovici, *op. cit.*, p. 112.

⁹⁴⁶ *Ibidem*, p. 104-105.

Cu privire la instituția Senatului, s-au confruntat două curente: pe de o parte, conservatorii – se pronunțau în favoarea înființării Senatului, pe de altă parte, liberalii radicali – erau împotriva Senatului. Dintre conservatori, s-au pronunțat: N. Blaremburg, M. C. Epureanu și A. Pascal. Se argumenta că a doua Cameră trebuia instituită „pentru a modela mișcarea legislativă împiedicând progresul în salturi și zguduiri care ar otrăvi toate avantajele, toate beneficiile unei reforme”. Odată cu înființarea Senatului, orice decizie a Adunării Deputaților avea Sigiliul dreptății. De Senat depindea „ponderațiunea puterilor”. Reprezentanți ai liberalilor radicali, care s-au pronunțat împotriva instituirii Senatului, au fost: Petre Cernătescu, N. Ionescu și A. G. Golescu. Al. Sihleanu, reprezentant al minorității din Comitetul delegațiilor, se opunea înființării Senatului. N. Ionescu afirma că: „Senatul în loc de a face acea armonie a claselor, acea înfrățire a diverselor elemente ale societății române, le-ar dezbină; ar face, dintr-o Cameră cuibul progresului și, din cealaltă, cetățuia tare a conservatorismului”⁹⁴⁷.

Conservatorii, majoritari în Cameră, beneficiind și de sprijinul domnitorului Carol I, au ieșit învingători. Astfel, în urma votului a fost adoptată instituția Senatului, cu 75 voturi *pentru* și 24 *contra*.

Stipulațiile electorale au stârnit în Constituantă dispute vii. Al. Sihleanu s-a pronunțat împotriva colegiilor electorale, deoarece, prin intermediul lor, se organiza o fortăreață împotriva națiunii, formată din avere, pământ, inteligență și instrucțiune⁹⁴⁸. Pe de altă parte, R. Ionescu considera că votul universal trebuia aplicat diferențiat, pe categorii de interese⁹⁴⁹. N. Blaremburg arăta că votul universal avea numai o valoare

⁹⁴⁷ *Ibidem*, p. 190.

⁹⁴⁸ *Ibidem*, p. 51.

⁹⁴⁹ *Ibidem*, p. 217-219.

principială, aplicarea lui făcându-se diferențiat⁹⁵⁰. Manolache Costache Epureanu sublinia faptul că obstacolul împotriva abuzurilor săvârșite de către puterea executivă nu era un sistem electoral larg, ci „concurusul” unor categorii sociale, care se puteau ridica peste sfera oamenilor de rând.

Adoptarea sistemului electoral, bazat pe colegii, a stârnit dispute cu privire la caracterul și numărul acestora. Pe de o parte, M. C. Epureanu, adept al unui corp electoral restrâns la nivelul proprietarilor de moșii, considera că cea mai bună lege electorală era cea care garanta integritatea și capacitatea Corpurilor legiuitoare. Țăranii nu se bucurau de drepturi electorale, pentru că nu dobândiseră încă o conștiință politică. Pe de altă parte, P. Cernătescu sublinia necesitatea constituirii unor colegii electorale, prin care să i se acorde pondere burgheziei orașelor, în funcție de rolul ei economic. Colegiile micilor proprietari trebuiau extinse, în detrimentul moșierilor⁹⁵¹.

Cu privire la numărul colegiilor electorale, au fost exprimate două variante: două sau patru. Astfel, ca reprezentant al minorității, N. Ionescu s-a pronunțat pentru un sistem electoral fundamentat pe două colegii: urban și rural⁹⁵². În schimb, I. C. Brătianu considera cele două colegii o reminescentă a epocii feudale, nepotrivite pentru societatea românească. În final s-a adoptat un sistem electoral bazat pe patru colegii⁹⁵³.

Cu privire la stipulațiile electorale din proiectul de Constituție, conservatorii și-au impus convingerile, susținute în raportul Comitetului delegațiilor, și anume, divizarea Corpului electoral pentru alegerea membrilor Adunării Deputaților în fiecare județ, în 4 colegii, iar pentru Senat în 2 colegii electorale, distincte de cele pentru Adunarea Deputaților.

⁹⁵⁰ *Ibidem*, p. 216-217.

⁹⁵¹ *Ibidem*, p. 229.

⁹⁵² *Ibidem*, p. 225-226.

⁹⁵³ *Ibidem*, p. 227-228.

După discuții aprige, referitoare la unele amendamente, grație activității depuse de către Comitetul Compromisoriu, toate articolele au fost votate.

În ședința din 29 iunie 1866 a debutat dezbaterea finală generală a proiectului de Constituție. La 30 iunie 1866, Constituția a fost sancționată și promulgată, iar la 1 iulie 1866 a fost publicată în „Monitorul Oficial”.

În ședința din 4 iulie 1866, Adunarea Constituantă a început dezbaterile cu privire la proiectul legii electorale. C. Boerescu a prezentat raportul Comitetului de delegați ai secțiilor, cu privire la acest proiect. Deoarece principiile legii electorale erau înglobate în Constituție și fuseseră dezbătute, s-a trecut la votarea pe articole a proiectului, cele mai multe fiind aprobate fără discuții. Au fost depuse și amendamente, care priveau: deplina independență a alegătorilor prin atribuirea sarcinii întocmirii listelor electorale consiliilor comunale, incompatibilitatea între mandatul de deputat și anumite funcții salariate. Aceste amendamente au fost acceptate.

Supus votului total, după adoptarea pe articole, proiectul de lege electorală a fost aprobat cu 69 de voturi *pentru* și trei *contra*. La 23 iulie 1866, legea a fost promulgată de către domnitor. La 6 iulie 1866, prin decret domnesc, Adunarea Constituantă a fost dizolvată.

b. Principii și norme juridice prevăzute în Constituția din 1866

Constituția din anul 1866, așezământul constituțional al României moderne, nu a fost „o simplă imitație a celei belgiene din 1831”⁹⁵⁴. Cu toate acestea, Constituția Belgiei a fost principalul izvor de inspirație, alături de dispozițiile actelor precedente, de *proiectul întocmit de Comisia Centrală de la*

⁹⁵⁴ Sorin Liviu Damean, *op. cit.*, p. 63.

Focșani (1859), *Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris* (1864) și de *proiectul Consiliului de Stat* (februarie 1866)⁹⁵⁵. Constituția din anul 1866 a fost primul așezământ constituțional elaborat de reprezentanții legitimi ai națiunii române⁹⁵⁶.

Erau statuate o serie de principii⁹⁵⁷: principiul suveranității naționale – puterile emană de la națiune; principiul guvernării reprezentative – națiunea guverna prin delegați; principiul separării puterilor în stat; principiul monarhiei ereditare; principiul irevocabilității monarhului; principiul responsabilității ministeriale; principiul rigidității constituționale; principiul supremației Constituției asupra celorlalte legi. Totodată, erau proclamate drepturile publice și libertățile civile înscrise în *Declarațiunea drepturilor omului și cetățeanului*, din 26 august 1789.

Constituția din 1/13 iulie 1866 cuprindea 133 de articole, care erau grupate în 8 titluri⁹⁵⁸. În art. 1 al titlului I *Despre teritoriul României* era prevăzut dreptul țării de a avea denumirea conferită de către locuitori și, totodată era stipulat principiul unității statului național: „Principatele-Unite-Române constituie un singur stat indivizibil sub denumirea de România”

⁹⁵⁵ I. C. Filitti, *Izvoarele Constituției de la 1866 (Originile democrației române)*, București, 1934, p. 3-23 (în continuare, se va cita: I. C. Filitti, *Izvoarele Constituției*).

⁹⁵⁶ Ion Mamina, *op. cit.*, p. 15.

⁹⁵⁷ Cu privire la Constituția din anul 1866, vezi: *Constituțiune și lege electorale*, București, 1884; P. Negulescu, *Curs de drept constituțional*, 1927, p. 229-242; I. C. Filitti, *Izvoarele Constituției*; C. C. Angelescu, *Izvoarele Constituției române de la 1866*, București, 1926; Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 40-66; Tudor Drăganu, *Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar în România până în anul 1916*, Cluj, Editura Dacia, 1991, p. 184-359; Sorin Liviu Damean, *op. cit.*, p. 61-74; Idem, *Carol I și Constituția română de la 1866*, în „Analele Universității din Craiova”, istorie, anul XIII, nr. 2 (14)/2008, p. 149-159; Paul Negulescu, Gh. Alexianu, *op. cit.*, p. 223.

⁹⁵⁸ Textul Constituției de la 1866 este citat după Alexandru Pencovici, *op. cit.*, p. 290-308.

(art. 1). Teritoriul țării era declarat inalienabil: „limitele statului nu pot fi schimbate sau rectificate decât în virtutea unei legi” (art. 2). Totodată, „Teritoriul României nu se poate coloniza cu populațiuni de gintă străină” (art. 3). Această precizare excludea posibilitatea ca domnitorul să poată favoriza venirea în țară a unor mase de origine germanică, care ar fi impulsionat expansiunea puterilor centrale spre gurile Dunării.

În cel de-al doilea titlu, *Despre drepturile românilor*, se statua: libertatea conștiinței, a învățământului, a presei și a întrunirilor. Conform dispozițiilor art. 7: „Însușirea de român se dobândește, se conservă și se pierde potrivit regulilor stabilite prin legile civile. Numai străinii de rituri creștine pot dobândi împământenirea”. Se mai prevedea: egalitatea înaintea legii; doar românii erau „admisibili în funcțiunile publice, civile și militare” (art. 10); privilegiile, scutiunile și monopolurile de clasă erau abrogate; decorațiile străine erau purtate de către români „numai cu autorizarea Domnului”; libertatea individuală era garantată: „Nimeni nu putea fi urmărit decât în cazurile prevăzute de legi și după formele prevăzute de ea. Nimeni nu poate fi oprit sau arestat, afară de cazul de vină veghiată, decât în puterea unui mandat judecătoresc motivat și care trebuie să-i fie comunicat la momentul arestării sau cel mult în 24 ore după arestațiune” (art. 13); domiciliul era declarat inviolabil. Pedepsele erau date și aplicate numai în virtutea legii, pedeapsa confiscării averilor fiind interzisă. Pedepsa cu moartea era desființată, fiind prevăzute unele excepții inserate în Codul penal militar. Cu privire la proprietate, s-a stipulat că aceasta era sacră și inviolabilă. „Nimeni nu poate fi expropriat decât pentru cauză de utilitate publică legalmente constatată și după o dreptă și prealabilă despăgubire” (art. 19). Era garantată libertatea de a comunica și publica ideile și opiniile „prin grai, prin scris și prin presă”; românii aveau dreptul de a se asocia, de a se adresa autorităților publice „prin petițiuni subscrise de către una sau mai multe persoane, neputând însă petiționa decât în numele

subscrișilor”. Libertatea cultelor era și ea garantată. Biserica Ortodoxă Română era autocefală: „Biserica ortodoxă română este și rămâne neatârnată de orice chiriarchie străină, păstrându-și însă unitatea cu Biserica ecumenică a Răsăritului în privința dogmelor” (art. 21). Prevăzându-se libertatea presei, se arăta că nu erau îngăduite cenzura sau o altă măsură preventivă pentru apariția, vânzarea sau distribuirea oricărei publicații. Nu era nevoie de o autorizație specială pentru „publicațiuni de jurnale”. Ziariștii, scriitorii, editorii, topografii și litografii nu puteau fi obligați la cauțiune. Presa nu era supusă regimului avertismentelor. Nici un ziar sau publicație nu puteau fi suprimate sau suspendate. Era prevăzut dreptul românilor de a se aduna pașnic, fără arme, potrivit legilor în vigoare și fără o prealabilă autorizație. Era statuată excepția privind reuniunile care se desfășurau în loc deschis, reglementate conform dispozițiilor polițienești. Dreptul la asociere era garantat fără vreo măsură preventivă. Era stabilit dreptul individual la petiție, sau dreptul colectiv în numele semntarilor. Ca excepție, erau prevăzute autoritățile legal constituite, care aveau dreptul de a adresa petiții în numele unei colectivități.

În titlul al III-lea, *Despre puterile statului*, era prevăzut modul în care se exercitau puterile în stat.

Puterea legislativă se exercita colectiv de către Domn și Reprezentanța Națională. Reprezentanța Națională era bicamerală, fiind formată din Adunarea Deputaților și Senat. Atât membrii Adunării Deputaților, cât și ai Senatului erau aleși pe baza alegerilor. Orice lege trebuia să fie rezultatul acordului celor trei instituții ale puterii legiuitoare, care aveau drept de inițiativă legislativă: „Inițiativa legilor este dată fiecăreia dintre cele trei ramuri ale puterii legislative. Totuși, orice lege relativă la veniturile și cheltuielile statului sau la contingentul armatei, trebuie să fie votată mai întâi de Adunarea Deputaților” (art. 33). O lege era supusă sancțiunii domnului, numai dacă fusese supusă discutării și votată de majoritatea ambelor Adunări.

Membrii celor două Adunări erau considerați reprezentanți ai națiunii, „iar nu numai județul sau localitatea care i-a numit”. Ședințele erau publice, iar dezbaterile erau publicate în *Monitorul Oficial*. În cazuri excepționale, la cererea președintelui sau a 10 dintre membrii, fiecare Adunare se întrunea în ședințe secrete. Dezbaterile se derulau în prezența majorității, orice hotărâre fiind adoptată cu majoritatea absolută a sufragiilor: „Orice rezoluțiune este luată cu majoritatea absolută a sufragiilor, afară de ceea ce se va statornici prin regulamentele Adunării în privința alegerilor și prezentațiunilor. În caz de împărțeață a voturilor, propozițiunea în deliberațiune este respinsă. Nici una din Adunări nu poate lua o rezoluțiune dacă majoritatea membrilor săi nu se găsește întrunită” (art. 45). Votul se desfășura: prin sculare și ședere, prin apel nominal și prin scrutin secret, proiectele de legi fiind adoptate după ce avusese loc votarea pe articole (art. 46). Nici un membru al celor două Adunări, în timpul exercițiului mandatului, nu puteau fi „nici urmărit, nici arestat în materie de represiune, decât cu autorizațiunea Adunării din care face parte, afară de cazul de vină vădită” (art. 52).

Prevederile constituționale, care caracterizau sistemul electoral, au fost îmbunătățite prin legea electorală adoptată de Adunarea Deputaților, ca urmare a unei dezbateri formale din 6/18 iulie 1866 și promulgată la 16/28 iulie 1866⁹⁵⁹. Această lege electorală cuprindea opt titluri: *Despre colegiile electorale*, *Despre capacitatea electorală*, *Despre eligibili*, *Despre incompatibilități*, *Despre domiciliul politic*, *Despre listele electorale*, *Despre operațiunile electorale* și *Dispozițiuni generale*.

Deputații, cărora nu li se puneau condiții de cens, erau obligați să îndeplinească următoarele condiții: cetățenie română; posesia drepturilor civile și politice; vârsta de 25 de ani și domiciliul în România. Corpul electoral pentru Adunarea

⁹⁵⁹ Alexandru Pencovici, *op. cit.*, p. 344-355.

Deputaților era divizat, în fiecare județ, în patru colegii⁹⁶⁰: primul, pentru cei cu venituri de peste 300 de galbeni anual; cel de-al doilea, cu venituri între 100 și 300 de galbeni; iar cel de-al treilea era al orășenilor, comercianților și industriașilor, care plăteau impozite în valoare de minimum 80 de lei. În acest colegiu, erau scutiți de cens următoarele categorii de persoane: toți cei care practicau profesii liberale; ofițerii în retragere și pensionarii statului. Cele trei colegii desemnau deputații prin vot direct. Astfel, primele două colegii desemnau câte un deputat fiecare, iar cel de-al treilea colegiu în modul următor: București – câte 6 deputați; Iași – câte 4 deputați; Craiova, Galați, Ploiești, Focșani, Bârlad, Botoșani – câte 3 deputați; Pitești, Bacău, Brăila, Roman, Turnu Severin – câte 2 deputați; celelalte reședințe de județ desemnau câte un deputat. Cel de-al patrulea colegiu îi includea pe „toți acei care plătesc o dare către stat cât de mică”, fiind colegiul țăranimii, care își exprima voturile doar indirect, prin delegați. Pentru acest colegiu, 50 de alegători înscriși desemnau un delegat, iar delegații, întruniți la reședința districtului, îl alegeau pe deputat.

Membrii Senatului erau aleși, nu numiți, ca în perioada anterioară. Senatul era o a doua Cameră legislativă, „pe picior de egalitate cu Adunarea Deputaților”⁹⁶¹, cu diferența că bugetul era votat numai de către Adunarea Deputaților (art. 113). El nu mai avea drept sarcină controlul constituționalității legilor, precum Corpul Ponderator din timpul lui Cuza Vodă. Orice întrunire a Senatului, cu excepția derulării sesiunii Adunării Deputaților, era nulă (art. 81). Senatorii erau aleși pe bază de colegii electorale. În cadrul fiecărui județ, corpul electoral era împărțit în două colegii. Astfel, colegiul I era format din proprietari de fonduri rurale, cu un venit funciar de minim 300 de galbeni, iar cel de-al doilea colegiu, rezervat proprietarilor de imobile din orașele județului, avea un venit de

⁹⁶⁰ *Ibidem*, p. 344-345.

⁹⁶¹ Jipa Rotaru, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 64.

până la 300 de galbeni. Cele două colegii votau separat, alegând fiecare câte un senator. Universitățile din Iași și București desemnau câte un senator, ales de către corpul profesoral⁹⁶². Membrii de drept ai Senatului erau: moștenitorul tronului de la vârsta de 18 ani, iar cu vot deliberativ de la 25 de ani, mitropolii și episcopii eparhioți (Mitropolitul Ungro-Vlahiei și Primat al României, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, Episcopul Râmnicului și Noului Severin, Episcopul Romanului, Episcopul Buzăului, Episcopul Hușiului, Episcopul Argeșului, Episcopul Dunării de Jos)⁹⁶³.

Pentru a fi ales senator era necesară îndeplinirea următoarelor condiții: „a fi român de naștere sau naturalizat, a se bucura de drepturile civile și politice, a fi domiciliat în România, a avea vârsta de 40 ani, a avea un venit de orice natură de 800 galbeni, dovedit în modul prevăzut la articolul 18”⁹⁶⁴. Erau scutiți de cens: foștii președinți și vicepreședinți ai Adunării Deputaților și Senatului; deputații care participaseră la trei sesiuni anterioare; generalii; coloneii cu o vechime de trei ani; foștii miniștri și foștii agenți diplomatici; cei care ocupaseră înalte funcții în magistratură și „cei cu diplomă de doctorat sau de licențiat de orice specialitate, care în timp de șase ani vor fi exercitat profesiunea lor”⁹⁶⁵.

Pentru ca cineva să fie eligibil în Adunarea Deputaților trebuia: să fie român prin naștere sau prin marea împământanire; să se bucure de drepturile civile și politice; să aibă vârsta de 25 de ani împliniți și să fie domiciliat în România. Erau incapabili de a vota: românii supuși vreunei ocrotiri străine; servitorii cu simbrie; cerșetorii; cei puși sub interdicție judecătorească; cei în stare de faliment declarat și nereabilitați. Erau nedemni: cei osândiți pentru crime; cei

⁹⁶² Sorin Radu, *op. cit.*, p. 21-22.

⁹⁶³ Alexandru Pencovici, *op. cit.*, p. 345.

⁹⁶⁴ *Ibidem*, p. 346.

⁹⁶⁵ *Ibidem*, p. 346-347.

lipsiți de exercițiul drepturilor politice și civile; cei condamnați pentru furt, înșelăciune, atentat la bunele moravuri sau corupție în materie electorală⁹⁶⁶.

Senatorii erau aleși pentru 8 ani, dar jumătate din numărul acestora era reînnoit la 4 ani, prin tragere la sorți, senatorii ieșiți putând fi realeși. În caz de dizolvare, Senatul era reînnoit. Membrii Senatului nu erau remunerați. Astfel, Senatul era un corp eminent conservator⁹⁶⁷. Senatorii participau la dezbateri prin: discursuri la proiectul de răspuns la *Mesajul tronului*, interpelări, luări de cuvânt și propuneri de amendamente în legătură cu proiectele de legi.

Conform stipulațiilor prevăzute în art. 95, domnitorul avea dreptul de a convoca, a amâna, a deschide, a închide și a dizolva Senatul sau Adunarea Deputaților. Totodată, Senatul și Adunarea Deputaților se întruneau în fiecare an, la 15 noiembrie, fără convocarea domnitorului; durata sesiunii anuale era stabilită la 3 luni, amânarea nu putea trece peste termenul de o lună și nu putea fi reînnoită în aceeași sesiune fără consimțământul adunărilor; actul de dizolvare trebuia să conțină convocarea alegătorilor până în două luni și a corpurilor legiuitoare până în trei luni. Domiciliul politic al fiecărui alegător era în orașul, județul sau comuna unde își plătea darea directă sau unde își avea proprietatea sau principalul său așezământ. Listele electorale erau alcătuite cu ajutorul autorităților comunale, fiind permanente. Pentru Senat era alcătuită și o listă a eligibililor.

Colegiile electorale erau convocate prin decret domnesc. Alegerile se făceau succesiv, pe colegii, și prin scrutin secret. Operațiunile propriu-zise erau conduse de un birou definitiv, alcătuit dintr-un președinte, doi secretari și doi observatori, aleși

⁹⁶⁶ *Ibidem*, p. 346.

⁹⁶⁷ George Alexianu, *Regimul electoral în România*, în *Enciclopedia României*, vol. I *Statul*, București, 1939, p. 236.

dintre alegători. Toate actele relative la alegeri erau comunicate prin intermediul prefectilor și Ministerului de Interne.

Operațiunile alegerilor erau verificate de fiecare Adunare legiuitoare. În caz de vacanță, colegiul electoral care urma să îndeplinească vacanța era convocat în termen de două luni, cel mai târziu.

*Puterea executivă*⁹⁶⁸ aparținea domnitorului, care o exercita prin intermediul miniștrilor, reuniți în Consiliul de Miniștri. Astfel, „nici un act al domnului nu poate avea tărie dacă nu va fi contrasemnat de un ministru”. Se prevedea trecerea de la domnia electivă la cea ereditară, și de la domni pământeni la principele străin. În art. 82 era proclamat ca domnitor al României Carol de Hohenzollern-Sigmaringen și i se asigurau „puterile constituționale”, lui și urmașilor lui, „în linie coborâtoare directă și legitimă a *Măriei Sale Principelui Carol I* de Hohenzollern Sigmaringen, din bărbat în bărbat, prin ordinul de primogenitură și cu exclusiunea perpetuă a femeilor și coborâtorilor lor”. Era stipulată și eventualitatea unei succesiuni a domnitorului prin frații săi și descendenții lor. Dacă survenea decesul înainte de numirea unui succesor, Tronul rămânea vacant, iar în termen de 8 zile, Adunarea Generală se întrunea cu scopul alegerii unui nou domnitor. La urcare pe tron, domnitorul se angaja „a păzi Constituțiunea și legile poporului român, de a menține drepturile lui naționale și integritatea teritoriului” (art. 87). „Domnul nu va putea fi totodată și șeful unui alt stat fără consimțământul Adunărilor” (art. 91). Persoana domnului era declarată „inviolabilă”.

Domnitorul se bucura de următoarele drepturi: sancționa și promulga legile, având posibilitatea să refuze sancționarea; numea și revoca miniștrii; avea drept de amnistie „în materie politică”, de iertare și micșorare a pedepselor „în materii

⁹⁶⁸ Cu privire la modalitatea în care era reglementată puterea executivă potrivit Constituției din 1866, vezi D. A. Sturdza, *Puterea executivă în Constituțiunea României*, București, 1906.

criminale”. Dar, el nu putea interveni „prin nici un mod în administrația justiției”. Nu avea dreptul de a crea o funcție publică decât în virtutea unei legi. Întocmea regulamentele, prin intermediul miniștrilor săi, fără „să poată vreodată modifica sau suspenda legile” și neavând dreptul de a „scuti” pe cineva „de executarea lor”.

Domnitorul era „capul puterii armate”; acorda gradele numai „în conformitate cu legea”; avea dreptul de a bate monedă și de a conferi decorații, de a încheia diverse convenții cu state străine, cu condiția ca „aceste acte” să fie în prealabil „supuse puterii legislative” și să fie „aprobate de ea”; convoca, deschidea și închidea lucrările Adunării Deputaților și ale Senatului. Conform art. 96, „domnul nu are alte puteri, decât acele date lui prin Constituție”.

Din analiza stipulațiilor Constituției de la 1866 rezultă faptul că domnitorul beneficia de o poziție privilegiată, având atribuții atât în cadrul puterii legislative, cât și în cadrul celei executive. Dar, deosebirea dintre cele două cazuri era evidentă: dacă, cu ocazia legiferării, Constituția din anul 1866 a creat „un organ tripartit”⁹⁶⁹, alcătuit din șeful statului și cele două camere ale Parlamentului, în cazul puterii executive, aceasta era încredințată șefului de stat. Legea era astfel elaborată ca rezultat al unei cooperări între Adunări și Domnitor.

Miniștrii erau răspunzători direct de actele de guvernământ, persoana domnitorului fiind declarată „inviolabilă”. Membrii familiei domnitoare nu puteau ocupa fotolii ministeriale. Potrivit art. 100, „în nici un caz ordinul verbal sau scris al domnului nu poate apăra pe un ministru de răspundere”, domnitorul neputând ierta sau micșora pedepsele unor miniștri condamnați. Pentru punerea sub acuzare a acestora, în vederea judecării lor de către Curtea de Casație, era necesar votul a două treimi dintre membrii uneia din Camere.

⁹⁶⁹ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*, p. 69.

Puterea judecătorească era distinctă de celelalte puteri. Se exercita prin intermediul Curților și tribunalelor. Hotărârile și sentințele se pronunțau în virtutea legii și se executau în numele Domnului. Pe teritoriul României funcționa o singură Curte de Casație. S-a creat, conform art. 105, juriul obligatoriu în toate „materile criminale și pentru delictele politice și de presă”. Totodată, s-a prevăzut interdicția organizării oricăror „comisiuni sau tribunale extraordinare” (art. 104). Inamovibilitatea magistraților era reglementată parțial, prin enunțarea principiului, urmând ca punerea în practică să se realizeze progresiv, cu ajutorul legilor speciale.

În titlul IV, *Despre finanțe*, se prevedea: impozitele statului erau stabilite și percepute numai în virtutea legii; impozitele votate de către consiliile județene și comunale primeau „confirmarea puterii legiuitoare și întărirea Domnului”; legile privitoare la finanțe se publicau în *Monitorul Oficial*; pe teritoriul României funcționa o singură Curte de Conturi.

În titlul V, *Despre armată*, se statua: contingentul armatei se vota în fiecare an; garda cetățenească putea fi mobilizată „numai în virtutea unei legi”.

Conform dispozițiilor prevăzute în art. 128 al titlului VI *Dispozițiuni generale*, această Constituție nu putea fi suspendată.

În titlul VII, *Despre revizuirea Constituțiunei*, se arăta că puterea legiuitoare avea dreptul de a „declara că este trebuință a se supune revizuirii dispozițiunile din Constituțiune anume arătate” prin intermediul unei declarații citite de trei ori, din 15 în 15 zile, în ședință publică „și primită de ambele Adunări, acestea sunt dizolvate de drept și se convoacă altele în termenul prescriș de art. 95”.

La 23 aprilie 1878 a fost adoptată *legea pentru interpretarea legii electorale din 1866 și pentru garantarea libertății alegerilor*⁹⁷⁰. Se statua că⁹⁷¹: din colegiul III făceau

⁹⁷⁰ Ion Mamina, *op. cit.*, p. 57.

parte toți orașenii, care plăteau către stat o dare anuală de 80 de lei, nefiind incluși în această categorie cei care aveau domiciliul în comunele rurale; judecătorul de Curte nu putea fi ales deputat sau membru al unei Adunări în județele unde se exercita jurisdicția Curții din care făcea parte, iar judecătorul de tribunal nu putea fi ales nici în județele limitrofe. Cu privire la cărțile de alegător, se prevedea că, în momentul rămânerii definitive, primarul sau ajutoarele sale erau obligați să înmâneze fiecărui alegător o carte constatatoare a calității de alegător, în care se menționau: colegiul din care face parte; numele și prenumele; profesiunea și domiciliul alegătorului.

Constituția din anul 1866 a fost cea dintâi Constituție elaborată de reprezentanții legitimi ai națiunii române, fiind rezultatul unui acord de voință între Adunarea Deputaților – care reprezenta națiunea, și suveran.

Regimul monarhiei constituționale în România a fost instaurat prin Constituția din anul 1866. Este vorba de un regim politic care proclamă suveranitatea națională, instituie monarhia ereditară, creează un sistem parlamentar - constituțional, stabilește principiul separării puterilor în stat, în legislativă, executivă și judecătorească. Acest regim politic de esență liberală s-a circumscris celor mai înaintate din Europa celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Cu toate că era rezultatul unui compromis între liberali, conservatori și domnitor, asistăm la stabilirea unor reguli de guvernare în spiritul democratismului și la înfăptuirea actelor de guvernare prin reprezentanți aleși.

Preluând modelul belgian, această Constituție a statuat principiile moderne de guvernare reprezentativă. Deși elita conducătoare a fost de acord cu modernitatea occidentală, a impus un anume control asupra puterii, prin crearea unui sistem electoral censitar, conform căruia accesul la putere era limitat în funcție de avere și educație. Acest sistem electoral oglindea

⁹⁷¹ *Ibidem.*

atât interesele speciale ale burgheziei și ale marilor proprietari funciari, cât și o etapă de tranziție către un regim democratic, către o societate în care cetățenii urmau să fie chemați să participe cu drepturi egale la viața politică.

c. Dezbateri parlamentare privind revizuirea Constituției de la 1866

Revizuirea constituțională din anul 1879. Tratatul de pace de la Berlin, din 1/13 iulie 1878, care s-a încheiat în urma războiului ruso-româno-turc, din 1877-1878⁹⁷², a condiționat, prin art. 44, recunoașterea independenței României de modificarea legislației sale privind admiterea străinilor, de orice confesiune, la exercitarea drepturilor politice. Astfel, conform art. 44 al respectivului Tratat: „În România, deosebirea credințelor religioase și a confesiunilor nu va putea fi opusă nimănui ca un motiv de excludere sau de incapacitate în ceea ce privește bucurarea de drepturi civile și politice, admiterea în sarcini publice, funcțiuni și onoruri, sau exercitarea diferitelor profesii și industrii în orice localitate ar fi. Libertatea și practica exterioară a oricărui cult vor fi asigurate tuturor supușilor pământeni ai statului român, precum și străinilor și nu se va pune nici un fel de piedică atât organizației ierarhice a diferitelor comunități religioase, cât și raporturilor acestora cu capii lor spirituali. Naționali tuturor Puterilor, comercianții sau alții, vor fi tratați în România fără deosebire de religie, pe piciorul unei desăvârșite egalități”⁹⁷³. Se făcea referire la art. 7 din Constituție, care restrângea drepturile străinilor – cu precădere ale evreilor – la împământenire, inserarea acestui articol în Constituția din anul

⁹⁷² *Tratatul de Berlin urmat de Protocoalele Congresului (1878)*, București, 1878, p. 70-72.

⁹⁷³ *Tractate, convențiuni și învoiri internaționale ale României actualmente în vigoare*, publicate de T. G. Djuvara, București-Paris, 1888, p. 199-200.

1866 fiind justificată pe motive de natură socială și economică, evreii reprezentând, la acea dată, o minoritate numeroasă, cu o pondere economică mare⁹⁷⁴. Astfel, potrivit art. 7 din Constituția de la 1866: „Înșușirea de român se dobândește, se conservă și se pierde potrivit regulilor stabilite prin legile civile. Numai străinii de rituri creștine pot dobândi împământarea”.

Ion Mamina a precizat că: „Acest articol constituțional era un anacronism în legislația unui stat modern”⁹⁷⁵. Problema dobânda conotații naționale, dacă se avea în vedere situația delicată în care se afla România, unde se așezase un contingent de circa 400.000 de evrei, veniți din Rusia și Galiția, evrei ce nu cunoșteau limba și obiceiurile poporului român. Astfel, „*chestiunea evreiască* se afirmă public și, odată cu ea, apar la suprafața vieții publice recriminările și clișeele imagologice care vor marca următoarele generații”⁹⁷⁶.

Discuțiile, care s-au purtat în presa vremii, dar mai cu seamă în Parlament, nu izvorâseră din cauza necesității revizuirii constituționale, ci au fost rezultatul reacției la impunerea unei schimbări „din exterior”. Cea mai mare parte a oamenilor politici din acea perioadă au apreciat ca neinspirată menținerea acestei prevederi. P. P. Carp considera concurența evreilor un stimulent în a dezvolta o muncă mult mai productivă în comparație cu cea de până atunci⁹⁷⁷.

Tratatul de pace de la Berlin prevedea, printre altele, ca România să cedeze sudul Basarabiei și să primească, drept

⁹⁷⁴ Ion Mamina, *Revizuri constituționale și legislație politică în timpul guvernării liberale (15 noiembrie 1878-20 martie 1888)*, în Nicolae Văcăroiu, Constatin Sava (coord.), *Istoria Senatului României*, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2004, p. 100.

⁹⁷⁵ *Ibidem*.

⁹⁷⁶ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*, p. 79.

⁹⁷⁷ Ion Bulei, *Studiu introductiv* la: P. P. Carp, *Discursuri parlamentare*, București, Editura Grai și Suflet-Cultura Națională, 2000, p. XXI.

compensație pentru pierderea districtelor basarabene, Dobrogea, împreună cu Delta Dunării și Insula Șerpilor⁹⁷⁸.

Guvernul liberal a depus dosarul diplomatic al hotărârilor de la Berlin luate în privința României, în prezența Corpurilor legiuitoare, convocate în sesiune extraordinară la 15 septembrie 1878⁹⁷⁹. Parlamentarii urmau să cerceteze noile împrejurări și să adopte o hotărâre benefică României⁹⁸⁰. Senatul s-a pronunțat la 28 septembrie 1878. Prin intermediul unei moțiuni, a autorizat Guvernul să se conformeze prevederilor Tratatului de la Berlin, să accepte sacrificiile teritoriale impuse și să ia în posesie Dobrogea și Delta Dunării. Totodată, se prevedea convocarea urgentă a unei Adunări Constituante de revizuire, potrivit art. 129 din Constituție⁹⁸¹. La 29 septembrie 1878, Adunarea Deputaților a adoptat o moțiune asemănătoare⁹⁸².

La 15 noiembrie 1878 s-a deschis sesiunea ordinară a Corpurilor legiuitoare. Senatorii și deputații urmau „a pune, conform cu Constituțiunea noastră, țara în pozițiune de a-și da acele Camere de revizuire, cărora singure le revine modificarea articolelor constituționale”⁹⁸³.

În noua conjunctură, Ion C. Brătianu căuta soluții pentru ieșirea din momentul de criză în care se afla Guvernul. M. Kogălniceanu a fost eliminat din Guvern și s-a încercat, fără a se reuși, colaborarea cu George D. Vernescu, lider al liberalilor moderați și cu Nicolae Ionescu, exponent al Frațiunii Liberale și Independente. Ion C. Brătianu l-a chemat

⁹⁷⁸ Sorin Liviu Damean, *op. cit.*, p. 211.

⁹⁷⁹ Ion Mamina, *op. cit.*, p. 27.

⁹⁸⁰ G. D. Nicolescu, *Parlamentul român 1866-1901. Biografii și portrete*, București, 1903, p. 324-325.

⁹⁸¹ Ion Mamina, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 100.

⁹⁸² *Ibidem*.

⁹⁸³ *Trezeci de ani de domnie ai Regelui Carol I. Cuvântări și acte*, vol. I 1866-1880, București, 1897, p. 519 (în continuare, se va cita: *Trezeci de ani de domnie*).

la Guvern pe D. A. Sturdza și l-a trimis pe Dumitru Brătianu, ca reprezentant al României, la Constantinopol. De asemenea, a atras în Partidul Național-Liberal politicieni tineri, în scopul asigurării majorității de 2/3 în Parlament, necesară revizuirii constituționale⁹⁸⁴.

La 27 noiembrie 1878⁹⁸⁵, Ion C. Brătianu a expus, în prezența Corpurilor legiuitoare, programul politic al guvernului liberal remaniat. Pe plan extern își asuma răspunderea „ca Tratatul de la Berlin să fie din parte-ne executat cu lealitate și va cere, prin calea indicată de Constituțiune, convocarea cât se poate mai neîntârziată a Camerelor de reviziune, care vor avea a modifica art. 7 din legea fundamentală a țării”⁹⁸⁶.

I. C. Brătianu, din poziția de președinte al Consiliului de Miniștri, la 17 ianuarie 1879, a dat citire, în Senat, *Mesajului domnesc* și declarației prin care Guvernul arăta că „este de trebuință a se supune reviziunii art. 7 din Constituțiune”⁹⁸⁷. S-a acceptat propunerea ca declarația Guvernului să fie trimisă unei Comisii speciale alcătuită din: Dimitrie Ghica, Vasile Boerescu, Alexandru Gianni, Constantin Bosianu, Nicolae Voinov, Petre P. Carp, care urma să cerceteze dacă mai erau și alte puncte de revizuit. Ulterior, lucrarea pregătitoare a Comisiei a fost trimisă spre dezbateri secțiunilor Senatului⁹⁸⁸.

În cadrul Comisiei, dezbaterile au fost aprinse, mai ales pentru că V. Boerescu a susținut ideea revizuirii mai multor articole din Constituție: art. 1, 2 (paragraf 2), art. 3, 44, 77, 113 și suprimarea art. 7 (paragraf 2) și art. 131. Această idee a fost respinsă, propunându-se pentru revizuire numai art. 7. Astfel:

⁹⁸⁴ *Istoria Partidului Național Liberal* (coord. Șerban Rădulescu-Zoner), București, Editura All, 2000, p. 73-74.

⁹⁸⁵ Ion Mamina, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 101.

⁹⁸⁶ „Monitorul Oficial”, nr. 264 din 28 noiembrie/10 decembrie 1878, p. 7378. (în continuare, se va cita „M.O.”).

⁹⁸⁷ „M.O.”, nr. 14 din 18/30 ianuarie 1879, p. 260.

⁹⁸⁸ Ion Mamina, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 102.

„Având în vedere art. 44 al tratatului de la Berlin din 1/13 iulie 1878, comunicat corpurilor legiuitoare prin Mesajul domnesc nr. 46 din 12 ianuarie 1879;

Având în vedere art. 7 din Constituțiune, ale cărui dispozițiuni dictate de considerațiuni de ordine publică și interese economice, atunci existente, nu admiteau împământinirea decât pentru străinii de rituri creștine;

Considerând că, cauzele ce au motivat o dispozițiune legislativă restrictivă putând înceta, trebuie să înceteze și efectele ei, mai cu seamă când considerațiuni de o ordine mai înaltă, de un interes național superior cer aceasta;

Considerând dispozițiunile art. 129 din Constituțiune;

Senatul declară că este de trebuință a se supune reviziei art. 7 din Constituție.

Comisiunea nu admite celelalte modificări propuse de d. Vasile Boerescu și pe care d-sa și-a rezervat dreptul a le arăta îndeosebi, negăsind ameliorările cerute de o utilitate sau de o necesitate atât de imperioasă și atât de adânc și general simțită, încât să poată justifica astăzi modificarea unor dispozițiuni din Constituțiune, a cărei stabilitate, interesul general cere să fie simțământul și credința tuturor”⁹⁸⁹.

Concluziile Comisiei au fost înaintate secțiunilor Senatului. Aici, Comitetul delegaților secțiunilor a stabilit, pentru început, normele procedurale ale acțiunii de revizuire. Deoarece, conform art. 129 din Constituție, fiecare Adunare trebuia să-și facă propria declarație cu privire la revizuire, s-a hotărât ca declarația Senatului să nu se mai trimită la Adunarea Deputaților. Astfel, după depunerea declarației la Biroul Senatului, i se dădea prima citire, moment după care începea să curgă primul termen de 15 zile. Urma, apoi, discuția generală. La sfârșitul dezbaterii avea loc votarea în totalitate a declarației⁹⁹⁰. Majoritatea delegaților au fost de acord cu

⁹⁸⁹ „M.O.”, nr. 25 din 1/13 februarie 1879, p. 549.

⁹⁹⁰ Ion Mamina, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 102.

prezentarea amendamentelor, care erau votate numai pe timpul duratei dezbaterilor determinate de prima citire a declarației⁹⁹¹.

Cu privire la chestiunea de fond⁹⁹², Comitetul delegaților secțiunilor a decis ca declarația de revizuire constituțională să se limiteze numai la art. 7. În ceea ce privește textul acestei declarații, au avut loc discuții aprinse. Pe de o parte, s-a emis opinia potrivit căreia declarația trebuia să fie motivată, iar pe de altă parte, s-a considerat că, întrucât Senatul stabilea doar ce se revizuieste, nu și modalitatea de revizuire, declarația nu trebuia să conțină o anumită motivare⁹⁹³.

Declarația de revizuire și raportul Comitetului delegaților au fost citite în Senat și în Camera Deputaților, la 20 februarie 1879:

„Având în vedere propunerea guvernului;

Considerând că intoleranța religioasă n-a existat niciodată în România; Considerând că încă de la anul 1864 se introdusese în legislațiunea noastră dispozițiunea ca străinii de orice religie să poată dobândi naturalizațiunea conform art. 16 din Codicele civil;

Considerând că restricțiunea adusă prin art. 7 din Constituțiune s-a introdus din cauze politice și sociale;

Considerând că existența națională a statului român ar fi mai cu eficacitate garantată introducându-se în însăși Constituțiune și condițiunile pentru acordarea naturalizării, ca astfel străinii de orice religie să poată dobândi naturalizarea prin legi speciale și individuale.

În virtutea art. 129 din Constituțiune, senatul declară că este trebuință de a se supune revizuirii art. 7 din Constituțiune⁹⁹⁴.

Discuția generală a avut loc între 26-28 februarie 1879. După votarea procedurii de revizuire, elaborată de către

⁹⁹¹ „M.O.”, nr. 44 din 24 februarie/8 martie 1879, p. 1159-1160.

⁹⁹² Ion Mamina, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 102.

⁹⁹³ *Ibidem.*

⁹⁹⁴ „M.O.”, nr. 44 din 24 februarie/8 martie 1879, p. 1160.

Comitetul delegaților, se arata că Senatul și Adunarea Deputaților „au numai dreptul de a indica viitoarelor Camere de revizuire puncturile ce sunt a se modifica, și nimic mai mult”⁹⁹⁵. Declarația de revizuire propusă de majoritate a fost admisă cu 41 de voturi *pentru* și 6 *contra*.

La Senat, a doua citire a declarației de revizuire a avut loc la 8 martie 1879⁹⁹⁶. Opoziția a cerut alcătuirea unui Guvern de fuziune în vederea alegerilor pentru Constituantă. Astfel, a fost formulată o moțiune de către reprezentanții conservatorilor, ai grupării de centru și ai liberalilor moldoveni. Moțiunea a fost respinsă în cadrul ședinței din ziua următoare. Declarația de revizuire, propusă de majoritate, a fost admisă cu 45 de voturi *pentru* și 3 *împotriva*.

La 24 martie 1879 a avut loc cea de-a treia citire a declarației de revizuire, care a fost adoptată cu 40 de voturi *pentru* și 6 *contra*⁹⁹⁷.

În data 5 martie 1879 au fost dizolvate Corpurile legiuitoare⁹⁹⁸. Cu această ocazie, domnitorul a declarat: „Legislatura care se curmă astă-di a avut să preîntempine una din situațiile cele mai grele prin care pote trece un Stat. Cu tote acestea, pe lângă îndestularea trebuințelor urgente ale momentului, ea a găsit timp de a se ocupa și de interesele viitorului, d-a vota un mare numer din legile cele mai importante reclamate de progresele ce face, pe fie-care di, Patria noastră și de necesitățile noiei sale poșițiuni”⁹⁹⁹.

Alegerile pentru Constituantă au avut loc pe 3, 5, 7 și 9 mai 1879, pentru Adunarea Deputaților, și 11, 13 și 15 mai 1879, pentru Senat¹⁰⁰⁰.

⁹⁹⁵ „M.O.”, nr. 50 din 3/15 martie 1879, p. 1412.

⁹⁹⁶ „M.O.”, nr. 59 din 14/26 martie 1879, p. 1753.

⁹⁹⁷ „M.O.”, nr. 82 din 11/23 aprilie 1879, p. 2117.

⁹⁹⁸ „M.O.”, nr. 70 din 26 martie/7 aprilie 1879, p. 1857.

⁹⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰⁰ Ion Mamina, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 103.

La 22 mai 1879 au debutat lucrările de revizuire a Constituției¹⁰⁰¹. Prin intermediul *Mesajului domnesc*, guvernul I. C. Brătianu a arătat modul în care s-a ajuns la această hotărâre, privind revizuirea art. 7 din Constituție: „Congresul de la Berlin a voit, în noua ordine de lucruri ce se crea în Orient, să întemeeze pacea prin suprimarea inegalității diferitelor naționalități și religii. Deși România era cu totul în afară din cercul acestor lupte, totuși, printr-o regretabilă și persistentă confuziune, Europa ne-a înglobat și de astă dată în lumea orientală. Art. 7 din Constituție da, din nefericire, o armă contra noastră acelor cari aveau interes să prelungească neînțelegera, și ast-fel paralisa acțiunea noastră contra uneltirilor reuvoitoare”¹⁰⁰². În continuarea *Mesajului* se arăta că domnitorul Carol I era de acord ca Parlamentul să modifice art. 7 din Constituție, iar „chestiunile de detaliu” să fie rezolvate astfel încât să nu existe „contrarii intereselor noastre cele mai vitale”¹⁰⁰³.

Biroul Senatului era format din: Constantin Bosianu – președinte, Petre Opran și Gheorghe Lecca – vicepreședinți, colonel Constantin Pilat, Dimitrie Pișca, colonel Alexandru Anghelescu, Costin Brăescu – secretari, Nicolae Bujoreanu și Vasile Șeicaru – chestori¹⁰⁰⁴.

Dezbaterile cu privire la *Adresa de răspuns la Mesajul domnesc* au fost destul de aprinse. Opoziția a solicitat Guvernului să prezinte Corpurilor legiuitoare „un proiect de rezolvare a chestiunii israelite”¹⁰⁰⁵.

¹⁰⁰¹ „M.O.”, nr. 114 din 22 mai/3 iunie 1879, p. 2737.

¹⁰⁰² *Ibidem*.

¹⁰⁰³ *Cuvântările regelui Carol I*, vol. I 1866-1914, ediție îngrijită de Constantin C. Giurescu, București, 1939, p. 316 (în continuare, se va cita: *Cuvântările regelui Carol I*).

¹⁰⁰⁴ „M.O.”, nr. 124 din 2/14 iunie 1879, p. 3018.

¹⁰⁰⁵ „M.O.”, nr. 130 din 9/21 iunie 1879, p. 337.

Pentru a se ieși din impas, la 12 iunie 1879¹⁰⁰⁶ a avut loc o ședință secretă comună a Senatului și Camerei Deputaților, în cadrul căreia Guvernul a prezentat dosarul lucrărilor diplomatice, care priveau aplicarea stipulațiilor Tratatului de la Berlin. S-a hotărât ca atât în Senat, cât și în Camera Deputaților să se alcătuiască câte o comisie cu rol de elaborare a unei propuneri de soluționare. Din Comisia pentru Senat făceau parte: Vasile Boerescu, Petre Grădișteanu, Constantin Bosianu, Costin Brăescu, Dimitrie Pruncu, Nicolae Pilat, Nicolae Kretzulescu¹⁰⁰⁷.

În cadrul ședinței din 18 iunie 1879, deputatul G. Magheru a citit „o propunere”, care se referea la revizuirea ultimului alineat al art. 7 din Constituție. Astfel, se prevedea:

„Streinii de orice rit care vor voi în viitor a se naturaliza în România vor fi datori a cere individual naturalizația prin suplică către Domn, într-o toată conform cuprinderii art. 16 din legea civilă, cu adăogire numai ca Corpurile legiuitoare va putea a o acorda numai individual și prin majoritatea voturilor de două treimi din numărul total al celor prezenți.

De asemenea se va urma și pentru orice individ, născut și crescut în țară de orice rit, care în curs de un an de la majorat ar reclama calitatea de cetățean român, conform art. 8 din codul civil”¹⁰⁰⁸.

Era prevăzută și o excepție: străinii majori, care nu erau creștini, beneficiau, în termen de un an de la promulgarea acestui articol, de dreptul de a se adresa domnului pentru a li se acorda calitatea de cetățean român. Ca urmare a depunerii unei astfel de cereri, Corpurile legiuitoare verificau dacă aceste persoane îndeplineau următoarele condiții:

„1. A fi născut și crescut în România până la majorat fără să se fi bucurat vreodată și nici chiar provizoriu de vreodată protecțiune străină;

¹⁰⁰⁶ Ion Mamina, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 104.

¹⁰⁰⁷ „M.O.”, nr. 135 din 15/27 iunie 1879, p. 3338.

¹⁰⁰⁸ „M.O.”, nr. 138 din 19 iunie/iulie 1879, p. 3396.

2. A fi satisfăcut neîntreput la toate sarcinile impuse pământenilor la impozite personale și altele atașate persoanei.

3. A fi satisfăcut legea recrutației prin tragere la sorți, asemenea drepturi vor avea și aceia care ca voluntari au luat parte cu arme sub drapelurile române în rebelul Orientului de la 1877-1878”¹⁰⁰⁹.

În cadrul ședinței din 23 iunie 1879, G. Mârzescu a citit un raport¹⁰¹⁰, care cuprindea o serie de „proponeri”, expuneri de motive, amendamente și un proiect de dispoziții constituționale, relative la revizuirea art. 7 din Constituție.

La 24 iunie 1879, Comisia Senatului a depus raportul. Se prevedea că acela care intenționa să se naturalizeze era obligat să adreseze domnitorului o cerere și să declare că renunță la protecția străină. După depunerea acestei cereri solicitantul trebuia să îndeplinească următoarele condiții: să locuiască pentru o perioadă de 10 ani în țară și prin modul de comportament în societate să dovedească că este folositor acesteia. După inițiativa Domnului, Adunările legiuitoare îi acordau decretul de naturalizare, care era sancționat și promulgat de către domn. De dispensa de stagiu beneficiau cei care: au făcut țării servicii importante; au adus în țară o industrie, o invenție utilă, talente sau au creat stabilimente mari comerciale sau industriale; au luptat sub stindardul României; cei născuți din părinți care nu au fost supuși la o protecție străină. Beneficiarii drepturilor politice și comunale erau românii și naturalizații români. Proprietatea imobiliară rurală aparținea numai românilor. Cetățenia română se dobânda numai cu votul a 2/3 din votanții fiecărui Corp legiuitor¹⁰¹¹. C. Brăescu a prezentat un proiect de revizuire, care, de fapt, anula acordarea cetățeniei¹⁰¹². Ambele proiecte au fost înaintate pentru a fi studiate în secțiuni.

¹⁰⁰⁹ *Ibidem*.

¹⁰¹⁰ „M.O.”, nr. 143 din 24 iunie/ 6 iulie 1879, p. 3503-3508.

¹⁰¹¹ *Ibidem*, p. 3547.

¹⁰¹² Ion Mamina, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 105.

Dar, Ion C. Brătianu, șeful Guvernului, declarând că nu poate accepta aceste proiecte, la 4 iulie 1879¹⁰¹³ și-a prezentat demisia. În aceste împrejurări, Carol I a început consultările politice în vederea rezolvării acestei crize¹⁰¹⁴. La 11 iulie 1879 era investit noul guvern¹⁰¹⁵: I. C. Brătianu – la departamentul lucrărilor publice și președinte al Consiliului de Miniștri, M. Kogălniceanu – la Interne, M. Kretzulescu – la Culte și Instrucțiune Publică, D. Sturdza – la departamentul finanțelor, V. Boerescu – la Afacerile Străine, D. Leca – la departamentul de război, Anastasie Stolojan - la departamentul justiției. Totodată, Adunările de revizuire erau prorogate pentru o lună de zile¹⁰¹⁶.

La 11 august 1879, lucrările Adunării de revizie au reînceput. Cu acest prilej, Carol I arăta că: „Astăzi, Camere și guvern vor pune tot zelul, tot patriotismul, toată prudența politică, spre a ajunge la o soluțiune, care pe de o parte să dea satisfacțiune principiului libertății religioase și al egalității civile și politice, proclamat de Europa întregă, iar pe de alta să împace cu acest principiu necesitățile noastre naționale și economice”¹⁰¹⁷. Proiectul de revizie, propus de către Guvern Adunării Deputaților, a fost votat la 6 octombrie 1879 (cu 132 de voturi *pentru*, 9 *contra* și 2 *abțineri*)¹⁰¹⁸. Același proiect a fost depus la Senat, la 8 octombrie 1879. De-a lungul dezbaterilor în secțiuni, V. Alecsandri, prin intermediul unui amendament, declara că art. 7 din Constituție nu trebuia revizuit. Amendamentul a fost respins. Cu ocazia dezbaterii generale din plenul Senatului, s-au pronunțat *pentru*: M. Kogălniceanu, Al. Orăscu, I. Strat, M. Costache Epureanu.

¹⁰¹³ Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 114.

¹⁰¹⁴ *Ibidem*.

¹⁰¹⁵ „M.O.”, nr. 158 din 12/24 iulie 1879, p. 3805.

¹⁰¹⁶ *Ibidem*.

¹⁰¹⁷ *Trezeci de ani de domnie*, p. 553.

¹⁰¹⁸ „M.O.”, nr. 232 din 13/25 octombrie 1879, p. 6597; Ion Mamina, *op. cit.*, p. 28.

Contra au fost: V. Alecsandri și N. Voinov. La 11 octombrie 1879 a avut loc votul final, care a înregistrat următorul rezultat: 56 de senatori au fost *pentru*, 2 senatori au votat *contra* și o *abținere*¹⁰¹⁹.

Noul articol a fost promulgat la 12/24 octombrie 1879, fiind publicat în *Monitorul oficial* din 13/25 octombrie 1879.

Textul revizuit al art. 7 din Constituție suna astfel: „Diferența de credințe religioase și confesiuni nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și ale esercita.

I. Străinul, fără osebire de religieune, supus sau ne supus unei protecțiuni străine, poate dobândi împământenirea cu condițiile următoare:

a. Va adresa guvernului cererea de naturalizare, în care va areta capitalul ce posedă, profesiunea sau meseria ce esercită și voința de a-și stabili domiciliul în România.

b. Va locui, în urma acestei cereri, zece ani în țară și va dovedi, prin faptele sale, că este folositor ei.

II. Pot fi scutiți de stagiul:

Acei care vor fi adus în țară industrii, invențiuni utile sau talente distinse sau cari vor fi fundat aici stabilimente mari de comerciu sau de industrie.

Acei care fiind născuți și crescuți în România, din părinți stabiliți în țară, nu s-au bucurat nici unii nici alții, vre-o-dată, de vre-o protecțiune străină.

Acei care au servit sub drapel în timpul resbelului pentru independență și care vor putea fi naturalizați în mod colectiv, după propunerea guvernului, printr-o singură lege și fără alte formalități.

III. Naturalizarea nu se poate acorda decât prin lege și în mod individual.

IV. O lege specială va determina modul prin care străinii vor putea stabili domiciliul lor pe teritoriul României.

¹⁰¹⁹ „M.O.”, nr. 234 din 16/28 octombrie 1879, p. 6639.

V. Numai Românii sau cei naturalizați Români pot dobândi imobile rurale în România.

Drepturile până acum câștigate sunt respectate.

Convențiunile internaționale astăzi existente rămân în vigoare cu toate clauzele și termenul cuprinse întrânsele”¹⁰²⁰.

Revizuirea constituțională din anul 1884. Schimbarea statutului internațional al României, prin proclamarea Regatului și titlul de Rege atribuit domnului, era necesar să-și găsească consacrarea juridică în actul fundamental al țării. Astfel, se impunea revizuirea anumitor articole ale Constituției, revizuire care a aparținut Partidului Național Liberal, aflat la guvernare. Cu ocazia campaniei electorale din mai 1876, liberalii elaboraseră programul *Unirea democratică română*¹⁰²¹, în cadrul căruia se prevedea modificarea Constituției, în vederea amplificării legii electorale, abrogându-se discriminările după avere și promovându-se votul direct pentru cei care știa carte.

Dar, declanșându-se războiul pentru cucerirea independenței, cetățeanii se puteau bucura de toate libertățile publice prevăzute de lege. Astfel, nu se impuneau cenzura și starea de asediu, iar libertatea presei nu era îngrădită, dimpotrivă, guvernul liberal „comportându-se de o manieră deschisă”¹⁰²². În ianuarie 1878 a fost adoptată legea responsabilității miniștrilor, care statua că stipulațiile penale ordinare, referitoare la infracțiunile săvârșite de funcționarii publici în timpul exercitării atribuțiilor, cât și de particulari, erau aplicate și miniștrilor. Totodată, erau stabilite sancțiuni „aspre” pentru ministrul care nu respecta drepturile și libertățile cetățenești,

¹⁰²⁰ „M.O.”, nr. 232 din 13/25 octombrie 1879, p. 6597.

¹⁰²¹ Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 142.

¹⁰²² *Ibidem*.

care punea în aplicare decizii și hotărâri anticonstituționale și împiedica exercitarea alegerilor libere¹⁰²³.

În ședința Adunării Deputaților din 14 martie 1881, liberalii au propus proclamarea Regatului. Ca urmare, a fost votată legea, care prevedea:

„Art. I. România ia titlul de Regat. Domnul ei, Carol I, ia, pentru Sine și moștenitorii Săi, titlul de Rege al României.

Art. II. Moștenitorul Tronului va purta titlul de Principe Regal”¹⁰²⁴.

În martie 1881 s-a adoptat legea prin care președintele Consiliului de Miniștri nu mai era obligat să conducă un departament. Însă, era prevăzută facultatea șefului Guvernului de a ocupa sau nu un portofoliu¹⁰²⁵.

C. A. Rosetti, ministru de interne din iunie 1881, urmărea creșterea rolului maselor de alegători prin reunirea colegiilor comunale și alegerea primarilor în comunele urbane de către Consiliul comunal, iar în cele rurale de către Consiliul județean, dintre membrii Consiliului comunal¹⁰²⁶. Acest proiect a devenit lege prin promulgarea lui în noiembrie 1882¹⁰²⁷.

La 29 august 1882, C. A. Rosetti a publicat în *Românul* un articol referitor la modificarea Constituției și a legii electorale. El propunea ca țăranii să voteze indirect, prin delegați, în cadrul unui colegiu care reunea colegiul I, II și IV. Colegiul III - cel al orașenilor, era distinct. Numărul deputaților creștea cu 50 și se stabilea în funcție de numărul locuitorilor din fiecare județ și oraș. Cu privire la Senat, se propunea¹⁰²⁸:

¹⁰²³ P. Căncea, *Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat*, București, Editura Științifică, 1974, p. 62-63.

¹⁰²⁴ „M.O.”, nr. 60 din 15/27 martie 1881, p. 1809.

¹⁰²⁵ P. Căncea, *op. cit.*, p. 64-67.

¹⁰²⁶ Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 143-144.

¹⁰²⁷ *Ibidem*.

¹⁰²⁸ Gr. Chiriță, *Modificarea Constituției în 1884. Desprinderea grupării liberal radicale conduse de C. A. Rosetti din Partidul Liberal*, în „Revista

reunirea colegiilor; micșorarea censului; cei ce exercitau profesiuni liberale puteau avea drept de vot; abrogarea privilegiului conform căruia unele persoane erau senatori de drept; numărul senatorilor – crescut până la 150 – să fie stabilit în funcție de numărul locuitorilor din fiecare județ.

Reformele prevăzute pentru această perioadă au provocat dezbateri și dispute ample, interesele generale ale României fiind condiționate, din păcate, de ambiții personale. Astfel, liberalii, care în timpul războiului de independență ațișaseră o oarecare unitate, au trecut, la finele războiului, printr-un proces de destrămare. Grupul G. Vernescu se proclama ca fiind format din „liberali sinceri”, în opoziție cu aripa guvernamentală Ion C. Brătianu. Acest grup, care a luat ființă în ianuarie 1880, a redactat un program, semnat și de către N. Ionescu, șeful liberalilor naționaliști de la Iași¹⁰²⁹. La 25 ianuarie 1878, un grup de liberali moderați, format din G. Mârzescu, Gr. Buicliu, Gr. Cobălcescu, V. Conta, a adoptat programul și statutul, în care se preciza: descentralizare administrativă; protecționism vamal în industrie; împrumutarea tinerilor căsătoriți; inamovibilitatea magistraților și a corpului didactic¹⁰³⁰. Liberalii fracționiști sau naționaliști de la Iași se îndepărtaseră de Ion C. Brătianu, căutând alianțe conjuncturale. După ce a fost substituit din fruntea guvernului, D. Brătianu a devenit un element de eroziune internă a Partidului Liberal. Confruntată cu disensiuni interne, dar și din necesitatea de a neutraliza grupările opoziționiste, guvernarea Ion C. Brătianu evolua către liberalism¹⁰³¹. Lărgind sfera liberalismului, Ion C. Brătianu se putea sprijini pe grupul de centru – format din V. Boerescu și D. Ghica.

de istorie”, tom 23, nr. 4/1970, p. 750 (în continuare, se va cita: Gr. Chiriță, *Modificarea Constituției în 1884*).

¹⁰²⁹ Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 146.

¹⁰³⁰ *Ibidem*.

¹⁰³¹ *Ibidem*, p. 147.

Îndepărtați de la conducerea Guvernului, și confruntându-se, în plus, și cu disensiunile din cadrul partidului, conservatorii tindeau către o regrupare¹⁰³². Personajul care își asuma această sarcină era Manolache Costache Epureanu, cel care și-a adus contribuția la subminarea, din interior, a guvernării conservatorilor și la înlocuirea lor cu o coaliție liberală¹⁰³³.

În ianuarie 1880 s-a format Partidul Conservator, care avea drept obiectiv combaterea liberalismului și susținerea Constituției. Printre membrii acestui partid se numărau: L. Catargiu, generalul I. Em. Florescu, V. Pogor, Th. Rosetti, N. Lahovari. Lipseau P. P. Carp și Gh. Gr. Cantacuzino¹⁰³⁴.

Începând cu 20 decembrie 1880, șef al Partidului Conservator a fost ales Lascăr Catargiu, iar din Comitetul central al clubului conservator făceau parte: Al. Lahovari, general I. Em. Florescu, general Gh. Manu, Menelas Ghermani, Gr. Triandafil, Gr. Păucescu, P. Teulescu, Chr. Tell. Lipseau: P. P. Carp, P. Mavrogheni, Gh. Gr. Cantacuzino¹⁰³⁵. Imediat după constituire, în interiorul Partidului Conservator au avut loc dispute ideologice cauzate de junimiști¹⁰³⁶. Frunțașii junimiști, Titu Maiorescu și P. P. Carp, propuneau schimbări prin care liberalismul să conlucreze cu ordinea în delimitarea puterilor statului¹⁰³⁷. Guvernul Ion C. Brătianu, desemnat la 9/21 iunie 1881¹⁰³⁸, nu era agreat de către opoziția conservatoare și nici de către unele fracțiuni liberale.

În cadrul Corpurilor legiuitoare, începând din toamna anului 1882 și până în primăvara anului 1883, au avut loc discuții aprinse în legătură cu revizuirea Constituției și a legii

¹⁰³² P. Căncea, *op. cit.*, p. 56.

¹⁰³³ Ion Bulei, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator*, București, 1987, p. 17.

¹⁰³⁴ Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 149.

¹⁰³⁵ Ion Bulei, *op. cit.*, p. 127.

¹⁰³⁶ Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 149-150.

¹⁰³⁷ *Ibidem*, p. 150.

¹⁰³⁸ Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 125.

electorale. La 25 noiembrie 1882¹⁰³⁹ s-a format o comisie cu scopul de a stabili articolele ce urmau să fie modificate.

Propunerea, privind revizuirea Constituției, în Corpurile legiuitoare, a fost depusă de liberali, la 22 decembrie 1882¹⁰⁴⁰. Cu privire la modificarea sistemului electoral¹⁰⁴¹, se prevedea că: pentru Adunarea Deputaților corpul electoral era împărțit în fiecare județ în trei colegii; censul pentru colegiul I era de cel puțin 600 de lei venit funciar anual; țăranii votau tot prin delegați, făcând parte din colegiul al II-lea. La Senat, alegătorii erau împărțiți în: colegiul I – din care făceau parte proprietarii rurali cu un venit de minim 600 lei pe an și colegiul II – rezervat orășenilor. Propunerea de revizuire a Constituției a fost prezentată Adunării Deputaților de către I. Câmpineanu și era semnată de către 62 deputați¹⁰⁴².

Întrunindu-se cu scopul de a dezbate *Propunerea* pentru revizuirea mai multor articole din Constituție, membrii Secțiunilor Comitetului Delegaților au fost de acord și au numit în cadrul fiecărei Secțiuni câte un delegat care să prezinte diversele opinii enunțate cu această ocazie. La 10 ianuarie 1883 au fost trimise de către Senat, președintelui Adunării Deputaților, amendamentele¹⁰⁴³ depuse cu privire la *Propunerea* pentru revizuirea anumitor articole din Constituție.

În cadrul ședinței din 11 ianuarie 1883¹⁰⁴⁴, membrii Adunării Deputaților au votat în majoritate propunerea de revizuire a art. 58-63, art. 68-72 și art. 75 din Constituție. Dintre cei 88 de votanți, 67 au fost *pentru* și 21 *contra*¹⁰⁴⁵. La ședința din ziua următoare, revizuirea art. 131 din Constituție a

¹⁰³⁹ Gr. Chiriță, *Modificarea Constituției în 1884*, p. 751.

¹⁰⁴⁰ Ion Mamina, Ion Bulei, *op. cit.*, p. 54.

¹⁰⁴¹ Gr. Chiriță, *Modificarea Constituției în 1884*, p. 751.

¹⁰⁴² A.N.I. C., fond Parlament dosar 763/1882-1883, f. 36-40.

¹⁰⁴³ *Ibidem*, f. 75-78.

¹⁰⁴⁴ *Ibidem*, f. 80.

¹⁰⁴⁵ *Ibidem*.

fost adoptată. Dintre cei 81 de votanți, 43 au fost *pentru* și 38 *contra*¹⁰⁴⁶.

În raportul Comitetului delegaților secțiunilor Senatului se preciza faptul că, Senatul declara „că este trebuință a se supune revizuirii următoarele articole din Constituțiune”: art. 58-63, art. 68-72 și 75, art. 76, art. 77, art. 78, art. 131, art. 133. De asemenea, un articol din Constituție trebuia să statueze noțiunile de *România*, *Regat* și titlul de *Rege*. Într-un alt articol adițional urma să se precizeze faptul că, prevederile Constituției se aplicau prin legi speciale și în Dobrogea¹⁰⁴⁷. Se mai adăugau: art. 24, 105, 118, 121, 122. Ulterior, s-au stabilit care erau articolele supuse modificării: la 12 ianuarie 1883 – când rezultatul votului a fost 26 de voturi *pentru* și 11 *contra*, la 29 ianuarie 1883 – când rezultatul votului a fost 31 de voturi *pentru* și 11 *contra*, la 4 martie 1883 – când cei 42 de senatori liberali au votat în unanimitate¹⁰⁴⁸.

În cadrul ședinței din 12 ianuarie 1883, deputatul liberal N. Ionescu susținea ideea neamestecului Guvernului în alegeri, deoarece „independența deputatului nu este decât un cuvânt, iar controlul ce e dator a-l exercita asupra executivului un ce cu totul iluzoriu”¹⁰⁴⁹. În Senat, Petre Grădișteanu s-a declarat în favoarea realizării reformei electorale, argumentând acest lucru prin faptul că reformele trebuiau înfăptuite „atunci când se simte nevoia lor de către acei cari cugetă și lucrează în numele maselor”¹⁰⁵⁰. Gruparea liberal-moderată de la Iași, din jurul lui Mihail Kogălniceanu, s-a pronunțat împotriva modificării Constituției și a legii electorale, deoarece considera că, dacă se

¹⁰⁴⁶ *Ibidem*, f. 81.

¹⁰⁴⁷ *Dezbaterile Corpurilor Legiuitoare*, nr. 46 din 24 decembrie 1882/5 ianuarie 1883, p. 569 (în continuare, se va cita: *DCL*).

¹⁰⁴⁸ George G. Nicolescu, *op. cit.*, p. 430-431.

¹⁰⁴⁹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, nr. 49 din 24 ianuarie/5 februarie 1883, p. 648 (în continuare, se va cita: *DAD*).

¹⁰⁵⁰ *Dezbaterile Senatului*, nr. 62 din 1/13februarie 1883, p. 916 (în continuare, se va cita: *DS*).

înfăptuia, principalii avantajați erau numai liberalii guvernamentali. „Liberalii sinceri” din jurul lui Gheorghe Vernescu se opuneau categoric revizuirii Constituției și legii electorale.

În Senat, în cadrul aceleiași ședințe, din 12 ianuarie 1883¹⁰⁵¹, au fost adoptate amendamentele cu privire la revizuirea următoarelor articole: 24, 105, 121, 122 și 129. La 31 ianuarie 1883 Senatul l-a informat pe președintele Adunării Deputaților că: „În ședința de la 29 ale curentu prin votul ce a emis a încuviințat a se supune revisuirii art. 40 și 45 din Constituțiune, a scos art. 76 dintre articolele propuse a se revisui și a respins rezoluțiunea de a se supune revisuirii în întregul său legea electorală”¹⁰⁵².

Reprezentanții partidelor politice și-au exprimat pozițiile în legătură cu ideea revizuirii Constituției. Astfel, conservatorii și „liberalii sinceri” s-au opus acestei revizuiți și, pe 3, respectiv 4 martie 1883, au părăsit Parlamentul¹⁰⁵³.

La 5 martie 1883, Corpurile legiuitoare au fost dizolvate. La 7 martie 1883 a început campania electorală în vederea organizării Camerelor de revizuire. M. Kogălniceanu respingea modificarea Constituției „de teamă ca regimul politic să nu alunece spre o *dictatură* a liberalilor brătieniși”. Conservatorii erau de părere că prin această revizuire era subminată poziția marilor proprietari. Junimiștii, deși erau împotriva reformelor, au fost alături de liberali, în campania electorală.

În zilele de 20, 22, 24 și 26 aprilie 1883 au avut loc alegerile pentru Constituantă, pentru Adunarea Deputaților, și în zilele de 28, 30 aprilie și 2 mai 1883, pentru Senat. Învingători au ieșit liberalii guvernamentali, opoziția fiind de 12 deputați și 12 senatori. Coaliția liberal-conservatoare, pe

¹⁰⁵¹ A.N.I. C., fond Parlament. Adunarea Deputaților, dosar 763/1882-1883, f. 82-84.

¹⁰⁵² *Ibidem*, f. 105.

¹⁰⁵³ Ion Mamina, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 117.

motiv că „nu mai este legalitate”, renunța la funcțiile parlamentare¹⁰⁵⁴ și organiza proteste publice și demonstrații de stradă.

La 10 mai 1883 a debutat sesiunea extraordinară a Corpurilor legiuitoare. Cu această ocazie, Carol I arăta în Mesajul adresat Corpurilor legiuitoare: „Însuflețindu-vă de principiile care au preșezut la constituirea statului român, ținând seama de experiența făcută în timp de șaptesprezece ani și de împrejurările particulare ale țării noastre, veți reuși, în înțelegerea cu guvernul meu, să găsiți, pentru exercitarea dreptului electoral, soluționarea cea mai nimerită, care va asigura din ce în ce mai mult interesele generale, va asigura din ce în ce mai mult independența și moralitatea votului”¹⁰⁵⁵. Din Biroul Senatului făceau parte: Dimitrie Ghica – președinte, generalul Alexandru Cernat și colonelul Nicolae Bibescu – vicepreședinți, generalul Alexandru Anghelescu, Apostol Mănescu, Gheorghe Orleanu și Dimitrie Pișca – secretari, Nicolae Manolescu și Vasile Șeicaru – chestori¹⁰⁵⁶.

La 13 mai 1883 s-au retras din Parlament 9 senatori și 3 deputați¹⁰⁵⁷. Astfel, s-au retras de la dezbateri Partidul Conservator și grupul liberal din jurul lui Dimitrie Brătianu. A rămas numai grupul junimist¹⁰⁵⁸. La 1 iunie 1883¹⁰⁵⁹, prin scrutin secret, Adunarea a desemnat o Comisie alcătuită din 15 deputați, care avea sarcina elaborării unui anteproiect de lege pentru revizuirea Constituției. La aceeași dată, Senatul a ales Comisia de revizuire, alcătuită din 11 membri, sub președinția lui D. Ghica¹⁰⁶⁰. La 2 iunie 1883, Corpurile legiuitoare au fost

¹⁰⁵⁴ Ion Bulei, *op. cit.*, p. 43.

¹⁰⁵⁵ *Cuvântările regelui Carol I*, p. 400.

¹⁰⁵⁶ *DCL*, nr. 2 din 14/26 mai 1883, p. 8.

¹⁰⁵⁷ Ion Mamina, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 117.

¹⁰⁵⁸ Gr. Chiriță, *Modificarea Constituției în 1884*, p. 753-754.

¹⁰⁵⁹ *Ibidem*, p. 754.

¹⁰⁶⁰ Ion Mamina, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 117.

prorogate până la 15 octombrie 1883. De la această dată s-a redeschis sesiunea extraordinară a Parlamentului.

Au avut loc dispute aprinse mai ales în cadrul Adunării Deputaților, între stânga liberală, condusă de C. A. Rosetti și aripa moderată, care-l avea în frunte pe I. C. Brătianu. Aceasta din urmă se pronunța pentru o lărgire a cadrelor electorale și pentru libertatea presei. În urma discuțiilor ce au avut loc, la 17 octombrie 1883, C. A. Rosetti a renunțat la președinția Camerei. În cadrul ședinței Camerei din 24 octombrie 1883, E. Costinescu a citit raportul Comisiei și anteproiectul legii electorale¹⁰⁶¹. Astfel, pentru Adunarea Deputaților, comisia a propus divizarea corpului electoral în trei colegii¹⁰⁶²: colegiul I – includea proprietarii rurali cu un venit de cel puțin 1.000 lei; colegiul al II – includea orășenii care plăteau statului o contribuție de 25 de lei și colegiul al III – era destinat celor care plăteau orice contribuție statului. Era interzis arestul preventiv, dar se admitea, în anumite condiții, dreptul tribunalelor civile de a judeca acțiunile pentru despăgubirea rezultată din delictele de presă¹⁰⁶³. În cadrul ședinței din 20 decembrie 1883, proiectul a fost depus de către D. Giani pe biroul Adunării¹⁰⁶⁴. Acest proiect era semnat de către 35 de deputați. Conform prevederilor lui, corpul electoral pentru Cameră și Senat trebuia să fie alcătuit, în fiecare județ, dintr-un singur colegiu, în care să voteze direct cetățenii care știa carte și plăteau statului o dare directă de 25 de lei pe an, iar ceilalți prin delegați. Numărul deputaților era stabilit în funcție de populația fiecărui județ¹⁰⁶⁵.

Comisia de revizuire a Constituției, aleasă de Senat, și-a depus raportul la 19 decembrie 1883; acesta a fost citit la 20

¹⁰⁶¹ *DCL*, nr. 23 din 25 octombrie/6 noiembrie 1883, p. 217-233.

¹⁰⁶² Gr. Chiriță, *Modificarea Constituției în 1884*, p. 755.

¹⁰⁶³ *Ibidem*.

¹⁰⁶⁴ *DCL*, nr. 63 din 21 decembrie 1883/2 ianuarie 1884, p. 768.

¹⁰⁶⁵ Gr. Chiriță, *Modificarea Constituției în 1884*, p. 756.

ianuarie 1884. A fost trimis, apoi, Comitetului delegaților secțiunilor Senatului. La 26 martie 1884¹⁰⁶⁶ au început dezbaterile propriu-zise, după ce Comitetul și-a expus raportul, care prevedea normele ce trebuiau respectate de-a lungul acestor revizuiți constituționale. În cadrul secțiunilor Senatului au fost propuse mai multe amendamente. S-a hotărât revizuirea a 25 de articole din Constituție, dintre care 12 se refereau la noua titulatură de *Regat al României* și 13 articole la legea electorală. Au fost exprimate două opinii: pe de o parte, Ion C. Brătianu s-a pronunțat în favoarea unei discuții pe articole, fiindcă fiecare articol trebuia promulgat ca lege separată, iar pe de altă parte, C.A. Rosetti a susținut dezbaterea generală, conform regulamentului. În final a fost acceptată ultima opinie. Dar, prim-ministrul, considerând că Guvernul nu mai era „expresiunea majorității Camerei”, și-a depus demisia¹⁰⁶⁷. Astfel, „I. C. Brătianu câștigă pe toată linia, ambele Adunări exprimându-și încrederea în Guvern”.

Mai întâi au fost supuse spre revizuire articolele din Constituție care nu se refereau la legea electorală. Astfel, art. 1 modificat „consacra o stare de lucruri astăzi constantă, stare legală și recunoscută de Puterile străine”¹⁰⁶⁸: Regatul României care formează, cu teritoriul de peste Dunăre, un singur stat indivizibil¹⁰⁶⁹. Au fost efectuate modificări la următoarele articole: art. 40 – cu privire la validitatea alegerilor, art. 44 – posibilitatea ca Senatul să aibă mai mult de doi vicepreședinți, art. 45 – ținerea ședințelor Corpurilor legiuitoare, art. 77 – diurna senatorilor, art. 118, 121 și 122 – desființarea gărzii cetățenești, art. 131 – înființarea unei instituții permanente

¹⁰⁶⁶ DCL, nr. 129-132 din 28 martie/10 aprilie-1/13 aprilie 1884, p. 1871-1876, 1880-1895, 1908-1918, 1942-1979.

¹⁰⁶⁷ DCL, nr. 127 din 27 martie/8 aprilie 1884, p. 1840.

¹⁰⁶⁸ A.N.I. C., fond Parlament. Adunarea Deputaților, dosar 768/1884, vol. III, f. 612.

¹⁰⁶⁹ *Ibidem*.

pentru elaborarea proiectelor de legi și a regulamentelor de administrație publică, art. 133 – inalienabilitatea pământurilor foștilor clăcași. Cu privire la noua reglementare a regimului presei, la art. 24 s-a propus interzicerea expresă a arestului preventiv. Deoarece nu s-a întrunit o majoritate, la art. 105, care se referea la curțile cu juri, s-a menținut vechea redactare, urmând ca Senatul să se pronunțe în plen¹⁰⁷⁰. În acest caz au fost exprimate trei opinii: revizuirea să se refere la „cestiunea de a stabili în mod precis competența jurului și în privința acțiunii civile de daune cari rezultă dintr-un delict de presă, recunoscându-se părții vătămate dreptul de a introduce acțiunea civilă d-a dreptul înaintea juraților independent de acțiunea publică, care este rezervată ministerului public”¹⁰⁷¹; tribunalele ordinare să aibă în competență delictele de presă îndreptate contra particularilor „lăsând juraților tot ce privește viața publică și chiar privată a funcționarilor și oamenilor politici”¹⁰⁷²; nemodificarea art. 105¹⁰⁷³.

Cu privire la sistemul electoral, Comitetul delegaților secțiunilor Senatului a admis ideea împărțirii corpului electoral în trei colegii „pentru a ajunge cu acest mod, pe cât posibil, mai apropiat de o adevărată, sinceră și luminată Representațiune a națiunii”¹⁰⁷⁴. S-a propus împărțirea corpului electoral, pentru Adunarea Deputaților, în trei colegii și s-a fixat componența celor două colegii ale Senatului¹⁰⁷⁵.

La Senat, s-au adoptat: art. 1 - pus de acord cu enunțul Camerei la 2 aprilie, art. 40, 44, 45, 77 (la 28 martie), art. 118, 121, 122, 131 (la 30 martie), art. 124 și 133 (la 31 martie)¹⁰⁷⁶.

¹⁰⁷⁰ *Ibidem*, f. 613.

¹⁰⁷¹ *Ibidem*, f. 614.

¹⁰⁷² *Ibidem*.

¹⁰⁷³ *Ibidem*, f. 615.

¹⁰⁷⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁷⁵ *Ibidem*, f. 616-619.

¹⁰⁷⁶ Ion Mamina, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 119.

Tot la 31 martie a fost discutat și art. 124, care a fost votat cu un amendament propus de către M. Sturdza¹⁰⁷⁷.

La 1 aprilie 1884 a fost votată dispoziția conform căreia, în diferitele articole ale Constituției se înlocuiau sintagmele Principatele-Unite, Domn și Principat, prin România, Rege și Regat¹⁰⁷⁸. Totodată, în Senat a început dezbaterile articolelor referitoare la principiile reformei electorale. A fost votat art. 58 conform căruia, pentru Adunarea Deputaților, corpul electoral era împărțit în trei colegii¹⁰⁷⁹. Ulterior, au fost adoptate articolele care se refereau la: alcătuirea celor trei colegii pentru Cameră și a celor două pentru Senat; repartitia mandatelor pe județe; dispense de cens¹⁰⁸⁰.

Au avut loc dispute aprinse în legătură cu articolele referitoare la presă și a celor în materie electorală. În Adunarea Deputaților, discuțiile s-au ivit între majoritatea guvernamentală și liberalii radicali. Opoziția, retrăgându-se din Parlament, a înfățișat, prin articole de presă, revizuirea constituțională ca lezând libertățile publice. În același timp a făcut apel la Coroană pentru a nu sancționa modificările constituționale¹⁰⁸¹.

La 16 mai 1884, proiectul referitor la modificarea legii electorale a fost trimis Senatului. Dezbaterile au început la 30 mai 1884. Articolele care priveau: divizarea corpului electoral în colegii; alcătuirea acestora; numărul parlamentarilor pe județe, au fost integrate în legea electorală pentru că făceau parte din Constituție. A fost dezbătută și modificarea articolelor care se refereau la: capacitatea electorală; condițiile

¹⁰⁷⁷ *DCL*, nr. 135 din 6/18 aprilie 1884, p. 1996-2003.

¹⁰⁷⁸ Ion Mamina, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 119.

¹⁰⁷⁹ *DCL*, nr. 135 din 6/18 aprilie 1884, p. 2003.

¹⁰⁸⁰ Ion Mamina, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 119.

¹⁰⁸¹ *Ibidem*.

de eligibilitate; listele electorale; procedura electorală și incompatibilitățile¹⁰⁸².

La 7 iunie 1884 se votează abrogarea art. 70 și 71 din vechea lege electorală¹⁰⁸³. La 8 iunie 1884 este promulgată legea pentru revizuirea și modificarea unor articole din Constituțiune¹⁰⁸⁴. În aceeași zi a fost promulgată și legea electorală¹⁰⁸⁵.

Cu privire la sistemul electoral, s-a statuat extinderea dreptului de vot, prin reducerea numărului colegiilor electorale de la patru la trei pentru Adunarea Deputaților și prin scăderea censului necesar intrării într-unul din colegii. Au fost abrogate deosebiriile dintre alegătorii primari și cei direcți, categoria celor scutiți de cens a fost lărgită¹⁰⁸⁶.

Conform stipulațiilor legii electorale din iunie 1884, corpul electoral pentru Cameră era divizat în trei colegii¹⁰⁸⁷: colegiul I – includea cetățenii români, care, pe lângă celelalte condiții generale de capacitate electorală prevăzute în vechea lege, posedau un venit funciar rural sau urban de minimum 1.200 de lei pe an. Nu era admisă nici o dispensă de cens; colegiul al II-lea – cuprindea toți cetățenii din orașe, care plăteau către stat o dare anuală directă, de orice natură, de cel puțin 20 de lei. Dispensate de cens erau următoarele categorii de cetățeni: cei care practicau profesii liberale; ofițerii în retragere; pensionarii și cei care absolviseră cel puțin învățământul primar; colegiul al III-lea – din care făceau parte alegători direcți și indirecti, care erau cetățeni români, aveau vârsta de 21 de ani și plăteau o dare către stat. Pentru a putea fi alegător o persoană trebuia să îndeplinească următoarele

¹⁰⁸² *Ibidem*, p. 120.

¹⁰⁸³ Ion Mamina, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 120.

¹⁰⁸⁴ „M.O.”, nr. 51 din 8/20 iunie 1884, p. 1041-1046.

¹⁰⁸⁵ „M.O.”, nr. 52 din 9/21 iunie 1884, p. 1074-1081.

¹⁰⁸⁶ Sorin Radu, *op. cit.*, p. 26.

¹⁰⁸⁷ *Ibidem*.

condiții: să aibă un venit funciar rural de minimum 300 de lei și să știe carte. De dispensa de cens beneficiau: învățătorii, preoții și cei care plăteau o arendă anuală de cel puțin 1.000 de lei. Restul alegătorilor din acest colegiu votau indirect.

La Senat, corpul electoral era format din două colegii¹⁰⁸⁸: colegiul I – includea toți cetățenii care aveau un venit funciar rural sau urban de 2.000 de lei pe an. Dispensa de cens se acorda: foștilor senatori și deputați; generalilor; coloneilor; foștilor miniștri; celor care aveau o diplomă de doctor sau licențiat într-o specialitate și care și-au exercitat profesiunea timp de șase ani; colegiul al-II-lea – din care făceau parte toți alegătorii direcți din orașe și din sate, care aveau un venit funciar rural sau urban cuprins între 800 și 2.000 de lei, precum și comercianții și industriașii patentari de clasa I sau a II-a. Beneficiau de dispensă de cens: cei cu diploma de doctor sau licențiați; foștii magistrați și cei în funcție, cu o vechime de cel puțin șase ani; liber-profesioniștii.

Pentru a beneficia de capacitate electorală, esențiale erau: cetățenia română; vârsta de 21 ani împliniți și religia creștină. Declarați incapabili de a fi alegători erau: cerșetorii; cei puși sub interdicție judecătorească; cei în stare de faliment; servitorii cu simbric. Condițiile de eligibilitate, erau cele prevăzute de legea electorală din 1866¹⁰⁸⁹.

Liderul junimist, P.P. Carp, referindu-se la revizuirea din anul 1884, scria: „Era veche a luptelor constituționale s-a terminat și ca atare începe o Eră Nouă a organizării Statului Românesc”¹⁰⁹⁰.

Legea electorală din 9 iunie 1884 a fost completată prin legea asupra procedurii electorale din 9 iunie 1903¹⁰⁹¹. Și

¹⁰⁸⁸ *Ibidem*, p. 26-27.

¹⁰⁸⁹ George D. Nicolescu, *op. cit.*, p. 17-19.

¹⁰⁹⁰ P. P. Carp, *Discursuri (1868-1888)*, București, 1907, p. 329.

¹⁰⁹¹ Ion Mamina, *op. cit.*, p. 59.

aceasta a fost modificată la 25 septembrie 1903, 14 februarie 1904 și 14 martie 1906¹⁰⁹².

Revizuirea constituțională din anul 1917. Între anii 1907-1909, Partidul Național-Liberal, ca partid de guvernământ, a inițiat o legislație agrară, care a avut consecințe benefice, dar limitate. În anul 1913, acest partid a înscris în programul său exproprierea parțială a moșiilor de peste 1.000 ha, în scopul împrumovării țărănilor, precum și înlocuirea celor trei colegii cu un colegiu unic, unde să voteze bărbații învățați¹⁰⁹³.

Partidul Conservator era împotriva celor două reforme. Take Ionescu, în anul 1913, s-a pronunțat pentru o reformă agrară cu expropriere, dar cu plata anticipată. În schimb, A. C. Cuza s-a declarat împotriva exproprierii, considerând-o o metodă violentă, împotriva ideii de proprietate¹⁰⁹⁴.

Ajuns la guvernare în anul 1914, guvernul Ion I. C. Brătianu a adus reformele în dezbateră Parlamentului. Au fost formate comisiile, în vederea redactării proiectelor, dar izbucnirea primului război mondial a determinat amânarea lor.

La 21 februarie 1914 a avut loc deschiderea sesiunii noului Parlament¹⁰⁹⁵. În Senat, în cadrul ședinței din 24 februarie 1914, un grup de senatori a propus revizuirea unor articole din Constituție, cu precădere a celor care priveau necesitatea exproprierii în folosul sătenilor și modificarea sistemului electoral. Se prevedea: desființarea colegiilor existente și creșterea numărului alegătorilor; înscrierea în Constituție a principiului reprezentării minorităților politice; schimbarea modalităților de recrutare a membrilor Adunării Deputaților; reorganizarea Senatului și a

¹⁰⁹² *Ibidem*.

¹⁰⁹³ Anastasie Iordache, *Viața politică în România 1910-1914*, București, Editura Științifică, 1972, p. 243.

¹⁰⁹⁴ Adrian Macovei, *Problema agrară din România în 1914*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, t. IX, 1972, p. 302-323.

¹⁰⁹⁵ *DS*, în „M.O.”, partea a-III-a, nr. 1 din 25 februarie 1914, p. 1.

colegiului său electoral; îmbunătățirea sistemului educațional; inamovibilitatea magistraților; responsabilitatea miniștrilor¹⁰⁹⁶.

Alexandru Marghiloman s-a declarat împotriva propunerii Partidului Liberal și a cerut explicații în legătură cu caracterul reformelor. Răspunsul la Mesaj a fost adoptat în unanimitate.

În aceeași zi, s-a propus și în Adunarea Deputaților revizuirea Constituției de către M. Orleanu: „Cea mai puternică cheazășie a liniștitei desvoltări a unei țări stă în respectul Constituțiunii ei. Dar pentru aceasta se cere ca și Constituția să fie neîncetat expresia credincioasă a stării reale și a nevoilor acelei societăți”¹⁰⁹⁷. Se preconiza¹⁰⁹⁸: exproprierea unei părți din marile proprietăți; abrogarea sistemului electoral censitar și reconfigurarea Corpurilor legiuitoare; reprezentarea minorităților; eliminarea restricțiilor privind reuniunile publice; inamovibilitatea magistraților.

În cadrul ședinței din 26 februarie 1914¹⁰⁹⁹, răspunsul la Mesaj a fost adoptat în unanimitate. Totodată, a fost aleasă Comisia¹¹⁰⁰ care urma să prezinte regelui răspunsul la Mesajul Tronului. Aceasta era formată din: G. Gărdăreanu, M. Carp, Al. Bellu, Th. Popescu, D. Brezulescu, Al. Zamfirescu, Titu Andreescu, Ștefan Șendrea, Toni Iliescu, A. Marinescu, Al. Cantacuzino, G. Diamandi, Vintilă Brătianu, Virgil Ulvianu, Bogdan Ciomac, C. Rușavețeanu, Dr. Costinescu, Dr. C. Istrati, Șt. Nistor și Dr. Elian.

În ziua următoare, C. Stere prezenta raportul Comitetului de delegați ai secțiilor Camerei în vederea revizuirii Constituției¹¹⁰¹.

¹⁰⁹⁶ *DS*, în „M.O.”, nr. 2 din 26 februarie 1914, p. 17-18.

¹⁰⁹⁷ *DAD*, nr. 4 din 26 februarie 1914, p. 23.

¹⁰⁹⁸ *Ibidem*, p. 25- 27.

¹⁰⁹⁹ *DAD*, nr. 6 din 28 februarie 1914, p. 54.

¹¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹¹⁰¹ *DAD*, nr. 7 din 1 martie 1914, p. 63-71.

Reprezentanții partidelor politice și-au exprimat opiniile în legătură cu această revizuire. Astfel, N. Xenopol, din partea Partidului Conservator-Democrat, s-a exprimat pentru reforme, iar Al. Marghiloman, reprezentantul Partidului Conservator, s-a pronunțat pentru păstrarea Constituției¹¹⁰². P. P. Carp era de părere că reformele propuse de liberali afectau fundamentul dinastiei și chiar al statului român. România s-ar fi transformat într-o țară de mici proprietari, ceea ce i-ar fi afectat mai ales pe țărani. Conservatorii considerau că instituțiile politice ale statului erau avansate față de stadiul de dezvoltare social-economic al țării. Se declarau împotriva intenției liberale de democratizare a sistemului electoral. Potrivit concepției lui N. Filipescu, se atenta la autonomia electorală; el se pronunța pentru: autonomie comunală; reprezentarea minorităților; admiterea capacităților la colegiul întâi, asigurarea libertății votului. Drept urmare, N. D. Ghica aprecia că era necesar să se modifice censul pentru alegătorii colegiului întâi, admițându-i aici pe întreprinzătorii comerciali și industriali și, inclusiv un număr mai mare de țărani. Totodată, conservatorii, prin G. Știrbei, afirmau că marea proprietate îndeplinise o importantă funcție socială, urmând a fi, în viitor, o necesitate. Astfel, ea ar fi constituit, în fiecare comună și județ, „o clasă conducătoare”¹¹⁰³. Conservatorii democrați, prin glasul lui N. Fleva, combătând sistemul centralist de guvernare, arătau că era știrbită autonomia locală, care era dominată de prefecturi, jandarmerie și notari¹¹⁰⁴. A. C. Cuza era de părere că, prin colegiul unic era afectată independența electoratului, exercitată numai în colegiile culte. La rândul său, N. Iorga considera că,

¹¹⁰² Ion Agrigoroaiei, *Dezbateri în Senat referitoare la reformele agrară și electorală în preajma primului război mondial și în perioada interbelică*, în Nicolae Văcăroiu, Constantin Sava (coord.), *Istoria Senatului României*, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2004, p. 185.

¹¹⁰³ *DAD*, nr. 9 din 4 martie 1914, p. 88.

¹¹⁰⁴ „M.O.”, nr. 21 din 18 martie 1914, p. 198.

prin impunerea colegiului unic, Camera Deputaților va fi condusă de către cei numiți de organele de conducere.

În replică, liberalii arătau că era momentul potrivit pentru efectuarea reformelor respective. Cu această ocazie, G. I. Diamandi afirma: „Chestiunea expropriării și a colegiului unic nu sunt chestiuni de realizarea unui ideal sterp, ci însăși mărturisirea chestiunii sociale de către partidul liberal”¹¹⁰⁵. Take Ionescu dorea să se dezvolte ideea „proprietății absolute, libere”. El se pronunța pentru dezvoltarea micii proprietăți, care trebuia să aibă drept fundament libera concurență¹¹⁰⁶. Ca reprezentant al Partidului Naționalist-Democrat, N. Iorga s-a exprimat pentru reforma electorală și crearea micii proprietăți țărănești.

În Senat, în cadrul ședinței din 27 februarie 1914, N. N. Săveanu a dat citire raportului care prevedea necesitatea revizuirii Constituției. Se specifica că măsurile luate după 1907 au avut consecințe pozitive, dar, cu toate acestea, mica proprietate a sporit foarte puțin. Se prevedea: exproprierea marii proprietăți particulare; transformarea celor trei colegii electorale într-unul singur; obligativitatea votului; reorganizarea Senatului¹¹⁰⁷.

Dezbaterile din Senat, cu privire la proiectul de *Răspuns la Mesajul Tronului*, s-au purtat în legătură cu revizuirea Constituției. Cu acest prilej, senatorii liberali, susținuți de banca ministerială¹¹⁰⁸, s-au pronunțat pentru adoptarea măsurilor inițiate de grupul de senatori, în data de 24 februarie 1914. Reprezentanții Partidului Conservator-Democrat s-au declarat de acord cu această propunere, dar cereau o cercetare amănunțită a problemei. Pe de altă parte, reprezentanții Partidului Conservator erau de părere că împrumutarea trebuia

¹¹⁰⁵ *DAD*, nr. 10 din 5 martie 1914, p. 103.

¹¹⁰⁶ „M.O.”, nr. 10 din 5 martie 1914, p. 112-113.

¹¹⁰⁷ *DS*, în „M.O.”, nr. 5, din 2 martie 1914, p. 33-41.

¹¹⁰⁸ Ion Agrigoroaiei, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 187.

efectuată fără a afecta marea proprietate particulară, singura care asigura progresul economic al țării¹¹⁰⁹. Proiectul de *Răspuns la Mesajul Tronului* a fost adoptat cu 72 de voturi *pentru* și 5 *împotrivă*.

La 5 martie 1914 revizuirea Constituției a fost acceptată cu 100 de voturi *pentru* și 1 *contra*¹¹¹⁰, iar la 27 martie 1914 se consacră revizuirea Constituției cu 133 de voturi *pentru* și 6 *contra*¹¹¹¹.

În cadrul ședinței din 12 martie 1914, Al. Marghiloman arăta că în România era o suprafață de 550.000-600.000 de ha proprietate „de mână forte” sau a statului, care putea fi transferată la săteni, fără a fi necesară modificarea Constituției. La această suprafață, se arăta în continuare, se puteau adăuga cele 100.000 de ha de pământ aflate în circulație, care puteau fi vândute țăranilor, ca urmare a elaborării de către stat a unei legi de preemțiune¹¹¹². Totodată, Al. Marghiloman se declara împotriva constituirii colegiului unic. I. G. Duca a respins, în ședința din ziua următoare, propunerile lui Al. Marghiloman, arătând necesitatea de a îndepărta oligarhia economică prin expropriere și a celei politice prin schimbarea sistemului electoral.

Senatorul conservator-democrat, Al. Bădărău, preciza că cele două Camere nu aveau competența de a revizui Constituția. În același timp, senatorul T. G. Emândi s-a pronunțat pentru: expropriere cu plata prealabilă în bani la prețul stabilit de către instanțele judecătorești și înființarea a două colegii, „unul sătesc, care să aibă desigur îndoit și poate

¹¹⁰⁹ DS, în „M.O.”, nr. 6 din 6 martie 1914; nr. 10, din 12 martie 1914, p. 45-106.

¹¹¹⁰ „M.O.”, nr. 12 din 7 martie 1914, p. 137.

¹¹¹¹ „M.O.”, nr. 30 din 29 martie 1914, p. 359; *DAD*, nr. 30 din 29 martie 1914, p. 359.

¹¹¹² Ion Agrigoroaiei, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 188.

întreit mai mulți reprezentanți ca astăzi, și unul orășenesc, care să aibă mai mulți reprezentanți decât cel sătesc”¹¹¹³.

În Cameră, la 6 martie 1914¹¹¹⁴ s-a votat cererea de revizuire a anumitor articole din Constituție. Astfel, din cei 132 de votanți, 131 au fost *pentru* și 1 *contra*¹¹¹⁵. În cadrul ședinței din 26 martie 1914, I. Th. Florescu a afirmat că: „Prin reforma aceasta cine nu va munci, cine nu va merge să facă propagandă riscându-și persoana sa, cine nu se va jerfi, cine nu va fi om public în înțelesul adevărat al cuvântului, acela nu va fi ales, și acela poate fi în contra reformei colegiului unic pentru că mulțimea nu are de așteptat nimic de la acești oameni leneși și egoiști cari nu se gândesc nici de cum la binele obștesc”¹¹¹⁶.

Cu privire la acceptarea propunerii de modificare a Constituției, Mitropolitul Primat al României era de acord cu extinderea colegiilor existente. Considera că, în categoria „bunurilor de mână forte” nu intrau și averile instituțiilor bisericești, deoarece aceste averi aveau funcția de caritate publică. Dacă erau expropriate pământurile unor așezăminte importante, mulți bolnavi nevoiași ar fi rămas fără îngrijire¹¹¹⁷.

Propunerea de revizuire a Constituției a fost supusă la vot, cu apel nominal, după fiecare dintre cele trei citiri și dezbateri succesive. La final, Ion I. C. Brătianu a citit Mesajul Regal, prin care se dizolvau Corpurile legiuitoare și se stabileau alegeri parlamentare pentru luna mai 1914¹¹¹⁸. La alegerile pentru Constituantă, din mai 1914, a ieșit învingător Partidul Național-Liberal.

¹¹¹³ *DS*, în „M.O.”, nr. 16 din 4 aprilie 1914, p. 277-282, vezi *DS*, în „M.O.”, nr. 27 din 10 aprilie 1914, p. 292 și 295.

¹¹¹⁴ *DAD*, nr. 13 din 8 martie 1914, p. 139-140.

¹¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹¹⁶ *DAD*, nr. 29 din 28 martie 1914, p. 355.

¹¹¹⁷ *DS*, în „M.O.”, nr. 26 din 4 aprilie 1914, p. 274-275.

¹¹¹⁸ Ion Agrigoroaiei, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 191.

Sesiunea extraordinară a Constituantei s-a deschis la 5 iunie 1914¹¹¹⁹. Președintele Senatului, Basile M. Mlissir, a propus alegerea a 35 de senatori care să numească Comisia ce avea drept atribuție elaborarea proiectelor de revizuire a Constituției. Încrederea în ajutorul parlamentarilor la modificarea Constituției, ale cărei dezbateri urmau să aibă loc în toamnă¹¹²⁰, a fost exprimată în Mesajul tronului. Proiectele de răspuns la Mesaj au fost prezentate în Cameră de către G. Diamandy, iar în Senat de către N. N. Săveanu. În încheierea ședinței, prim-ministrul a citit Mesajul de închidere a sesiunii¹¹²¹. Izbucnirea primului război mondial a amânat, pentru o perioadă, discutarea modificării Constituției.

La 9/22 decembrie 1916, regele Ferdinand I citea Mesajul de deschidere a Corpurilor legiuitoare, în a căror sarcină intra obligativitatea pronunțării în legătură cu reformele nefinalizate¹¹²².

Reformele, adoptate de către regele Ferdinand I, erau cu mult mai extinse, fiind privite prin prisma unității naționale, ceea ce a impulsionat toate partidele politice să se reorienteze. Divizați organizatoric în două formațiuni, odată cu izbucnirea primului război mondial, conservatorii își schimbaseră radical ideile și convingerile, pronunțându-se în favoarea exproprierii și a democratizării votului.

La 6 mai 1917, Guvernul a readus problema reformelor în fața Adunării Deputaților și a Senatului¹¹²³. Cu această ocazie, I. I. C. Brătianu, în numele Guvernului, solicita, prin intermediul unei declarații, prevederea în Constituție „atât a sufragiului

¹¹¹⁹ *DAD*, nr. 1 din 6 iunie 1914, p. 1.

¹¹²⁰ Anastasie Iordache, *Parlamentul României în anii reformelor și ai primului război mondial. 1907-1918*, București, Editura Paideia, 2001, p. 102 (în continuare, se va cita: Anastasie Iordache, *Parlamentul României în anii reformelor*).

¹¹²¹ *DS*, în „M.O.”, nr. 9 din 2 iulie 1914, p. 111-112.

¹¹²² Apostol Stan, *Putere politică și democrație*, p. 337.

¹¹²³ Ion Agrigoroaiei, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 191.

universal, cât și a principiului exproprierii”¹¹²⁴. La rândul său, liberalul democrat N. Basilescu expunea un proiect de lege pentru reformă agrară și electorală¹¹²⁵.

La 24 mai 1914, în Cameră, G.G. Danielopol prezenta raportul Comitetului de delegați ai secțiilor, prin care se cerea revizuirea unor articole din Constituție.

Proiectul de lege pentru modificarea articolelor 19, 57 și 67 din Constituție, supus spre dezbateră Adunării Deputaților și Senatului, prevedea: exproprierea pentru cauză de utilitate națională în întregime a unor terenuri și a 2 milioane de ha din marile proprietăți particulare, pe temeiul unei scări progresive; Adunarea Deputaților să fie formată din deputați aleși de către cetățenii majori, prin vot universal, egal, direct, obligatoriu și cu scrutin secret, pe baza reprezentării proporționale. Cu privire la Senat, se preciza că acesta era format din senatori aleși și senatori de drept. Principiile nou înscrise în Constituție urmau să fie finalizate prin intermediul a două legi: una de expropriere și cealaltă electorală. Proiectul a fost adoptat cu 130 voturi *pentru*, o *abținere* și 14 *împotrivă*.

În Cameră, în cadrul ședinței din 18 iunie 1914, Gr. Vericeanu, după ce enumerat progresele din România, înfăptuite sub incidența Constituției de la 1866, a afirmat: „Explicațiunea acestui lucru partidul conservator nu-l atribuie decât la două mari împrejurări: pe de o parte partidul liberal, căruia îi lipsea programul, al cărui program era sărac în timpul din urmă, a simțit necesitatea ca în programul său să se introducă noi puteri, să se introducă noi principii către care opinia publică să se îndrepteze. Noi mai dăm încă o explicație acestei împrejurări, și anume: că partidul liberal a dorit să îndepărteze opinia publică dela calea pe care o urma și care

¹¹²⁴ Eufrosina Popescu, *Dezbaterea reformelor constituționale în Parlamentul din Iași. Modificarea Constituției în 1917*, în „Analele Universității București, secțiunea istorie”, tom 21, nr. 1/1972, p. 69.

¹¹²⁵ *DAD*, nr. 28 din 9 iulie 1917, p. 269.

mergea crescând în admirație către guvernul conservator, întrucât partidul conservator dăduse pacea dela București”¹¹²⁶.

În Senat, raportul la proiectul de lege pentru revizuirea celor trei articole din Constituție a fost citit de către C. Costescu-Comăneanu. Cu ocazia dezbaterii acestui proiect, un grup de politicieni, printre care se aflau C. Argetoianu și Ion Grădișteanu, a refuzat să accepte modificarea Constituției. D. Drăghicescu, senator liberal, a arătat că proprietatea îndeplinea o funcție socială. Din acest motiv, ea nu putea fi sacră și inviolabilă¹¹²⁷. Proiectul de lege a fost adoptat de către Senat, în ședința din 20 iunie 1917, cu 79 de voturi *pentru* și 5 *împotriva*¹¹²⁸. La 9 iulie 1917 regele a semnat legea de modificare a Constituției, lege care a fost publicată în „Monitorul Oficial” din 20 iulie 1917.

Scopul revizuirii Constituției din 20 iulie 1917 a fost acela de a transforma în principii constituționale împrăștierea țăranilor și sufragiul universal, urmând ca forma definitivă a modificărilor și punerea de acord a altor prevederi constituționale cu aceste principii să se facă ulterior¹¹²⁹. S-a considerat că această revizuire era incompletă, deoarece articolele 57 și 67 statuau principiul votului universal, iar articolele vechi, nerevizuite, 58-66 și 68-81 reglementau, votul cenșitar¹¹³⁰.

Prin revizuirea, la 20 iulie 1917, a art. 57 și 67 din Constituție, a fost adoptat principiul votului universal egal, direct, obligatoriu și cu scrutin de listă pe baza reprezentării proporționale¹¹³¹. Acest principiu a fost reafirmat la 16/29 noiembrie 1918¹¹³², completat și modificat la

¹¹²⁶ *DAD*, nr. 10 din 20 iunie 1914, p. 102.

¹¹²⁷ Ion Agrigoroaiei, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 193.

¹¹²⁸ *Ibidem*.

¹¹²⁹ Eleodor Focșeneanu, *op. cit.*, p. 52.

¹¹³⁰ Sorin Radu, *op. cit.*, p. 153.

¹¹³¹ Ion Mamina, *op. cit.*, p. 59.

¹¹³² „M.O.”, nr. 191 din 16/29 noiembrie 1918, p. 3358-3367.

13 decembrie 1918, 4 martie 1919, 2 iunie 1919, 21 august 1919 și 18 octombrie 1919, și interpretat potrivit cu instrucțiunilor din 26 ianuarie 1919¹¹³³. Astfel, conform stipulațiilor acestui decret, se bucurau de dreptul de a alege, prin vot obștesc obligatoriu, egal, direct și secret, pentru Adunarea Deputaților, toți cetățenii români începând cu vârsta de 21 ani împliniți, iar pentru Senat cei de la vârsta de 40 de ani împliniți. Alegerile aveau loc pe circumscripții electorale.

Fiecare județ forma o circumscripție electorală și alegea câte un deputat la fiecare 30.000 de locuitori și la fracțiunea suplimentară superioară numărului de 20.000 de locuitori¹¹³⁴. Totodată, era ales câte un senator la fiecare 70.000 de locuitori și la fracțiunea suplimentară numărului de 47.000 de locuitori. Profesorii din Universități alegeau câte un senator din rândul lor. Senatorilor aleși li se adăugau cei de drept. Astfel, erau senatori de drept¹¹³⁵: moștenitorul tronului de la vârsta de 18 ani împliniți; mitropoliții și episcopii eparhioți.

Condițiile, pentru a fi ales în Adunarea Deputaților și Senat, erau cele prevăzute în legile anterioare. Conform dispozițiilor art. 12: „Militarii în activitate și toți acei care ocupă o funcțiune de orice natură, retribuită de Stat, județ sau comună, sau așezămintele de utilitate publică, ale căror bugete se votează de Adunarea deputaților, nu pot fi aleși decât dacă demisionează din funcțiune în 15 zile libere de la data decretului de față”¹¹³⁶. Această stipulație se aplica și celor care îndeplineau servicii în instituțiile particulare, dar pentru numirea cărora se cerea un decret regal.

Deputații și senatorii, pe parcursul mandatului lor, fie personal, fie ca mandatar sau membri delegați ai societăților particulare, nu puteau încheia cu statul, județele, comunele și

¹¹³³ Ion Mamina, *op. cit.*, p. 60.

¹¹³⁴ „M.O.”, nr. 191 din 16/29 noiembrie 1918, p. 3358.

¹¹³⁵ *Ibidem*.

¹¹³⁶ *Ibidem*.

instituțiile particulare nici un contract de lucrări sau furnituri, sub pedeapsa nulității de drept a contractului.

Pe lângă tribunalul județului, în fiecare circumscripție electorală se institua un Birou electoral central, care era prezidat de prim-președinți la tribunalele cu mai multe secțiuni, de către președinte la celelalte tribunale, iar în lipsa președinților, de magistrații care îi înlocuiau. Aceste birouri electorale centrale aveau următoarele atribuții¹¹³⁷: imprimarea și distribuirea certificatelor de alegător; primirea declarațiilor de candidatură; răspundeau de tipărirea și distribuirea buletinelor de vot; asigurau măsurile de ordine, necesare în timpul operațiilor de votare; centralizau rezultate și îndeplineau operațiile prevăzute pentru repartiția și atribuirea mandatelor; primeau contestațiile și proclamau rezultatul scrutinului.

În continuare, erau prevăzute dispoziții referitoare la: secțiile și subsecțiile de votare; certificatele de alegător; operațiunile electorale; sancțiunile prevăzute în cazul încălcării prevederilor acestui decret.

Dispozițiile prevăzute în acest decret-lege au fost incluse în cele două decrete-legi din 24 august 1919, unul pentru alegerile din Bucovina (modificat la 6 octombrie 1919), iar cel de-al doilea pentru alegerile din Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș (modificat la 30 august 1919)¹¹³⁸.

¹¹³⁷ *Ibidem*, p. 3359.

¹¹³⁸ Ion Mamina, *op. cit.*, p. 60.

CAPITOLUL VII

Constituția din anul 1923

Marea Unire din anul 1918 a marcat sfârșitul unei perioade pline de frământări politice și sociale, dar și intrarea societății românești într-o nouă etapă a evoluției sale istorice. Documentele și hotărârile votate la Chișinău, Cernăuți și Alba-Iulia, în cursul anului 1918, au demonstrat atitudinea națiunii române față de un proces care cuprinsese o zonă largă a Europei, începând de la Marea Baltică până la Marea Egee. În acest răstimp, când au fost stabilite, în această parte a Europei, hotare în concordanță cu drepturile etnice și istorice, „secolul naționalităților” s-a încheiat¹¹³⁹.

România Mare s-a înfăptuit prin intermediul Adunărilor cu caracter plebiscitar. Hotărârile votate la Chișinău, Cernăuți și Alba-Iulia au statuat calea dezvoltării democratice a societății românești: egalitatea tuturor cetățenilor indiferent de etnie, limbă și religie; vot universal; reformă agrară¹¹⁴⁰. Unirea Basarabiei cu România a fost hotărâtă de către Sfatul Țării la 27 martie/ 9 aprilie 1918¹¹⁴¹. În *Declarația de Unire*, înmănată

¹¹³⁹ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II *De la independență la Marea Unire (1878-1918)*, coord. Gh. Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 463 (în continuare, se va cita: *Istoria Românilor*, vol. VII/II).

¹¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 530.

¹¹⁴¹ Vezi, în acest sens: Ion I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923, p. 252-436; N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. 10, *Întregitorii*, București, 1939, p. 392-395; Onisifor Ghibu, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, București, 1926; E. Ciurea, *Din trecutul și prezentul Basarabiei*, București, 1928; M. Mușat, I. Ardeleanu, *Viața politică în România. 1918-1921*, ediția a II-a, București, 1976, p. 23-24; Anastasie

a doua zi regelui de către o delegație oficială a Sfatului Țării, se spunea: „În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum mai bine de o sută de ani din trupul vechii Moldave, în puterea dreptului istoric și al dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa, România”¹¹⁴². Conform stipulațiilor acestei *Declarații*, Basarabia își menținea autonomia provincială, beneficiind de un Sfat ales pe baza votului universal. Totodată, se prevedeau următoarele: drepturile minorităților; libertatea persoanei, a tiparului, a cuvântului, a credinței, a adunărilor erau garantate prin Constituție; alegerile pentru organele locale și pentru Parlament trebuiau organizate pe baza votului universal, egal, direct și secret, Basarabia urmând să fie reprezentată în forul legislativ al țării de un număr de parlamentari în raport cu numărul de locuitori: „Basarabia va trimite în Parlamentul român un număr de reprezentanți proporțional cu populația, aleși pe baza votului universal, egal, direct și secret. Toate alegerile din Basarabia pentru voloste și sate, orașe, zemstve și Parlament, se vor face pe baza votului universal, egal, secret și direct”¹¹⁴³; din Consiliul român de miniștri urmau să facă parte și doi reprezentanți ai Basarabiei¹¹⁴⁴. Prin ratificarea unui decret-lege, Ion Incuț și

Iordache, *Ion I. C. Brătianu un corifeu al democrației și al liberalismului românesc*, ediția a II-a, București, Editura Albatros, 2007, p. 431 (în continuare, se va cita: Anastasie Iordache, *Ion I. C. Brătianu un corifeu al democrației*).

¹¹⁴² Ioan Scurtu, *29 decembrie 1919. Ratificarea în Senat a Marii Uniri*, în Nicolae Văcăroiu, Constantin Sava (coord.), *Istoria Senatului României*, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2004, p. 243.

¹¹⁴³ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 283.

¹¹⁴⁴ *Istoria Românilor*, vol. VII/II, p. 493.

Daniel Ciugureanu au intrat în Guvernul României, având funcția de miniștri de stat¹¹⁴⁵.

După cum a remarcat A. Boldur: „Actul unirii a fost acceptat în mod solemn. Tot ce se petrece în urmă în Basarabia poate fi socotit ca o afacere internă a României întregite. Prin urmare, în cursul unui scurt interval de timp, vreo cinci luni, caleidoscopul evenimentelor oțelește sentimentul național și voința națională, transformând ideea slujirii poporului în ideea slujirii națiunii”¹¹⁴⁶.

La 15/28 noiembrie 1918, Congresul general al Bucovinei de la Cernăuți a votat o declarație în care se menționa: „Unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României”¹¹⁴⁷. A doua zi, delegația de bucovineni a înmănat regelui *Declarația de Unire*. Totodată, la 18/31 decembrie 1918, erau ratificate decretele-lege care consfințeau Unirea Bucovinei cu România și numirea lui Ion Inculeț și Iancu Flondor ca miniștrii de stat în Guvernul României¹¹⁴⁸.

În aceeași perioadă au început și pregătirile privind Unirea Transilvaniei cu România. Un rol deosebit de important l-a avut Consiliul Național Român Central, care era format din șase membri ai Partidului Social-Democrat și ai Partidului Național Român. La 1 decembrie 1918, cei 1.228 de deputați au votat în unanimitate *Rezoluția de unire*, rostită de Vasile Goldiș¹¹⁴⁹.

La pct. I al *Rezoluției de Unire de la Alba-Iulia* se prevedea: „Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin

¹¹⁴⁵ Ioan Scurtu, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 243.

¹¹⁴⁶ A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, București, 1992, p. 506-507.

¹¹⁴⁷ Ioan Scurtu, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 244.

¹¹⁴⁸ *Ibidem*.

¹¹⁴⁹ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 20.

reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia în ziua de 1 decembrie 1918, decretează Unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dâșii cu România. Adunarea Națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul, cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre”¹¹⁵⁰.

La pct. II al acestei *Rezoluții* se stabilea autonomia provizorie a teritoriilor menționate, până la întrunirea Constituantei, aleasă pe baza votului universal¹¹⁵¹.

La pct. III se statua: „Deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare, înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate terenele vieții publice. Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani, reprezentarea în comune, județe ori parlament”¹¹⁵²; libertatea presei, precum și libertatea de asociere și de întrunire; reforma agrară radicală; legislație modernă pentru clasa muncitoare.

La pct. IV-IX se exprima năzuința ca la „congresul de pace să înfăptuiască comunitatea națiunilor libere în așa chip ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici, deopotrivă, iar în viitor să se elimineze războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale”¹¹⁵³; era salutăta Unirea Bucovinei cu țara-mamă și eliberarea națiunilor subjgate de către Austro-Ungaria¹¹⁵⁴; se constituia Marele Sfat Național Român, care „va avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română, oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiunile, pe care le va afla necesare în interesul națiunii”¹¹⁵⁵.

¹¹⁵⁰ Ioan Scurtu, *Alba Iulia 1 Decembrie 1918*, București, Editura Sport-Turism, 1988, p. 146.

¹¹⁵¹ *Ibidem*.

¹¹⁵² *Ibidem*, p.147.

¹¹⁵³ *Ibidem*.

¹¹⁵⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 147-148.

După ce *Rezoluția de Unire de la Alba-Iulia* a fost votată în unanimitate, la propunerea lui Al. Vaida-Voevod, Adunarea a votat componența Marelui Sfat Național, organism cu caracter legislativ, alcătuit din reprezentanți ai diferitelor profesii și categorii sociale¹¹⁵⁶.

Unirea Transilvaniei cu România a fost consfințită înainte ca forumul internațional de la Paris să-și înceapă lucrările¹¹⁵⁷. Astfel că, acest forum a ratificat un act care stipula deja o realitate. Maniera în care se înfăptuise idealul nostru național, prin afirmarea principiului de suveranitate națională și a dreptului de liberă autodeterminare, deschidea o perspectivă democratică desăvârșirii unității naționale¹¹⁵⁸. Deoarece cuprindea articole care prevedeau „reașezarea pe baze noi, democratice”¹¹⁵⁹ a societății, *Rezoluția privind Unirea Transilvaniei cu România* a fost considerată un autentic proiect de Constituție al României Mari, care a pus bazele unui program de reorganizare democratică a întregii țări¹¹⁶⁰.

În mai 1918 s-au organizat alegerile pentru un nou Parlament. Astfel, la 19, 21 și 29 mai s-au desfășurat alegerile pentru Senat, iar la 23, 25 și 27 mai, cele pentru Adunarea Deputaților¹¹⁶¹. În urma desfășurării votului, Partidul Conservator al lui Al. Marghiloman a câștigat majoritatea în cele două Camere: 165 de mandate de deputați și 108 mandate

¹¹⁵⁶ *Istoria Românilor*, vol. VII/II, p. 522.

¹¹⁵⁷ Gh. I. Florescu, *1 decembrie 1918 în dezbaterile parlamentului român (1919-1938)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, XVII, 1980, p. 245.

¹¹⁵⁸ Angela Banciu, *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale. Evoluția problemei constituționale în România interbelică*, București, Editura Științifică și Pedagogică, 1988, p. 26.

¹¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹¹⁶⁰ *Discursul-expozeu rostit de dl Iuliu Maniu, președintele Partidului Național-Român la Congresul Partidului ținut la 24 aprilie 1920*, Orăștie, 1929, p. 36.

¹¹⁶¹ Gh. Buzatu (coord.), *Discursuri și dezbateri parlamentare (1864-2004)*, București, Editura „Mica Valahie”, 2006, p. 27.

de senatori. Pentru „opoziție”, rezultatul a fost: la Adunarea Deputaților, 4 mandate ale Ligii Poporului, 2 mandate ale Partidului Naționalist Democrat, 2 mandate ale Partidului Conservator P. P. Carp, 1 mandat al Partidului Muncii, iar la Senat, 2 mandate ale Partidului Conservator și 2 ale Ligii Poporului¹¹⁶².

La 4/17 iunie 1918¹¹⁶³ regele, cu ocazia inaugurării sesiunii noilor Camere, a arătat în Mesaj că pacea încheiată cu Puterile Centrale, deși impunea „sacrificii dureroase”, trebuia privită „cu bărbăție” de către națiunea română. În continuarea Mesajului se preciza că Unirea Basarabiei cu România, deși avusese loc în „ceasuri grele”, reprezenta o victorie, probând, încă o dată, „simțul superior al neamului”: „Să mulțumim însă Cerului că, tocmai în acele ceasuri grele, simțul superior al neamului a făcut ca frumosul pământ moldovan rupt din ogorul strămoșesc să se reîntoarcă la țara mumă și ca poporul basarabean să se arunce în brațele ei pentru a-i spori puterea de muncă și încredere în viitor”¹¹⁶⁴. În final, se prevedea că aceste Camere urmau să stabilească „punctele de revizuit din Constituția noastră”, astfel încât „să ajungem la înfăptuirea efectivă a reformei agrare și la chemarea adevărată a păturilor adânci ale țării la viața politică”¹¹⁶⁵.

Introducerea votului universal, în noiembrie 1918, a avut drept consecință lărgirea cadrului de desfășurare a vieții politice, oglindită și în sporirea numărului de alegători, de la 101.339 în anul 1911¹¹⁶⁶, la 3.496.814 în anul 1926¹¹⁶⁷. Totodată, începând cu anul 1918, la viața electorală și

¹¹⁶² *Ibidem*.

¹¹⁶³ Anastasie Iordache, *Parlamentul României în anii reformelor*, p. 136.

¹¹⁶⁴ Ion Mamina, *op. cit.*, p. 256.

¹¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 257.

¹¹⁶⁶ Matei Dogan, *op. cit.*, p. 10.

¹¹⁶⁷ Ioan Scurtu, *Noul cadru de dezvoltare a României după Marea Unire din 1918. Rolul parlamentului*, în „Studii și articole de istorie”, XLVII-XLVIII, 1984, București, p. 287.

parlamentară au participat partidele care au jucat un rol determinant în lupta pentru Unire cu țara a provinciilor istorice și partidele naționalităților conlocuitoare.

a. Principii democratice statuate prin anteproiecte de Constituție

După anul 1918 se dorea adoptarea unui nou așezământ constituțional, ca urmare a mutațiilor și transformărilor ivite în societatea românească, precum și a unirii Basarabiei¹¹⁶⁸, Bucovinei¹¹⁶⁹ și Transilvaniei¹¹⁷⁰ cu Vechiul Regat. Prin noul act fundamental se dorea crearea unei baze juridice a statului național unitar român și asigurarea condițiilor necesare pentru realizarea progresului economic și social.

Ca formă de guvernământ, România s-a transformat, potrivit stipulațiilor prevăzute în actul fundamental din anul 1866, dintr-o monarhie electivă într-o monarhie ereditară: „În 1918 toate provinciile unite cu vechiul Regat au acceptat expres această formă de stat, chiar prin declarațiile de unire, când au făcut apel la Coroană, ca simbol al unității naționale”¹¹⁷¹. Așadar, organizarea statului s-a extins și a funcționat pe tot cuprinsul României Mari. Serviciile publice

¹¹⁶⁸ Unirea Vechiului Regat cu Basarabia a fost proclamată de Sfatul Țării la Chișinău, la 27 martie/9 aprilie 1918 și recunoscută prin decretul-lege din 9 aprilie 1918, care a fost publicat în „M.O.” din 10/23 aprilie 1918.

¹¹⁶⁹ Unirea Vechiului Regat cu Bucovina a fost proclamată de Congresul General la Cernăuți, la 15/28 noiembrie 1918 și recunoscută prin decretul-lege din 18 decembrie 1918, care a fost publicat în „M.O.” din 19 decembrie 1918/1 ianuarie 1919.

¹¹⁷⁰ Unirea Vechiului Regat cu Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul a fost proclamată la Alba-Iulia la 18 noiembrie/1 decembrie 1918 și consfințită prin decretul-lege din 11 decembrie 1918, care a fost publicat în „M.O.” din 13/26 decembrie 1918.

¹¹⁷¹ Constantin Stere, *Din carnetul unui solitar. Suveranitatea națională și Constituanta*, în „Viața românească”, an XIV, nr. 9/1922, p. 424.

din teritoriile alipite, încredințate în mod provizoriu unor organe regionale (*Consiliul Dirigent* în Transilvania, *Secretariatele* în Bucovina și *Directoratele* în Basarabia) au fost suprimate la 4 aprilie 1920.

Pentru că mențineau caracteristicile definatorii ale unei constituții-pact, și evitau ratificarea, prin plebiscit, a articolelor votate, cele două Constituții au fost asemănătoare din punct de vedere conceptual și tehnic, fără ca această asemănare să pună în discuție statutul distinct de „nouă constituție” al textului din anul 1923¹¹⁷².

În aceste împrejurări, revizuirea Constituției, dezbătută și votată într-un Parlament rezultat în urma alegerilor organizate la nivelul întregului Regat¹¹⁷³, s-a bucurat de un mare interes. Constituția din anul 1923 a fost „cea mai democratică din întreaga perioadă a regimului burghez și corespundea în mare parte cerințelor fundamentale în fața cărora se afla România după Unirea de la 1 Decembrie 1918”¹¹⁷⁴.

În perioada 18 decembrie 1921 – 4 iunie 1922, Institutul Social Român a organizat o serie de 23 de prelegeri, susținute de personalități marcante ale vremii: Dimitrie Gusti, N. Iorga, Mircea Djuvara, Virgil Madgearu, Vintilă I. Brătianu, I. Nistor, C. Bacalbașa. Alocuțiunile prezentate au ocupat un loc central, în sensul în care au permis clarificarea felului de opțiuni pe care disciplina Adunării Constituante le descuraja ideologic¹¹⁷⁵. Astfel, pot fi menționate întrebările privind modul de organizare a Camerelor, rolul puterii judecătorești, utilitatea recursului direct la națiune, prin referendum. Au fost enunțate soluții contradictorii, a căror justificare a probat intervalul de timp dintre Constituția de la 1866 și epoca anilor 1922-1923.

¹¹⁷² Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*, p. 99.

¹¹⁷³ *Ibidem*, p. 83.

¹¹⁷⁴ Ion Bitoleanu, *Din istoria României moderne. 1922-1926*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 107-108.

¹¹⁷⁵ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*, p. 86.

Era criticat atât sistemul bicameral, cât și procedul care încuraja parlamentarismul clasic. Unele dintre problemele abordate nu au putut fi soluționate, și anume: drepturile sociale și dreptul de vot acordat femeii.

Dimitrie Gusti, în prelegerea sa, a arătat care trebuia să fie rolul statului în cadrul unei societăți: „Iar scopul superior pe care are a-l realiza astăzi statul este de a da organizarea politică și juridică necesară existenței națiunii. Statul național – unul din puținele bunuri pozitive câștigate de pe urma uriașului război mondial – este însăși personificarea juridică și politică a națiunii: el nu este altceva decât națiunea, ca o categorie economică și spirituală, văzută prin prisma categoriilor politice și juridice”¹¹⁷⁶. Totodată, Dimitrie Gusti i-a combătut pe cei care afirmaseră că așezământul constituțional din acea perioadă era, de fapt, o copie a Constituției belgiene: „O Constituție nu poate fi deci împrumutată și nici nu poate fi opera unui legislator inspirat, căci ea nu are a crea și inventa nimic, ci numai de a formula politic și juridic, în mod solemn, psihologia socială, starea economică, dezideratele dreptății sociale și aspirațiile etice ale națiunii”¹¹⁷⁷.

N. Iorga a afirmat că izvoarele unei Constituției erau „trecutul nostru, care este experiența umană verificată”, astfel încât „să nu mai fie forme ipocrite, ci realitate spornică și folositoare tuturor”¹¹⁷⁸.

Reprezentanții provinciilor unite cu țara considerau că elaborarea noii Constituții era rezultatul desăvârșirii statului național unitar român.

¹¹⁷⁶ Dimitrie Gusti, *Cuvânt de deschidere*, în *Noua Constituție a României și noile Constituții Europene*, București, Editura Culturală Națională, f. a., p. 21.

¹¹⁷⁶ N. Iorga, *Istoricul Constituției*, în *Noua Constituție a României și noile Constituții Europene*, București, Editura Culturală Națională, f. a., p. 24 (în continuare, se va cita: N. Iorga, *Istoricul Constituției*).

¹¹⁷⁷ Dimitrie Gusti, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 21.

¹¹⁷⁸ N. Iorga, *Istoricul Constituției*, p. 24.

Pentru Mircea Djuvara, sistemul delegării, cel care îngăduia exercițiul suveranității, nu putea fi dublat prin instituirea unui al doilea corp electoral, accesibil cu ajutorul consultărilor referendare. Nu se recomanda coabitarea dintre regimul reprezentativ, simplificat la primatul adunărilor și moderat de acțiunea șefului de stat, și presupusul recurs la națiune, prin referendum. Astfel, se puteau ivi conflicte atât pe plan juridic, cât și politic. Constituționalismul clasic nu prevedea ideea recursului nemediat la națiune, îmbrățișând instituția delegării și soluția regimului parlamentar, chiar dacă acest regim era sub aspect dualist: „Veți simți atunci ce adevărat este că referendumul presupune un postulat oarecum metafizic, acela că s-ar putea pipăi printr-o consultare a poporului voința națiunii, ceea ce este cu desăvârșire fals din punctul de vedere al constatării obiective. Voința națiunii se manifestă într-un mod foarte complex și foarte greu și se manifestă cu atât mai bine cu cât ruajul care o oglindește este mai complicat și mai armonios în același timp, așa încât să manifeste o voință echilibrată, justificată și adâncă, nu una pățimașă, superficială și numai momentană”¹¹⁷⁹.

Pentru Virgil Madgearu, opțiunea referendară era indisolubil legată de cea unicamerală. Apelul direct la națiune constituia o îndreptare al cărei rezultat era, pe de o parte, protejarea minorităților politice de faptele ilegale săvârșite în cadrul legiferării, iar pe de altă parte, constatarea adevăratei voințe a electoratului „susceptibilă de a se exprima în chestiuni de relevanță națională”¹¹⁸⁰. Apelul la națiune, dincolo de instituția delegării, era o consecință a introducerii votului universal. Prin urmare, rolul de decizie îi era atribuit națiunii. Redefinirea parlamentarismului însemna apelul la soluția referendară, ca o rectifi-

¹¹⁷⁹ Mircea Djuvara, *Puterea legiuitoare*, în *Noua Constituție a României și noile Constituții Europene*, București, Editura Culturală Națională, f. a., p. 153.

¹¹⁸⁰ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*, p. 89.

care a democrației semidirecte: „Apoi referendum este singurul mijloc pentru a corija unul din defectele cele mai mari ale Parlamentului actual, tirania majorității împotriva minorității. La popor se poate face apel pentru a proba direct principiile fundamentale ale unei legi, ori de câte ori majoritatea a tiranizat minoritatea, ori de câte ori legea s-a votat cu o majoritate prea mică, așa încât minoritatea poate cere să se facă un control din nou, dacă națiunea primește aceste principii sau nu”¹¹⁸¹.

Constituția din anul 1923 a fost precedată de patru anteproiecte, cel mai reprezentativ fiind anteproiectul Partidului Țărănesc, redactat de Constantin Stere.

Primul anteproiect de Constituție a fost elaborat de către Partidul Național Liberal și a fost supus dezbaterii opiniei publice în martie 1921. Publicat de D. R. Ioanițescu, acest anteproiect de Constituție cuprindea atât principiile doctrinei neolibérale, cât și pe cele ale programului Partidului Național Liberal. O contribuție remarcabilă la elaborarea acestor principii a avut-o Vintilă Brătianu: „Reformele democratice, votul obștesc și exproprierea n-au avut propovăduitor mai convins, apărător mai dârz decât pe Vintilă Brătianu”¹¹⁸².

Liberalii considerau că noul așezământ constituțional trebuia să creioneze cadrul politico-juridic necesar desăvârșirii consolidării unității naționale, iar legile ordinare, ulterior adoptate, consfințeau această realitate¹¹⁸³. Era prevăzut caracterul unitar al statului român și erau incluse unele prevederi înscrise în *Declarația de unire de la Alba-Iulia*, referitoare la drepturile și libertățile politice și profesionale ale naționalităților conlocuitoare. Statul român urma să devină un instru-

¹¹⁸¹ Virgil Madgearu, *Reforma Parlamentului*, în *Noua Constituție a României și noile Constituții Europene*, București, Editura Culturală Națională, f. a., p. 181.

¹¹⁸² I. G. Duca, *Portrete și amintiri*, ediția a III-a, București, f. a, p. 66.

¹¹⁸³ *Anteproiect de Constituție întocmit de cercul de studii al Partidului Național-Liberal cu o expunere de principii de D. Ioanițescu*, București, 1921, p. 6-25.

ment activ de îndrumare și coordonare a întregii vieți culturale, economice și sociale¹¹⁸⁴. Totodată, se menționa: naționalizarea bogățiilor subsolului și a regimului apelor; apărarea dreptului de proprietate, aceasta îndeplinind o „funcție socială”, factorul muncă urmând „să fie colaboratorul cu drept egal la toate foloasele întreprinderilor, iar revendicările juste trebuiesc neapărat satisfăcute”¹¹⁸⁵.

Pentru a înlătura abuzurile administrative, s-a prevăzut răspunderea materială a miniștrilor și funcționarilor. Se stabilea, de asemenea, înființarea unui Consiliu, care avea drept sarcină elaborarea legilor. Noua Constituție urma să cuprindă principii și norme generale, iar legile ordinare, ulterior adoptate, reglementau fiecare domeniu.

Un alt anteproiect de Constituție a fost elaborat de către Romul Boilă¹¹⁸⁶, la Cluj, în vara anului 1921, și reprezenta punctul de vedere neoficial al Partidului Național Român. El cuprindea 176 de articole, grupate în 7 titluri. Autorul acestui anteproiect de Constituție a precizat: „Prin anteproiectul de față am căutat să dau o nouă înfățișare Constituției printr-o grupare mai sistematică a materiei. Am adoptat unele noțiuni mai exacte și am abandonat cu totul separațiunea puterilor în forma ei învechită, am organizat în diferite funcțiuni puterea de Stat unitară și indivizibilă, asigurând colaborarea armonioasă a tuturor factorilor vieții de Stat prin aplicarea corespunzătoare a principiilor constituționale”¹¹⁸⁷.

Era prevăzut caracterul indivizibil al statului român: „România cu toate provinciile unite constituie un singur stat indivizibil” (art. 1). Totodată, art. 2 prevedea: „Teritoriul

¹¹⁸⁴ St. Zeletin, *Neoliberalismul. Studii asupra istoriei și politicii burgheziei române*, București, 1927, p. 11.

¹¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 8.

¹¹⁸⁶ Romul Boilă, *Anteproiect de Constituție pentru statul român întregit, cu o scurtă expunere de motive*, Cluj, 1921.

¹¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 3.

Statului este inalienabil. Înstrăinare de teritoriu, rectificarea sau schimbarea limitelor Statului nu se poate face decât în modul hotărât pentru revizuirea Constituției”.

În cap. 1 al titlului III erau menționate dispoziții referitoare la dobândirea, pierderea și redobândirea calității de cetățean român, iar în cap. 2 al titlului III erau stipulate drepturile și libertățile cetățenești: „Cetățenii români sunt egali înaintea legii. Diferența de neam, de religie și de limbă, nu este piedecă spre a dobândi și a exercita toate drepturile, care se cuvin cetățenilor conform Constituției și a legilor. În Statul român nu există nici o deosebire de clase. Toate privilegiile de orice natură, precum și toate titlurile sunt desființate” (art. 22).

Se prevedea: libertatea individuală a cetățenilor: „Nimeni nu poate fi urmărit decât în cazurile prevăzute de legi și după formele prevăzute de ele” (art. 25); inviolabilitatea domiciliului; secretul corespondenței; libertatea conștiinței, a învățământului, libertatea de a comunica și publica ideile și opiniile prin viu grai, prin scris și prin presă. Totodată, în art. 35 se menționa: „Cetățenii români, fără deosebire de neam, de religie și de limbă, au dreptul de a se asocia în limitele compatibile cu bunele moravuri, cu ordinea publică și cu siguranța Statului. Asociațiunile secrete sunt interzise. O lege specială va reglementa exercițiul acestui drept”.

Anteproiectul de Constituție era însoțit de o expunere de motive, care cuprindea temeiurile elaborării noului așezământ constituțional: consemnarea hotărârilor de Unire a provinciilor Transilvania, Bucovina și Basarabia cu Vechiul Regat; noua Constituție urma să fie elaborată pe baze democratice, în spiritul unei democrații adevărate; participarea întregii națiuni la elaborarea hotărârilor privind organizarea statului român: „Trebuie să alcătuim o Constituție bazată pe principii constituționale democratice organizând Națiunea română întregă, fără deosebire de partide politice, pături sociale și alte deosebiri ce s-ar mai putea face, pentru ca să exercite toate drepturile ce i-le

dă Puterea de Stat care emană dela ea. Trebuie să înfăptuim o guvernare adevărat constituțională prin care vom împiedica cu mai multă siguranță lupta de clasă care poate să fie o nenorocire pentru însăși existența Statului”¹¹⁸⁸.

Articolul 24 cuprindea dispoziții referitoare la naționalitățile conlocuitoare: „Fiecare cetățean are drept la limba sa proprie. Fiecare cetățean poate întrebuința liber limba sa în întrunirile publice, în materie de religie, de presă sau de publicațiuni de orice natură, precum și în raporturile sale private sau comerciale”. Erau garantate drepturile care asigurau participarea în exercițiul puterii de stat: „Dreptul de alegător, de a fi admis în serviciile publice, în funcțiuni și onoruri, dreptul de a fi jurat” (art. 37).

În cap. III al titlului III erau cuprinse dispoziții care priveau obligațiile cetățenești: respectarea supremației legilor; „achitarea dărilor și sarcinilor publice” (art. 39); îndeplinirea serviciului militar.

Dispozițiile cuprinse în cap. IV al titlului III erau consacrate reglementării situației cetățenilor străini. Astfel, „situația de drept a străinilor se determină prin stipulațiuni speciale internaționale. În lipsa acestora sunt hotărâtoare legile Statului român” (art. 43). Totodată, erau prevăzute și restricțiile impuse străinilor: aceștia nu aveau dreptul de alegător, de a fi jurați, de a îndeplini serviciul militar; nu erau admiși în funcții publice, decât în mod temporar; nu se bucurau de dreptul de asociere; nu puteau deveni titulari ai dreptului de proprietate asupra imobilelor din România. Conform dispozițiilor art. 51: „Străinii pot fi expulzați prin hotărârea Consiliului de miniștri dacă periclitizează siguranța Statului”.

Forma de guvernământ a statului român era Regatul. Conform prevederilor art. 58: „Tronul român este ereditar în linie coborâtoare, directă și legitimă a Majestății Sale Regelui Ferdinand I, din bărbat în bărbat prin ordinul de primogenitură

¹¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 37.

și cu excluderea perpetuă a femeilor și coborâtorilor lor”. La urcarea pe tron, regele depunea în fața Adunărilor următorul jurământ: „Jur de a păzi Constituția și legile națiunii, de a menține drepturile naționale și integritatea teritoriului” (art. 69). De asemenea, art. 80 stabilea prerogativele suveranului: „Dreptul de amnistie în materie politică; dreptul de a comuta, reduce și ierta persoana în materie criminală, afară de ceace este stabilit în privința miniștrilor; dreptul de a declara războaie și a ordona mobilizarea aducându-se aceste acte la cunoștința Corpurilor Legiuitoare; dreptul de a încheia cu statele străine tratate și convențiuni asupra tuturor chestiunilor, cari pot să formeze obiectul stipulațiilor internaționale cu rezerva însă, că pentru națiunea română, numai atunci vor fi obligatorii, dacă au fost înarticate între legile țării, în modul hotărât de Constituție; dreptul de a numi și primi reprezentanți diplomatici; funcțiunile reprezentațiilor diplomatici înțelegând și acelea ale consulatelor românești, se crează prin legi; dreptul de a fi șeful unui alt Stat cu aprobarea Corpurilor Legiuitoare unite, dat în prezența a cel puțin două treimi din numărul total al membrilor care compun Adunările și cu aprobarea a cel puțin două treimi din voturile membrilor de față; dreptul de a conferi decorațiunile românești conform legilor speciale și dreptul de a da autorizație pentru purtarea decorațiunilor străine; dreptul de patronat suprem asupra tuturor bisericilor”.

Potrivit art. 82: „Legile se aduc colectiv de Rege și Reprezentanța Națională. Reprezentanța Națională se împarte în două Adunări, Adunarea Deputaților și Senatul”. Se făcea precizarea că, „ziua intrării în vigoarea unei legi este ziua în care s-a publicat în Monitorul Oficial” (art. 83). Adunarea Deputaților era alcătuită din deputați aleși de cetățenii români care împliniseră vârsta de 21 de ani, „prin vot egal, direct, pe comune, cu scrutin secret și pe baza reprezentării proporționale” (art. 86). Pentru ca o persoană să fie eligibilă în Adunarea

Deputaților, se cerea să fie îndeplinite următoarele condiții: „Dreptul de alegător activ și dreptul exercițiului acestuia; 25 ani împliniți; domiciliul real pe teritoriul statului român; știința de carte” (art. 88). Senatorii erau împărțiți în: senatori aleși și senatori de drept. Prima categorie de senatori se alegea „de cetățenii români, fără deosebire de sex, cu vârsta de 40 ani împlinită prin vot egal, direct, pe comune, cu scrutin secret și cu majoritate relativă de voturi” (art. 89).

Guvernul reprezenta puterea executivă. Consiliul de Miniștri, alcătuit din miniștrii numiți de rege, era prezidat de un președinte. În ceea ce privește persoana pe care regele o putea desemna pentru constituirea guvernului, existau două interdicții: „Nu poate fi ministru de cât cine este cetățean român” (art. 127); „Membrii Familiei Regale nu pot fi miniștri” (art. 127).

Orice parte vătămată prin dispozițiile unui decret sau de o normă semnată sau contrasemnată de un ministru, care era contrară Constituției sau unei alte legi, putea solicita Statului, potrivit dreptului comun, despăgubiri bănești. Fie în cursul judecății, fie după pronunțarea hotărârii, ministrul, în urma votului Corpurilor legiuitoare, putea fi tras la răspundere civilă pentru dauna suferită de Stat.

Conform dispozițiilor art. 141, „în statul român justiția se dă de instanțe judecătorești civile și administrative”. Instanțele judecătorești civile, care judecau procesele în materie civilă și penală, erau: judecătoriile, tribunalele, Curțile și Curtea de Casație. Instanțele judecătorești administrative, care judecau procesele în materie administrativă, erau următoarele: judecătoria pretorală, judecătoria județeană și judecătoria administrativă. Se instituiă Curți de jurați în toate materiile criminale, în delictе politice și în cele de presă, cu excepția celor prevăzute în art. 33. Totodată, art. 145 prevedea: „Pentru judecarea conflictelor de atribuțiuni se înființează în capitala țării o judecătorie ad-hoc, compusă din consilierii Curții de Casație și

ai judecătoriei administrative, după reguli pe care le va fixa o lege specială”. Sentințele judecătorești se pronunțau în numele legii și se executau în numele Regelui, de către organe special instituite. Judecătorii erau inamovibili: „Judecătorii numiți sau confirmați în mod definitiv sunt inamovibili, în condițiile speciale pe care le va fixa legea” (art. 147).

Conform dispozițiilor art. 154: „Orice impozit este așezat numai în folosul Statului, județului sau comunei. Nici un impozit al Statului nu se poate stabili și percepe decât numai în puterea unei legi”. Pentru întregul stat exista o singură Curte de Conturi, care exercita controlul preventiv și de gestiune al veniturilor și cheltuielilor administrațiilor publice în numele Corpurilor legiuitoare. Membrii Curții de Conturi erau inamovibili, fiind numiți „de Rege la propunerea Consiliului de miniștri, după o listă de prezentare alcătuită de o comisie formată din președinții Corpurilor Legiuitoare, din primul președinte al Curții de Casație, din președintele cel mai vechi în grad al acestei Curți, precum și de președintele Curții de Conturi sau în lipsa acestuia din consilierul cel mai vechiu. Această comisie recomandă câte trei candidați pentru fiecare loc” (art. 163).

În acest anteproiect nu a fost prevăzut principiul naționalizării bogățiilor subsolului, deoarece a declara ca aparținând statului „tot subsolul, tot spațiul atmosferic, toate apele și zăcămintele miniere..., ar fi o restricție care nu mai este motivată prin nici o considerațiune superioară”¹¹⁸⁹. Era garantat dreptul de proprietate: „Nici o lege nu poate înființa pedeapsa confiscării averilor”¹¹⁹⁰.

Cu privire la organizarea puterii de stat, s-a prevăzut înlocuirea principiului separării puterilor în stat cu principiul unității și indivizibilității ei. Trebuia să existe o singură putere, care să emane de la națiunea română: „Puterea se Stat este una

¹¹⁸⁹ *Ibidem*, p. 50.

¹¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 13.

și indivizibilă în Statul român. Ea emană dela națiunea română alcătuitoare de stat” (art. 54). În acest scop, trebuiau înființate organe ale căror sarcini erau stabilite prin prevederile noii Constituții și prin legi.

Conform art. 164, „armata stă la dispoziția organelor executive ale Statului, pentru apărarea țării și pentru asigurarea ordinii interne”. Militarii pierdeau dreptul de a purta „gradele, onorurile și pensiunile” pe baza unei sentințe judecătorești și în cazurile determinate de lege. Modalitățile de recrutare a armatei, durata serviciului militar, felul și cadrele unităților, avansarea în grad, drepturile și obligațiile militarilor erau prevăzute în legi speciale.

Era menționat principiul votului universal, recunoscându-se dreptul de vot femeilor.

Anteproiectul Partidului Țărănesc a fost redactat de Constantin Stere, ideologul Vieții Românești¹¹⁹¹. Prin această Constituție urma „să recunoască și să accepte principiul că guvernul își primește toate puterile legitime din consimțământul poporului”¹¹⁹² și să se asigure „respectul drepturilor individuale și respectul minorităților, fără deosebire de rasă și religione”¹¹⁹³.

Anteproiectul de Constituție cuprindea 167 de articole, grupate în 8 titluri. În cap. II al titlului I erau înscrise drepturile românilor, constând în: egalitatea în fața legii, „Toți Românii sunt egali înaintea legii. Bărbații și femeile au în principiu aceleași drepturi și datorii civice, fiind datori, fără deosebire, a contribui în măsura puterilor lor, la dările și sarcinile publice. Toate mărginirile capacității civile a femeilor sânt abrogate”

¹¹⁹¹ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*, p. 92.

¹¹⁹² *Ante-proiect de Constituție întocmit de secția de studii a Partidului Țărănesc cu o expunere de motive de C. Stere*, București, 1922, p. 7-8 (în continuare, se va cita: *Ante-proiect de Constituție întocmit de secția de studii a Partidului Țărănesc*).

¹¹⁹³ *Ibidem*.

(art. 9); libertatea de a-și comunica ideile și opiniile prin viu grai, în scris și în presă; libertatea conștiinței, a învățământului; dreptul de întrunire și de asociere. Erau garantate inviolabilitatea domiciliului, precum și secretul corespondenței.

Era prevăzută protecția muncitorilor și organizarea acestora în sindicate; apărarea intereselor naționalităților conlocuitoare; dreptul muncitorilor la organizare; un principiu nou era cel referitor la egalitatea de drepturi dintre bărbați și femei.

Prin includerea drepturilor și libertăților cetățenești în așezământul constituțional, chiar și funcțiile statului erau schimbate, profilul etatic înclinând către cel familiar, al „statului bunăstării”¹¹⁹⁴. Astfel, potrivit dispozițiilor art. 30: „Munca manuală și intelectuală se bucură de o protecțiune deosebită a Statului. Statul este dator să creeze, cu concursul efectiv al asiguraților și cu contribuția dreaptă a patronilor, un sistem general de asigurări pentru conservarea sănătății și a capacității de muncă, pentru protecțiunea maternității și a copilăriei, și pentru prevenirea urmărilor economice ale bătrâneții, ale infirmității și ale vicisitudinilor vieții. Copiii lipsiți de îngrijirea necesară din partea părinților, au dreptul la ajutorul și protecțiunea Statului și a instituțiilor locale autonome, în limitele prescrise de lege”¹¹⁹⁵. În art. 31 era prevăzută sancțiunea nulității absolute a legislației, care restrângea dreptul la asociere destinat „apărării și îmbunătățirii condițiilor de muncă și propășirii gospodăriilor economice”¹¹⁹⁶.

Se stabilea răspunderea civilă și penală a „funcționarilor și a agenților puterii publice”, fără o autorizare prealabilă. În caz de infracțiune, cetățenii, pe lângă plata daunelor materiale și pedepsirea vinovaților, mai puteau solicita și anularea actului administrativ, invocând motivul de ilegalitate.

¹¹⁹⁴ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*, p. 93.

¹¹⁹⁵ *Ante-proiect de Constituție întocmit de secția de studii a Partidului Tărănesc*, p. 104.

¹¹⁹⁶ *Ibidem*, p.105.

Se prevedea acordarea unei largi autonomii locale. Existența consiliilor comunale și județene era considerată fictivă, deoarece nu erau delimitate atribuțiile de autoadministrație cetățenească. Fundamentul organizării administrative trebuia să fie autonomia locală. Consiliile autonome răspundeau pentru abuz și neglijență în fața instanțelor de sub jurisdicția tribunalelor administrative. În ceea ce privește organizarea administrativ-teritorială, se stipula apariția unui nou nivel, „provincia”, care era reprezentat de un Consiliu, ales prin sufragiu obștesc. Regionalizarea, în cazul provinciilor, era dublată prin extinderea reprezentării locale, în cazul județelor, comunelor rurale și urbane, dar și prin admiterea, în cazul comunităților rurale cu maximum 500 de suflete, a administrării localității de o Adunare a sătenilor, „sub denumirea de Obștia satului”¹¹⁹⁷.

În noile regiuni, trebuia să se întrunească Sfatul Provinciei, organ colegial deliberativ, format din câte un deputat și un senator de județ, doi consilieri județeni delegați de consiliile lor, câte 4 delegați ai Camerelor de comerț din provincie, câte un comerciant, un industriaș, un lucrător industrial și un lucrător meseriaș, câte doi delegați ai consiliilor comunale ai orașelor cu o populație mai mare de 50.000 de locuitori, doi delegați ai consiliului tehnic de pe lângă direcția C. F. și a Lucrărilor Publice. Erau considerați membri de drept: directorii generali în funcțiune; mitropolitul sau episcopul eparhiei din capitala provinciei; primarul capitalei; rectorii Universităților și câte un delegat al direcțiunii școlilor superioare din provincie¹¹⁹⁸.

Se prevedea asigurarea libertății alegerilor prin instituirea unei comisii permanente a Adunării Deputaților, cu scopul de a exercita controlul asupra guvernului în timpul dintre sesiuni.

¹¹⁹⁷ *Ibidem*, p. 163.

¹¹⁹⁸ Manuel Guțan, *Istoria administrației publice românești. Regiunea administrativă*, în „Revista de drept public”, nr. 1/2002, p. 198-199.

Garantarea libertăților cetățenești, autonomia locală și libertatea alegerilor erau considerate de către C. Stere fundamentul dreptului public al statelor civilizate¹¹⁹⁹.

Proiectul redactat de C. Stere, se remarcă și prin îmbinarea a două elemente nespecifice normelor constituționale de după 1866: unicameralismul și democrația semidirectă¹²⁰⁰. Se observă evoluția în direcția unui parlamentarism monist, cu un corectiv al inițiativei legislative populare și al referendumului abrogativ. Deținători ai inițiativei legislative erau cetățenii, sub rezerva întrunirii unui număr minim de semnături. Astfel, se institua o Adunare cu rol de reprezentare profesională, formată pe criterii geografice, „în vederea atingerii unui decupaj cât mai fidel al intereselor ce se puteau degaja în spațiul economic și social al României Mari”¹²⁰¹.

Pentru elaborarea proiectelor de lege cu caracter economic și social se propunea constituirea unui organ consultativ, *Sfatul Economic Superior*, format din reprezentanți ai tuturor organizațiilor muncitorești, țărănești, patronale și profesionale, în număr egal, care să funcționeze cu atribuții de Consiliu legislativ¹²⁰². Sfatul Economic Superior devenea astfel o instituție care-i reunea atât pe trimișii patronatelor, cât și pe delegații muncitorilor industriali sau agricoli și avea misiunea de a asista la opera de legiferare. Potrivit dispozițiilor art. 81, se constituia, alături de această instituție, *Comitetul de legiuire*, care avea funcția unei secțiuni a adunării profesionale consultative, cu rolul de a coordona activitatea de redactare a textelor, a inițiativelor legislative pe care Sfatul era abilitat să le înainteze Adunării Deputaților în materie „de politică socială și

¹¹⁹⁹ *Ante-proiect de Constituție întocmit de secția de studii a Partidului Țărănesc*, p. 49.

¹²⁰⁰ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*, p. 96.

¹²⁰¹ *Ibidem*.

¹²⁰² *Ante-proiect de Constituție întocmit de secția de studii a Partidului Țărănesc*, p. 66, 70.

economică”. Sfatul Economic Superior și Comitetul de legiuire se reuneau în Consiliul legislativ al Regatului, „a cărui consultare este obligatorie pentru toate proiectele de lege – afară de cele privitoare la budget, – fie pornite din inițiativa puterii executive, fie din inițiativa parlamentară sau din inițiativa populară” (art. 83).

Proiectele de legi, votate de Adunarea Deputaților, trebuiau supuse aprobării plebiscitului, organizat fie din inițiativa regelui, fie a Adunării Deputaților și, în cazuri excepționale, din inițiativa populară¹²⁰³. Conform dispozițiilor prevăzute în art. 71, legile votate de Adunarea Deputaților puteau fi supuse unei consultări electorale, care le confirma sau abroga. Suveranul și deputații erau abilitați să declanșeze procedura referendară. Cetățenii aveau dreptul să intervină direct, prin sprijinirea inițiativei membrilor Adunării.

În ceea ce privește politica agrară, autorul proiectului considera că în România cultivarea pământului reprezenta „factorul de căpitanie al vieții naționale și de Stat”¹²⁰⁴. Prin art. 27 era prevăzută necesitatea de a „îndruma evoluția țării spre structura agrară, întemeiată pe proprietatea de muncă”¹²⁰⁵. Țăranul era posesorul unui pământ pe care putea să-l muncească cu propria familie, neputând utiliza munca salariată. Se menționa că numai statul avea dreptul de cumpărare a terenurilor vândute. Proprietarul terenului trebuia să exploateze rațional solul¹²⁰⁶.

Ultimul anteproiect de Constituție a fost cel elaborat de C. Berariu și exprima punctul de vedere al bucovinenilor¹²⁰⁷. Având drept fundament anteproiectele anterioare, autorul a

¹²⁰³ *Ibidem*.

¹²⁰⁴ *Ibidem*, p. 102.

¹²⁰⁵ *Ibidem*.

¹²⁰⁶ *Ibidem*, p. 58.

¹²⁰⁷ C. Berariu, *Noua Constituție a României. Reflexiuni și anteproiect*, Cernăuți, 1922.

formulat acele principii pe care le considera potrivite organizării statului, cele mai multe fiind prevăzute în proiectul liberal.

În preambulul anteproiectului se argumentau atât principiile adoptate, cât și cele respinse.

În *Titlul preliminar* era prevăzut caracterul unitar și indivizibil al statului român. În partea I, titlul I *Teritoriul României*, se menționa că teritoriul României era inalienabil.

În cuprinsul titlului II, cap. I *Dobândirea și pierderea calității de cetățean român*, erau precizate categoriile de persoane care dobândeau de drept calitatea de cetățean român¹²⁰⁸, precum și cazurile în care această calitate se pierdea.

În titlul II, cap. II *Despre drepturile și datoriile individuale în general*, se prevedea: egalitatea tuturor românilor în fața legii; libertatea individuală: „Nimeni nu poate fi oprit sau arestat, afară de cazul de vină vădită, decât în puterea unui mandat judecătoresc motivat, care trebuie să fie comunicat cel mai târziu în 24 ore după arestare și confirmat de instanța competente în termen legal” (art. 15); inviolabilitatea domiciliului; libertatea învățământului; libertatea de a comunica idei prin viu grai, prin scris și prin presă.

Cu privire la organizarea puterii de stat, în partea a II-a, *Organizarea statului*, se preciza că: „Puterea publică este una și indivizibilă în statul român; ea emană de la națiune” (art. 54). Persoana regelui era declarată inviolabilă. Atribuțiile regelui constau în¹²⁰⁹: numea și revoca miniștri; convoca Adunările Corpurilor legiuitoare în sesiuni ordinare, sau, cu avizul Consiliului de miniștri, în sesiuni extraordinare; prezenta un Mesaj la deschiderea sesiunii; putea amâna, pentru un timp de cel mult două luni, cu avizul Consiliului de miniștri, sesiunile ordinare; propunea Corpurilor legiuitoare, prin intermediul miniștrilor, proiectele de legi; sancționa legile

¹²⁰⁸ *Ibidem*, p. 40-41.

¹²⁰⁹ *Ibidem*, p. 54-56.

votate de către Corpurile legiuitoare; promulga legile. Totodată: „Regele este supremul reprezentant al statului în relațiile internaționale. El în acord cu Consiliul de miniștri: negociază cu statele străine convențiile pentru comerț, navigație și alte asemenea; aceste convenții nu vor intra în vigoare, decât după aprobarea Corpurilor legiuitoare și după împlinirea celorlalte forme prescrise pentru legi; încheie tractatele politice și convențiile militare; declară războiul și ordonă mobilizarea; aceste acte vor fi aduse la cunoștința Corpurilor legiuitoare la prima lor întrunire; încheie tractatele de pace, cari însă nu intră în vigoare, decât după aprobarea Corpurilor legiuitoare” (art. 59). Totodată, regele avea drept de amnistie politică; acorda decorații; nu putea suspenda cursul urmăririi sau al judecării.

Potrivit art. 67, la urcarea pe tron, regele depunea următorul jurământ: „Jur de a păzi Constituțiunea și legile țării, de a menține drepturile naționale ale poporului român și integritatea teritoriului României”.

Adunarea Deputaților era formată din deputați aleși de cetățenii români, în vârstă de 21 de ani împliniți, „prin vot universal, egal, direct, obligator, cu scrutin secret și pe baza reprezentării proporționale” (art. 89). Pentru a fi ales, trebuiau îndeplinite următoarele condiții: cetățenie română; vârsta de 25 de ani împliniți; capacitate de exercițiu; domiciliul în România; știutor de carte.

Senatul se compunea din membri de drept și membri aleși. Membri de drept erau: „Moștenitorul tronului de la vârsta de 18 ani împliniți, mitropoliții și episcopii de scaun ale bisericelor ortodoxe-creștine, unite și romano-catolice, câte un reprezentant recunoscut pentru întreaga țară a confesiunilor evanghelică, reformată, unitară, mozaică și mohamedană, șeful Marelui Stat-major al Armatei, doi din generalii de Corp de armată, în activitate, cei mai vechiu în grad” (art. 92). În colegiul general puteau fi aleși toți cei care îndeplineau

condițiile pentru a fi aleși deputați, având vârsta de 40 de ani împliniți. Colegiile speciale erau: colegiul consiliilor județene, urbane și rurale; colegiile organizațiilor publice profesionale; colegiul universităților.

Cu privire la sesiunile și modul de funcționare a Corpurilor legiuitoare se prevedea că: sesiunile Corpurilor legiuitoare erau ordinare și extraordinare; durata fiecărei sesiuni ordinare era de cel puțin 4 luni, cu excepția cazului în care ambele Adunări sau una din ele era dizolvată înainte de terminarea sesiunii; ședințele Adunărilor erau publice; o rezoluție era luată cu aprobarea majorității absolute a membrilor prezenți, întrunind, în același timp, cel puțin o pătrime din numărul total al membrilor Adunării.

Conform art. 104: „Orice lege relativă la veniturile și cheltuelile statului sau la contingentul armatei trebuie să fie votată mai întâiu de Adunarea deputaților”.

Orice propunere de lege era examinată, mai întâi, de către comisiile alese de fiecare Adunare, dintre membrii săi. Inițiativa legilor aparținea regelui și Corpurilor legiuitoare: „Orice proiect de lege, discutat și aprobat de o Adunare, va fi trimis printr-un Mesagiu Regal celeilalte Adunări, spre a fi discutat și aprobat” (art. 106). Se prevedea înființarea unui Consiliu legislativ „a cărui menire este să ajute în mod consultativ la facerea și coordonarea legilor, emanând fie de la guvern, fie din inițiativă parlamentară, cât și la întocmirea regulamentelor generale de aplicare a legilor” (art. 114).

În ceea ce privește organizarea administrativă a țării, a fost adoptat punctul de vedere din anteproiectul lui C. Stere, care a prevăzut descentralizarea administrativă și nașterea unui regim fundamentat pe autoadministrare. Era garantată proprietatea privată, fiind prevăzut principiul naționalizării bogățiilor subsolului.

Referitor la impozite, se menționa că: „Orice impozit al statului, județului, comunei nu se poate înființa, spori sau reduce

decât pe baza unei legi; cele județene și comunale vor trebui să aibă și încuviințarea prealabilă a consiliilor respective” (art. 144).

Cu privire la puterea judecătorească se stabilea faptul că instanțele judecătorești civile erau: judecătoriile, tribunalele, Curțile de Apel și Înalta Curte de Casație și Justiție. Potrivit art. 179: „Conflictele de atribuțiuni între instanțele judecătorești și cele administrative, cât și între Curtea de Casație și Justiție și între Curtea administrativă se vor judeca de o Curte incidentală, formată din membrii acestor Curți după regulile stabilite de o lege specială”.

În cele patru anteproiecte care au precedat Constituția din anul 1923, liderii principalelor partide politice și-au exprimat punctele de vedere în legătură cu principiile care urmau a fi înscrise în această Constituție.

b. Dezbaterea proiectului de Constituție în Comisia Constituțională Mixtă și în Comitetul de Delegați ai Secțiunilor

La 17 decembrie 1921 conducerea Guvernului i-a fost încredințată lui Take Ionescu. După o lună de zile, primind votul de neîncredere al majorității parlamentare, Take Ionescu și-a prezentat demisia, cu care regele a fost de acord¹²¹⁰. Prin urmare, acesta din urmă i-a încredințat formarea noului guvern lui I.I. C. Brătianu: „Deși hotărârea cu privire la succesiune fusese de mult luată în favoarea liberalilor, regele declarând chiar în ajunul căderii guvernului Take Ionescu că «vrajba înverșunată dintre partide, ca și toți de aici mă silesc să nu mă pot sprijini decât pe un singur om: pe Ion Brătianu», suveranul a convocat la palat diverse personalități politice spre a «examina» situația”¹²¹¹.

¹²¹⁰ Anastasie Iordache, *Ion I. C. Brătianu un corifeu al democrației*, p. 530.

¹²¹¹ M. Rusenescu, I. Saizu, *Viața politică în România. 1912-1928*, București, 1979, p. 139-140.

Imediat după ce a ajuns la guvernare, I. I. C. Brătianu a publicat o *Declarație*, însoțită de o scrisoare *Către toți fiii României Mari*, prin care se nota că, Guvernul își concentra eforturile în scopul consolidării unității naționale. Astfel, preocuparea primordială pentru noul guvern era elaborarea unei noi Constituții. Erau prevăzute, totodată, o serie de măsuri cu caracter economic, social, financiar și administrativ. După cum remarca Eufrosina Popescu, „adoptarea Constituției era principial determinată de alegerea unui Parlament cu caracter constituant”¹²¹².

În raportul înaintat regelui de către Guvern, la 21 ianuarie 1922, erau înscrise motivele care conduceau la dizolvarea Parlamentului: organizarea de noi alegeri și specificarea, în decretul de convocare a Corpului Electoral, a faptului că noile adunări urmau să fie Adunări Naționale cu putere de Constituantă. Liberalii afirmau că România era ultimul dintre statele naționale, constituite după primul război mondial, care nu elaborase o nouă Constituție, ale cărei dispoziții să concorde cu cerințele vremii¹²¹³. În data de 3 martie 1922 urmau să aibă loc alegerile pentru Senat în Vechiul Regat, Basarabia și Bucovina, iar cele pentru Adunarea Deputaților pe 5, 6 și 7 martie 1922¹²¹⁴. De asemenea, pe 6 și 7 martie 1922 s-au stabilit alegerile pentru deputați în Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș, iar cele pentru senatori pe 9 și 10 martie 1922¹²¹⁵.

La 22 ianuarie 1922 partidele politice din opoziție au dat publicității un comunicat, prin care anunțau începerea ofensivei împotriva liberalilor. Deși nu erau de acord cu caracterul de

¹²¹² Eufrosina Popescu, *op. cit.*, p. 96.

¹²¹³ *Ibidem*, p. 97.

¹²¹⁴ Șerban Crăciunoiu, *Dezbaterile parlamentare. Oglindă a vieții politice din România în anii 1922-1926*, Craiova, Editura Sitech, 1995, p. 27.

¹²¹⁵ *Ibidem*.

Constituantă al noilor Adunări, totuși, aceste partide politice au hotărât să participe la alegeri.

Rezultatul alegerilor din martie 1922 arăta faptul că liberalii au obținut pentru Cameră 227 de mandate, asigurându-și, astfel, majoritatea necesară în Corpurile legiuitoare. Țărăniștii au obținut 62 de mandate, iar Partidul Național 25 de mandate. PNL, aliat în alegeri cu Partidul Democrat al Unirii din Bucovina și cu gruparea țărănistă a lui Ion Inculeț din Basarabia¹²¹⁶ a obținut 60,3 procente din totalul voturilor exprimate, ceea ce îi oferea dreptul de a dezbate și vota noul așezământ constituțional. Nerecunoașterea dreptului noului Parlament de a se transforma în Adunare Constituantă a determinat însă încordarea relațiilor politice cu reprezentanții partidelor din opoziție.

La 26 martie 1922, Consiliul de Miniștri a aprobat textul Mesajului de deschidere a Parlamentului în forma definitivă, specificându-se menținerea caracterului de Adunare Constituantă. În ziua următoare a debutat sesiunea extraordinară a Adunărilor Naționale Constituante. Parlamentarii opoziției nu au fost prezenți la deschiderea noii sesiuni. Deoarece nu voiau să permită adoptarea noului așezământ constituțional fără a se împotrivi Guvernului dominat de un singur partid, parlamentarii opoziției s-au reîntors. În Mesajul regal se arăta faptul că, Adunările Constituante aveau ca sarcină „consolidarea operei de unitate națională”, având drept pilon un așezământ constituțional democratic. Se impunea alcătuirea comisiilor parlamentare, care, împreună cu Guvernul, urmau să analizeze proiectele de Constituție, de reformă administrativă fiscală, școlară, precum și alte probleme social-economice impuse de necesitatea consolidării interne.

În cea de-a doua zi a lucrărilor Parlamentului Constituant, reprezentanții partidelor din opoziție au dat citire declarațiilor de protest față de Camere și Guvern. Astfel, în declarația

¹²¹⁶ M. Rusenescu, I. Saizu, *op. cit.*, p. 144.

Partidului Național se arăta că hotărârile adoptate de Corpurile legiuitoare nu erau obligatorii, deoarece nu au fost prezenți la dezbateri deputați din toate regiunile țării. Drept urmare, Partidul Național era exonerat de „orice răspundere pentru consecințele dezastruoase și inevitabile ale acestor proceduri abuzive, antidemocratice și neconstituționale, care se prevăd cu certitudine”¹²¹⁷. Reprezentanții acestui partid nu participau la lucrările Adunării Naționale prilejuite de elaborarea și adoptarea așezământului constituțional. Ei participau doar la validarea mandatelor. Totodată, în declarația lor, reprezentanții Partidul Țărănesc optau pentru constituirea unui guvern neutru, care să prezideze alegerile pentru Constituantă, sub forma unei singure Adunări Naționale, pentru a pune „temeliile edificiului politic al României Unite”. Deoarece contestau legalitatea Parlamentului, ei nu-i recunoșteau acestuia „dreptul de a elabora și de a vota Constituția României Mari”¹²¹⁸. Socialiștii au afirmat că vor rămâne în Parlament pentru a apăra drepturile și interesele muncitorilor din România. Reprezentanții Partidului Conservator-Democrat arătau, în declarația lor, că nu recunoșteau caracterul constituant al Corpurilor legiuitoare, dar rămâneau în Parlament pentru „împiedicerea de noi abuzuri”¹²¹⁹.

În ciuda faptului că dispozițiile acestei Constituții au fost contestate de către membrii partidelor aflate în opoziție, care și-au propus să o modifice imediat ce vor forma guvernul¹²²⁰, totuși, guvernele care au succedat liberalilor au menținut această Constituție.

¹²¹⁷ Eufrosina Popescu, *Din istoria politică a României*, București, Editura Politică, 1983, p. 107.

¹²¹⁸ *Ibidem*, p. 107-108.

¹²¹⁹ *Ibidem*.

¹²²⁰ Al. Marghiloman, *Criza economică și politică. Soluțiuni*, Turnu-Severin, 1923, p. 4.

La 8 aprilie 1922, Istrate Micescu a dat citire proiectului de răspuns la Mesajul regal, subliniind că membrii Adunării Deputaților vor studia și pregăti proiectele pe care le propunea Guvernul, referitoare la Constituție.

În cadrul ședinței Parlamentului din 12 aprilie 1922, ambele Corpuri legiuitoare au numit câte o Comisie Constituțională. La Cameră, această Comisie a fost alcătuită inițial din 37 de membri¹²²¹, iar la Senat din 42 de membri. Majoritatea membrilor Comisiilor erau reprezentanți ai partidului de guvernământ și ai partidelor colaboratoare ale acestuia. Cele două Comisii alcătuiau împreună Comisia Constituțională Mixtă sau Marea Comisie Parlamentară. Comisia Constituțională Mixtă avea ca atribuție pregătirea materialului necesar în scopul redactării proiectului de Constituție. La 21 iunie 1922¹²²² s-a întrunit această Comisie, fiind ales ca președinte al ei M. Pherekyde, care era și președinte al Senatului, iar ca raportor al proiectului, C. G. Dissescu. Ion I. C. Brătianu a propus ca, pentru simplificarea studierii diferitelor aspecte, să se aleagă dintre membrii Comisiei Constituționale Mixte o delegație care să elaboreze anteproiectul Constituției¹²²³. Propunerea a fost aprobată și, astfel s-a format „delegația Comisiei Constituționale”, alcătuită din 15 membri¹²²⁴. În vederea unei bune desfășurări a lucrărilor de elaborare a proiectului de Constituție, s-a propus ca membrii Comisiei să fie împărțiți în 10 subcomisii, care să fie grupate pe problemele care urmau să fie dezbătute. S-a hotărât ca la lucrări să ia parte și membrii Guvernului.

Dezbaterile din cadrul delegației Comisiei Constituționale s-au concentrat mai ales asupra a trei aspecte, care nu puteau fi soluționate fără avizul Guvernului: art. 7 din Constituție,

¹²²¹ A.N.I. C., fond Parlament, dosar 1972/1922, f. 389-390.

¹²²² *Ibidem*, dosar 2010/1923, f. 91.

¹²²³ *Ibidem*.

¹²²⁴ *Ibidem*.

problema introducerii pedepsei cu moartea și stabilirea regimului proprietății subsolului¹²²⁵.

La 14 iulie 1922¹²²⁶, în cadrul ultimei ședințe a dezbaterilor preliminare, s-a luat decizia ca raportorul C. G. Dissescu să redacteze anteproiectul de Constituție, iar la începutul lunii septembrie acesta să fie revăzut de către Guvern și supus discuției subcomisiilor parlamentare mixte, convocate în ședința plenară. În consecință, a fost redactat anteproiectul de Constituție, care includea modificările survenite la articole¹²²⁷.

La 2 noiembrie 1922, Guvernul a convocat Delegația Comisiei Constituționale pentru a se discuta asupra unor dispoziții constituționale și pentru a i se da forma definitivă textului întocmit de raportorul C. G. Dissescu, înainte de a fi supus dezbaterii Comisiei plene¹²²⁸. Lucrările Delegației Comisiei Constituționale s-au desfășurat între 2-23 noiembrie 1922, în cadrul a 11 ședințe. Au fost dezbătute toate articolele proiectului de Constituție, unele fiind modificate, iar altele abrogate¹²²⁹.

La 28 noiembrie 1922 a avut loc deschiderea sesiunii ordinare pe anul 1922-1923 a Corpurilor legiuitoare. Între 12 decembrie 1922 – 5 ianuarie 1923 au avut loc dezbaterile proiectului de Constituție în Comisia Constituțională Mixtă, urmând ca, pe baza observațiilor făcute în acest for, să aibă loc finalizarea acestui proiect de Constituție. Ulterior, proiectul avea să fie supus dezbaterilor Parlamentului. După ce C. G. Dissescu a arătat motivele care au impus modificarea Constituției din 1866, a urmat dezbaterea articolelor.

După terminarea lucrărilor Comisiei, C. G. Dissescu și D. Ioanițescu au fost numiți să stabilească forma definitivă a

¹²²⁵ Eufrosina Popescu, *op. cit.*, p. 112.

¹²²⁶ A.N.I. C., fond Parlament, dosar 2010/1923, f. 92.

¹²²⁷ *Ibidem*, f. 94-113.

¹²²⁸ Eufrosina Popescu, *op. cit.*, p. 121.

¹²²⁹ A.N.I. C., fond Parlament, dosar 2010/1923, f. 319-322.

proiectului de Constituție, conform celor hotărâte la dezbateri. Ulterior, Consiliul de Miniștri trebuia să dea citire textului definitiv și expunerii de motive a raportorului, după care proiectul era depus la Parlament.

La 23 ianuarie 1923 s-a întrunit Consiliul de Miniștri pentru a discuta proiectul noii Constituții, pe care l-a și aprobat, hotărând să fie depus pe birourile ambelor Corpuri legiuitoare de către președintele Comisiei Constituționale Mixte. Președinții Corpurilor legiuitoare trimiteau proiectul la secțiuni, pentru a fi dezbătut. Discutarea proiectului urma să se facă concomitent, în Cameră și în Senat, cu prilejul redeschiderii lucrărilor Corpurilor legiuitoare, la 26 ianuarie 1923. Astfel, la această dată, au fost prezenți și reprezentanții Partidului Național. Deputatul M. Popovici, în Cameră, și M. Gropșan, la Senat, în numele Partidului Național au dat citire declarațiilor, specificând că sosise momentul pentru unirea tuturor forțelor democratice, în scopul înlăturării guvernării liberale. Se cerea: dizolvarea Parlamentului; alegeri libere și reintrarea în legalitate¹²³⁰.

În aceeași zi, M. Orleanu a arătat că, președintele Comisiei Constituționale, M. Pherekyde, i-a înaintat proiectul de Constituție spre a fi supus spre studiu și deliberare Secțiunilor. Cei 60 de deputați, membrii în Comisia Constituțională, s-au alăturat propunerii de înaintare a acestuia secțiunilor. În urma votului, propunerea de urgență a fost adoptată cu 114 voturi *pentru* și 2 *contra*¹²³¹. Totodată, s-a decis ca în studiul Secțiunilor, proiectul să fie însoțit de raportul Comisiei Constituționale Mixte¹²³². Propunerea, privind trimiterea de urgență a proiectului de Constituție în cercetarea Secțiunilor, a fost admisă și de către Senat¹²³³.

¹²³⁰ Eufrosina Popescu, *op. cit.*, p. 142.

¹²³¹ *Ibidem.*

¹²³² *Ibidem.*

¹²³³ *Ibidem.*

Tot în aceeași zi, C. G. Dissescu a prezentat Adunărilor legiuitoare raportul asupra modificărilor articolelor proiectului de Constituție, ca urmare a dezbaterilor în Comisia Constituțională Mixtă. Se arăta că, „principalele modificări făcute anteproiectului adus în deliberarea comisiunii plenare” priveau articolele referitoare la: drepturile cetățenești; dreptul de proprietate și naționalizarea subsolului; raporturile dintre stat și biserică; alcătuirea Senatului; responsabilitatea ministerială; constituționalitatea legilor; aprobarea bugetului; drepturile cetățenești ale evreilor¹²³⁴.

În ședința din 29 ianuarie 1923, reprezentanții Partidului Țărănesc au arătat că nu vor recunoaște legislația Parlamentului, Constituția fiind considerată „nulă și neavenită”¹²³⁵.

Deoarece în cadrul lucrărilor Secțiunilor nu s-a întrunit numărul de senatori și deputați, discutarea proiectului s-a făcut de către deputații guvernamentali, cu unele intervenții din partea reprezentanților minorității¹²³⁶. Discuții aprinse au suscitart articolele privind naționalizarea, restrângerea libertății presei și introducerea sancțiunii pedepsei cu moartea. I. Micescu s-a pronunțat pentru apărarea dreptului de proprietate, iar naționalizarea și trecerea exploatărilor petroliere la stat ar fi determinat un adevărat dezastru. Opinia lui I. Micescu a fost respinsă, în locul lui fiind numit N. Chirculescu.

Cu privire la aplicarea pedepsei cu moartea, majoritatea membrilor secțiunilor au admis înscrierea acestui principiu în Constituție. Împotriva s-au declarat: I. C. Ștefan, M. Djuvara, V. Pella, Irimescu-Cîndești și M. Orleanu¹²³⁷.

Prevederea care avea în vedere restrângerea libertății presei a fost dezbătută pe larg. C. G. Dissescu și-a susținut

¹²³⁴ A.N.I. C., fond Parlament. Adunarea Deputaților, dosar 2010/1923, f. 170-173.

¹²³⁵ Idem, fond Senat, dosar 13.805, sesiunea 1922/1923, f. 44.

¹²³⁶ P. Constantinescu-Iași, *Reforma Constituției*, Bârlad, 1923, p. 53.

¹²³⁷ Eufrosina Popescu, *op. cit.*, p. 148.

opinia, potrivit căreia delictele de presă și de calomnie erau trimise la jurați. La sfârșitul discuțiilor, proiectul de Constituție a fost modificat, în sensul că delictul de presă trebuia să treacă la jurați, rămânând la tribunal numai îndemnul la reuniune și asasinat.

În ceea ce privește drepturile naționalităților conlocuitoare, reprezentanții naționalității germane considerau că noul proiect omitea unele prevederi ale *Declarației de la Alba-Iulia*. Ei cereau să se specifice în mod concret modalitățile prin care statul român garanta dreptul de asociere, școli publice, învățământ în limba maternă. Referitor la art. 7, s-a hotărât ca acesta să fie trimis în dezbaterile Corpurilor Legiuitoare.

La 20 februarie 1923 a fost convocat Comitetul de delegați ai secțiunilor, care avea sarcina de a proceda la o nouă revizuire a proiectului de Constituție. Acest Comitet a fost alcătuit din câte un reprezentant al fiecărei secțiuni a Senatului (care au ales ca președinte pe D. Buzdugan, iar ca raportor pe C. G. Dissescu¹²³⁸), precum și din 9 reprezentanți ai secțiunilor Camerei, având ca președinte pe Vl. Atanasiu, iar ca raportor pe N. Chirculescu¹²³⁹. Lucrările au debutat la 21 februarie 1923, derulându-se pe parcursul a opt ședințe, până la 2 martie 1923. Înainte de începerea dezbaterilor articolelor proiectului de Constituție, Comitetul delegaților a analizat memoriile care erau atașate la dosar¹²⁴⁰. Discuții contradictorii au fost cu privire la articolele care vizau: acordarea de drepturi civile și politice femeilor; autoritatea competentă să acorde naturalizarea; dreptul de proprietate; libertatea presei. La 1 martie 1923 proiectul a fost votat cu modificările survenite și consemnate în procesele verbale¹²⁴¹. La 4 martie 1923, C. G. Dissescu a redactat raportul, care conținea modificările aduse de către Comitetul de

¹²³⁸ „M.O.”, nr. 37 din 3 martie 1923, p. 561.

¹²³⁹ A.N.I. C., fond Senat, dosar 13 805/1922-1923, f. 68-69.

¹²⁴⁰ *Ibidem*, f. 93-94.

¹²⁴¹ A.N.I. C., fond Senat, dosar 13085/1922-1923, f. 139.

delegați ai secțiunilor Senatului articolelor proiectului de Constituție¹²⁴².

c. Discuții și dezbateri privind proiectul de Constituție în Parlament

În după-amiaza zilei de 5 martie 1923 proiectul viitoarei Constituții a fost depus pe birourile Corpurilor legiuitoare. După ceremonia depunerii, președinții Camerei și Senatului au afirmat că, potrivit prevederilor art. 83 al regulamentului funcționării Parlamentului, raportul asupra proiectului se va trimite la tipar, iar după trei zile aveau să înceapă discuțiile publice¹²⁴³.

N. Iorga a citit o declarație de principiu, prin care a arătat că liberalii aduceau proiectul de Constituție în dezbaterăa unui Parlament care nu avea competența de a vota Constituția. A menționat faptul că el se simțea obligat să participe la discuția generală și pe articole a noului așezământ constituțional pentru ca țara să cunoască opiniile și convingerile partidului său. Dar spunea, totodată, că se va abține de la vot, pe motivul nelegalității Corpurilor legiuitoare¹²⁴⁴.

În după-amiaza zilei de 9 martie 1923 a început ședința dezbaterilor generale asupra proiectului de Constituție. Erau prezenți reprezentanții tuturor partidelor din opoziție. Ședința Camerei a fost deschisă de către președintele M. Orleanu, în prezența a 345 de deputați. La Senat, această sarcină i-a revenit lui M. Pherkyde. După câteva interpelări a avut loc prezentarea declarațiilor opoziției, atât la Cameră, cât și în Senat. Prin declarația făcută în numele „opoziției unite” în Adunarea Deputaților, Iuliu Maniu a arătat că atât Partidul Național, cât și Partidul Țărănesc nu recunoșteau legalitatea Parlamentului și

¹²⁴² *DS*, în „M.O.”, nr. 37 din 22 martie 1923, p. 561-570.

¹²⁴³ Eufrosina Popescu, *op. cit.*, p. 162.

¹²⁴⁴ *Ibidem*.

dreptul acestuia de a legifera și a da țării o nouă Constituție. Aceeași declarație a fost comunicată Senatului de către senatorul țărănist N. Costăchescu¹²⁴⁵.

La Cameră, dezbaterile pe articole ale proiectului de Constituție au început la 20 martie 1923, iar la Senat, la 17 martie 1923¹²⁴⁶. Dezbaterii Senatului urmau a fi supuse articolele cu care deputații nu erau de acord¹²⁴⁷. Atât la Cameră, cât și la Senat, articolele au suferit puține modificări. La Senat, cele mai multe dintre ele au fost votate succesiv. Amendamentele propuse în Adunarea Deputaților nu au fost luate în seamă.

Discuția pe articole a fost deschisă la Senat de către N. Hasnaș¹²⁴⁸, iar la Cameră de către deputatul M. Djuvara.

Proiectul de Constituție era împărțit în 8 titluri: *Despre teritoriul României* (art. 1-5), *Despre drepturile românilor* (art. 5-32), *Despre puterile statului* (art. 33-108), *Despre finanțe* (art. 109-118), *Despre puterea armată* (art. 119-123), *Dispoziții generale* (124-128), *Despre revizuirea Constituției* (129-130), *Dispoziții tranzitorii și suplimentare* (art. 131-138).

În Adunarea Deputaților, cu privire la art. 1 al titlului I din proiectul de Constituție, N. Iorga a făcut declarații importante. El a cerut să se specifice că statul român era nu numai un stat unitar și indivizibil, dar și național: „Iată ce înseamnă pentru mine Statul național. Secole întregi România s-a ținut prin desvoltarea nației românești; cu sudoarea și sângele poporului românesc e frământată țarina României Mari, dela colțul dela Tisa pe care-l avem, până la Nistrul întreg, și din fundul munților Bucovinei până la Dunăre (...). Prin urmare, Stat național de sigur, în care o cultură - dacă este dreptate pe lume, și dacă această dreptate trebuie să fie recunoscută - va

¹²⁴⁵ *Ibidem*, p. 164.

¹²⁴⁶ „M.O.”, nr. 44 din 24 aprilie 1923, p. 699.

¹²⁴⁷ Eufrosina Popescu, *op. cit.*, p. 182.

¹²⁴⁸ *DS*, în „M.O.”, nr. 44 din 24 aprilie 1923, p. 699-700.

trebui să domine aceia cu cele mai adânci rădăcini aici și cu cele mai mari posibilități de viitor, dacă suntem o națiune vrednică și nu aș sta aici dacă n-aș crede că națiunea mea este o națiune vrednică și capabilă de a păstra moștenirea trecutului său”¹²⁴⁹. S. Mândrescu a propus un amendament „în deplină conștiință, că aduc o îndreptare frumoasă, națională, în fruntea Constituției”¹²⁵⁰. Amendamentul avea următorul cuprins: „Regatul României este un Stat național unitar și indivizibil”¹²⁵¹. D. Ioanițescu a combătut acest amendament, susținând că: „În Constituțiunea unui Stat în care trăiesc de secole populațiile (...) cu tradițiile lor politice și istorice, să punem acest cuvânt”¹²⁵². După lungi discuții, amendamentul lui S. Mândrescu a fost adoptat. În Senat, Ion Păcurariu a propus următorul amendament: „Regatul României în limitele actuale face un Stat unitar indivizibil”¹²⁵³. Amendamentul a fost respins.

În legătură cu art. 2, alin. 2, în Cameră, Traian Stănescu a propus să se adauge formularea: „În virtutea unei legi votate cu majoritate de 2/3”¹²⁵⁴. Amendamentul a fost respins. Articolul 2 a fost votat nemodificat.

În Senat, cu privire la art. 5, Episcopul Râmnicului și Noului Severin, Bartolomeu, a susținut că lua naștere o confuzie între libertăți, care erau de drept natural, și între legea pozitivă, care era elaborată de către Parlament. De aceea, Episcopul propunea următorul amendament: „Românii, fără deosebire de origine etnică, limbă, sau religione, se bucură de

¹²⁴⁹ A. Lascarov-Moldovanu, Sergiu D. Ionescu, *Constituția României din 1923 adnotată cu debateri parlamentare și jurisprudențe*, București, 1925, p. 9.

¹²⁵⁰ *Dezbaterele Adunării Naționale Constituante a Deputaților*, în „M.O.”, nr. 50 din 3 mai 1923, p. 1292 (în continuare, se va cita: *DANC*).

¹²⁵¹ *Ibidem*.

¹²⁵² *Ibidem*.

¹²⁵³ *DS*, în „M.O.”, nr. 44 din 24 aprilie 1923, p. 700.

¹²⁵⁴ *DANC*, în „M.O.”, nr. 50 din 3 mai 1923, p. 1293.

libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociațiune și de toate libertățile de drept natural, a căror aplicare se face prin legi”¹²⁵⁵. În replică, D. Drăghicescu a arătat că, deoarece „chestiunea pe care prea sfințitul a ridicat-o, este de ordin metafizic transcendent”¹²⁵⁶, art. 5 nu trebuia modificat. Împotriva modificării conținutului acestui articol s-a declarat și Emil Pangrati. Totodată, Constantin Crupenschi a susținut că, trăind într-o societate în care femeile își revendică drepturile, era necesar să se specifice, la începutul articolului: „Românii, bărbați și femei”¹²⁵⁷. Restul articolului rămânea nemodificat. Amendamentul a fost respins. A. Schullerus a propus un amendament care prevedea ca în locul expresiei „românii fără deosebire” să se prevadă „cetățenii români”¹²⁵⁸. Amendamentul a fost respins. În final, art. 5 a fost votat, având formularea redactată de către Comitetul delegaților.

În Cameră, Artur Connerth a propus următoarea redactare a art. 5: „Cetățenii români, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate drepturile stabilite prin legi”¹²⁵⁹. Amendamentul a fost respins. A fost adoptat amendamentul lui O. Racoviță, care a propus ca, după cuvintele „toate libertățile” să se adauge „și drepturile”¹²⁶⁰.

Unul dintre articolele care a suscitat vii discuții a fost cel referitor la acordarea de drepturi civile și politice femeilor. În Vechiul Regat, potrivit prevederilor Constituției din 1866, femeile nu aveau drepturi egale cu bărbații. În Transilvania și

¹²⁵⁵ *DS*, în „M.O.”, nr. 45 din 26 aprilie, p. 713.

¹²⁵⁶ *Ibidem*.

¹²⁵⁷ *Ibidem*, p. 717.

¹²⁵⁸ *Ibidem*, p. 718.

¹²⁵⁹ *DANC*, în „M.O.”, nr. 50 din 3 mai 1923, p. 1294.

¹²⁶⁰ *Ibidem*, p. 1296.

Basarabia, femeile se bucurau de unele drepturi civile¹²⁶¹. În *Declarația de la Alba-Iulia* era înscris principiul referitor la acordarea de drepturi civile și politice femeilor. În Senat, raportorul C. G. Dissescu, în ședința din 20 martie 1923, în expunerea de motive, a arătat că art. 6 fusese dezbătut de patru ori, prilej cu care Guvernul se pronunțase pentru acordarea de drepturi civile femeilor. Cât privește drepturile politice, acestea urmau să se acorde în baza unei legi speciale, votate cu două treimi, deoarece aveau legătură cu interesele generale ale statului¹²⁶². Luând cuvântul, în Cameră, N. N. Săveanu s-a pronunțat pentru acordarea dreptului de vot femeilor, deoarece, „când venim să facem o Constituție pe bază de egalitate și de dreptate, pe bază democratică, nu putem refuza să dăm drept de vot femeii”¹²⁶³. I. Irimescu-Cândești a propus un amendament prin care cerea abrogarea alin. 2 al art. 6¹²⁶⁴. Amendamentul a fost respins. Supus la vot, art. 6, admis de Comitetul delegaților, a fost adoptat.

Un alt articol dezbătut a fost art. 7, care se referea la naturalizarea străinilor. S-au propus mai multe amendamente, cu privire la următoarele aspecte: autoritatea competentă să atribuie acest drept, dacă s-ar adopta textul anteproiectului, Comisia alcătuită din cinci președinți ai Curții de Apel în scopul verificării actelor ar urma să-și înceteze activitatea, naturalizarea urmând să fie acordată de puterea executivă; dacă se menținea acea Comisie, aceasta avea prerogative puține; în Constituție să fie prevăzute condițiile pe care trebuia să le îndeplinească naturalizarea, adică să nu mai fie prevăzute prin

¹²⁶¹ Calypso Botez, *Drepturile femeii în Constituția viitoare*, în *Noua Constituție a României și noile Constituții Europene*, București, Editura Culturală Națională, f. a., p. 86.

¹²⁶² *DS*, în „M.O.”, nr. 45 din 26 aprilie 1923 p. 720.

¹²⁶³ *DANC*, în „M.O.”, nr. 50 din 3 mai 1923, p. 1296.

¹²⁶⁴ *Ibidem*, p. 1299.

legi speciale; naturalizarea să producă efecte retroactive. În Camera, P. Jecu a propus următorul amendament:

„Deosebirea de credință religioasă și confesiuni, de origine etnică și de limbă nu constituie în România o piedică pentru a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita.

Numai naturalizarea aseamănă pe străin cu românul, pentru exercitarea drepturilor politice.

Naturalizarea se dă de puterea legislativă.

I. Străinul supus sau nesupus unei protecțiuni străine poate dobândi naturalizarea în condițiunile următoare:

a. Va adresa guvernului cererea de naturalizare, în care va arăta capitalul ce posedă, profesiunea sau meseria ce exercită și voința de a-și stabili domiciliul în România.

b. Va locui în urma acestei cereri zece ani în țară și va dovedi prin faptele sale că este folositor ei.

II. Pot fi scutiți de stagi:

a. Acei cari fiind născuți și crescuți în România, din părinți stabiliți în țară și nu s-au bucurat nici unii, nici alții vreodată de vreo protecție străină.

b. Acei cari vor fi adus în țară industrii, invențiuni utile sau talente distinse sau cari vor fi fundat aci stabilimente mari de comerț sau industrie.

c. Acei, cari au servit sub drapel în armata română, în timpul campaniei din 1913 și în războiul pentru întregirea neamului și cari vor putea fi naturalizați, în mod colectiv după propunerea guvernului printr-o singură lege și prin alte formalități.

III. Naturalizarea nu se poate acorda decât prin lege și în mod individual.

IV. Naturalizarea n-are efect retroactiv. Soția și copiii minori profită, în condițiunile prevăzute de legi, de naturalizarea soțului sau tatălui”¹²⁶⁵.

¹²⁶⁵ *DANC*, în „M.O.”, nr. 51 din 5 mai 1923, p. 1322.

M. Negură a propus amendamentul: „Naturalizarea nu are efect retroactiv, afară de recunoașterea românilor din orice Stat cari s-au lepădat de protecțiunea străină”¹²⁶⁶.

Pe parcursul dezbaterii art. 7, grupul parlamentarilor evrei a înaintat Senatului un memoriu, prin care a cerut înscrierea în Constituție a prevederilor legii din 20 august 1920, privind încetățenirea evreilor de pe teritoriul României. Se mai cerea și înscrierea hotărârilor tratatelor de pace, în caz contrar, ei afirmând că nu vor vota Constituția. Reprezentantul minorităților sași, A. Schullerus, a atras atenția asupra faptului că noua Constituție nu oferea garanții asupra exercitării drepturilor, acestea urmând să fie reglementate prin legi speciale. Dar, aceste legi nu aveau aceeași însemnătate¹²⁶⁷. În Senat, Ion Păcurariu a propus un amendament, care avea următorul cuprins:

„Între alin. al 4 și 5-lea se intercalează următoarele alineate:

Între aceste condițiuni vor fi și următoarele:

1. Străinul va adresa consiliului de miniștri o cerere de naturalizare, în care va arăta capitalul ce posedă, profesiunea sau meseria ce exercită și voința de a-și stabili domiciliul în România.

2. Va locui, în urma acestei cereri, 10 ani în țară și va dovedi, prin faptele sale, că este folositor ei.

Aceste condițiuni sunt obligatoare și pentru acei străini cari s-au așezat pe teritoriul de astăzi al României, începând dela 1 August 1914, și n-au satisfăcut cerințele tratatelor de pace și acestor condițiuni pentru a fi declarați de naturalizați.

Pot fi scutiți de stagi:

a. Străinii, cari vor fi adus în țară industriei, invențiuni sau talente distinse, sau cari vor fi fundat aci stabilimente mari de comerț sau industrie.

¹²⁶⁶ *Ibidem*, p. 1323.

¹²⁶⁷ *DS*, în „M.O.”, nr. 47 din 2 mai 1923, p. 756.

b. Supușii de naționalitate română ai altor state, dacă stabilindu-se pe teritoriul României, declară că renunță la cetățenia străină și cer cetățenia română.

Alineatul ultim din proiect se menține¹²⁶⁸.

Supus la vot, acest amendament a fost respins. De asemenea, a fost respins și amendamentul propus de către Krupenschi, care avea următorul cuprins: „Naturalizarea este de competența puterii legiuitoare”¹²⁶⁹. A fost votat textul art. 7, care era formulat de către Comitetul delegaților.

Articolele următoare, care desființau privilegiile de clasă și garantau libertatea individuală, au fost admise fără discuții, amendamentele propuse fiind respinse¹²⁷⁰. Astfel, se preconiza: egalitatea tuturor românilor în fața legii, a dărilor, a conșcripției și a posibilităților de ocupare a funcțiilor publice; străinii erau admiși în funcțiile publice în cazuri excepționale și anume prevăzute de lege; privilegiile, scutirile și monopolurile de clasă erau abolite. Cu privire la libertatea individuală, se prevedea că nimeni nu putea fi urmărit sau perchezitionat decât în cazurile prevăzute de lege, precum și după forme prescrise de ea. Cu excepția de „vină vădită”, nimeni nu putea fi deținut sau arestat decât în puterea unui mandat judecătoresc motivat, care trebuia comunicat în momentul arestării sau cel mult după 24 ore de la reținere. Domiciliul era declarat inviolabil.

Înscrierea sancțiunii pedepsei cu moartea, susținută în Comisiile Constituționale, a fost respinsă. În Cameră, D. Iuca a propus un amendament, admis și de către Comitetul delegaților, în care se afirma că pedeapsa cu moartea nu se va reînființa¹²⁷¹. Amendamentul a fost admis. A fost respins, în schimb, amendamentul lui Iorgu Toma, care avea următorul cuprins: „Pedeapsa cu moartea se reînființează, cazurile de

¹²⁶⁸ *DS*, în „M.O.”, nr. 45 din 26 aprilie 1923, p. 722.

¹²⁶⁹ *Ibidem*, p. 727.

¹²⁷⁰ *DANC*, în „M.O.”, nr. 51 din 5 mai 1923, p. 1327-1333.

¹²⁷¹ *Ibidem*, p. 1333.

aplicare ale ei rămânând în seama legiuitorului de drept comun”¹²⁷². În Senat, a fost respins amendamentul propus de I. Păcurariu, care avea următoarea formulare: „Pedeapsa morței se va putea reînființa, în cazurile prevăzute de Codul penal civil și militar”¹²⁷³. Proprietatea, de orice natură, precum și creanțele asupra statului erau garantate.

Art. 21, un articol nou înscris în proiect, urmărea să se dea un răspuns „hotărât principiului luptei de clasă”¹²⁷⁴. În Senat, Gr. Procopiu a propus următorul amendament: „Statul trebuie să aibă rolul de regulator imparțial al conflictelor dintre factorii de producțiune, cari au dreptul la o egală ocrotire. El va trebui să întocmească legi destinate să evite și să prevină conflictele ce ar putea naște din raporturile dintre acești factori de producțiune. În aceste legi, el va trebui să apere libertatea numai contra presiunii tiranice colective care ar ataca liberul exercițiu individual al dreptului de a muncii”¹²⁷⁵. Ulterior, Gr. Procopiu a retras amendamentul. Astfel, a fost pus la vot și adoptat art. 21. În Cameră, N. Iorga a arătat că formularea acestui alineat este confuză, propunând următorul text: „Statul are dreptul de a interveni, pentru apărarea interesului general, în conflictele de muncă”¹²⁷⁶. G. G. Mîrzescu a afirmat că prin inserarea primului alineat al acestui articol s-a avut în vedere ca „munca în legiuirile viitoare ce se vor întocmi să fie tratată pe picior de egalitate cu capitalul și știința, și astfel s-o apărăm de disprețul și robirea la care se găsea expusă în legiuirile anterioare acestei Constituțiuni”¹²⁷⁷. D. Ioanițescu și-a expus punctul de vedere, susținând că acest articol era incomplet, deoarece era prevăzută doar intervenția statului în conflictele

¹²⁷² *Ibidem*, p. 1335.

¹²⁷³ *DS*, în „M.O.”, nr. 45 din 26 aprilie 1923, p. 729.

¹²⁷⁴ I. Mătasă, *Constituția României Mari, lămurită pe înțelesul tuturor*, Piatra Neamț, 1928, p. 37.

¹²⁷⁵ *DS*, în „M.O.”, nr. 46 din 28 aprilie 1923, p. 733.

¹²⁷⁶ *DANC*, în „M.O.”, nr. 51 din 5 mai 1923, p. 1335.

¹²⁷⁷ *Ibidem*, p. 1336.

de muncă, fără a garanta protecția muncitorilor și libertatea muncii¹²⁷⁸. În final, art. 21 a fost supus votului și acceptat fără nici o modificare.

Prevăzându-se caracterul absolut al libertății conștiinței, se garanta exercitarea tuturor cultelor. Se arăta că Biserica ortodoxă română era neatârnată de orice „chiriarhie străină”, unitatea cu Biserica ecumenică a Răsăritului menținându-se prin dogme. Mitropoliții și episcopii urmau a fi desemnați conform „unei singure legi speciale”. Era garantată libertatea învățământului, în condițiile în care nu afecta bunele moravuri sau ordinea publică.

Dezbateri aprinse au suscitată și art. 25 și 26, privind presa. Discuțiile din Comisiile Constituționale indicaseră că se tindea spre o restrângere a libertății presei. În cele două Camere, dezbaterile au avut un caracter contradictoriu. În Senat, I. Păcurariu a propus amendamentul: „Constituția garantează tuturor libertatea de a comunica și publica ideile și opiniunile lor prin grai, prin scris și prin presă, fiecare fiind răspunzător de abuzul acestor libertăți în cazurile determinate prin legea specială a presei, ce se va aduce și prin codicele penal. Alineatele doi, trei, patru, cinci, șase și șapte se suprimă”¹²⁷⁹. Acest amendament a fost respins. N. G. Popovici a atras atenția asupra faptului că libertatea presei trebuia îngrădită, deoarece „cel puțin să știm cine ne insultă și ne batjocorește”. Drept urmare, a propus ca „alin. 7, care avea redactarea „Nici un ziar sau publicație nu va putea fi suspendat sau suprimat, etc., să fie astfel redactat: „Ziarele sau publicațiunile cari prin conținutul lor ating morala publică, propagă anarhia, dezordinea și periclitează existența Statului, pot fi suspendate printr-un jurnal al consiliului de miniștri”. Amendamentul a fost respins. În final, a fost admis amendamentul prin care era inserat un nou articol: „Calomniile, injuriile, difamațiunile aduse particularilor

¹²⁷⁸ *Ibidem*.

¹²⁷⁹ *DS*, în „M.O.”, nr. 46 din 28 aprilie 1923, p. 740-741.

sau funcționarilor publici, ori care ar fi atinși în viața lor particulară, sau cinstea lor personală” și suprimarea cuvintelor: precum și calomniile” de la alin. b.

Pentru libertatea presei s-a pronunțat și V. Pella, V. Iamandi, N. Iorga, care au afirmat că delictele de presă trebuie să fie judecate de jurați, iar cenzura să fie prevăzută doar în condițiile stării de asediu.

În titlul al treilea, *Despre puterile statului*, din proiectul de Constituție, era prevăzută organizarea puterilor statului. Discuții aprinse au avut loc în legătură cu puterea legislativă. Era prevăzută organizarea Parlamentului tot pe baza sistemului bicameral, precum fusese statuat în prevederile Constituției din 1866. Art. 37 era un articol nou înscris în proiect, prevăzându-se că „promulgarea legilor, votate de ambele Adunări, se va face prin îngrijirea ministerului justiției, care va păstra unul din originalele legilor votate, iar al doilea original se păstrează de Arhivele Statului”. Totodată, se menționa că Ministerul justiției era „păstrătorul marelui Sigiliu al Statului”.

Cu privire la art. 38, Grigore Procopiu a propus în Senat, ca în locul formei negative „nici o lege, nici un regulament de administrațiune generală...”, să se specifice „orice lege, orice regulament de administrație generală, județeană sau comunală, va intra în vigoare sau va fi obligatorie după ce se va publica”¹²⁸⁰. În același timp, Grigore Procopiu considera că, în locul formulării „în chipul hotărât de lege” să se spună „decât după ce se publică în *Monitorul Oficial*”¹²⁸¹. În final, articolul a fost admis nemodificat.

Conform art. 39, „puterea executivă este încredințată Regelui, care o exercită în modul regulat prin Constituțiune”. Puterea judecătorească era exercitată de către organele ei. În vechea reglementare se prevăzuse că aceasta era exercită de către Curți și tribunale.

¹²⁸⁰ DS, în „M.O.”, nr. 47 din 2 mai 1923, p. 758.

¹²⁸¹ *Ibidem*.

Referitor la art. 42, I. Păcurariu a propus următorul amendament: „Membrii Adunărilor reprezintă Națiunea”¹²⁸². În urma votului, amendamentul a fost admis. În Cameră, Em. Dan a propus același text modificat. În continuare, se menționa că: ședințele Adunărilor erau publice; deputații și senatorii, care erau desemnați de către puterea executivă într-o funcție salariată, pierdeau „de plin drept mandatul lor de reprezentanți ai națiunii”, această prevedere neaplicându-se miniștrilor și subsecretarilor de Stat.

În Senat, la art. 48 alin. 1, s-a propus amendamentul următor: „Orice rezoluțiune este luată cu majoritatea absolută a sufragiilor, afară de ceea ce se va statornici prin regulamentele Corpurilor legiuitoare”¹²⁸³, prevăzându-se suprimarea formulării: „În privința alegerilor și prezentațiunilor”¹²⁸⁴. În Cameră, Em. Dan a susținut amendamentul:

„Orice hotărâre se ia cu majoritate absolută a voturilor, afară de cazurile când prin Constituție, legi sau regulamentele Corpurilor legiuitoare se cere un număr superior de voturi.

În caz de paritate a voturilor, propunerea în deliberare este respinsă”¹²⁸⁵. Amendamentul a fost respins.

În continuare, se prevedea: voturile se exprimau prin ridicare și ședere, prin viu grai sau prin scrutin secret. Adunările se bucurau de dreptul de anchetă, de dreptul de a amenda și de a despărți în mai multe părți articolele și amendamentele propuse, de dreptul de a trimite miniștrilor petițiile care-i erau adresate.

Cu privire la art. 52, Em. Dan a propus, în Cameră, următorul amendament: „Fiecare membru al Adunărilor are dreptul de a adresa miniștrilor interpelări, la care aceștia sunt

¹²⁸² *Ibidem*.

¹²⁸³ *Ibidem*, p. 759.

¹²⁸⁴ *Ibidem*.

¹²⁸⁵ *DANC*, în „M.O.”, nr. 52 din 9 mai 1923, p. 1370.

obligați a răspunde în termenul prevăzut de regulament”¹²⁸⁶. Amendamentul a fost admis.

Discuții aprinse au apărut în legătură cu art. 64-66, care priveau Adunarea Deputaților. În Senat, I. Păcurariu a propus eliminarea cuvintelor „cu scrutin” și înlocuirea cu „prin vot universal, egal, direct, obligator și secret, pe baza reprezentării minorității”¹²⁸⁷. Cu privire la alin. II al acestui articol, I. Păcurariu arăta faptul că, din formulare rezulta că într-o circumscripție electorală urmau să fie aleși mai mulți deputați. Drept urmare, a propus amendamentul: „Alegerile deputaților se fac pe circumscripții electorale, conform legii electorale”¹²⁸⁸. În replică, Al. Constantinescu a spus că în nici o Constituție nu este prevăzut dreptul legiuitorului de a pune bazele alegerilor reprezentanților națiunii¹²⁸⁹.

Dezbateri aprinse au avut loc și cu privire la art. 67-75. În Senat, Ghilă Petrescu a afirmat că alcătuirea care se dădea Senatului era „o compunere dictată de interesele naționale ale momentului prin care trecem”, iar I. Păcurariu era de părere că ar fi fost o greșeală dacă prin stipulațiile Constituției se identificau circumscripțiile electorale cu județele; prin urmare, a propus următorul amendament la art. 68: „În aliniatul prim să se suprimă cuvântul *județene* din expresiunea *pe circumscripții electorale județene*”¹²⁹⁰. Amendamentul a fost respins. În replică, Al. Constantinescu s-a pronunțat pentru menținerea articolului în forma în care era redactat deoarece și la Senat exista posibilitatea să fie într-un județ două circumscripții județene. Propunerea admisă a fost cea a lui C. D. Dumitru. Astfel, art. 68 avea următoarea formulare:

¹²⁸⁶ *Ibidem*.

¹²⁸⁷ *DS*, în „M.O.”, nr. 47 din 2 mai 1923, p. 761.

¹²⁸⁸ *Ibidem*, p. 762.

¹²⁸⁹ *Ibidem*.

¹²⁹⁰ *Ibidem*, p. 763.

„Toți cetățenii români de la vârsta de 40 ani împliniți aleg, pe circumscripții electorale, cari nu pot fi mai mari decât județul, prin vot obligatoriu, egal, direct și secret, un număr de senatori.

Numărul senatorilor de ales în fiecare circumscripție care nu poate fi mai mare decât un județ, se stabilește de legea electorală, proporțional cu populația”¹²⁹¹.

Cu privire la art. 69, în Senat, V. Trufin arăta că nu este de acord cu prevederea ca membrii Consiliilor județene și membrii Consiliilor comunale din județ, întruniți într-un singur colegiu, să-și mai aleagă câte un senator pentru fiecare județ. El propunea desființarea acestui articol¹²⁹². Pe de altă parte, Gh. Ghițescu a propus amendamentul: „Membrii aleși în comisiunile județene... aleg prin vot obligator egal, direct, secret și cu majoritate absolută-câte un senator de fiecare județ”¹²⁹³. În urma votului, art. 69 a fost aprobat nemodificat. I. Păcurariu s-a pronunțat contra acestui articol, deoarece numărul senatorilor ajungea la 400. În replică, C. D. Dimitriu arăta că, de fapt, era vorba de 225 de senatori. G. Popovici și-a expus punctul de vedere, susținând că: „Senatul însă este și e bine să fie un Corp ponderator, un Corp de competențe, un Corp de maturitate și de experiență care să constituie, dacă vreți, un fel de mică frână în contra ideilor subversive care ar putea să fie prea înaintată în raport cu stările de lucruri”¹²⁹⁴.

În Cameră, D. Iuca, plecând de la constatarea că, dacă art. 68 era admis în forma prezentată, aceasta ar fi însemnat abrogarea unui drept deja acordat. Ca urmare, a propus un amendament, prin care acest articol era completat cu formularea următoare: „Înscriși astăzi în listele electorale ale

¹²⁹¹ *Ibidem*.

¹²⁹² *Ibidem*, p. 764.

¹²⁹³ *Ibidem*.

¹²⁹⁴ *Ibidem*, p. 767.

Senatului, ca și acei ce au 40 ani împliniți”¹²⁹⁵. În urma votului, amendamentul a fost respins. M. Negură s-a pronunțat împotriva art. 69, arătând că, dacă la un moment dat un Guvern dizolvă Camera și Senatul, Consiliile comunale, alese pe patru ani, nu puteau fi dizolvate. În această situație, existau două variante: prefectii să dizolve comunele sau Guvernul să aibă consilii comunale care să reprezinte programul fostului Guvern și 70 de senatori, adepți ai principiilor fostului Guvern. În final, art. 69 a fost admis nemodificat¹²⁹⁶.

Se înființa și Consiliul legislativ, care avea drept atribuție „să ajute în mod consultativ la facerea și coordonarea legilor, emanând fie de la puterea executivă, fie din inițiativă parlamentară, cât și la întocmirea regulamentelor generale de aplicarea legilor” (art. 76).

Se prevedea că: „Puterile constituționale ale Regelui sunt ereditare în linie coborâtoare directă și legitimă a Maiestății Sale Regelui Carol I de Hohenzollern Sigmaringen, din bărbat în bărbat prin ordinul de primogenitură și cu excluderea perpetuă a femeilor și coborâtorilor lor.

Coborâtorii Maiestății Sale vor fi crescuți în religiuina ortodoxă a Răsăritului” (art. 77).

În caz de vacanță a Tronului, ambele Adunări se întruneau și, în cel mult opt zile, desemnau un rege din cadrul unei dinastii suverane din Europa Occidentală. La urcarea pe tron, regele depunea următorul jurământ: „Jur a păzi Constituțiunea și legile poporului român, a menține drepturile lui naționale și integritatea teritoriului” (art. 82).

Prerogativele domnului au fost menționate în detaliu, specificându-se, în articolul final al secțiunii care le era consacrată, că el nu avea alte drepturi decât cele ce-i fuseseră acordate expres prin Constituție. Printre prerogativele șefului statului erau prevăzute: dreptul de a acorda amnistia în materie

¹²⁹⁵ *DANC*, în „M.O.”, nr. 52 din 9 mai, p. 1372.

¹²⁹⁶ *Ibidem*, p. 1374.

politică; era șeful puterii armate; conferea gradele militare; avea dreptul de a acorda decorații și de a încheia tratate de comerț, de navigație, și „alte asemenea”, prevederile acestor tratate aplicându-se numai după ce erau aprobate de către puterea legislativă.

Condițiile necesare pentru a ocupa funcția de ministru erau: cetățenia română și neapartenența la Familia Regală.

Puterii judecătorești i-au fost acordate clauze importante în proiectul de Constituție. Astfel, a fost consacrat principiul că o jurisdicție nu putea fi înființată decât printr-o lege. În vederea obținerii unității de interpretare a legilor, proiectul de Constituție a prevăzut, în art. 102, ca pe întreg teritoriul statului român să funcționeze o singură Curte de Casație. În Senat, N. G. Popovici a propus un amendament care prevedea ca la acest articol să se atașeze următorul alineat: „Magistrații Înaltei Curți de casație și justiție sunt inamovibili”¹²⁹⁷. Amendamentul a fost respins.

În legătură cu art. 103 din proiectul de Constituție au avut loc aprige discuții. În Senat, Gr. Procopiu afirma că nu trebuia declarată neconstituțională o lege, ci abrogată o dispoziție dintr-o lege, care ar fi contrară unei dispoziții din Constituție. Drept urmare, propunea următorul amendament: „Instanțele judecătorești, în exercițiul drepturilor lor de a aplica și interpreta legile, vor putea când ar exista contradicție între o dispozițiune legală și între un text formal, imperativ al Constituțiunii să înlăture în speța judecată și între părțile în proces, aplicațiunea acelei dispozițiuni neconstituționale, recunoscând precăderea în aplicarea textului Constituțional”¹²⁹⁸. I. Păcurariu a susținut, la rândul său, că nu legea era declarată neconstituțională, ci numai o dispoziție a legii, care privea un anumit caz. Așadar, partea a II-a a alineatului era în contradicție cu partea I. Pentru aceste considerații, I. Păcurariu

¹²⁹⁷ DS, în „M.O.”, nr. 48 din 4 mai 1923, p. 783.

¹²⁹⁸ *Ibidem*, p. 784.

a cerut, printr-un amendament, ca alin. 1 al acestui articol să fie formulat astfel: „Numai Curtea de casație, în secțiuni unite are dreptul de a judeca constituționalitatea unor dispozițiuni ale legilor și a declara inaplicabile pe acelea, care sunt contrare Constituției. Judecata asupra inconstituționalității dispozițiilor din vreo lege se mărginește numai la cazul judecat”¹²⁹⁹. Acest amendament a fost respins. În final, acest articol a fost admis în forma redactată. În Cameră, Iorgu G. Toma a afirmat că primul judecător va trebui să-și decline competența și să trimită procesul spre judecare la Înalta Curte de Casație, ceea ce ar cauza pagube materiale părților din proces. Pe de altă parte, Vladimir Atanasovici formula întrebarea, dacă neconstituționalitatea unei legi se putea ridica înaintea oricărei instanțe judecătorești. Exprimând decizia Comitetului delegaților, el arăta faptul că neconstituționalitatea unei legi se putea ridica înaintea oricărei instanțe judecătorești, însă judecata era rezervată Curții Supreme. Th. Florescu arăta, cu privire la procesele care se judecau în ultimă instanță cu recurs la tribunal, că partea se va putea adresa direct Înaltei Curți de Casație, adică putea să introducă separat acțiunea de neconstituționalitate la Curtea de Casație. În final, articolul a fost admis nemodificat.

Pentru a asigura independența magistraturii, proiectul de Constituție a prevăzut inamovibilitatea judecătorilor, în condițiile speciale pe care legea le fixa.

În capitolul *Despre finanțe* din proiectul de Constituție s-a prevăzut că un impozit nu se putea stabili decât printr-o lege și că orice sarcină sau impozit județean sau comunal era stabilit cu acceptul Consiliilor județene sau comunale, în limitele stabilite de lege.

După 16 zile de dezbateri, proiectul de Constituție a fost supus în totalitate spre votare. În Cameră, votarea Constituției a avut loc la 26 martie 1923, prin vot nominal. Ea a fost votată de

¹²⁹⁹ *Ibidem*.

247 de votanți, care s-au pronunțat *pentru*, 8 votanți *împotrivă* și 2 *abțineri*. S-au abținut: N. Iorga și Al. Răutu¹³⁰⁰. La Senat, votarea Constituției s-a făcut la 27 martie 1923, în prezența membrilor Guvernului și a președintelui, M. Pherekyde. Din cei 141 votanți, 137 s-au pronunțat *pentru*, 2 *împotrivă* (Muller von Karl și Polany Artur) și 2 *abțineri*: (N. Buțoreanu și I. Trufin)¹³⁰¹. După promulgare, Constituția din anul 1923 a fost publicată în „Monitorul Oficial”, nr. 282 din 29 martie 1923¹³⁰².

d. Reglementări și principii statuate în Constituția din anul 1923

Constituția din anul 1923 cuprindea 138 de articole, în comparație cu cea din anul 1866, care avea 128 de articole (cu excepția titlului VIII. *Dispozițiuni tranzitorii și suplimentare*, ce includea cinci articole). Au fost revizuite 21 de articole, au fost excluse alte 20 și s-au inserat 24 de articole noi; 87 de articole au rămas neschimbate sau au fost nesemnificativ modificate¹³⁰³.

Constituția din anul 1923¹³⁰⁴ consfințează existența statului național unitar român și caracterul său indivizibil: „Regatul României este un Stat național unitar și indivizibil” (art. 1). Art. 2 prevedea faptul că: „Teritoriul României este nealienabil. Hotarele Statului nu pot fi schimbate sau rectificate decât în virtutea unei legi”.

¹³⁰⁰ Eufrosina Popescu, *op. cit.*, p. 216.

¹³⁰¹ *Ibidem*.

¹³⁰² *Codul General al României. Legi noi de unificare 1922-1926 cuprinzând legile, regulamentele și decretule aplicabile în tot cuprinsul țării întocmite și adnotate de C. Mamangiu*, vol. XI-XII, București, f.a., p. 3-20.

¹³⁰³ Ion Mamina, *op. cit.*, p. 39.

¹³⁰⁴ Textul Constituției de la 1923 este citat după Ion Mamina, *op. cit.*, p. 39-55.

Erau stipulate drepturile și libertățile cetățenești, caracteristice unui stat democratic: „Românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate libertățile și drepturile stabilite prin legi” (art. 5). Totodată, se preciza: „Deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita” (art. 7). Era garantată libertatea individuală a cetățenilor: inviolabilitatea domiciliului; libertatea conștiinței; libertatea de a comunica și publica ideile și opiniile prin viu grai, în scris și prin presă; libertatea muncii; secretul scrisorilor; telegramelor și convorbirilor telefonice.

După cum remarcau Paul Negulescu și Gh. Alexianu¹³⁰⁵, actul fundamental din 1923 a reprezentat un punct de inflexiune, în măsura în care, menținând un patrimoniu al prerogativelor cetățenești, moștenit din Constituția anterioară, erau incluse în dispozițiile ei articole care schimbau sensibil poziția statului în relația cu titularii dreptului de proprietate și cu factorii de dezvoltare economică.

Regimul proprietății era cel care oglindea impactul unei orientări reductibile, în formularea consacrată, la impunerea proprietății-funcție socială¹³⁰⁶. Îndepărtarea din cadrul articolelor a atributelor proprietății „sacră și inviolabilă” era, de fapt, o consecință a mutațiilor care proveneau din revizuirea din anul 1917, modificare care considera redistribuirea terenurilor arabile o cauză de utilitate publică, argumentând transferul de proprietate, în condițiile despăgubirii foștilor titulari ai dreptului afectat prin măsura luată. Astfel, se impunea o regândire a relației dintre prerogativa proprietarului și interesul general, optică ce presupunea, pe de o parte, extinderea sferei

¹³⁰⁵ Paul Negulescu, Gh. Alexian, *op. cit.*, p. 280.

¹³⁰⁶ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*, p. 101.

exproprierii, iar pe de altă parte, redefinea noțiunea de domeniu public, care includea și subsolul proprietății. Scopul garanțiilor constituționale era acela de a crea un mecanism minimal, care să împiedice deposedarea abuzivă de proprietate. Era redefinită relația dintre proprietate, titularul ei și interesul general, în cadrul căreia un rol privilegiat îi era atribuit exproprierii pentru o cauză de utilitate publică. Astfel, Constituția din 1923 prevedea faptul că spațiul atmosferic, căile de comunicație, apele navigabile și flotabile „sunt de domeniul public” (art. 20). Statul putea interveni, prin legi, în raporturile dintre factorii de producție „pentru a preveni conflictele economice sau sociale” (art. 21).

Conform stipulațiilor din Constituția din 1923, parametrii juridici ai exploatării resurselor naturale se modificau: „Zăcămintele miniere, precum și bogățiile de orice natură ale subsolului sunt proprietatea Statului” (art. 19). Era prevăzută necesitatea instituirii unui mecanism de compensare a titularului de proprietate al suprafeței, acest așezământ constituțional făcând trimitere la o lege ce va stabili, în cazul minelor, „normele și condițiunile de punere în valoare a acestor bunuri, va fixa redevența proprietarului suprafeței și va arăta totdeodată putința și măsura în care aceștia vor participa la exploatarea acestor bogății” (art. 19).

Posibilitatea dobândirii dreptului de proprietate asupra „imobilelor rurale în România” era prevăzută pentru persoanele deținătoare, direct sau prin naturalizare, a cetățeniei statului român (art. 18).

Această Constituție s-a remarcat și prin raportul ei juridic la nivelul constituirii depline a cetățeniei. Se aboleau piedicile de natură religioasă ori confesională în dobândirea calității de cetățean român. O asemenea stipulație era previzibilă, odată cu extinderea teritoriului prin includerea provinciilor reunite.

După 1918, ca o consecință a introducerii votului universal, au survenit importante schimbări și în privința modului de

alegere a membrilor Parlamentului. Conform prevederilor acestei Constituții: „Puterea legislativă se exercită colectiv de către Rege și Reprezentațiunea națională. Reprezentațiunea națională se împarte în două Adunări: Senatul și Adunarea Deputaților” (art. 34). Se preciza faptul că „membrii Adunărilor reprezintă națiunea” (art. 42), ceea ce le conferea acestora calitatea de exponenți ai puterilor statului. Adunarea Deputaților era alcătuită din deputați aleși de către cetățenii români majori, prin vot universal, egal, direct, obligatoriu și secret, pe baza reprezentării minorităților. Potrivit dispozițiilor art. 66 al Constituției din anul 1923, pentru a fi eligibilă în Adunarea Deputaților orice persoană trebuia să îndeplinească următoarele cerințe: să fie cetățean român; să aibă exercițiul drepturilor civile și politice; vârsta de 25 ani împliniți și domiciliul în România.

Senatul se compunea din senatori aleși și senatori de drept (art. 67). Prima categorie era aleasă de către cetățenii români care aveau vârsta de 40 de ani împliniți, precum și de către membrii consiliilor județene, ai consiliilor comunale și urbane (câte unul pentru fiecare județ), precum și de către membrii Camerelor de Comerț, Industrie, Muncă și Agricultură (câte unul din fiecare circumscripție și pentru fiecare categorie), și, de asemenea, de fiecare Universitate (câte un senator, ales prin votul profesorilor).

Așezământul constituțional din anul 1923 extindea și clarifica regimul juridic al senatorilor de drept. Astfel, exista o distincție între cele două categorii de senatori de drept, distincție ce avea la origine natura poziției juridice, în virtutea căreia era dobândită calitatea de senator de drept¹³⁰⁷.

Existau, pe de o parte, senatori de drept în baza funcției pe care o dețineau, calitatea de senator încetând atunci când mandatul în funcția respectivă ajungea la final. Prezența în Senat decurgea din reprezentativitatea conferită persoanei

¹³⁰⁷ Paul Negulescu, Gh. Alexianu, *op. cit.*, p. 105.

fizice de calitate de deținută¹³⁰⁸: moștenitorul tronului, de la vârsta de 18 ani împliniți, cu vot deliberativ de la 25 de ani; mitropoliții țării; episcopii eparhioți ai bisericilor ortodoxe române și greco-catolice, desemnați în acord cu legile țării; capii confesiunilor recunoscute în stat; președintele Academiei Române.

Din a doua categorie făceau parte senatorii de drept, deținători ai mandatului în virtutea calităților lor personale. Constituția din anul 1923 le acorda un mandat pe viață, a cărui exercitare nu mai depindea de reconfirmarea în poziția deținută. Era vorba de încununarea, în cazul oamenilor politici, a unui cursus honorum¹³⁰⁹: foștii președinți ai Consiliilor de Miniștri, sub rezerva deținerii acestei calități vreme de patru ani, ca șefi titulari de guvern; foștii miniștri, cu condiția ca ei să fi deținut această calitate, timp de șase ani, într-una sau mai multe guvernări; foștii președinți ai corpurilor legiuitoare, sub rezerva deținerii acestei calități timp de opt sesiuni ordinare; foștii senatori și deputați aleși în cel puțin zece legislaturi, indiferent de durata lor; foștii prim-președinți ai Înaltei Curți de Casație și Justiție sau deținătorii acestei funcții la Casație, timp de cinci ani; generalii în rezervă și în retragere: cei care au exercitat comanda unei armate în fața inamicului, ca titulari, cel puțin trei luni; cei care au deținut calitatea de Șef al Marelui Stat Major, sau de Inspector General de Armată, în timp de pace, cel puțin patru ani; numărul ultimilor nu era mai mare de patru, luați în ordinea vechimii; foștii președinți ai Marilor Adunări de la Alba-Iulia, Chișinău, Cernăuți, care au proclamat Unirea cu România.

În perioada interbelică, Senatul s-a transformat într-un for reprezentativ, de consacrare parlamentară a celor care au ocupat sau dețineau o anumită demnitate publică sau

¹³⁰⁸ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept*, p. 105.

¹³⁰⁹ *Ibidem*, p. 105-106.

reprezentau anumite domenii de activitate¹³¹⁰. Drept urmare, lupta electorală s-a desfășurat pentru obținerea unui număr cât mai mare de locuri în Adunarea Deputaților. Durata mandatului senatorilor și deputaților era de patru ani. Prin adoptarea Legii electorale din 27 martie 1926¹³¹¹ a crescut numărul senatorilor de drept, adăugând și pe președintele Consiliului Dirigent din Ardeal, Consiliu înființat conform hotărârii de la Alba-Iulia, din decembrie 1918.

Inițiativa legislativă aparținea executivului și parlamentarilor. Proiectul de lege se discuta în comisia de specialitate, apoi în comisiile reunite, după care se depunea în plen. Aici se vota, mai întâi, dacă proiectul trebuia sau nu luat în considerare, apoi urma discuția și votarea pe articole. Dezbaterile se finaliza prin votul general, care putea fi prin ridicare și ședere, prin viu grai (nominal) sau prin scrutin secret (cu bile).

Dreptul de control asupra puterii executive îi era acordat Parlamentului. Conform prevederilor Constituției din anul 1923, fiecare membru al Adunării avea dreptul de a adresa miniștrilor întrebări și interpelări, la care aceștia erau obligați să răspundă. Fiecare Adunare avea dreptul de a trimite miniștrilor petițiile ce-i erau adresate de către cetățeni, miniștrii fiind obligați să dea explicații asupra acestor petiții. În cazul în care parlamentarii nu erau de acord cu activitatea guvernului sau a unor miniștri, erau îndreptățiți să depună moțiuni de cenzură.

Membrii Reprezentanței Naționale erau protejați prin intermediul imunității, cu cele două laturi complementare, iresponsabilitatea politică și inviolabilitatea. Potrivit dispozițiilor art. 54 al Constituției din anul 1923: „Nici unul din membrii uneia sau celeilalte Adunări nu poate fi urmărit sau prigonit pentru opiniunile și voturile emise de dânsul în cursul

¹³¹⁰ *Istoria Românilor*, vol. VIII. *România întregită (1918-1940)*, coord. Ioan Scurtu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 186 (în continuare, se va cita: *Istoria Românilor*, vol. VIII).

¹³¹¹ Ion Mamina, *op. cit.*, p. 62-68.

exercițiului mandatului său”. Totodată, se prevedea: „Nici un membru al uneia sau celeilalte Adunări nu poate, în timpul sesiunii, să fie nici urmărit, nici arestat în materie de represiune, decât cu autorizarea Adunării din care face parte, afară de cazul de flagrant delict. Dacă a fost arestat preventiv sau urmărit în timpul când sesiunea era închisă, urmărirea sau arestarea trebuie să presupună aprobarea Adunării din care face parte, îndată după deschiderea sesiunii Corpurilor legiuitoare. Detențiunea sau urmărirea unui membru al uneia sau celeilalte Adunări este suspendată în tot timpul sesiunii, dacă Adunarea o cere” (art. 55).

Erau prevăzute garanții care protejau instituția Adunărilor, în calitate de corp, și anume interdicția de a plasa forțe armate în jurul ei, fără acordul Adunării, precum și competența exclusivă a acestor Adunări de a gestiona ordinea interioară, datorită poliției pe care o exercita președintele ei, prin apelul la garda de serviciu.

Conducerea treburilor curente ale statului era asigurată de Guvern, care reprezenta puterea executivă: „Guvernul exercită putere executivă în numele Regelui, în modul stabilit prin Constituțiune” (art. 92). Modul de formare a Guvernului nu era foarte clar explicat prin Constituție: „Miniștrii întruniți alcătuiesc Consiliul de Miniștri, care este prezidat, cu titlul de Președinte al Consiliului de Miniștri, de acela care a fost însărcinat de rege cu formarea guvernului” (art. 93). Erau prevăzute interdicțiile care priveau persoana pe care regele o putea desemna pentru formarea guvernului: „Nu poate fi ministru decât cel care este român sau cel care a dobândit naturalizarea” (art. 94); „Nici un membru al familiei Regale nu poate fi ministru” (art. 95).

Mandatul de a forma Guvernul era încredințat, de către rege, unei persoane, iar aceasta alcătuia lista miniștrilor, pe care o înainta suveranului cu scopul de a o aproba prin decret¹³¹².

¹³¹² *Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 189.

Conform prevederilor art. 40 din Constituția din anul 1923: „Puterea judecătorească se exercită de organele ei. Hotărârile lor se pronunță în virtutea legii și se execută în numele Regelui”. Funcționa o singură Curte de Casație și Justiție, care judeca constituționalitatea legilor și le declara inaplicabile pe cele care contraveneau normelor constituționale. Judecătorii erau inamovibili.

După Marea Unire din 1918, România a continuat să fie un stat cu regim monarhic-constituțional. În desfășurarea vieții politice, regele ocupa un loc central. Potrivit stipulațiilor prevăzute în actul fundamental: „Puterile constituționale ale Regelui sunt ereditare în linie coborâtoare directă și legitimă a Maiestății Sale Regelui Carol I de Hohenzollern Sigmaringen, din bărbat în bărbat prin ordinul de primogenitură și cu exclusiunea perpetuă a femeilor și coborâtorilor lor” (art. 77).

Continuitatea cu regimul politic de la 1866 era evidențiată de prezența unui mănunchi de atribuții, exemplificate la art. 88: numirea și revocarea miniștrilor, dreptul de amnistie politică; numirea sau confirmarea în funcțiile publice, alcătuirea de regulamente pentru executarea legilor, fără a putea modifica sau suspenda legile. Regele era șef al puterii armate și era deținătorul puterii executive, pe care o exercita prin miniștrii săi, conform prevederilor constituționale. La începutul fiecărei sesiuni parlamentare, regele prezenta un mesaj, în care se evidenția programul de acțiune legislativă pe care cabinetul trebuia să îl dezvolte.

În scopul asigurării aplicării stricte a dispozițiilor prevăzute în Constituția din anul 1923, a fost introdus atât controlul preventiv al constituționalității legilor, prin înființarea Consiliului Legislativ, cât și controlul represiv, prin Curtea de Casație și Justiție¹³¹³. Curtea de Casație și Justiție era singura care, în secțiuni unite, avea dreptul de a judeca constituțio-

¹³¹³ Ion Mamina, *op. cit.*, p. 39.

nalitatea legilor și de a le declara inaplicabile pe cele care contraveneau Constituției¹³¹⁴.

Adoptarea Constituției din 29 martie 1923 a reprezentat prima etapă a uniformizării instituțional-legislative a României întregite. Așezământul constituțional din anul 1923 a avut un caracter atotcuprinzător, fiind, de fapt, *Constituția Unificării*, cea care a condus la afirmarea unui sistem politic instituțional al României Mari. Cu toate că, în timpul dezbaterilor referitoare la adoptarea ei, opoziția politică a contestat vehement, Constituția a fost, în final, acceptată unanim și aplicată de toți factorii politici, deoarece această contestare nu se referea la conținut, ci la procedura de adoptare, care nu ar fi garantat reprezentarea voinței libere a tuturor cetățenilor români.

Constituția din anul 1923 a menținut spiritul liberal al legii fundamentale din 1 iulie 1866, prin intermediul unei forme superioare în ceea ce privește tehnica legislativă și a unui limbaj oarecum modernizat și specializat. În aceste împrejurări, s-a făcut saltul decisiv pe calea unificării legislației electorale din România.

¹³¹⁴ *Ibidem.*

CONCLUZII

Organizarea instituțional – modernă românească s-a încadrat unui proces general continental, în constituirea sa utilizându-se, cu precădere, modele ale statelor latine. Dacă instituțiile moderne ale statului român au rezultat dintr-un proces evolutiv general, înregistrat la mijlocul secolului al XIX-lea în Europa, acest proces a fost fundamentat și pe rădăcini interne. Puterea absolută aparținea domnului. Astfel, domnul era singurul legiuitor, dar, atunci când se impunea, avea loc o consultare a Sfatului Domnesc și a unor Adunări de stări cu o reprezentativitate mai largă. De asemenea, domnul era judecător suprem, dar recurgea și la consultarea Sfatului Domnesc, sau a unor boieri ori reprezentanți ai altor categorii sociale. În cazuri excepționale, erau convocate și Adunările de stări.

Istoria constituționalismului românesc a fost precedată de o epocă de tranziție, care a creat cadrul necesar trecerii de la ordinea Vechiului Regim la *Regulamentele Organice* – primele legi fundamentale de organizare a Principatelor Române. Cu privire la modernizarea dreptului, perioada care a urmat după 1750, când au fost identificate reformele lui Constantin Mavrocordat și cele ale lui Alexandru Ipsilanti, care preconizau o monarhie absolutistă de tip luminat, a avut o importanță deosebită în dezvoltarea constituțională ulterioară a Principatelor Române. În acest răstimp, care a fost cel al memoriilor și proiectelor de reformă, și-au făcut simțită prezența elementele unei sincronizări cu tradiția constituțională, fundamentată pe actele elaborate în epoca Revoluției de la 1789.

Proces cu implicații multiple, revoluția de la 1821 a fost un eveniment de o importanță majoră pe planul luptei națiunii române pentru îndepărtarea suzeranității otomane și redobândirea drepturilor și privilegiilor sale suverane. În programul revoluționar *Cererile norodului românesc* erau înscrise principiile fundamentale ale constituirii unui regim politic democratic. Se prevedea instituirea unei adunări obștești pentru cercetarea și rezolvarea necesităților Principatelor Române.

În perioada care a urmat, formarea unei adunări cu adevărat reprezentativă a constituit o preocupare primordială și, ca urmare, au fost formulate o serie de memorii de reformă. Dintre autorii acestor memorii îi putem aminti pe: Ionică Tăutu, Al. Villara, M. Drăghici, Gh. Asachi, Simon Marcovici, Eufrosin Poteca. Programele de reformă conțineau idei și concepții ale marii boierimi. Chiar și programele micii boierimi se caracterizau printr-o gândire aristocratică.

În așa – numita *Constituție a cărvunarilor*, autorii preconizau organizarea unui stat de drept, având la bază principiile revoluției franceze și așezămintele constituționale anterioare. Era prevăzută autonomia statului și erau inserate norme și principii referitoare la: deosebirea dintre pământean și străin; dobândirea calității de pământean; drepturi recunoscute pământenilor; decăderea din calitatea de pământean; interdicția, pentru străini, de a cumpăra imobile urbane sau rurale și, de asemenea, interdicția, pentru evrei, de a intra în țară. Spre deosebire de proiectele și memoriile elaborate în perioada anterioară, în Constituția cărvunarilor au fost precizate și detaliate principiile și normele de organizare a vieții de stat, controlul reciproc și colaborarea puterilor statului; a fost prevăzută autonomia statului, libertatea individuală, egalitatea în fața legii, libertatea învățământului, a muncii, a comerțului și industriei, libertatea conștiinței și a presei.

Cu privire la *organizarea puterilor statului*, cărvunarii au urmărit parțial principiul separării puterilor. Forma de

guvernământ o reprezenta *monarhia constituțională*. Așadar, principiul separației puterilor în stat exista, dar se cerea colaborarea dintre puterea legislativă și cea executivă, și controlul lor reciproc.

Începând cu sfârșitul celui de-al treilea deceniu al secolului al XIX-lea, de la proiectele de organizare a vieții politice se va ajunge la constituirea unui sistem constituțional modern. Prin adoptarea *Regulamentelor Organice*, Principatele Române au fost înzestrate cu Domni și adunări alese, cu ministere și cu un aparat birocratic, al cărui rezultat a fost administrarea unui domeniu care nu mai aparținea direct domnitorului. Cu toate acestea, Regulamentele Organice au avut un caracter contradictoriu, deoarece, pe de o parte, au creat cadrul favorabil modernizării societății românești, dar, pe de altă parte, au întărit puterea economică și politică a marii boierimi și a protectoratului țarist.

În perioada 1834-1839, în Principatele Române au fost elaborate o serie de memorii de către membrii boierimii și domnitorii Principatelor Române, ele fiind adresate, în cea mai mare parte, unor demnitari ai Rusiei. Aceste memorii se refereau la modul și consecințele aplicării legii fundamentale în diferite ramuri ale administrației. Totodată, au fost emise: memorii – ca rezultat al neînțelegerilor dintre domnitorul Mihail Sturdza și boierimea moldoveană; propuneri de reformă – care stipulau: limitarea puterii domnului, asigurarea unei poziții independente a domnitorului față de boierime; revendicări naționale – care prevedeau: recunoașterea dreptului Principatelor Române de a bate monedă proprie și dreptul la pavilion propriu.

Astfel, în această perioadă, meritul lui Ioan Câmpineanu, de a strânge în jurul său pe cei care erau împotriva articolului adițional al Regulamentului Organic, este incontestabil. Erau afirmate drepturile de autonomie ale țării prin invocarea „capituțațiilor” cu Poarta-Otomană și acordurile ruso-turce.

Mișcarea de la 1838 s-a remarcat și prin existența „unui versant programatic”, care a avut drept rezultat *Actul de unire și independență și proiectul de Constituție*, cele două documente fiind deosebit de importante în ceea ce privește evoluția limbajului juridic autohton.

În Moldova, în anul 1839, a luat ființă o mișcare conspirativă condusă de comisarul Leonte Radu. În proiectul *Conjurației confederative*, manifestare a scopurilor acțiunii conspirative, se prevedea: înlocuirea protecției exclusive a Rusiei prin garanția colectivă a Angliei, Franței, Austriei și Prusiei; domnitorul viitorului stat trebuia recrutat dintr-o familie domnitoare a Europei, conducând o federație care să-i regrepeze pe munteni, moldoveni și sârbi, reuniți într-o structură, conform modelului Germaniei.

Revoluția de la 1848 a deschis calea realizării unității politice, a contribuit la clarificarea programelor și la stabilirea metodelor și mijloacelor adecvate, în vederea făuririi României moderne. În programele revoluției pașoptiste au fost inserate principiile moderne de guvernare reprezentativă, fundamentate pe separația puterilor în stat și pe extinderea dreptului de vot. La Islaz, la 9/21 iunie 1848, mulțimile au primit cu bucurie programul constituțional conceput de către Comitetul revoluționar muntean, program care a avut un profund impact atât în timpul revoluției, cât și în perioada care a urmat. În cele 22 de articole era evidențiat un întreg program de emancipare și reformă. Era stabilită „poziția internațională” a Țării Românești, nefiind admis vreun amestec din partea unei puteri, deși erau menținute „legăturile” față de Poarta Otomană. Totodată, Regulamentul Organic era îndepărtat, propunându-se instaurarea unei noi ordine constituționale. Se prevedea: egalitatea politică a cetățenilor; libertatea tiparului; desființarea rangurilor boierești; emanciparea și împrăștierea clăcășilor prin despăgubire; eliberarea robilor țigani cu despăgubirea stăpânilor; desființarea pedepselor cu bătaia și cu moartea;

„emanciparea” evreilor; preluarea de către stat a averilor mănăstirilor închinată; înființarea unor Universități la București și Craiova și a unei Politehnici la București; domn „responsabil” și „ales pe cinci ani” din toate „stările soțietății”; miniștrii și funcționarii erau răspunzători de activitatea și faptele săvârșite. Adunarea legislativă trebuia formată din „reprezentanți ai tuturor stărilor soțietății”, iar o Constituantă, care urma să fie convocată, avea în sarcină transformarea programului constituțional într-o lege fundamentală.

În urma înfrângerii revoluției, ca urmare a intervenției ruso-turce, Regulamentele Organice au fost restaurate, iar Obșteștile Adunări nu au mai fost reconstituite. Prin *Convenția de la Balta-Liman* au luat naștere consiliile sau divanurile ad-hoc, care și-au desfășurat activitatea între anii 1850-1852. Prin prevederile *Tratatului de Pace de la Paris* era menținută suzeranitatea otomană asupra Principatelor Române și se institua garanția colectivă a Puterilor Garante. S-a prevăzut convocarea, în fiecare Principat, a unei adunări ad-hoc, care avea sarcina de a decide cu privire la dorința de organizare definitivă a celor două țări. Adunările ad-hoc – care și-au început activitatea în septembrie 1857 – cu toate că au avut doar un rol consultativ, declaraseră că dorințele națiunii române erau: autonomia; Unirea; Prinț străin ereditar; neutralitatea și guvernământ constituțional. Deși, problemele privind reorganizarea internă nu au fost dezbătute de către Adunarea ad-hoc a Țării Românești, lucrările acesteia și, mai ales, divergențele oglindite în discuții, au demonstrat acuitatea respectivei chestiuni. În Moldova, Adunarea ad-hoc a dezbătut în mod direct probleme de organizare internă. Astfel, această Adunare a discutat probleme diverse: separarea puterii legislative de cea executivă; egalitatea în fața legii; responsabilitatea ministerială; libertatea cultelor; inamovibilitatea judecătorilor; organizarea puterii armate; respectarea domiciliului și a libertății individuale; neatârnrarea Bisericii Moldovei față de

patriarhia din Constantinopol. Prin activitatea celor două Adunări, cauza Unirii s-a consolidat în Principatele Române, iar pe plan extern, puterile au constatat popularitatea de care se bucura ideea unirii. Ele au creat momentul propice pentru exprimarea și consemnarea pozițiilor și părerilor din epocă.

Convenția de Pace de la Paris, din 7/19 august 1858, act internațional menit să stabilească statutul intern și internațional al Principatelor Române, a creat cadrul necesar reglementării, atât a drepturilor și libertăților individuale, cât și a sistemului reprezentativ. Deși nu era o Constituție în sens formal, relația dintre ramurile guvernământului era stabilită într-o modalitate diferită de cea regulamentară. Erau îmbunătățite unele articole din Tratatul de Pace de la Paris din anul 1856, care se refereau la Moldova și Țara Românească, dar erau inserate și unele reglementări care erau efectul constatărilor Comisiei de informare sau al lucrărilor Adunărilor ad-hoc. Era statuată procedura instituțional-politică, prin care a luat naștere, pentru prima dată, statul de drept. Astfel, a fost îndepărtată forma de guvernare absolutistă, impusă prin acordurile cu Rusia și era prevăzut principiul modern de guvernare, prin separarea puterilor statului. Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei dobândeau caracteristicile a două state confederate, urmând să aibă doi domni și două Adunări Elective. Erau instituite două instituții comune pentru cele două Principate: Comisia Centrală, care elabora proiecte de legi de interes comun pentru ambele Principate și Înalta Curte de Casație, cel mai înalt for judecătoresc.

În anul 1859, Comisia Centrală, organism cu drept de legiferare, a elaborat un proiect de lege care stabilea instituirea unui Consiliu de Stat, asemănător, în privința competențelor, cu cel instituit de Alexandru Ioan Cuza, în anul 1864. Totodată, se prevedea: Moldova și Țara Românească formau un singur stat, purtând denumirea de „Principatele-Unite ale României”; egalitatea înaintea legilor; libertatea individuală; desființarea

privilegiilor; libertatea religioasă; libertatea de circulație și de strămutare a domiciliului, cu excepția cazurilor reglementate de lege; libertatea de exprimare; obligativitatea și gratuitatea învățământului; imposibilitatea de a expropria o persoană decât pentru o cauză de interes public și printr-o dreaptă și prealabilă despăgubire. Cu privire la organizarea de stat era statuat principiul colaborării dintre cele trei puteri și cel al controlului reciproc.

Odată cu preluarea conducerii Guvernului de către Nicolae Kretzulescu, în vara anului 1862, a început o nouă etapă în politica internă a statului român. Conflictele interne se acutizaseră și s-au creat condițiile pentru o lovitură de stat, în scopul dobândirii de către domn a unor puteri, pe baza cărora să poată fi înlăptuit procesul de reformă. Astfel, șeful Cabinetului domnesc, Baligot de Beyne, îndrumat de A. I. Cuza, a redactat un proiect de Constituție, care avea ca model Constituția Franței din anul 1852. Conform stipulațiilor proiectului, domnitorul deținea competențe extinse: inițiativa legilor; convoca Parlamentul; numea președintele Camerei (vicepreședinții fiind desemnați de către Adunare); putea dizolva Camera, cu condiția convocării unei noi Adunări în termen de 4 luni. Noutatea acestui proiect este dată de instituirea Senatului, format din membri de drept și membri numiți de domn.

La 10/22, respectiv 14/26 mai 1864, au fost aprobate *Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris și reforma legii electorale*. Conform prevederilor *Statutului Dezvoltător al Convenției de la Paris*, domnul avea inițiativă legislativă, pregătea proiectele de legi cu concursul Consiliului de Stat. Domnul avea și drept de veto absolut, putând să refuze sancționarea proiectelor votate de către adunările legislative. A fost înființat parlamentul bicameral, alcătuit din: Adunarea Electivă și Corpul Ponderator.

Având ca izvor Constituția belgiană din anul 1831, noua lege fundamentală a României, din 1866, a reprezentat un instrument destinat grăbirii procesului de desăvârșire a instituțiilor moderne ale statului național român. Desfășurată între 16/28 februarie – 30 iunie/12 iulie 1866, activitatea de elaborare a Constituției a scos la iveală contradicțiile dintre forțele social-politice conducătoare ale României din acea perioadă. Continuând într-o altă perioadă istorică procesul început în anul 1858, această Constituție era, de fapt, o operă de compromis între liberali, conservatori și domn.

Proiectul de Constituție, elaborat de către guvernul Ion Ghica, statua un sistem legislativ unicameral, caracterizat prin divizarea electoratului în trei colegii: două urbane și unul rural. Dreptul de vot direct și secret era acordat românilor care împliniseră 21 de ani și care plăteau un impozit către stat. Domnitorul avea numai un drept de veto suspensiv în legătură cu sancțiunile unor legi votate de către Reprezentanța națională. Era preconizată o singură adunare legislativă, care avea în sarcină toate atribuțiile procesului de legiferare. Dezbătut în cadrul Comitetului de delegați și în plenul adunărilor, proiectul de Constituție guvernamental conținea reformulări la anumite articole, dar aceste reformulări nu îi afectau natura democratică.

Astfel, această Constituție a oglindit apariția unor idei democratice în viața societății românești, având un rol deosebit de important în dezvoltarea ulterioară a statului român. Cu toate limitele sale, menținute din cauza majorității conservatoare, Constituția a pus bazele sistemului de guvernare reprezentativ în statul român modern. Erau proclamate drepturile și libertățile cetățenești: egalitatea înaintea legilor, a sarcinilor publice și a impozitelor, a posibilităților de ocupare a funcțiilor publice, civile și militare; inviolabilitatea domiciliului, dreptul de asociere. Era prevăzută eliminarea privilegiilor, scutirilor și monopolurilor de clasă; libertatea învățământului, a conștiinței,

a presei și reuniunilor. Nimeni nu putea fi urmărit, poprit sau arestat decât cu mandat judecătoresc motivat, comunicat în momentul arestării sau cel mai târziu în termen de 24 ore după reținere. Totuși, exista și o excepție: vina vegheată. Proprietatea, de orice natură ar fi fost, și toate creanțele asupra statului erau sacre și inviolabile. Era prevăzută exproprierea pentru cauză de utilitate publică, constatată în mod legal și după o dreaptă și prealabilă despăgubire. Deosebit de interesante și progresiste pentru acea vreme erau prevederile referitoare la libertatea presei. Era garantată libertatea de exprimare, atât prin viu grai, cât și în scris și prin intermediul presei.

Cu privire la organizarea statului era prevăzut principiul separării puterilor statului în: legislativă, executivă și judecătorească. Puterea legislativă era exercitată, în mod colectiv, de către domnitor și Reprezentanța națională. O lege era discutată și acceptată în prealabil, prin vot, de către majoritate, în Adunarea Deputaților și Senat, după care era sancționată de către domnitor. Drept de inițiativă legislativă aveau atât domnitorul, cât și Reprezentanța națională. Puterea executivă aparținea domnului, care o exercita în mod regulat prin Constituție. Puterea judecătorească era exercitată de către Curți și tribunale. Numai conform prevederilor unei legi luau naștere jurisdicțiile. Pe întreg teritoriul statului român își desfășura activitatea o singură Curte de Casație.

Era prevăzută, de asemenea, trecerea de la domnia electivă la cea ereditară, domnitorul deținând o poziție predominantă în stat. Astfel, el se bucura de următoarele drepturi: sancționarea și promulgarea legilor, cu posibilitatea de a refuza sancționarea acestora; numirea și revocarea miniștrilor; drept de amnistie în domeniul politic; drept de iertare ori micșorare a pedepselor în cazuri criminale; numea sau confirma în funcții publice; acorda decorații; era șeful armatei; conferea grade militare; bătea monedă; încheia convenții cu state străine, pentru comerț, navigație, acestea fiind puse în

aplicare cu aprobarea puterii legislative; convoca Corpurile legiuitoare; prezenta un Mesaj la deschiderea sesiunii; pronunța închiderea sesiunii și convoca adunările în sesiune extraordinară; avea drept de veto absolut. Domnitorul nu era abilitat să suspende cursul urmăririi penale sau al judecării și nu putea crea noi funcții.

Principalii agenți ai puterii executive erau miniștrii. Membrii familiei domnitoare nu puteau ocupa aceste poziții. Miniștrii răspundeau atât față de Parlament, cât și față de domnitor. Pentru punerea sub acuzare a miniștrilor era necesară o majoritate de două treimi dintre membrii prezenți ai celor două Camere.

Constituția din 1866 și legea electorală care completa prevederile ei statuau modificări majore ale sistemului electoral. De pildă, conform prevederilor Constituției, corpul electoral pentru alegerea deputaților era divizat, în fiecare județ, în patru colegii, iar pentru alegerea senatorilor, în două colegii, formate după criteriul averii și originii sociale. Pe de altă parte, potrivit legii electorale, cele patru colegii ale corpului electoral pentru Adunarea Deputaților erau structurate astfel: în colegiul I – votau cei cu un venit funciar anual de minimum 300 de galbeni; în colegiul II – votau cei cu un venit cuprins între 100 și 300 de galbeni; în colegiul al III-lea – votau cei care plăteau o dare anuală de 80 de lei; colegiul al IV-lea îi includea pe toți cetățenii care plăteau o dare către stat și care nu făceau parte din categoriile de mai sus. Dacă primele trei colegii alegeau deputații prin vot direct, colegiul al IV-lea alegea un deputat în fiecare județ. Pentru Senat, fiecare județ era împărțit în două colegii: colegiul I – era format din toți proprietarii de fonduri rurale, care aveau un venit funciar de minimum 300 de galbeni; colegiul II – includea pe proprietarii de nemișcătoare ai orașelor, care aveau un venit funciar cuprins între 100 și 300 de galbeni. Universitățile din Iași și București delegau câte un senator ales de profesori. Erau senatori de

drept: moștenitorul Tronului de la vârsta de 18 ani, mitropoliții și episcopii eparhioți.

Puteau fi aleși: românii prin naștere sau împământenire, care se bucurau de drepturi civile și politice, aveau vârsta de 40 de ani și un venit de 800 de galbeni. Scutiți de cens erau: senatorii de drept; miniștrii; diplomații; parlamentarii; doctorii în științe și licențiații. Senatorii erau aleși pentru o perioadă de 8 ani, iar la fiecare 4 ani era schimbat jumătate din numărul lor, prin tragere la sorți.

Alegătorii trebuiau să fie români, să aibă vârsta de 21 de ani și să respecte prevederile referitoare la cens. Erau considerate incapabile de a vota următoarele categorii: românii supuși unei ocrotiri străine; servitorii cu simbrie; cerșetorii; cei puși sub interdicție judecătorească; cei în stare de faliment; cei lipsiți de exercițiul drepturilor politice și civile.

Această Constituție a fost revizuită în anii: 1879, 1884 și 1917.

Astfel, în anul 1879 a fost modificat art. 7, în sensul eliminării interdicției dobândirii cetățeniei române de către persoanele de religie mozaică.

În iunie 1884 a fost promulgată atât legea pentru revizuirea și modificarea unor articole din Constituție, precum și noua lege electorală. Conform stipulațiilor legii electorale din acest an, corpul electoral pentru Cameră era divizat în trei colegii: în colegiul I (care reunea fostele colegii I și II) – intrau aici cetățenii români, care pe lângă celelalte condiții generale de capacitate electorală, prevăzute în vechea lege, posedau un venit funciar rural sau urban de minimum 1.200 de lei pe an. Nu era admisă nici o dispensă de cens pentru acest colegiu; în colegiul al II-lea – intrau toți cetățenii din orașe, care plăteau către stat o dare anuală directă, de orice natură, de cel puțin 20 de lei. Erau dispensați de cens: cei care practicau profesii liberale; ofițerii în retragere; pensionarii și cei care absolviseră cel puțin învățământul primar; din colegiul al III-lea făceau

parte alegători direcți și indirecti, care erau cetățeni români, aveau vârsta de 21 de ani, plăteau o dare către stat și nu erau înscriși în celelalte două colegii. Erau considerați alegători direcți toți cei care aveau un venit funciar rural de minimum 300 de lei și știau carte. De dispensa de cens beneficiau: învățătorii, preoții și aceia care plăteau o arendă anuală de cel puțin 1.000 de lei. Ceilalți alegători din acest colegiu votau indirect.

La Senat, corpul electoral era format din două colegii: colegiul I – reunea toți cetățenii care aveau un venit funciar rural sau urban de 2.000 de lei pe an. Dispensa de cens se acorda: foștilor senatori și deputați; generalilor; coloneilor; foștilor miniștri; celor care aveau o diplomă de doctor sau licențiat într-o specialitate și care își exercitaseră profesia timp de șase ani; colegiul al II-lea cuprindea toți alegătorii direcți din orașe și din sate, care aveau un venit funciar rural sau urban cuprins între 800 și 2.000 de lei, precum și comercianții și industriașii patentari de clasa I sau a II-a. Beneficiau de dispensă de cens: cei cu diploma de doctor sau licențiați; foștii magistrați și cei în funcție cu o vechime de cel puțin șase ani; liber-profesioniștii.

Alegători erau toți cetățenii români, care împliniseră vârsta de 21 de ani și erau de religie creștină. Erau excluși de la vot: cerșetorii; cei puși sub interdicție judecătorească; cei în stare de faliment; servitorii cu simbrie. Cu privire la condițiile de eligibilitate, acestea erau cele prevăzute de legea electorală din 1866.

La 20 iulie 1917 au fost revizuite alte trei articole ale Constituției. Astfel, conform art. 19, era extinsă sfera semantică a sintagmei de „cauză de utilitate națională”, în cazul exproprierii, pentru a include „întinderea proprietății rurale prin exproprierea terenurilor cultivabile în măsura și condițiile următoare, în scopul de a se vinde țăranilor cultivatori de pământ, cu precădere țăranilor mobilizați din această categorie

sau familiilor lor, dacă ei au murit din cauza sau în timpul războiului”. Prin art. 57, principiul votului cenșitar era înlocuit cu votul universal, pe baza reprezentării proporționale, aplicabil ambelor adunări. Totodată, conform dispozițiilor art. 67 revizuit, Senatul era alcătuit din senatori aleși și din senatori de drept, iar „principiile din legea electorală relative la compunerea Adunării Deputaților și Senatului fiind considerate ca dispozițiuni constituționale vor fi înscrise în acest articol”.

Pe baza acestui așezământ constituțional au funcționat și au evoluat instituțiile centrale ale statului român modern, până în februarie 1938.

Constituția din anul 1923 a prevăzut mai clar principiul suveranității naționale: statul român era stat național unitar și indivizibil, având teritoriul inalienabil; interdicția colonizării teritoriului național cu populații sau grupuri etnice străine; puterea politică aparținea națiunii, care o exercita prin reprezentanți aleși de corpul electoral prin vot universal, direct, egal, obligatoriu și secret. Totodată, spre deosebire de prevederile Constituției din anul 1866, dreptul de proprietate nu mai este unul absolut, ci dobândește o funcție de utilitate socială. Au fost inserate în noua Constituție modificările din 1917, referitoare la corpul electoral și Adunările legislative. Constituția din anul 1923 a păstrat spiritul liberal al legii fundamentale din 1 iulie 1866, grație unei forme superioare în ceea ce privește tehnica legislativă și a unui limbaj modernizat și specializat. În acest mod, s-a făcut saltul decisiv pe calea unificării legislației electorale din România.

THE ROMANIAN CONSTITUTIONAL SYSTEM (1821 – 1923)

Summary

The Constitution – which is the fundamental law of a state – contains norms and principles that legitimate the exercising of the political power, establishes the constituting and the functioning of the power structures, fixes the general frame of the juridical regulations regarding the social relationships, mechanisms and bodies that protect the social order.

According to the separation of powers principle, the exercising of the state power is separated in three segments – legislative, executive and judicial – bodies that exercise a certain type of power, invested with certain attributions which they fulfill exclusively, without either of them usurping the prerogatives of the other.

Here we intend to describe the political modernity seen from the perspective of the Romanian constitutional system analysis during the 1821-1923 period, insisting mainly on the debates between the political parties, on the arguments and motivations in the favor of the electoral reform, of the political regime democratization.

The analysis of the Romanian constitutional development during 1821-1923 constituted a major preoccupation for the Romanian and foreign historians. Thus, we can talk about a certain consistency and a various bibliography, starting with the collection of documents, volumes of parliamentary speeches, syntheses, special works and even biographies

written by foreign authors. The recent studies, either offer us a general survey on the monarchy during the 1866 – 1947 period of time, or treat certain segments regarding the way of exercising the power in the state or the functioning of the parliamentary system.

From all the works that appeared before the Second World War and referred to the presentation of the major events that had taken place in the Romanian Principalities in the modern period and, implicitly, to the highlighting of the documents and of the constitutional establishments from this period, emerged those signed by Ioan C. Filitti, Emil Vârtosu, N. Iorga, D. Barnoschi. Starting with the second half of the 20th century increased the number of the historiographical preoccupations concerning the evolution of the constitutional life in the studied period.

The work of Valeriu Șotropa, *Proiectele de constituție, programele de reformă și petițiile de drepturi din Țările române în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea* published at Bucharest in 1976, was the first work that reflected the ensemble of ideas and conceptions that expressed the interests and aspirations of the social categories from that period. Unlike other monographic works, this doesn't contain archive documentary material. The author used a rich specialized bibliography and, mostly, published documents with a great historic and juridical value.

The historian Dan Berindei put out many fundamental works on historic published and unpublished documents, very interesting for the analysis of the state's institutions in their concrete manifestation. Therefore, his monography, *Epoca Unirii*, came out in 2000, is one of the best synthesis on the Union. Unlike other historians, Dan Berindei considers that the Union from 1859 appeared as a process, as an age of deep transformations that affected the social, economic and political structures, opening up to the Romanian society good prospects

towards progress. Dealing with the constituting of ad-hoc Divans and with the activity and the importance of these bodies that had a consultative role, the author evokes the internal and the external circumstances in which they had been convoked. In his opinion, the ad-hoc Divans were the expression of the national movement, a manifestation of it in relation with the Great European Powers, especially with those that denied the unionist aspirations of the Romanian people.

Historians and jurists as Vladimir Osiac, Dinică Ciobotea, Sorin Liviu Damean, Constantin Vlăduț, Apostol Stan, Anastasie Iordache, Angela Banciu, Eleodor Focșeneanu, in their works managed to formulate appreciations and judgments, to establish the historic truth and to explain the political turmoil and the actions made by revolutionists during the studied period.

Very interesting is the work of Ioan Muraru și Gh. Iancu *Constituțiile române. Texte. Note. Prezentare comparativă*, published in 1995. It is a precious material to study for any category of readers. The gathering in the same work of all the Romanian constitutions allows the quick consultation of the texts, the observation of the constitutional Romanian continuity and tradition, the critical examination of some state's institutions.

An important contribution regarding the knowledge of the evolution of state's institutions in this period had also Ion Mamina. He published in 2000 a political history synthesis *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică 1866-1938*, in which we discover very interesting information referring to: the appearing of the constitutional background in this period, the organization and the functioning of state's powers, the modernization of the electoral system, the constitutional revisions, the content of the electoral laws, the structure of the Parliament, the Govern, the duties of the legislative bodies. The work also contains extracts with documentary value: constitutional texts, the regulations of the

Deputies Assembly and Senate, the royal proclamations, the governing programs.

Ioan Stanomir elaborated two works, *Nașterea Constituției. Limbaj și drept în Principate până la 1866*, published in 2004 and *Libertate, lege și drept. O istorie a constituționalismului românesc*, published in 2005, in which he described the evolution of the autochthon constitutional forms for over a century and a half, regarded through the conceptual and language transformations.

Radu Carp, Ioan Stanomir, Laurențiu Vlad in the work *Între Pravilă și Constituție. O istorie a începuturilor constituționale românești*, edited in 2000, approached a central subject in the autochthon modernization: the emerging, the development and the effective applicability of the concept named “constitution” in the Romanian space.

The thesis is structured on 7 chapters, each chapter considering the history of the state’s institutions seen in the context of the main historic events during 1821-1923.

The first chapter *The beginning of the constitutionalism in the Romanian Principalities. Texts with constitutional character until the Organic Regulations* talks about the rising of the constitutionalism in the Romanian Principalities. The Romanian modern-institutional organization was part of a general continental process, using mostly the models of the Latin states. The history of the Romanian constitutionalism was preceded by a transition age, which created the necessary background for the transition from the order of the Old Regime to the first fundamental laws concerning the organization of the Romanian Principalities – the Organic Regulations. In the time that followed the year 1750 appeared the elements of synchronization with the constitutional tradition, based on the documents elaborated in the age of the 1789 Revolution.

The year 1821 brought forward *The requests of the Romanian people*, the Constitution bill that included

propositions concerning the organization of the modern Romanian society. Was mentioned the instituting of a public assembly for researching and solving the necessities in the Romanian Principalities.

In the following period, the formation of a representative assembly constituted a primordial preoccupation in a historic age in which many reformation memoirs were formulated. The reformation programs contained ideas and conceptions of the great boyars. Even those of the small boyars were characterized by an aristocratic way of thinking.

The liberal ideas of the small and middle-class boyars had been expressed in 1822, in *Constituția cărvunarilor* that contained the principles of the constitutional governing. Unlike the bills and the memoirs elaborated in the early period, in *Constituția cărvunarilor* had also been mentioned and detailed the organizational principles and the norms in a state, the reciprocal control and the collaboration of state's powers. Thus, there was established the organization of a sovereign state, founded on the principles of the French revolution and the anterior constitutional establishments. Referring to the organization of state's powers, the men who imagined it, "cărvunarii", took partially into consideration the separation of powers principle.

The second chapter of the *The Organic Regulations – between anachronical and modern* presents the state organization according to the separation of powers principle, the territorial-administrative, financial-fiscal, army and church organization in the Romanian Principalities according to the dispositions of these fundamental laws. By the adopting of the Organic Regulations, the Romanian Principalities received rulers and elected assemblies, with ministries and a bureaucratic machinery, of which result was the administration of a domain that didn't directly belong to the ruler anymore. In spite of all this, the Organic Regulations had a contradictory character

because, on one side, they created the favorable background for the modernization of the Romanian society and, on the other hand, they strengthen the economic and politic power of the great boyars and of the Russian overseeing.

In the third chapter *Constitutional Projects in the Regulamentary Period: 1838-1847* are analyzed the main stipulations from the Constitution bill elaborated by Ioan Câmpineanu and those of the *Confederative Conspiracy* bill elaborated by Leonte Radu. In that period had been emitted many memoirs made by the boyars and the rulers of the Romanian Principalities, addressed mostly to some Russian high officials. These memoirs preponderantly aimed the way and the consequences concerning the appliance of the fundamental law in different sections of the administration. There were also elaborated memoirs representing the consequence of the contradictions that had appeared between the ruler Mihail Sturdza and the Moldavian boyars.

In this period, the skill of Ioan Câmpineanu of gathering around him those people who declared themselves against the additional article of the Organic Regulation is incontestable. It was affirmed the right to autonomy of the principality invoking the “capitulations” with the Porte and the Russian-Turkish agreements. The action from 1838 evidenced itself also because of “a programmatic side” that had as a result the Constitution bill, with the two versions, the Romanian one and the French one and *The act of union and independence*, both being very important in the evolution of the autochthon juridical language.

In Moldavia in 1839 was founded the conspiracy movement led by equerry Leonte Radu. In the *Confederative Conspiracy* bill was stipulated: the replacing of the exclusive Russian overseeing with the collective guarantee of England, France, Austria and Prussia, the leader of the future state should be recruited from a European ruling family and he

should rule over a federation that would gather together the Wallachians, the Moldovians and the Serbians.

In the fourth chapter *The moment 1848-national programs and constitutions* are analyzed the principles and the stipulations included in the memoirs, political documents, programmatic documents and the Constitution bill from Moldavia, Transylvania, Walachia, Banat and Bucovina from 1848. A special attention is paid to the *The Proclamation of Islaz from Walachia*. In the 22 articles of the proclamation is included a large program of emancipation and reform. It was stipulated “the international position” of Walachia, being forbidden any involvement from any great power, although there were still maintained “the connections” with the Porte. The Organic Regulation was eliminated, instead being proposed the instauration of a new constitutional order. It was stipulated: the abolition of the boyars’ ranks; the political equality of the citizens; the emancipation of the socmen and their appropriation with land as compensation; the abrogation of beating and death penalties; the foundation of Universities in Bucharest and Craiova and of a Polytechnic University in Bucharest; “responsible” and “five years elected” ruler, chosen from any “social class”; the Legislative Assembly contained “representatives of all the social classes” and a Constituent Assembly that will be convoked, had as attribution the transformation of the constitutional program into a fundamental law. The Revolution of 1848 had a very important role in the great process of constituting the modern Romania. Present in almost the entire national territory, this revolution created the favorable background for the collaboration of all the Romanian people and contributed decisively to the fully crystallization of the Romanian nation.

In the fifth chapter *The constitutional modernization of the Romanian Principalities during 1849-1866* is presented the constitutional life of the Romanian Principalities, starting with

the provisions of the convention from Balta Liman and ending with those of the *Statute expanding the Paris Convention*.

After the Revolution of 1848 had been defeated, the Organic Regulations were restored and the public assemblies were no longer reconstituted. Through the Convention of Balta-Liman there had been constituted the ad-hoc Councils or Divans that started their activity at the beginning of 1850.

Through the provisions of the Treaty of Paris of 1856 had been established that each Principality should have an ad-hoc Divan with the task to decide as on the subject of the definitive organization of the both Principalities. Thus, the ad-hoc Divans from 1857 established the principles regarding the edification of a modern Romanian state: the union, a hereditary foreign prince; the neutrality and the autonomy of the Principalities; constitutional responsible Government.

The Paris Convention from August 7th/19th 1858 created the frame necessary for the regulation both of the individual rights and liberties and of the representative system. Although it wasn't a constitution in the formal meaning, the relation between the branches of the government was established in a different way than that of the Regulation. There were improved some articles from the Treaty of Paris that were referring to Moldavia and Walachia, but there were also inserted some regulations representing the findings of the Informing Commission or the debates of the ad-hoc Divans. It was stipulated the political institutional procedure that led, for the first time to the sovereign state. Thus, was abrogated the absolutist form of government by separating the state's powers. The United principalities of Moldavia and Walachia obtained the characteristics of two confederate states, with two rulers and two Elective Assemblies. Were also instituted two common institutions for the both Principalities: the Central Commission that elaborated bills of common interest for the both Principalities and the High Court of Cassation, the highest judiciary forum.

In 1859, the Central Commission from Focșani, a body that had the role of legislating a bill which established the instituting of a State Council similar, as regarding the competences, with that created by A. I. Cuza in 1864. Referring to the organization of the state was specified the principle of collaboration between the state's powers and of the reciprocal control. Was established: Moldavia and Walachia were to form one state named "The United Principalities of Moldavia and Walachia"; the equality before the law; the individual, religious, circulation and changing the lodging freedom, except for the cases regulated by law; the freedom of expression; compulsory free public education.

Once the leadership of the Government was taken by Nicolae Kretzulescu, starting with the summer of 1862, was inaugurated a new stage of the Romanian internal policy. The internal conflicts grew and created the possibility for a stroke of state planned by the ruler in order to gain some powers to accomplish the reformation process. In consequence, the head of the Ruler's Cabinet, guided by A. I. Cuza draw up in 1863 a Constitution bill having as a model the French Constitution from 1852, this bill conferred to the ruler greater powers: he had laws initiative; convoked the Parliament; appointed the Chamber's president; he could dissolved the Chamber, with the condition to convoke a new Assembly in the next four months.

At 10th/22nd of May 1864 and 14th/26th of May 1864 had been approved *Statute expanding the Paris Convention* and *the electoral establishment*, modifying the representative and electoral system and creating, in the same time, the Senate.

In the sixth chapter *The Constitution from 1866* are presented the discussions and the parliamentary debates that took place regarding the elaboration of the Constitution from 1866. Altogether, are analyzed the principles provided in this Constitution. The parliamentary debates regarding the revisions of the Constitution from 1866 enjoy a special attention.

Having as a source the Belgian Constitution from 1831, the new fundamental law was an instrument that accelerated the completion process on the Romanian modern institutions. Taking place between 16th/28th of February – 30th of June/12th of July, the elaboration of the Constitution brought to light the contradictions between the Romanian leading socio-political forces from that period of time.

The Constitution bill elaborated by the Ion Ghica government stipulated a unicameral legislative system, dividing the electorate in three bodies: two were urban and one rural. The ruler had only a suspensive right of veto as concerning the sanction of the laws voted by the National Representation. It was stipulated just one legislative assembly that had all the attributions of the legislating process. The Romanians that were 21 years old and paid tax to the state had the right to the direct and secret vote. Debated in the Delegates Committee and in the plenum of the Assemblies, the Government's Constitution bill contained reformulations regarding certain articles, reformulations that didn't affect its democratic nature.

The Constitution from 1866 was the first Romanian Constitution made by the legitimate representatives of the Romanian nation. Being the fulfillment of the agreement between the National Representation and its leader, it established in the 133 articles, grouped in 8 titles, that Romania was an indivisible state. There were enshrined the principles of national sovereignty exercised through representatives and the separation of powers in the state.

Rights and freedoms for all citizens were recognized: equality before the laws, public, civil and military duties; the inviolability of the domicile; right to assemblies. There was also enshrined the elimination of the privileges, the exemption from taxation and class monopolies; the freedom of education, conscience, press and assemblies. Nobody could be followed,

stopped or arrested in the lack of a motivated judiciary warrant, notified in the moment of arresting or at least 24 hours after the seizure. Yet, there was an exception: the premeditated crime. The property of any nature and all the debts to the state were sacred and inviolable. Was stipulated the expropriation in the case of public utility, legally established and after a right and a previous compensation. Interesting and in the same time progressive were the provisions referring to the freedom of the press. Was also guaranteed the freedom of expression both spoken and written.

Regarding state organization was enshrined the principle of separation of powers in: legislative, executive and judicial. The legislative power was entrusted both to the ruler and to the National Representation. A law was previously discussed and accepted, through a suffrage by the majority, in the Deputies Assembly and Senate and after that was sanctioned by the ruler. The right to legislative initiative had both the ruler and the National Representation. The executive power was entrusted to the ruler that exercised it regularly through the Constitution. The judicial power was exercised by Courts and tribunal. On the entire Romanian territory functioned a single Court of Cassation.

The 1866 Constitution and the electoral law that made complete its stipulations established certain conditions regarding the electoral system. Thus, the electoral body for the election of the deputies was divided, in each district, in four constituencies and for the election of the senators, in two constituencies, depending on wealth and social origin. Could be elected: the born or naturalized Romanians that enjoyed civil and political rights, were 40 years old and had an income of 800 ducats. The next people were exempt from qualification: the rightful senators; the ministers; the diplomats; the parliamentarians; the doctor of science; the licentiates. The senators were elected for 8 years and on every 4 years half of their number was replaced by

drawing lots. The electors had to be Romanians of 21 years old and to respect the stipulations regarding the qualification. The next citizens weren't allowed to vote: the Romanians under foreign occupation; the paid servants; the beggars; the people with judicial interdiction; the bankrupt people; those who couldn't enjoy the political and civil rights. This Constitution was revised in: 1879, 1884 and 1917.

So, in 1879 was modified the article 7, meaning that was eliminated the interdiction regarding the obtaining of the Romanian citizenship by the people of mosaic religion.

In June 1884 was promulgated both the law for the revision and modification of some articles from the Constitution and the electoral law. According to the electoral stipulations from that year, the electoral body of the Chamber was divided in three constituencies and that of the Senate in two.

At 20th of July 1917 had been revised another three articles from the Constitution. Therefore, according to the art. 19, was replaced the syntagm "cause of national use", in the case of expropriation, with "the extension of the rural property through the expropriation of the cultivable land in the next degree and conditions, with the purpose to sell it to the farmers, especially to those mobilized from this category, or to their families, if they had died because or during the war". In art. 57 the principle of the qualification suffrage was replaced with the universal suffrage, on the basis of the proportional representation, applicable to the both Assemblies. In the same time, according to the revised art. 67, the Senate was made up of elected and lawful senators and "the principles from the electoral law regarding the Deputies Assembly and the Senate, being considered constitutional dispositions, were to be included in this article".

In the last chapter, *The Constitution from 1923*, are analyzed the stipulations of the bills prior to the Constitution, are presented the discussions and the parliamentary debates

that took place in the Mixed Constitutional Commission, in the Delegates Committee of the Sections and in the Parliament. Altogether, are analyzed the principle of this Constitution.

In the Constitution from 1923 had been more clearly formulated the national sovereignty principle, by declaring the state national unitary and indivisible, with inalienable territory, with the specification that the political power belongs to the nation that exercised it throughout its representatives elected through universal, direct, equal, compulsory and secret suffrage.

The thesis is imagined to put into the light a subject less approached in the Romanian historiography, such is a synthesis of the Romanian modern constitutional evolution, from the memoirs and the reformation bills elaborated starting with year 1750 to the valuable Constitution from 1923. This scientific study is regarded in its double revelation, both historical and juridical, which was also demonstrated by the vast well structured bibliography of the work.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

Izvoare inedite

A.N. I. C., fond Parlament. Adunarea Deputaților, dosar 354/1865-1866; dosar 355/1865-1866; dosar 356/1865-1866; dosar 361/1866-1867; dosar 763/1882-1883; dosar 768/1882-1883, vol. I, vol. III; dosar 807/1884-1885, vol. II; dosar 807/1884-1885, vol. II; dosar 1718/1913-1914, vol. III; dosar 1972/1922; dosar 1991/1922-1923; dosar 2010/1923.

A.N.I. C., fond Senat, dosar 13 805, sesiunea 1922/1923.

Izvoare editate

Documente, corespondență, discursuri și memorii

➤ *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, publicate de Dimitrie A. Sturdza ș.a., 1-10, București, 1889-1909.

➤ *Ante-proiect de Constituție întocmit de secția de studii a Partidului Țărănesc cu o expunere de motive de C. Stere*, București, 1922.

➤ ARGETOIANU, C., *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. III, partea a V-a (1916-1917), ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1992.

➤ IDEM, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. IV, partea a V-a, anexe documentare (1916-1918), ediție și indice de Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1995; vol. V, partea a V-a (1918), ediție și indice de Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1995.

➤ ADĂNILOAIIE, Nichita, DUZINCHEVICI, Gh., *Noi mărturii contemporane asupra revoluției din 1821*, în „Studii”, tom 24, nr. 1/1971, p. 3-19.

➤ *Analele parlamentare ale României*, tom I, partea I. *Obșteasca Estraordinară Adunare de Revizuire a Regulamentului Organic a Țerei Românești*. 1831, București, 1890.

➤ *Anteproiect de Constituție întocmit de cercul de studii al Partidului Național-Liberal cu o expunere de principii de D. Ioanițescu*, București, 1921.

➤ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, 1-6, București, 1902-1910.

➤ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, 1, București, 1950.

➤ ARGETOIANU, Constantin, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. al III-lea, partea a V-a (1916-1917), ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1992.

➤ IDEM, *Memorii*, vol. V, partea a V-a (1918), anexe documentare (1916-1918), ediție și indice de Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1995.

➤ ARICESCU, C.D., *Acte justificative la istoria revoluțiunii române de la 1821*, Craiova, 1874; ediție nouă, Craiova, 1996.

➤ BERARIU, C., *Noua Constituție a României. Reflexiuni și anteproiect*, Cernăuți, 1922.

➤ BERINDEI, Dan, *Noi documente privind revoluția de la 1848*, în „Revista Arhivelor”, 5, 1962, 1, p. 194-220.

➤ IDEM, *Documente inedite privind începuturile domniei principelui Carol I*, în „Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie”, seria IV, XX (1995), p. 7-23.

➤ IDEM, *Revoluția română din 1848-1849. Însemnătatea și programele sale*, București, 1998.

➤ BODEA, Cornelia, *1848 la români*, 1-2, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.

➤ BOERESCU, Vasile, *Codicele române*, ediția a II-a, București, 1873.

➤ IDEM, *Discursuri politice 1859-1883*, București, 1910.

➤ BOILĂ, Romul, *Anteproiect de Constituție pentru statul român întregit, cu o scurtă expunere de motive*, Cluj, 1921.

➤ BUZATU, Gh. (coord.), *Discursuri și dezbateri parlamentare 1864-2004*, București, Editura „Mica Valahie”, 2006.

➤ *Carol I. Cuvântări și scrisori*, București, 1909.

➤ CARP, P.P., *Discursuri (1868-1888)*, București, 1907.

➤ IDEM, *Discursuri parlamentare*, ediție îngrijită de Marcel Duță, studiu introductiv de Ion Bulei, București, Editura „Grai și Suflet-Cultura Națională”, 2000.

➤ *Codul Callimachi. 1817*, ediție critică întocmită sub conducerea acad. Andrei Rădulescu, București, Editura Academiei Române, 1958.

➤ *Codul General al României. Legi noi de unificare 1922-1926 cuprinzând legile regulamentele și decretele aplicabile în tot cuprinsul țării întocmite și adnotate de C. Hamangiu*, vol. XI-XII, București, f.a.

➤ *Constituția din 1923 în dezbateră contemporanilor*, București, Editura Humanitas, 1990.

➤ *Constituțiune și lege electorală*, București, 1884.

➤ *Constituțiunea*, Iași, 1918.

➤ *Convențiune pentru organizarea definitivă a Principatelor-Unite-Române*, București, 1864.

➤ CORNEA, Paul, ZAMFIR, Mihai, *Gândirea românească în epoca pașoptistă (1830-1860)*, 1-2, București, 1968.

➤ *Cuvântările M.S. Regelui Carol I către Academia Română 1867-1913*, adunate și retipărite de Dimitrie A. Sturdza, ediția a II-a, București, 1913.

➤ *Cuvântările regelui Carol I*, publicate de Constantin C. Giurescu, 1-2, București, 1939.

➤ *Din corespondența familiei I. C. Brătianu*, vol. I, București, 1933.

➤ *Discursul - expozeu rostit de dl Iuliu Maniu, președintele Partidului Național - Român la Congresul Partidului ținut la 24 aprilie 1920*, Orăștie, 1929.

➤ *Discursurile d-lui Take Ionescu de la 20 ianuarie-22 iunie 1908*, publicate de Barbu Păltineanu și Mihail Dragomirescu, București, 1908.

➤ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, 1-5, București, 1959-1962.

➤ *Documente privind domnia lui Alexandru Ioan Cuza, 1 (1859-1861)*, întocmit de Dan Berindei (responsabil), Eleonora Oprescu și Valeriu Stan, București, 1989.

➤ *Documente privind Unirea Principatelor, 1 (Documente interne, 1854-1857)*, volum întocmit de Dan Berindei (redactor

responsabil), Eleonora Alexiu, Trifu Seleu și Apostol Stan, București, 1961.

➤ *Documente privind Unirea Principatelor, 2 (Rapoartele Consulatului Austriei din Iași, 1856-1859)*, volum întocmit de Dan Berindei, București, 1959.

➤ *Documente privind Unirea Principatelor, 3 (Corespondență politică. 1855-1859)*, volum întocmit de Cornelia C. Bodea, București, 1963.

➤ *Documente privind Unirea Principatelor, 4 (Rapoartele Consulatului Austriei din București, 1856-1859)*, volum întocmit de Dan Berindei, București, 1997.

➤ *Documente privind Unirea Principatelor, 6 (Corespondență diplomatică franceză, 1856-1859)*, volum întocmit de Grigore Chiriță, Valentina Costake, Emilia Postăriță, București, 1980.

➤ *Documente privind Unirea Principatelor, 7 (Corespondență diplomatică engleză, 1856-1859)*, volum întocmit de Valentina Costake, Beatrice Marinescu, Valeriu Stan, București, 1984.

➤ *Documente privind anul 1848 în Țara Românească*, București, 1962.

➤ *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. B. Țara Românească. 12 martie 1848-21 aprilie 1850*, București, 1983.

➤ *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania, 1-6*, București, 1977-1998.

➤ *Documente privitoare la anul 1848 în Moldova*, București, 1960.

➤ DRAGOMIR, Silviu, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-49*, 1-3, 5, Sibiu-Cluj, 1944 și 1946.

➤ DUCA, G., *Portrete și amintiri*, ediția a-III-a, București, Editura Cartea Românească, f. a.

➤ FILIPESCU, N., *Discursuri politice*, vol. II 1901-1907, publicate de Nicolae Pandelea, București, 1915.

➤ FILITTI, I. C., *Corespondența consulilor englezi din Principate. 1826-1836*, București, 1916.

➤ FOTINO, Ilie, *Tudor Vladimirescu și Alecsandru Ipsilanti în revoluțiunea din anul 1821 supranumită Zavera*, București, 1874.

➤ *Gândirea social-politică despre Unire* (1859), volum îngrijit de P. Constantinescu-Iași și Dan Berindei, București, 1966.

➤ GEORGESCU, Vlad, *Mémoires et projets de réformes dans les Principautés Roumaines, 1769-1830*, București, Editura Academiei Române, 1970.

➤ GHICA, Ion, *Amintiri din pribegia după 1848*, București, 1889.

➤ HURMUZAKI, Eudoxiu, *Documente privitoare la istoria României*, X, București, 1897; 17, București, 1913.

➤ IONESCU, Cristian, *Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente, 1741-1991*, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2000.

➤ IONESCU, Take, *Discursuri parlamentare*, București, 1888.

➤ *Ionică Tăutul. 1795-1830. Scrieri social-politice*, ediție îngrijită de Emil Vărtosu, București, Editura Științifică, 1974.

➤ IORGA, N., *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, București, 1921.

➤ IDEM, *Discursuri parlamentare*, traducere și antologie de Ion Constantinescu, București, 1981.

➤ *Izvoare narrative privind revoluția de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, coord. G. D. Iscriu, Natalia Trandafirescu, Marcel Ciucă, Ilie Cristian, Craiova, 1987.

➤ KOGĂLNICEANU, Mihail, *Discursuri parlamentare din epoca Unirii. 29 septembrie 1857-14 decembrie 1861*, ediție Vladimir Diculescu, București, 1959.

➤ IDEM, *Texte social-politice alese*, București, Editura Politică, 1967.

➤ IDEM, *Opere*, 3 (*Oratorie*, 1. 1856-1864), 1-2, texte stabilite de Vladimir Diculescu, București, 1983, 1987; 4 (*Oratorie*, 2), 1 (1864-1868), texte stabilite de Georgeta Penelea, București, 1977.

➤ *Legiuirea Caragea. 1818*, ediție critică întocmită sub conducerea acad. Andrei Rădulescu, București, 1955.

➤ LAHOVARI, Al., *Discursuri politice 1881-1896*, București, 1905.

➤ IDEM, *Discursuri parlamentare 1888-1891*, publicate de Al. G. Florescu, Petre V. Haneș, Em. N. Lahovari, București, 1915.

➤ LASCĂR, Vasile, *Discursuri politice*, adunate și adnotate de Mariu Theodorian-Carada, vol. I, București, 1912.

- MAIORESCU, Titu, *Discursuri parlamentare cu priviri asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, vol. I (1866-1876), București, 1897; vol. V (1895-1899), București, 1915.
- *Manualul juridic al lui Andronache Donici*, ediție critică întocmită sub conducerea acad. Andrei Rădulescu, București, 1959.
- MARGHILOMAN, Al., *Discursuri politice*, vol. I. (1885-1895), publicate de Comitetul Cercului de Studii al Partidului Conservator, 1916.
- IDEM, *Note politice 1897-1924*, vol. I 1897-1915; vol. II 1916-1917; vol. III 1917-1918, București, 1927.
- IDEM, *Note politice*, vol. I *România și războaiele balcanice (1912-1913)*, *România și primul război mondial (1914-1919)*, *Neutralitatea (1914-1916)*, ediție și introducere de Stelian Neagoe, București, Editura Scripta, 1993.
- *Memoriile regelui Carol I al României*, 3-4, București, 1994.
- MOLDOVANU-LASCAROV, D., IONESCU-SERGIU, D., *Constituția României din 1923 adnotată cu debateri parlamentare și jurisprudențe*, București, 1925.
- NUȚU, Constantin, TOTU, Maria, *Culegere de texte privind istoria modernă a României (1848-1878)*, București, Tipografia Universității, 1978.
- PANAITESCU, P. P., *Pagini de jurnal (1921-1927)*, ediție îngrijită de Silvia Panaitescu, Cluj, Editura Dacia, 1974.
- PĂLTINEANU, Barbu, DRAGOMIRESCU, Mihail, *Discursurile d-lui Take Ionescu de la 20 ianuarie-22 iunie 1908*, București, 1908.
- *Părerii cu privire la revizuirea Constituției. Discurs ținut în ședința Senatului de la 11 martie 1914*, București, 1914.
- *Pravilniceasca Condiță. 1780*, ediție critică întocmită sub conducerea acad. Andrei Rădulescu, București, 1957.
- POPESCU, Mihail, *Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848-1849. Acte din arhivele de la Viena*, București, 1929.
- *Programul Partidului Conservator*, 1913.
- RĂDULESCU, Andrei, *Isvoarele Codului Calimach*, în „Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom VIII, București, 1927.
- *Regulamentul organic*, București, 1832.

➤ *Regulamentul organic. Interpretat cu legiuirile din anii 1831, 1832 și 1833 și adăugat la sfârșit cu legiuirile de la anul 1834 până acum, împărțite pe fiecare an, precum și cu scară deslușită a materiilor*, București, 1847.

➤ *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, ed. P. Negulescu și G. Alexianu, București, 1944.

➤ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, București, 1980.

➤ *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conștiința europeană. Documente externe*, vol. I, București, Editura Științifică și Pedagogică, 1984.

➤ RUSSO, Alecu, *Cugetări*, prefață și bibliografie de Mihai Zamfir, București, 1977.

➤ SCURTU, Ioan, IONESCU, Ghe. Z., POPESCU, Eufrosina, SMÂRCEA, Doina, *Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1982.

➤ STAN, Apostol, *Participarea țărănimii muntene la revoluția de la 1848 în lumina unor noi documente*, în „Revista Arhivelor”, 5, 1962, 1, p. 221-238.

➤ TAMAȘ, Corneliu, BARDAȘU, Petru, PURECE, Sergiu, *Aspecte militare privind Revoluția de la 1848 în Oltenia*, Craiova, 1979.

➤ *Tractate, convențiuni și învoiri internaționale ale României actualmente în vigoare*, publicate de T. G. Djuvara, București-Paris, 1888.

➤ *Tractatul de la Berlin urmat de Protocoalele Congresului (1878)*, București, 1878.

➤ *Treizeci de ani de domnie ai regelui Carol I*, 1-2, București, 1897.

➤ VALENTINEANU, I. G., *Din memoriile mele. Alegerea, detronarea și înmormântarea lui Cuza-Vodă. 1859, 1866, 1873*, București, 1898.

➤ VÂRTOSU, Emil, *1821. Date și fapte noi*, București, 1932.

Periodice

- „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, 1864.
- „Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor-Unite-Române”, 1866.
- „Monitorul Oficial”, 1878.
- „Monitorul Oficial”, 1879.
- „Monitorul Oficial”, 1881.
- „Monitorul Oficial”, 1884.
- „Monitorul Oficial”, 1914.
- „Monitorul Oficial”, 1917.
- „Monitorul Oficial”, 1918.
- „Dezbaterile Corpurilor Legiuitoare”, 1882-1884.
- „Dezbaterile Adunării Deputaților”, 1882-1883.
- „Dezbaterile Adunării Deputaților”, 1914.
- „Dezbaterile Adunării Deputaților”, 1917.
- „Monitorul Oficial. Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților”, 1923.
- „Dezbaterile Senatului”, 1882-1883.
- „Dezbaterile Senatului”, 1914.
- „Dezbaterile Senatului”, 1917.
- „Monitorul Oficial. Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Senatului”, 1923.
- „Protocoalele Comisiei Centralea Principatelor Unite”, Focșani, 1859.

Lucrări generale

- ADĂNILOAI, N., *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, București, 1956.
- ALEXANDRESCU, Sorin, *Paradoxul român*, București, Editura Univers, 1998.
- ANTOHI, Sorin, *Civitas Imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*, Iași, Editura Polirom, 1999.
- ARICESCU, C. D., *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, Craiova, 1874; ediție nouă, Craiova, 1996.
- AVRAM, Cezar, RADU, Roxana, *Regimuri politice contemporane: democrațiile*, Craiova, Editura Aius, 2007.

- BARIȚIU, G., *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, II, Sibiu, 1890.
- BĂLCESCU, N., *Scrieri alese*, București, Editura Minerva, 1955.
- BĂRBULESCU, Mihai, DELETANT, Dennis, HITCHINS, Keith, PAPACOSTEA, Șerban, TEODOR, Pompiliu, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998.
- BERINDEI, Dan, *Din începuturile diplomației românești moderne*, București, Editura Politică, 1965.
- IDEM, *Revoluția de la 1848 în Țările Române. Culegere de studii*, București, Editura Academiei Române, 1974.
- IDEM, *1848 în Țările Române*, București, 1984.
- IDEM, *Pe urmele lui Nicolae Bălcescu*, București, Editura Sport Turism, 1984.
- IDEM, *Cultura națională română modernă*, București, Editura Eminescu, 1986.
- IDEM, *Revoluția română din 1821*, București, Editura Academiei Române, 1991.
- IDEM, *Diplomația românească modernă. De la începuturi la proclamarea independenței de stat (1821-1877)*, București, Editura Albatros, 1995.
- IDEM, *Revoluția română din 1848-1849*, Cluj-Napoca, 1997.
- IDEM, *Epoca Unirii*, ediția a II-a, București, Editura Corint, 2000.
- IDEM, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, ediția a II-a, București, Editura Elion, 2002.
- BERINDEI, Dan, MUTAȘCU, Traian, *Aspecte militare ale mișcării revoluționare din 1821*, ediția II, București, 1973.
- BITOLEANU, Ion, *Din istoria României moderne. 1922-1926*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
- BODEA, Cornelia, *Lupta românilor pentru unitatea națională. 1834-1849*, București, Editura Academiei Române, 1967.
- BODIN, D., *Tudor Vladimirescu*, București, 1937.
- BOGDAN, Dan, ȘTIRBEI, Viorel, *Pe urmele lui Alexandru Ioan Cuza*, București, Editura Sport-Turism, 1985.
- BOGDAN-DUICĂ, G., *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924.

- BOLDUR, A., *Istoria Basarabiei*, București, 1992.
- BULEI, Ion, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator*, București, 1987.
- CARP, Radu, *Responsabilitatea ministerială. Studiu de drept public comparat*, București, Editura All Beck, 2003.
- CĂZĂNIȘTEANU C., CUCU, M., POPESCU, E., *Aspecte militare ale revoluției din 1848 în Țara Românească*, București, Editura Militară, 1968.
- CÂNCEA, Paraschiva, *Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat*, București, Editura Științifică, 1974.
- CHERESTEȘIU, Victor, *Scrieri istorice*, București, Editura Politică, 1979.
- CIOBOTEA, Dinică, OSIAC, Vladimir, *Politica Imperiului țarist la Dunărea de Jos (1711-1878). Cu privire specială la zona Olteniei*, Craiova, Editura Aius, 2008.
- CIUREA, E., *Din trecutul și prezentul Basarabiei*, București, 1928.
- COJOCARU, Mihai, *Partida națională și constituirea statului român (1856-1859)*, Iași, 1995.
- CONSTANTINESCU-IAȘI, P., *Reforma Constituției*, Bârlad, 1923.
- CORIVAN, N., *Din activitatea emigranților români în Apus (1853-1857). Scrisori și memorii*, București, 1931.
- IDEM, *Relațiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.
- CORNEA, Paul, *Originile romantismului românesc*, București, Editura Minerva, 1972.
- IDEM, *Oamenii începutului de drum*, București, Editura Cartea Românească, 1974.
- CRĂCIUNOIU, Șerban, *Dezbaterile parlamentare. Oglindă a vieții politice din România în anii 1922-1926*, Craiova, Editura Sitech, 1995.
- DAMEAN, Sorin Liviu, *Carol I al României*, vol I (1866-1881), București, Editura Paideia, 2000.
- DJUVARA, Neagu, *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 2002.

- DOGAN, Matei, *Analiza statistică a „democrației parlamentare” din România*, București, 1946.
- DURANDIN, Chaterine, *Istoria Românilor*, traducere de Liliana Buruiană-Popovici, Iași, Editura Institutul European, 1998.
- DUȚU, Alexandru (coord.), *Sud-estul european în vremea revoluției franceze. Stări de spirit, reacții, confluențe*, București, Institutul de Studii Sud-Est Europene, Academia Română, 1994.
- ELIADE, Pompiliu, *Influența franceză asupra spiritului public în România*, București, 1982.
- FILITTI, I. C., *Domniile române sub Regulamentul organic 1834-1848*, București, 1915.
- IDEM, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul organic*, București, 1934.
- IDEM, *Tudor Vladimirescu (Rostul răscoalei lui)*, București, 1938.
- IDEM, *Opere alese*, cuvânt înainte, text stabilit, bibliografie, tabel cronologic și note de Georgeta Penelea, București, Editura Eminescu, 1985.
- FURET, Francois, *Revoluția în dezbatere*, Iași, Editura Polirom, 2000.
- GEORGESCU, Vlad, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române 1750-1831*, București, Editura Academiei Române, 1972.
- IDEM, *Istoria Românilor de la origini până în zilele noastre*, ediția a III-a, București, Editura Humanitas, 1992.
- GHIBU, Onisifor, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, București, 1926.
- GHICA, Ion, *Scrisori către V. Alecsandri*, București, 1967.
- GIURESCU, C. C., *Viața și opera lui Cuza Vodă*, ediția a II-a, București, 1970.
- IDEM, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848*, București, Editura Științifică, 1972.
- HITCHINS, Keith, *Conștiința națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700-1868)*, introducere și îngrijirea ediției de Pompiliu Teodor, traducere de Sever Trifu și Codruța Trifu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987.

➤ IDEM, *Români. 1774-1866*, traducere din engleză de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 1998.

➤ IACOB, Gh., IACOB, Luminița, *Modernizare-europenism*, vol. I *Ritmul și strategia modernizării*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1995.

➤ IORDACHE, Anastasie, *Viața politică în România 1910-1914*, București, Editura Științifică, 1972.

➤ IDEM, *Originile conservatorismului politic din România și rezistența sa contra procesului de democratizare. 1821-1882*, București, Editura Politică, 1987.

➤ IDEM, *Principatele Române în epoca modernă, I. Domniile pământene și ocupația rusească. 1821-1831*, București, Editura Albatros, 1996.

➤ IDEM, *Ion I. C. Brătianu un corifeu al democrației și liberalismului românesc*, ediția a II-a, București, Editura Albatros, 2007.

➤ IORDACHE, Anastasie, CONSTANTIN, Vlăduț, *Christian Tell 1808-1884*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1976.

➤ IORDACHE, Anastasie, STAN, Apostol, *Apărarea autonomiei Principatelor Române. 1821-1859*, București, Editura Academiei Române, 1987.

➤ IORGA, N., *Istoria românilor*, 8. *Revoluționarii*, 9. *Unificatorii*, București, 1938.

➤ IDEM, *Istoria românilor*, 10. *Întregitorii*, București, 1939.

➤ IDEM, *Despre regele Carol I*, extras din „Revista Fundațiilor Regale”, nr. 5/1939, București, 1939.

➤ IDEM, *Istoria poporului românesc*, București, 1985.

➤ ISAR, Nicolae, *Principatele Române în epoca luminilor. (1770-1830). Cultura, spiritul critic, geneza ideii naționale*, București, Editura Universității, 1999.

➤ ISCRU, G. D., *1821 - moment crucial în istoria modernă a României*, București, 1981.

➤ IDEM, *Introducere în studiul istoriei moderne a României*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

➤ IDEM, *Revoluția română din 1848-1849*, București, Editura Albatros, 1988.

➤ *Istoria Partidului Național Liberal* (coord. Șerban Rădulescu-Zoner), București, Editura All, 2000.

➤ *Istoria Românilor*, vol. VI. *Români între Europa clasică și Europa luminilor (1711-1821)*, coordonatori: Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu, secretar științific: Constantin Bălan, București, Editura Enciclopedică, 2002.

➤ Idem, vol. VII, tom I. *Constituirea României moderne (1821-1878)*, coord. Dan Berindei, București, Editura Enciclopedică, 2003.

➤ Idem, vol. VII, tom II. *De la independență la Marea Unire (1878-1918)*, coord. Gh. Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003.

➤ Idem, vol. VIII. *România întregită (1918-1940)*, coord. Ioan Scurtu, București, Editura Enciclopedică, 2003.

➤ LOVINESCU, E., *Istoria civilizației române moderne*. I. *Forțele revoluționare*, București, 1924; II. *Forțele reacționare*, București, 1925; III. *Legile formației civilizației române*, București, 1925.

➤ MAIORESCU, Titu, *Istoria contemporană a României*, București, 1925.

➤ IDEM, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, ed. Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1994.

➤ MARGHILOMAN, Al., *Criza economică și politică. Soluțiuni*, Turnu-Severin, 1923.

➤ MUȘAT, Mircea, ARDELEANU, Ion, *Viața politică în România 1918-1921*, ediția a II-a, București, Editura Politică, 1976.

➤ NEDELCU, George D., *Justiția română sub ocupațiune*, București, 1923.

➤ NEGULESCU, P. P., *Partidele politice*, București, 1926.

➤ NICOARĂ, Simona, *Mitologiile revoluției pașoptiste românești*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999.

➤ NISTOR, Ion I., *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923.

➤ IDEM, *Ocupația austriacă în Principate (1854-1857) după rapoartele lui Coronini*, București, 1938.

➤ IDEM, *Principatele Române sub ocupația rusească. 1 iulie 1853-17 septembrie 1854*, București, 1938.

➤ IDEM, *Tudor Vladimirescu și Sfânta Alianță*, București, 1940.

- OSIAC, Vl., *Tudor Vladimirescu și Eteria*, Craiova, 1971.
- IDEM, *Organizarea pandurilor la începutul secolului al XIX-lea*, Craiova, 1972.
- IDEM, *Pandurii din Țara Românească*, Craiova, 1995.
- IDEM, *Istoria modernă a României*, Craiova, Editura Universitaria, 1999.
- OȚETEȚA, Andrei, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, București, Editura Științifică, 1979.
- PANAITESCU, P. P., *Planurile lui Ioan Câmpineanu pentru unitatea națională a românilor. Legăturile lui cu emigrația polonă*, Cluj, 1924.
- PLATON, Gh., *Geneza revoluției române de la 1848. Introducere în istoria modernă a României*, Iași, Editura Junimea, 1980.
- IDEM, *Istoria modernă a României*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985.
- PREDĂ, Cristian, *România postcomunistă și România interbelică*, București, Editura Meridiane, 2002.
- RADU, Mircea T., *1821. Tudor Vladimirescu și revoluția din Țara Românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1878.
- RĂDULESCU, Andrei, *Din viața și activitatea lui Mihail Kogălniceanu în anii 1865-1867*, București, 1942.
- RUSENESCU, M., SAIZU, I., *Viața politică în România. 1912-1928*, București, 1979.
- RUSSO, Al., *Scrieri*, cu o prefață de G. Bogdan-Duică, București, 1910.
- SCURTU, Ioan, *Alba-Iulia 1 decembrie 1918*, București, Editura Sport-Turism, 1988.
- IDEM, *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
- IDEM, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, vol. I. *Carol I*, București, Editura Enciclopedică, 2001.
- SCURTU, Ioan, BULEI, Ion, *Democrația la români. 1866-1938*, București, Editura Humanitas, 1990.
- SCURTU, Ioan, BUZATU, Gh., *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999.

- STAN, Apostol, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859-1877)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.
- IDEM, *Renașterea armatei naționale*, Craiova, Editura „Scrisul Românesc”, 1979.
- IDEM, *Ion C. Brătianu: Un promotor al liberalismului în România*, București, 1995.
- IDEM, *Protectoratul Rusiei asupra Principatelor Române. 1774-1856. Între dominație absolută și anexiune*, București, Editura Saeculum I.O., 1999.
- STERE, C., *Documentări și lămuriri politice. Preludii: Partidul Național Țărănesc și „cazul Stere”*, București, 1930.
- SUCIU, D., *Revoluția de la 1848 în Banat*, București, 1968.
- TARLE, E. V., *Războiul Crimeii, I*, București, 1952.
- TURCZYNSKI, Emanuel, *De la iluminism la liberalismul timpuriu*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2000.
- ****Unitatea națională a românilor în epoca modernă 1821-1918*, Editura Academiei Române, București, 1985.
- URECHIA, V.A., *Istoria românilor*, 3, București, 1892.
- IDEM, *Istoria românilor. Revoluțiunea lui Tudor Vladimirescu (după documente noi). 1821-1822*, 13, București, 1901.
- VÂRTOSU, Emil, *Tudor Vladimirescu. Pagini de revoltă*, București, 1944.
- IDEM, *Despre Tudor și revoluția de la 1821*, București, 1947.
- VLĂDUȚ, Constantin, *Ion Câmpineanu*, București, Editura Științifică, 1973.
- XENI, Constantin, *Take Ionescu*, București, 1932.
- XENOPOL, A. D., *Domnia lui Cuza Vodă*, 1-2, Iași, 1903.
- IDEM, *Istoria partidelor politice în România, de la începuturi până în 1866*, București, Editura A. Baer, 1910.
- IDEM, *Nicolae Kretzulescu. Viața și faptele lui. 1812-1900*, București, 1915.
- IDEM, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, 10-12, București, 1930.
- ZAMFIR, Mihai, *Din secolul romantic*, București, Editura Cartea Românească, 1989.

➤ ZELETIN, St., *Neoliberalismul. Studii asupra istoriei și politicei burgheziei române*, București, 1927.

Lucrări speciale

➤ ALEXIANU, G., *Curs de drept constituțional*, vol. II, fascicola I și II, 1932.

➤ IDEM, *Curs de drept constituțional*, vol. III, 1934.

➤ ANGELESCU, Constantin C., *Izvoarele Constituției române de la 1866*, București, 1926.

➤ ARICESCU, C. D., *Despotismul și Constituția*, București, 1861.

➤ AVRAM, Cezar (coord.), BITOLEANU, Ion, RADU, Roxana, VLAD, Ion, PARASCHIV, Elena, *Introducere în istoria dreptului. Manual universitar*, București, Editura Fundației România de Măine, 2007.

➤ BANCUIU, Angela, *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale (Evoluția problemei constituționale în România interbelică)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

➤ BARBU, Daniel, *O arheologie constituțională românească. Studii și documente*, București, Editura Universității din București, 2000.

➤ BARNOSCHI, D. V., *Originile democrației române. „Cărvunarii”. Constituția Moldovei de la 1822. Independența socială în secolul început prin constituția Moldovei cărvunare și încheiat prin constituția României întregite. De la însămânțare la recoltă*, Iași, 1922.

➤ BERCEANU, Barbu B., *Istoria constituțională a României în context internațional comentată juridic*, București, Editura Rosetti, 2003.

➤ BRĂTIANU, C. I., *Activitatea Corpurilor Legiuitoare și a guvernului de la ianuarie 1922 până la 27 martie 1926*, București, Editura Cartea Românească, 1926.

➤ CARP, Radu, STANOMIR, Ioan, VLAD, Laurențiu, *De la „pravilă” la „constituție”. O istorie a începuturilor constituționale românești*, București, Editura Nemira, 2002.

➤ CERNEA, E., MOLCUȚ, E., *Istoria statului și dreptului românesc*, București, Editura Universul, 1993.

➤ CHERESTEȘIU, Victor, *Adunarea națională de la Blaj. 3-5 (15-17) mai 1848. Începuturile și alcătuirea programului revoluției de la 1848 din Transilvania*, București, 1966.

➤ CHIRIȚĂ, Grigore, *Organizarea instituțiilor moderne ale statului român, 1856-1866*, București, Editura Academiei Române, 1999.

➤ CONSTANT, Benjamin, *Despre libertate la antici și la moderni*, traducere de Corina Dimitriu, Iași, Editura „Institutul European”, 1996.

➤ DAȘCOVICI, Nicolae, *Curs de drept constituțional și administrativ*, Iași, 1927.

➤ DĂNIȘOR, D. C., *Drept constituțional și instituții politice*, vol. I. „*Teoria generală*”, București, Editura CH Beck, 2007.

➤ DELEANU, Ion, *Instituții și proceduri constituționale*, Arad, Editura Servo-Sat, 1999.

➤ DJUVARA, Mircea, *Teoria generală a dreptului. Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*, București, Editura All-Beck, 1999.

➤ DRĂGANU, Tudor, *Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar în România până în 1916*, Cluj, Editura Dacia, 1991.

➤ IDEM, *Drept constituțional și instituții politice*, vol. I, Târgu Mureș, 1993.

➤ ENACHE, Marian, *Controlul parlamentar*, Iași, Editura Polirom, 1998.

➤ FILITTI, I. C., *Izvoarele Constituției de la 1866 (Originile democrației române)*, București, 1934.

➤ FOCȘENEANU, Eleodor, *Istoria constituțională a României (1859-1991)*, București, Editura Humanitas, 1992.

➤ FOTINO, G., *Pagini din istoria dreptului românesc*, București, Editura Academiei Române, 1972.

➤ GHEORGHE, Gh., *Separația puterilor în stat. Teorie și realitate*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.

➤ HERLEA, A., *Studii de istoria dreptului. Organizarea de stat*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983.

➤ IONESCU, Cristian, *Drept constituțional și instituții politice*, I, București, Editura Lumina Lex, 2001.

➤ IORDACHE, Anastasie, *Instituirea monarhiei constituționale și a regimului parlamentar în România. 1866-1871*, București, Editura Majadahonda, 1997.

- IDEM, *Parlamentul României în anii reformelor și ai primului război mondial. 1907-1918*, București, Editura Paideia, 2001.
- IORGOVAN, Antonie, *Tratat de drept administrativ*, II, București, Editura All-Beck, 2002.
- ****Istoria dreptului românesc*, vol. II, partea I; vol. II, partea a II-a, București, Editura Academiei Române, 1984.
- *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, sub coordonarea: Paraschiva Cârcea, Mircea Iosa, Apostol Stan, București, 1983.
- MAIORESCU, Titu, *Precedente constituționale și partide politice*, București, 1886.
- MAMINA, Ion, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică. 1866-1938*, București, Editura Enciclopedică, 2000.
- MAMINA, Ion, BULEI, Ion, *Guverne și guvernanți (1866-1916)*, București, 1994.
- MANIGONIAN, V., *Responsabilitatea ministerială*, Focșani, 1899.
- MEITANI, G. G., *Studie asupra Constituțiunei românilor sau explicarea pactului nostru fundamental din Iulie 1866*, fascicola V, București, 1881.
- MONTESQUIEU, *Despre spiritul legilor*, I, București, Editura Științifică, 1964.
- NEGREANU, I., *Studii juridice precedate de o scrisoare a d-lui C. Hamangiu consilier la Înalta Curte de Casație*, București, 1930.
- NEGULESCU, P., *Curs de drept constituțional*, 1927.
- IDEM, *Tratat de drept administrativ român*, București, 1930.
- NEGULESCU, P., ALEXIANU. Gh., *Tratat de drept public*, vol. I, București, 1942.
- NICOLESCU, D., *Parlamentul român 1866-1901. Biografii și portrete*, București, 1903.
- OROVEANU, M. T., *Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale*, București, Editura Cerma, 1992.

- *Istoria Senatului României*, în Nicolae Văcăroiu, Constantin Sava (coord.), București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2004.
- PENCOVICI, Alexandru, *Desbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra Constituției și legii electorale*, București, 1883.
- POPA, Nicolae, *Teoria generală a dreptului*, București, Actami, 1998.
- POPESCU, Eufrosina, *Din istoria politică a României. Constituția din 1923*, București, Editura Politică, 1983.
- POPESCU, Sofia, *Teoria generală a dreptului*, București, Lumina Lex, 2000.
- PRISĂCARU, Valentin, I., *Tratat de drept administrativ român-partea generală*, București, Editura All, 1998.
- RADU, Sorin, *Modernizarea sistemului electoral din România (1866-1937)*, Iași, Editura Institutul European, 2005.
- RARINCESCU, Constantin G., *Contenciosul administrativ român*, București, Alcalay&Co., București, 1936.
- RĂDULESCU, Andrei, *Juristul Andronache Donici*, în „Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom XI, 1930.
- IDEM, *Centenarul Regulamentului Organic al Țării Românești. 1 iulie 1831-1 iulie 1931*, București, 1931.
- IDEM, *Influența belgiană asupra dreptului român*, în „Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom XII, 1931.
- IDEM, *Organizarea statului în timpul domniei lui Cuza-Vodă*, București, 1932.
- IDEM, *Noua Constituție*, ediția a II-a, București, 1939.
- Idem, *Influența italiană asupra dreptului român*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom XXII, 1940.
- IDEM, *Cultura juridică românească* (extras din Pandectele Române, nr. 1-3/1942), București, 1942.
- IDEM, *Influența franceză asupra dreptului român până la 1864*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom XXVII, București, 1946.
- SBĂRNĂ, Gh., *Parlamentul și politica externă a României. 1919-1940*, cuvânt înainte de Dumitru Preda, București, Editura Sylvi, 2000.

- SOFRONIE, G., *Curs de drept constituțional*, Cluj-Sibiu, 1941.
- STAN, Apostol, *Putere politică și democrație în România 1859-1918*, București, Editura Albatros, 1995.
- STAN, Apostol, IOSA, Mircea, *Liberalismul politic în România de la origini până la 1918*, București, Editura Enciclopedică, 1996.
- STANOMIR, Ioan, *Nașterea Constituției. Limbaj și drept în Principate până la 1866*, București, Editura Nemira, 2004.
- IDEM, *Conștiința conservatoare - preliminarii la un profil intelectual*, București, Editura Nemira, 2004.
- IDEM, *Libertate, lege și drept. O istorie a constituționalismului românesc*, Iași, Editura Polirom, 2005.
- STURDZA, D. A., *10 Mai 1866*, extras din „Analele Academiei Române”, seria II, tom XXII, București, 1899.
- IDEM, *Puterea executivă și constituțiunea României*, București, 1906.
- IDEM, *Patruzeci și doi de ani de domnie a regelui Carol I*, extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria II, tom XXXI, București, 1907.
- IDEM, *Însemnătatea divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României*, 1-3, București, 1911-1912.
- ȘOTROPA, Valeriu, *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Editura Academiei Române, 1976.
- TĂTĂRESCU, Gheorghe, *Regimul electoral și parlamentar în România*, ediția a II-a, București, Editura Pro, 2004.
- VĂLLIMARESCU, Alexandru, *Tratat de enciclopedia dreptului*, București, Lumina Lex, 1999.
- VÂNTU, Ion G., *Primele proiecte de organizare în Principatele Române*, extras din „Analele Facultății de Drept” din București, anul III, nr. 1-2/1941, București, 1941.
- VÂNTU, I., FLORESCU, G. G., *Unirea Principatelor în lumina actelor fundamentale și constituționale*, București, Editura Științifică, 1965.

➤ VÂRTOSU, Emil, *Napoleon Bonaparte și proiectul unei „republici aristo-democraticești” în Moldova la 1802*, București, 1947.

➤ VOICU, C., AMUZA, I. T., STANCIU, B., *Istoria statului și dreptului românesc*, București, Editura Sylvi, 2001.

➤ XENOPOL, A. D., *Primul proiect de Constituție a Moldovei din 1822. Originile Partidului Conservator și ale celui Liberal*, extras din „Analele Academiei Române”, seria II, tom XX. *Memoriile Secțiunii Istorice*, București, 1898.

Studii și articole

➤ ABRUDAN, Paul, AVRIGEANU, Domnica, *Sibiul în timpul revoluției de la 1848-1849 din Transilvania*, în „Studii”, tom 26, nr. 3/1973, p. 513-524.

➤ ADĂNILOAIE, Nichita, *140 de ani de la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, în „Studii”, an XIV, nr. 3/1961, p. 551-570.

➤ IDEM, *Țărănimea și Cuza Vodă*, în „Studii”, 19, nr. 1/1966, p. 33-39.

➤ IDEM, *Personalitatea istorică a lui Al. I. Cuza*, în „Studii”, tom 23, nr. 5/1970, p. 897-913.

➤ IDEM, *Revoluția de la 1848 și problema unității naționale în N. Adăniloaie, Dan Berindei (coord.), Revoluția de la 1848 în Țările Române*, București, Editura Academiei Române, p. 59-95.

➤ IDEM, *Independența - permanență, realizare, noi precizări*, în „Revista de istorie”, tom 40, nr. 4/1987, p. 357-371.

➤ AGRIGOROAIEI, Ion, *Dezbateri în Senat referitoare la reformele agrară și electorală în preajma primului război mondial și în perioada interbelică*, în Nicolae Văcăroiu, Constantin Sava (coord.), *Istoria Senatului României*, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2004, p. 182-207.

➤ ALEXIANU, George, *Regimul electoral în România*, în *Enciclopedia României*, vol. I *Statul*, București, 1939, p. 235-244.

➤ ANGELESCU, Constantin, C., *Proiectul de constituție din 1859 al Comisiei Centrale de la Focșani*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» ”, Iași, XVII, 1980, p. 363-404.

➤ AVRAM, Cezar, PIȚURCĂ, Aurel, *Considerații cu privire la revoluția română din 1821*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane »C. Nicolăescu-Plopșor »” nr. 3/2002, p. 31-37.

➤ BERCEANU, Barbu, *Modificarea, din 1879, a articolului 7 din Constituție*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. VI, București, Editura Academiei Române, 1979, p. 67-89.

➤ IDEM, *Aspecte ale luptei juridico-politice pentru Unire (II). Jurămintele de înscăunare ale domnitorului Alexandru Ioan Cuza*, în „Revista de istorie”, 40, nr. 1/1987, p. 84-88.

➤ BERINDEI, Dan, *Revoluția din 1848 din Franța și tinerii români aflați la Paris*, în „Revista Istorică Română”, XV (1945), p. 171-192.

➤ IDEM, *Frământări politice și sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în Țara Românească*, în „Studii”, 8, nr. 2/1955, p. 51-74.

➤ IDEM, *Contradicțiile de clasă în desfășurarea revoluției muntene din 1848*, în „Studii”, XI, nr. 3/1958, p. 27-49.

➤ IDEM, *Problema agrară în dezbaterile Divanului ad-hoc și a Adunărilor Țării Românești (1857-1861)*, în „Studii”, nr. 1/1958, p. 29-52.

➤ IDEM, *Contribuții la istoricul Divanului ad-hoc din Moldova. Protocoalele lui Baragnon*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie”, Iași, X (1959), nr. 1-2, p. 141-150.

➤ IDEM, *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvârșirea Unirii (24 ianuarie 1859-24 ianuarie 1862)*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, p. 413-449.

➤ IDEM, *Locul istoric al Adunărilor ad-hoc*, în „Studii”, 19, nr. 1/1966, p. 23-31.

➤ IDEM, *Nicolae Bălcescu și revoluția de la 1848 din Țara Românească*, în „Studii și articole de istorie”, XIV (1969), p. 21-30.

➤ IDEM, *Cu privire la caracterul mișcării revoluționare din 1821*, în „Studii și articole de istorie”, XX (1972), p. 94-99.

➤ IDEM, *Programul intern al revoluției din 1848-1849*, în N. Adăniloiaie, Dan Berindei (coord), *Revoluția de la 1848 în Țările Române*, București, Editura Academiei Române, 1974, p. 35-57.

➤ IDEM, *Revoluționarii români de la 1848 și mișcarea democratică și socialistă din Europa*, în „Revista de istorie”, tom 28, nr. 9/1975, p. 1387-1399.

➤ IDEM, *Semnificația formării statului național român*, în „Revista de istorie”, tom 32, nr. 1/1979, p. 21-30.

➤ IDEM, *Condițiile interne și internaționale ale făuririi statului național modern*, în „Cercetări istorice”, București, 1 (1979), p. 10-14.

➤ IDEM, *Revoluția de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, în „Revista de istorie”, tom 33, nr. 5/1980, p. 823-845.

➤ IDEM, *Tudor Vladimirescu și Eteria*, în „Studii și articole de istorie”, XLIII-XLIV (1981), p. 28-32.

➤ IDEM, *Despre convenția dintre Vladimirescu și Eterie și alte probleme ale revoluției din 1821*, în „Revista de istorie”, tom 34, nr. 8/1981, p. 555-559.

➤ IDEM, *Cum trebuie apreciat programul revoluției de la 1848?*, în „Revista de istorie” XXXV (1982), nr. 9, p. 1040-1041.

➤ IDEM, *Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu în contextul ei internațional*, în „Studii și articole de istorie”, XLV-XLVI (1982), p. 58-64.

➤ IDEM, *Locul revoluției de la 1848-1849 în istoria României*, în „Revista de istorie”, tom 36, nr. 5/1983, p. 431-440.

➤ IDEM, *Trăsături definitorii ale începuturilor procesului de constituire a statului român modern*, în „Revista de istorie”, tom 37, nr. 1/1984, p. 3-12.

➤ IDEM, *Propaganda internă pentru Unirea Principatelor în perioada adunărilor ad-hoc*, în „Revista de istorie”, 37, nr. 9/1984, p. 854-868.

➤ IDEM, *Impactul revoluției din 1789 asupra procesului de constituire a României moderne*, în „Memoriile Secției de Științe Istorice a Academiei”, seria IV, XIV (1989), p. 43-48.

➤ IDEM, *Zorii unei activități moderne de politică externă (1821-1828)*, în „Revista istorică”, serie nouă, 2, nr. 9-10/1991, p. 495-523.

➤ IDEM, *Monarhia în istoria modernă a României. Domnia lui Carol I*, în „Studii și articole de istorie”, LIX, 1991, p. 63-71.

➤ IDEM, *Modernizarea instituțională a României la începutul domniei lui Carol I*, în „Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie”, seria IV, XX (1995), 87-90.

➤ IDEM, *Momentul 1864: înființarea Senatului*, în Nicolae Văcăroiu, Constantin Sava (coord.), *Istoria Senatului României*, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2004, p. 36-52.

➤ IDEM, *Evoluția istorică a instituției Senatului*, în Nicolae Văcăroiu, Constantin Sava (coord.), *Istoria Senatului României*, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2004, p. 14-34.

➤ BERINDEI, Dan, GAVRILĂ, Irina, *Mutații în sânul clasei dominante din Țara Românească în perioada de destrămare a orânduirii feudale*, în „Revista de istorie” tom 34, nr. 11/1981, p. 2029-2046.

➤ BITOLEANU, Ion, *Lupta partidelor politice pentru guvernare în decembrie 1921-1922*, în „Studii” tom 25, nr. 4/1972, p. 805-821.

➤ BUCUR, Marin, *Statutul european, garant al existenței României (1856-1878)*, în „Revista istorică”, 2, nr. 9-10/1991, p. 525-529.

➤ CĂPUȘAN, Andrei, *Congresul de pace de la Paris, Tratatul de la Paris și consecințele sale pentru Principatele Române*, în vol. *Identitate națională și spirit european*, București, Editura Enciclopedică, p. 385-391.

➤ CÂNCEA, Paraschiva, *Din istoricul radicalismului liberal burghez: activitatea parlamentară a lui Gh. Panu (1888-1894)*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom 20, nr.1/1967, p. 81-98.

➤ IDEM, *Opoziția parlamentară față de alegerea lui Carol de Hohenzollern ca domnitor al României*, în „Studii și articole de istorie”, 10, București, 1967, p. 173-181.

➤ CHERESTEȘIU, Victor, *Pregătirea și obiectivele Adunării de la Blaj din 3-15 mai 1848 (I)*, în „Studii. Revistă de istorie și filosofie”, IV, anul 7, 1954, p. 161-183.

➤ CHIRIȚĂ, Grigore, *Modificarea constituției în 1884. Desprinderea grupării liberal-radicală conduse de C. A. Rosetti din Partidul Liberal*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom 23, nr. 4/1970, p. 739-768.

➤ IDEM, *Preludiile și cauzele detronării lui Cuza Vodă*, în „Revista de istorie”, tom 29, nr. 3/1976, p. 347-371.

➤ IDEM, *România în 1866. Coordonate ale politicii interne și internaționale*, în „Revista de istorie”, 31, nr. 12/1978, p. 2197-2220.

➤ IDEM, *Condiția politică a țărănimii în epoca Unirii. Contribuția ei la crearea României moderne (1856-1866) (I)*, în „Revista de istorie”, 37, nr. 1/1984, p. 13-28.

➤ IDEM, *România și Conferința de la Paris-februarie - iunie 1866 (II)*, în „Revista de istorie”, 38, nr. 11/1985, p. 1075-1099.

➤ IDEM, *Unirea Principatelor, edificarea statului modern în perspectiva dezvoltării națiunii române (1856-1866) (I)*, în „Revista de istorie”, 40, nr. 1/1987, p. 5-22.

➤ IDEM, *Probleme ale modernizării statului și societății românești în dezbaterile adunărilor ad-hoc*, în „Revista istorică”, tom I, nr. 1/1990, p. 109-129.

➤ IDEM, *De la domnia pământească la dinastia de Hohenzollern (1859-1866). Prerogativele și însemnătatea domniei în edificarea statului român modern (I)*, în „Revista istorică”, tom v, nr. 7-8/1994, p. 729-741.

➤ CIACHIR, Nicolae, *Rusia și mișcările revoluționare de la 1821 din sud-estul Europei*, în „Revista de istorie”, tom 35, nr. 9/1982, p. 1013-1032.

➤ CIUBOTARU, C., *Un proiect moldovenesc de organizare a statului după Eterie (1821-1822)*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie”, Iași, 2, 1961, p. 255-256.

➤ CIUBOTARU, Iuliu C., URSU, N. A., *Un proiect românesc de republică din secolul XVIII*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» XXIV, Iași, 1987, p. 181-196.

➤ CIUREA, D., *Moldova în anii 1821-1822*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, IX, 1972, p. 255-259.

➤ CLIVETI, Gheorghe, *Geneza și instituirea garanției colective a puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris (1856) asupra Principatelor Române (I)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, 20, 1983, p. 175-189.

➤ IDEM, *Geneza și instituirea garanției colective a puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris (1856) asupra Principatelor Române (II)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»” Iași, XXII, 1985, p. 511-522.

➤ COLUMBEANU, Sergiu, *Caracterul exploatării feudale a țărănimii în deceniile anterioare răscoalei lui Tudor Vladimirescu (1800-1830)*, în „Studii”, 14, nr. 3/1961, p. 571-589.

➤ CORFUS, I., *Încercări de sistematizare a satelor din Țara Românească sub Regulamentul Organic*, în „Revista Arhivelor”, 10, nr. 2/1967, p. 195-212.

➤ CORIVAN, N., *Alegerea ca domn a lui Al. I. Cuza*, în vol. *Cuza Vodă. In memoriam*, Iași, Editura Junimea, 1973, p. 101-110.

➤ CRISTEA, Gheorghe, *Independența țării și ideea unității naționale a poporului român în obiectivul politicii externe a domnitorului Alexandru Ioan Cuza*, în „Revista de istorie”, tom 32, nr. 1/1979, p. 31-55.

➤ CRONȚ, Gh., *Influențe romano-bizantine în dreptul românesc din epoca fanariotă*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom 26, nr. 2/1973, p. 339-347.

➤ CURICĂPEANU, Vasile, *Personalitatea națiunii române în gândirea istorică a lui Simion Bărnuțiu*, în „Revista de istorie”, tom 37, nr. 9/1984, p. 869-877.

➤ DAMEAN, Sorin Liviu, *Carol I și Constituția română de la 1866*, în „Analele Universității din Craiova”, Istorie, anul XIII, nr. 2 (14)/2008, p. 149-159.

➤ FILITTI, I. C., *Un proiect de Constituție inedit al lui Cuza Vodă la 1863*, în „Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj”, V (1929), p. 354-401.

➤ IDEM, *Regimul parlamentar în România*, în *Enciclopedia României*, vol. I. *Statul*, București, 1939, p. 245-264.

➤ FLORESCU, I. Gh., *1 Decembrie 1918 în dezbaterile Parlamentului român (1918-1938)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie « A. D. Xenopol »”, Iași, tom XVII, 1980, p. 243-254.

➤ GALEA, Aurel, *Consiliul Dirigent. Organizarea, atribuțiile și cauzele desființării sale*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom 26, nr. 2/1973, p. 299-317.

➤ GEORGESCU, Valentin, Al., *Contribuții la studiul luminismului în Țara Românească și Moldova. II. Locul gândirii lui Beccaria în cultura juridică și în dezvoltarea dreptului penal de la 1821 până la 1864*, în „Studii”, tom 21, nr. 4/1968, p. 685-714.

➤ IDEM, *Andronache Donici*, în „Din istoria gândirii social-politice”, București, 1974, p. 64-79.

➤ GEORGESCU-BUZĂU, Gh., *Activitatea lui N. Bălcescu pentru pregătirea dezlănțuirii revoluției din 1848*, în „Studii”, nr. 1/1956, p. 46-47.

➤ GIURESCU, C. C., *Bucureștii și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, Editura Academiei Române, 1960, p. 347-386.

➤ GONȚA, A. I., *Firmanul pentru convocarea Divanurilor ad-hoc și problema Unirii Principatelor Române*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, p. 281-296.

➤ GRIGORAȘ, N., *Funcția judecătorească a domniei în Moldova. Domnul și instanțele auxiliare (1741-1832)* în „Cercetări Istorice”, Serie nouă, IX-X, Iași, 1978-1979, p. 355-386.

➤ GUȚAN, Manuel, *Istoria administrației publice românești. Regiunea administrativă*, în „Revista de drept public”, nr. 1/2002, p. 198-199.

➤ HUREZEANU, Damian, *1848 - moment înnoitor în istoria României*, în „Revista de istorie”, tom 41, nr. 4/1988, p. 367-385.

➤ IACOBESCU, M., *Problema agrară în revoluția română de la 1848 în Bucovina*, în „Revista de istorie”, tom 36, nr. 5/1983, p. 458-461.

➤ IONAȘCU, Ion, *Textul original al petiției deputaților clăcași în Adunarea ad-hoc a Moldovei în 1857*, în „Revista Muzeelor”, București, III, nr. 3/1966, p. 199-202.

➤ IONESCU, Virgil, *Ion Ghica, autor al broșurii pașoptiste Ce sunt meseriașii? și colaborator la gazeta unionistă Steaua Dunării*, în „Revista de istorie și teorie literară”, nr. 3/1967, p. 466-470.

➤ IORDACHE, Anastasie, *Contrastul dintre anacronic și modern în Regulamentele organice ale Principatelor Române*, în „Revista istorică”, 2, nr. 7-8/1991, p. 351-368.

➤ IDEM, *Dominare politică sub imperativul modernizării Principatelor Române. Caracterul și scopul Regulamentelor organice*, în „Revista istorică”, 7, nr. 9-10/1996, p. 665-684.

➤ IOSA, Mircea, *Ion I. C. Brătianu și reformele social-economice liberale (1909-1914)*, în „Revista istorică”, serie nouă, tom II, nr. 9-10/1991, p. 541-555.

➤ IVĂNESCU, Dumitru, *Constituirea statului român în context european*, în „Anuarul Institutului de istorie «A. D. Xenopol»”, XXXIV, Iași, Editura Academiei Române, 1997, p. 61-94.

➤ LIU, N., *Anul revoluționar 1821 în istoriografia română (contribuție bibliografică)*, în „Studii”, 24, 1971, 1, p. 77-92.

➤ IDEM, *Intelectualii români în revoluția de la 1848*, în „Revista de istorie”, tom 41, nr. 4/1988, p. 404-418.

➤ IDEM, *Mentalitate revoluționară și cultură modernă. Contacte și consonanțe româno-franceze la 1848*, în „Revista istorică”, serie nouă, nr. 11-12/1993, p. 999-1014.

➤ MACIU, Vasile, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în Țările Române*, în „Studii”, 21, nr. 5/ 1968, p. 821-842.

➤ IDEM, *Mișcarea românească pentru republică în epoca revoluției de la 1848*, în „Studii”, tom 26, nr. 3/1973, p. 437-458.

➤ MACOVEI, Adrian, *Problema agrară din România în 1914*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol», Iași”, t. IX, 1972, p. 302-323.

➤ IDEM, *Organizarea administrativ-teritorială a Moldovei între anii 1832 și 1862 (IV)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» din Iași”, XXII, 1985, p. 483-495.

➤ MAIOR, Liviu, *Național și social în vara anului 1848 în Transilvania*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj-Napoca, XXIII, 1980, p. 285-304.

➤ IDEM, *Contribuții la istoria revoluției de la 1848. A treia adunare de la Blaj*, în „Revista de istorie”, tom 34, nr. 9/1981, p. 1719-1731.

➤ MAMINA, Ion, *Revizuire constituțională și legislație politică în timpul guvernării liberale (15 noiembrie 1878-20 martie 1888)*, în Nicolae Văcăroiu, Constantin Sava (coord.), *Istoria Senatului României*, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2004, p. 98-126.

➤ MARTON, Silvia, *De la stat la națiune: 1866-1867*, în „Studia Politica”, vol. II, nr. 2/2002, p. 377-416.

➤ MATEESCU, Corneliu, *Atitudinea antimonarhică a lui G. Panu reflectată în ziarul „Lupta”*, în „Studii”, tom 26, nr. 6/1973, p. 1219-1234.

➤ NEACȘU, Ioan I., *Revolta pandurilor din decembrie 1814-februarie 1815*, în „Studii”, 10, 1957, 1, p. 133-142.

➤ OPRESCU, Paul, *Statutul juridic al României până la proclamarea independenței în lumina dreptului internațional al vremii*, în „Revista de istorie”, tom 40, nr. 4/1987, p. 372-383.

➤ OSIAC, Vl., *Desfășurarea revoluției din 1821*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «C.S. Nicolăescu-Ploșor»”, nr. 3/2002, p. 39-65.

➤ IDEM, *Revoluția română de la 1848-1849*, în „Historica”, an II, nr. 2(3)/2002, p. 5-17.

➤ OȚETEA, A., *Geneza Regulamentului Organic*, în „Studii și articole de istorie”, II, 1957, p. 391-393.

➤ IDEM, *Eteria. O sută cincizeci de ani de la întemeierea ei*, în „Studii”, tom 17, nr. 6/1964, p. 1237-1252.

➤ IDEM, *Mihail Kogălniceanu istoric și om de stat*, în „Studii”, tom 19, nr. 5/1966, p. 849-862.

➤ IDEM, *Unirea Principatelor Române*, în „Studii”, tom 19, nr. 1/1966, p. 5-16.

➤ IDEM, *Caracterul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu: răscoală sau revoluție?*, în „Studii”, 20, nr. 4/1967, p. 667-679.

➤ PARASCHIV, Constantin, *Parlamentul român și pregătirea Marii Uniri*, în „Revista de istorie”, tom 40, nr. 1/1987, p. 38-49.

➤ PASCU, Adrian Th., *Ioan Axente Sever și revoluția română de la 1848*, în „Studii”, tom 26, nr. 3/1973, p. 475-495.

➤ PĂLTĂNEA, P., *Contribuția lui Costache Conachi la redactarea Regulamentului Organic*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, Iași, tom XXXIV, 1997, p. 39-50.

➤ PLOSCARU, Cristian, *Proiectul „republicii aristo-democraticești”: considerații în jurul unei controverse istoriografice*, în Andi Mihalache, Alexandru Istrate (coord.), *Romantism și modernitate. Atitudini, reevaluări, polemici*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 115-141.

➤ POPA, Anghel, *Regulamentul organic și organizarea armatei pământene în Moldova*, în „Revista de istorie”, 32, nr. 10/1979, p. 1871-1887.

➤ POPESCU, Eufrosina, *Dezbaterea problemei emancipării femeii în Parlament și în afara lui (1922-1923)*, în „Revista de istorie”, tom 28, nr. 12/1975, p. 1881-1891.

➤ POPOVICI, Valerian, *Unele date noi despre conjurația confederativă din anul 1839*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, I (1950), p. 451-468.

➤ IDEM, *Probleme sociale în debaterile Divanului ad-hoc al Moldovei*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie”, X, (1959), fasc. 1-2, p. 1-35.

➤ RĂDULESCU-ZONER, Șerban, *Poziția internațională a României după Congresul de la Berlin. Premise ale unei opțiuni*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. VI, București, Editura Academiei Române, 1979, p. 39-65.

➤ ROMAN, Louis, *Așezarea statornică a românilor transilvăneni în Țara Românească (1739-1831)*, în „Studii”, 24, 1971, p. 899-929.

➤ IDEM, „*Cererile norodului rumânesc*” și forțele social-politice la 1821, în „Studii și articole de istorie”, 30-31, 1975, p. 98-113.

➤ RUSSU, V., *Cauzele luptelor politice dintre grupările liberale și conservatoare în anii instabilității guvernamentale și parlamentare (1866-1871)*, în „Cercetări istorice”, serie nouă, IX-X, Iași, 1978-1979, p. 411-437.

➤ RUSENESCU, Mihai, *Problema constituțională și monarhia*, în „Revista de istorie”, tom 30, nr.11/1977, p. 2025-2042.

➤ SAIZU, Ioan, *Considerații asupra politicii „prin noi înșine” în perioada 1922-1928 (I)*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom 26, nr. 2/1973, p. 319-337.

➤ SCURTU, Ioan *29 decembrie 1919. Ratificarea în Senat a Marii Uniri*, în Nicolae Văcăroiu, Constantin Sava (coord.), *Istoria Senatului României*, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2004, p. 242-252.

➤ IDEM, *Constituția din 1923*, în Nicolae Văcăroiu, Constantin Sava (coord.), *Istoria Senatului României*, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2004, p. 297-302.

➤ STAN, Apostol, *Adunările Obștești ale Principatelor Române în lupta pentru apărarea autonomiei statale (1831-1848)*, în „Revista Arhivelor”, an LIV, vol. XXXIX, nr. 1/1977, p. 40-47.

➤ IDEM, *Desăvârșirea unității statale în conștiința politică a României între Unire și Independență*, în „Revista de istorie”, tom 32, nr. 1/1979, p. 57-77.

➤ IDEM, *Revoluția de la 1821 și statutul internațional al Principatelor Române*, în „Revista de istorie”, 33, nr. 5/1980, p. 847-872.

➤ STAN, Valeriu, *Desăvârșirea unirii Principatelor Române pe plan administrativ (1859-1864)*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. VII, București, 1983, p. 7-60.

➤ IDEM, *Un proiect englez de organizare a Principatelor din timpul Conferinței de la Paris (1858)*, în „Revista de istorie”, 40, nr. 1/1987, p. 75-84.

➤ IDEM, *Câteva considerații în legătură cu „Monstruoasa coaliție” și durata existenței ei*, în „Revista istorică”, 2, nr. 7-8/1991, p. 383-397.

➤ STĂNCULESCU, Florea, *Școala din Țara Românească în sprijinul revoluției de la 1848*, în „Studii”, tom 26, nr. 3/1973, p. 459-473.

➤ IDEM, *„Actul osăbit pentru prințipurile Moldova și Țara Românească” al Tratatului de la Adrianopol (2/14 septembrie 1829)*, în „Studii și articole de istorie”, XXX-XXXI, 1975, p. 124-126.

➤ STERE, Constantin, *Din carnetul unui solitar. Suveranitatea națională și Constituanta*, în „Viața românească”, an XIV, nr. 9/1922, p. 420-431.

➤ STEȚCU, N. Gr., Vătăman, I., *Un manuscris necunoscut al ponturilor lui Tudor Vladimirescu*, în „Revista Arhivelor”, XXXII, nr. 2/1970, p. 599-604.

➤ ȘOTROPA, Valeriu, *Memoriul cărvunarilor*, în „Studii și cercetări juridice”, anul 16, nr. 3/1971, p. 458-466.

➤ IDEM, *Proiectul de constituție al lui Ioan Câmpineanu, în conexiune cu acțiunea sa pentru unitatea națională și cu ideologia social-politică a epocii sale*, în „Studii”, tom 25, nr. 2/1972, p. 265-281.

➤ TUDOR, Sandu, *Din frământările țărănimii buzoiene în vremea divanului ad-hoc (1857)*, în „Studii și articole de istorie”, X, 1967, p. 195-201.

➤ VITCU, Dumitru, *11 februarie 1866: hermeneutica unei pretinse revoluții*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, Iași, XXIX, 1992, p. 159-188.

➤ Zane, G., *Mișcarea revoluționară de la 1840 din Țara Românească*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. III, 1963, p. 249-311.

Bun de tipar: decembrie 2009; Apărut: 2009

Tiparul: **Editura Aius PrintEd** Craiova

Tel./fax: 0251 596 136

e-mail: editura_aius@yahoo.com